ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
КАФЕДРА ТЕХНОГЕННО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

(ЕПК – 2016)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

за матеріалами
ІІ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції

29 березня 2016 р.

м. Ірпінь

Редакційна колегія:

Авраменко Н.Л. – завідувач кафедри техногенно-екологічної безпеки, к. т. н., доцент;

Желібо Є.П. – д. х. н., професор, професор кафедри техногенно-екологічної безпеки;

Сагайдак І.С. – к. т. н., доцент, доцент кафедри техногенно-екологічної безпеки.

Збірник наукових праць за матеріалами ІІ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Економіка природокористування: стан, проблеми, перспективи» (ЕПК – 2016), м. Ірпінь, 29 березня 2016 р. – Ірпінь: УДФСУ, 2016. – 442 с.

У збірнику наукових праць розглядаються актуальні теоретичні, методологічні та практичні проблеми економіки природокористування в сучасний період та в перспективі. Значна увага приділена: економічному механізму управління природокористуванням і охороною НПС; інституційно-правовим засадам охорони і раціонального використання природних ресурсів; сучасним видам науково-практичної діяльності в галузі охорони НПС; сталому розвитку України та її регіонів.

Матеріали друкуються в авторській редакції.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів.

© Університет ДФС України, 2016

Передмова

Відомо, що Україна перебуває в стані глибокої еколого-економічної кризи, вирішити яку можна лише при збалансуванні діяльності людини і відтворювальній здатності НПС.

Аналіз зарубіжного досвіду в сфері забезпечення сталого економічного зростання доводить, що в даний час окрім законодавчих і адміністративних методів охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів, найбільш широко і ефективно застосовуються економічні методи, які в комплексі складають єдину систему контролю і захисту природних ресурсів.

Значний внесок у дослідження ефективності економічного механізму природокористування, взаємозв'язків між соціально-економічним розвитком і екологічними процесами, розробку теорії економічної оцінки природних ресурсів, теорії економічного збитку, формування принципів розвитку і розміщення продуктивних сил з урахуванням екологічних обмежень, внесли українські вчені О.Ф. Балацький, П.П. Борщевський, В.В. Волошин, О.О. Веклич, І.М. Гречановська, Б.М. Данилишин, М.І. Долішний, С.І. Дорогунцов, Л.Г. Мельник, І.М. Синякевич, В.Г. Сахаєв, Царенко О.М., Яремчук І.Г. та ін.

Економічні методи управління процесом раціонального ПК та охорони НПС належать до найпоширеніших у світовій практиці. Це: платежі за ресурси та забруднення; надання пільг в оподаткуванні підприємств; надання на пільгових умовах коротко- та довгострокових позичок для реалізації проектів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони НПС; звільнення від оподаткування фондів охорони довкілля; передача частини коштів позабюджетних фондів охорони НПС на довготривалих договірних умовах підприємствам, установам, організаціям для вжиття заходів із гарантованого зниження обсягу викидів і скидів полютантів, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв, інвестицій на охорону НПС; створення державних та регіональних екологічних фондів тощо.

До економічних методів стимулювання відносяться: субсидії приватним фірмам, регіональним і місцевим органам влади; займи з низькими відсотками; пільгове кредитування; надання фірмам режиму прискореної амортизації; зниження податків на устаткування, що призначено для захисту НПС від забруднення; гарантії по банківських позиках; пільгові ставки по непрямих податках на продаж екотехніки або звільнення її від податку; податкові пільги в оподаткуванні природоохоронної нерухомості, у податку на інвестиції в очисні споруди, торгівля скидами ПСВ тощо; цінове стимулювання виробництва екочистої продукції, врахування екологічних затрат при вирішенні питання обґрунтованості підвищення цін на споживчі товари.

В умовах євроінтеграції оптимізація господарської діяльності суб'єктів підприємництва та пошук ефективних економічних методів стимулювання до охорони НПС та раціонального природокористування є найважливішою задачею сьогодення.

Саме тому професорсько-викладацьким складом кафедри техногенно-екологічної безпеки було організовано і проведено 29 березня 2016 р. ІІ Всеукраїнську науково-практичну Інтернет-конференцію «Економіка природокористування: стан, проблеми, перспективи», пріоритетними напрямами роботи якої стали:

- ✓ *Економічний механізм управління природокористуванням і охороною НПС.*
- ✓ *Інституційно-правові засади охорони і раціонального використання природних ресурсів.*
- ✓ *Сучасні види науково-практичної діяльності в галузі охорони НПС.*
- ✓ *Сталий розвиток України та її регіонів.*

За результатами роботи конференції підготовлено електронний Збірник наукових праць, Частина 1 якого містить статті, а Частина 2 тези доповідей учасників.

Завідувач кафедри
техногенно-екологічної безпеки
Університету ДФС України,
к. т. н., доцент ***Н.Л. Авраменко***

З М І С Т

Ч А С Т И Н А I

Авраменко Н.Л.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЮЧИХ СТАВОК ПОДАТКІВ ЗА ЗАБРУДНЕННЯ НПС ВІДПОВІДНО ДО КЛАСІВ НЕБЕЗПЕКИ РЕЧОВИН 12

Алексеєва К.А.

FORMING OF SOCIALLY ORIENTED MARKET ECONOMY IN UKRAINE IN CONDITIONS OF NECESSITY OF PROVIDING SUSTAINABLE DEVELOPMENT 19

Бистряков І.К., Клиновий Д.В.

СИСТЕМНІ ОЗНАКИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 25

Бордюжа А.С.

СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В СИСТЕМІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ .. 31

Гаврилюк А.Ю., Авраменко Н.Л.

ЕКОЛОГО – ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНИ: СТАН ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ 41

Демешок О.О.

ПОБУДОВА МУЛЬТИРІВНЕВОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ВИБОРУ МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПЛОЩИНІ «ЕКОНОМІКА – ЕКОЛОГІЯ – СОЦІУМ» 51

Драган І.В.

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОСТОРУ ІНВАРІАНТНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ 62

Заюков І.В., Кобилянський О.В.

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ 72

Іванова І.О., Сухіна О.М.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВРАХУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ФАКТОРУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ЗБИТКІВ, СПРИЧИНЕНИХ ЗАБРУДНЕННЯМ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА 82

Коцур Н.І., Бутенко Н.С.
НЕБЕЗПЕКИ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВПЛИВОМ ФАКТОРІВ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ 94

Кукунін А.Б., Мілімко Л.В.
ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ І РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ 100

Матійко О.О., Чорна Т.М.
МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР 106

Матюха В.В., Сухіна О.М.
СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ГІРНИЧОДОБУВНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ 115

Миздренко О.М.
ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ 122

Мілімко Л.В., Усенко А.О., Стіхіна М.Д.
РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ПРИНЦИП ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ 128

Орел С.А.
РОЗВИТОК ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА В МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ 134

Островський І.В.
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В БЕЗПЕКОВОМУ ВИМІРІ 139

Приз В.Ю., Гришко Н.Є.
АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ МАРКЕТИНГОВОГО ПЛАНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ ПАТ «КРЮКІВСЬКИЙ ВАГОНОБУДІВНИЙ ЗАВОД») 149

Проценко О.І., Жданова В.Г.
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ В РАМКАХ КІОТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ 154

Сагайдак І.С., Мосюк Т.В.
ЗЕЛЕНИЙ ТАРИФ ЯК МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ … 160

Свириденко О.Ф.
РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ФІЗИКИ У ТЕХНІЧНОМУ КОЛЕДЖІ …… 167

Сонько С.П.
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИЖИВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО СЕЛА (РОЗДУМИ НАПЕРЕДОДНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ) …. 173

Степаненко А.В., Омельченко А.А.
ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА ЙОГО ДЖЕРЕЛА І НАСЛІДКИ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ Й ДОВКІЛЛЯ …….. 180

Сторожук Т.М.
ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ ……... 197

Стратічук Н.В.
СОЦІАЛЬНА МОБІЛІЗАЦІЯ ТА РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДИ ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ …… 206

Сухіна О.М., Соловей М.В.
ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЛОКАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА НОВАЦІЇ В АЛЬТЕРНАТИВНІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ – ДЛЯ НОВОСТВОРЕНИХ ГРОМАД БОРИСПІЛЬЩИНИ …… 215

Тушинська Л.М., Чорна Т.М.
СУЧАСНИЙ СТАН І ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ……... 230

Цимбалюк С.Я., Короленко І.В.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ ……... 236

Шашула Л.О., Сакаль О.В., Каленська О.В.
УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ: НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ …… 248

Якуба М.С., Цвєткова Н.М.
ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ПРОСВІТНИЦЬКІ ЗАХОДИ У ПРИРОДООХОРОННІЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ …….. 253

ЧАСТИНА 2

Бабич А.С., Чорна Т.М.
ВПЛИВ ГІДРОЕНЕРГЕТИКИ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ 261

Багінська А.О., Малимон С.С.
РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ РІВНЕНЩИНИ, ЕФЕКТИВНИЙ ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ 265

Баглай В.В., Мілімко Л.В.
РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ГАЛУЗІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА 270

Бобилєв О.О., Гришко Н.Є.
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ 273

Будник Ю.А., Кукуюк О.В.
РОЗВИТОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПИТАНЬ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО – ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ 277

Будник Ю.А., Непокупна К.С.
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ НПС ДО СТАНДАРТІВ ЄС 280

Бунчак М.В., Мілімко Л.В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ГІРНИЧОЇ КОНЦЕСІЇ В УКРАЇНІ 283

Бутрим О.В., Ігнацевич С.П.
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ ҐРУНТІВ 288

Варивода К.С.
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ 291

Вашко Д.І., Мілімко Л.В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМУ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ 295

Гамзіна О.М.
«ПОДАТКИ, ЯК ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ» 299

Голінська Т.В., Олексієнко О.І.
ВПЛИВ ЛЮДИНИ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ 303

Голян В.А., Довга І.А.
ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ 307

Дубровська Д.С., Мілімко Л.В.
РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ 309

Закорецький В.В., Будник Ю.А.
ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ І ОХОРОНОЮ НПС 314

Зіновчук Н.В., Касперевич Л.В.
ОЦІНКА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ . 316

Зіновчук Н.В., Крохтяк О.В.
ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЗА ВИТРАТНИМ МЕТОДОМ ... 320

Іваницька А.В., Мілімко Л.В.
ЕКОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТК КРАЇНИ, ОХОРОНА І РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ 323

Івченко А.В., Товста С. М.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОХОРОНИ І РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ 327

Івчук М.В., Цимбалюк С.Я.
СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ 330

Ілляшенко І.О.
ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ МІСТА КИЄВА 332

Йовик В.О., Мілімко Л.В.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ (ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ) 336

Когут В.І., Попова І.В.
АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 339

Козак Ю.Ю., Мілімко Л.В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ 343

Косяк В.О., Голінський В.В.
СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ 347

Коцур Н.І., Харченко Н.А.
ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ХАРЧУВАННЯ: ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ .. 352

Кулик А.Ю., Будник Ю.А.
СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 357

Лицур І.М., Ткачів С.М.
ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ 360

Навроцька С.О., Мілімко Л.В.
ВОДНІ РЕСУРСИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ 363

Пугач В.О.
РОЛЬ ТА ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННИХ КАПІТАЛІВ ТЕРИТОРІЙ У ПРОЦЕСІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ 367

Родак А.А., Товста С.М.
РОЗВИТОК ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ 370

Русіна Н.Г., Климейко О.Ю.
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ РЕКУЛЬТИВОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ 374

Семенюк В.В., Мілімко Л.В.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ «ЕКОЛОГІЇ ВІЙНИ» 378

Сероветнік О.О., Мілімко Л.В.
ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ 382

Стеценко В.В., Смолянчук Н.В.
ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ БІОГАЗУ, ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ 385

Стеценко О.І., Голінська О.К,
ЗАБРУДНЕННЯ ВОДОЙМ СТІЧНИМИ ВОДАМИ 388

Трубнікова А.В., Мілімко Л.В.
МЕЛІОРАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 393

Філоненко М. С., Кочура І. Ю., Мілімко Л.В.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНОЮ СТАЛОГО ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ) 397

Цимбалюк С.Я., Шараєнко О.А.
*РОЗВ'ЯЗАННЯ ПИТАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМПАНІЇ «*GIZ*»* 401

Шумінська М.І., Мілімко Л.В.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) 405

Яковенко О.І., Малимон С.С.
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ НА ОРЕНДНИХ УМОВАХ 410

Яроцька О.В.
СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ 416

Шахман І.О.
НАУКОВО-ОСВІТНЯ СПІВПРАЦЯ НА ШЛЯХУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 428

Частина І

УДК 336

Авраменко Н.Л.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЮЧИХ СТАВОК ПОДАТКІВ ЗА ЗАБРУДНЕННЯ НПС ВІДПОВІДНО ДО КЛАСІВ НЕБЕЗПЕКИ РЕЧОВИН

У статті відображений аналіз діючих ставок за забруднення навколишнього природного середовища в розрізі класів небезпеки речовин відповідно до Податкового кодексу України.

Ключові слова: *екологічна безпека, екологічне оподаткування, екологічні податки, класи небезпек речовин, ставки податків за одиницю забруднень.*

Постановка проблеми. Відомо, що екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища (НПС), при якому забезпечується попередження його погіршення, а також виникнення небезпеки для здоров'я громадян [1].

Забезпечити екологічну безпеку екосистеми (регіону, держави в цілому) можна завдяки: формуванню екологічної свідомості громадян; впровадженню екочистих технологій та маловідходних виробництв, а також удосконаленню існуючих технологічних процесів та підприємств; введенню ефективних економічних методів стимулювання до охорони НПС та раціонального використання природних ресурсів; застосуванню ефективного правового механізму управління природокористуванням та охороною довкілля.

Але, як доводить світова практика, найбільш ефективним залишається податкове регулювання екологічної безпеки.

З метою мінімізації негативного впливу антропогенної діяльності на стан НПС та здоров'я населення у 1994 р. вперше були введені екологічні податки, які насьогодні є практично єдиним економічним стимулом до «озеленення» виробництва, зменшення забруднення довкілля та раціонального використання

природних ресурсів. Зрозуміло, що ефективність системи екологічного оподаткування в Україні пропорційно впливає на стан екологічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Економічні та правові аспекти зменшення забруднення НПС шляхом впровадження відповідної системи платежів розглянуто у працях вітчизняних і зарубіжних учених: О.О. Веклич, М.Т.Бець, Б.О. Горлицького, Б.М. Данилишина, Л.Г. Мельника, О.Т. Левандівського, Г.М. Пишкіної, В.Я. Шевчука, П. Екінс, Х. Девені, М. Паркес, В.К. Джагер, М. Шофелд та багатьох інших. Однак дослідженню ефективності системи екологічного оподаткування в розрізі встановлених класів небезпеки речовин, що є основним підґрунтям для ефективного управління екологічною безпекою, приділена не достатня увага.

Метою статті є аналіз вітчизняних ставок за одиницю забруднення відповідно до шкідливості і небезпечності речовин.

Виклад основного матеріалу. Одним із практичних принципів забезпечення екологічної безпеки є обов'язковість компенсації завданих здоров'ю населення і природі втрат, а також взаємна відповідальність адміністративно-територіальних утворень за стан НПС і транскордонне перенесення забруднень.

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» з метою розвитку економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності необхідно удосконалити нормативно-правову базу з питань оподаткування забруднення НПС, підвищити плату за забруднення довкілля, збільшивши платежі за скиди 1 т шкідливої речовини до європейського рівня з урахуванням їх токсичності [2].

Якщо у 2014 р. сумарне надходження до бюджету екологічних податків складали 2,7 млрд. грн., то у 2015 р., згідно з додатком №1 до ЗУ «Про

Державний бюджет України на 2015 рік», доходи від сплати екологічного податку до загального фонду передбачалися в сумі майже 1,5 млрд. грн. [5]. Сумарні обсяги забруднень за даними Державної служби статистики України не змінилися, але є наявні диспропорції у надходженнях до бюджету.

Це пояснюється тим, що ґрунтовні зміни щодо перерозподілу екологічного податку були внесені Законом України від 28.12.2014 р. № 79-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» [6], дія яких позначилися на розподілі надходжень екологічного податку у 2015 році, в тому числі збільшено відсоток зарахування екологічного податку до місцевих бюджетів, що призвело до розширення їх дохідної бази.

Крім того, згідно Законом України від 28.12.2014 № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» внесено зміни до Податкового кодексу України, згідно з якими оподаткування викидів забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення екологічним податком припинено із відповідним збільшенням ставок акцизного податку на всі види моторного палива [5].

29.01.2016 р. Державною фіскальною службою України було проіндексовано ставки екологічного податку для визначення податкових зобов’язань, що виникли з 1 січня 2016 року. Законом України від 24 грудня 2015 року № 909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» проіндексовано ставки екологічного податку, що діяли у 2015 році, в межах 26,7 та 26,92 % [3, 4].

Але істотних змін в сумарних надходженнях від сплати екологічного податку відбутися не може, оскільки, насамперед, необхідно визначити пріоритетні речовини, тобто ті, які забруднюються нашими підприємствами

найбільше, а також встановити науково-обґрунтовані ставки екологічного податку залежно від їх класу небезпеки.

Тому, на нашу думку, вихід необхідно шукати як в самому Порядку обрахунку, так і в ставках податків за одиницю забруднень.

Відомо, що найбільше підприємствами України викидається у атмосферне повітря діоксиду карбону (CO_2), ставка податку за викид яких складає насьогодні 0,33 грн./т. Сумарний обсяг викидів даного оксиду у 2014 р. – 180,9 млн. т. (без врахування окупованого Криму та зони АТО) [7]. Виходячи із основних положень, прийнятих на конференції у грудні 2015 року (Париж), усі країни світу зобов'язані максимально скоротити викиди парникових газів до другої половини XXI ст. На думку експертів, необхідно досягти «чисто нульових викидів» між 2050 і 2100 рр. Зрозуміло, що з такою мінімальною ставкою за 1 т оксиду карбону (IV) досягти «нульового рівня» не можна, оскільки відсутня мотивація до зменшення забруднення у самих суб'єктів господарювання.

Беручи за основу європейський досвід, подальші дослідження необхідно спрямовувати на оцінку впливу окремих видів екологічних платежів на дохідну частину відповідних бюджетів з метою виявлення відповідних напрямів реформування вітчизняної системи екологічного оподаткування. Крім того, на нашу думку, необхідно провести порівняльний аналіз діючих ставок за 1 т полютанту у відповідності із загальноприйнятою класифікацією речовин в залежності від їх класу небезпеки.

До забруднюючих речовин, що переважно викидаються в атмосферне повітря, належать оксид азоту, оксид вуглецю, діоксид і інші сполуки сірки, пил.

Проаналізуємо ефективність встановлення ставок податку за викиди полютантів у атмосферне повітря з урахуванням їх класу небезпеки.

Таблиця 1

Занижені діючі ставки податку забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, відповідно до класу небезпечності

Найменування забруднюючої речовини	Існуюча ставка податку, грн./т	Клас небезпечності речовин	Обґрунтована ставка податку відповідно до класу небезпечності, грн./т
Азоту оксиди	1968,65	II	3224,65
Ванадію п'ятиокис	7384,48	I	14080,50
Водень хлористий	74,17	II	3224,65
Вуглецю окис	74,17	IV	111,26
Озон	1968,65	I	14080,50

Як бачимо з табл. 1, існує наявне заниження діючих ставок податку за одиницю забруднень. Цілком зрозумілим постає питання: чому ставки податку за викид 1 т полютанту (п. 243.1. статті 243 ПКУ) не відповідають встановленим ставкам податку відповідно до класу небезпеки речовини (у п. 243.2. зазначені ставки податку за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин, на які встановлено клас небезпечності).

Надавати такі преференції суб'єктам господарювання у вигляді зменшення ставок податку можна лише на невеликий термін. Але така невідповідність спостерігалася у платежах за забруднення ще з введенням в дію «Інструкції про порядок обчислення збору за забруднення НПС», яка діяла в Україні з 1999 р. до 2010 р.

Крім того, у табл. 2 зазначені ставки податку забруднюючих речовин, які набагато завищені порівняно із існуючими відповідно до класу небезпеки.

Як бачимо встановлення ставок податку за викид 1 т полютанту у атмосферне повітря є хаотичним і не відповідає шкідливості – класу небезпеки речовин.

Таблиця 2

Завищені діючі ставки податку забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, відповідно до класу небезпечності

Найменування забруднюючої речовини	Існуюча ставка податку, грн./т	Клас небезпечності речовин	Обґрунтована ставка податку відповідно до класу небезпечності, грн./т
Аміак	369,22	IV	111,26
Ангідрид сірчистий	1968,65	III	480,47
Ацетон	738,45	IV	111,26
Бутилацетат	443,40	IV	111,26
Нікель та його сполуки	79387,98	II	3224,65
Сірководень	6326,80	IV	111,26
Сірковуглець	4111,45	II	3224,65
Спирт н-бутиловий	1968,65	III	480,47
Формальдегід	4874,09	II	3224,65
Хром та його сполуки	52850,62	III	480,47

Крім того, встановлювати вартісну оцінку шкоди за забруднення НПС – так звану ставку податку одиницю забруднень – необхідно з урахуванням ціни кінцевого продукту, що можна отримати з даної речовини. Так, наприклад, оцінимо ефективність встановлених ставок податку за викиди оксидів сульфуру та нітрогену, що призводять до такої глобальної екологічної проблеми сучасності як кислотні опади. Оптові ціни на кислоти, що є продуктами взаємодії кислотних оксидів з водою, насьогодні наступні: сульфатна кислота – 6 тис. грн./т, нітратна кислота 12,9 тис. грн./т [8]. А ставки податків: за оксиди азоту, оксиди сульфуру – 1968,65 грн./т. Ціна 1 т води – в середньому 10 грн.

Висновки. Детальний аналіз ставок податку за одиницю забруднень із визначення помилок у встановленні ставок податку залежно класу небезпеки речовини, а також врахувавши відсутність лімітів та штрафних санкцій за понаднормоване забруднення, можна цілком стверджувати, що шляхів реформування самої системи екологічного оподаткування багато. Для

виправлення даної ситуацій окрім встановлення науково-обґрунтованих ставок податків відповідно до їх класу небезпечності, доцільним є повернення до попереднього досвіду на розрахунку податків на основі лімітування, штрафних санкцій за понаднормоване забруднення довкілля, до запровадження системи податкових пільг для підприємств на основі значень тимчасово-погоджених викидів/скидів відповідно до державної програми мінімізації забруднень НПС та встановлення прогресивної шкали ставок екологічного податку залежно від обсягу викидів.

Список використаних джерел:

1. Авраменко Н.Л., Цимбалюк С.Я. Екологія: Навчальний посібник для підготовки бакалаврів у галузях знань «Економіка та підприємництво», «Право» та «Менеджмент і адміністрування» (видання друге зі змінами та доповненнями) – Ірпінь: НУДПСУ, 2011. – 184 с.

2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»// Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – ст. 218. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/page.

3. Лист ДФС України від 29.01.2016 №2938/7/99-99-15-04-02-17 «Про зміну у 2016 році ставок екологічного податку». Назва з екрана. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/ekologichniy-podatok/listi-dps/234423.html

4. Податковий кодекс України (в редакції від 01.02.2016 р.) – Назва з екрана. – Режим доступу: http://taxlink.ua/ua/normative_acts/ua_4_15714/.

5. Веклич О.О. Антиекологічне лукавство бюджетного реформування. Назва з екрана. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/finances/antiekologichne-lukavstvo-byudzhetnogo-reformuvannya-_.html

6. Чала О.А. Сучасні аспекти розподілу екологічного податку в контексті забезпечення екологізації національної економіки [Назва з екрана] // Ефективна економіка. – № 3. – 2015. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3908

7. Довкілля України за 2014 рік: статистичний збірник. – Назва з екрану. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

8. Оптові ціни на кислоти // Система оптимум. – Режим доступу: http://www.systopt.com.ua/kisloti.html.

УДК 330.342.146

Алексеєва К.А.

FORMING OF SOCIALLY ORIENTED MARKET ECONOMY IN UKRAINE IN CONDITIONS OF NECESSITY OF PROVIDING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті доведено, що сталий розвиток в Україні поки що забезпечити не вдалося. Україну не можна вважати країною з соціально орієнтованою ринковою економікою, де цілі економічні, екологічні та соціальні є однаково важливими. На жаль, кожна нова політична криза супроводжується значними потрясіннями, що зводить нанівець попередні незначні досягнення у забезпеченні сталого розвитку. В Україні ми спостерігаємо такі екологічні проблеми як виснаження та надмірне навантаження на природні ресурси, проблеми з утилізацією сміття та інші. До соціальних проблем варто віднести, перш за все, відсутність соціальних гарантій різних прошарків населення. Освіта та наука могли б стати основою для побудови економіки знань та забезпечення сталого розвитку в Україні, однак на разі тут також наявні численні проблеми, одна з яких – значний «вивіз мізків» за кордон.

Ключові слова: *сталий розвиток; одночасне досягнення економічних, екологічних та соціальних цілей; соціально орієнтована ринкова економіка; виснаження природних ресурсів в Україні; соціальні гарантії; проблеми різних прошарків населення; освіта та наука як ключові сфери у забезпеченні сталого розвитку.*

The problem putting. Living in the XXI century makes us think, behave and cooperate in a new way. In the previous century industry brought humans quite a few facilities and progresses, but it cost a lot. Among the highest prices was environmental pollution that affected people's life physically and spiritually. At the same time we could observe growing social differentiation, rapidly rising quantity of people on the Earth and continuous resource redundancy up to their elimination.

In the circumstances it was necessary to carry out research on symbiotic relationship between people and nature and among different social strata.

The model of socially oriented market economy was created as the result of development of the concept of sustainable development. The countries, which managed to build socially oriented market economy, have been simultaneously

reaching economic, ecological and social goals, i.e. they have been providing sustainable development.

In Ukraine there are still large impacts of humans on the natural resources, great amounts of different ecological problems and unsolved social problems, which continue arising during frequently occurring political and economic crises.

There have been provided much research on the problem in Ukraine recently. In the works of well known Ukrainian scientists Avramenko N., Bistryakov I., Hvesyk M., Libanova E., Makarova O. and the others different aspects of the problem have been discussed. However in our opinion the mechanisms of forming of socially oriented market economy in Ukraine in conditions of necessity of providing sustainable development need more scientific attention.

The aim of the article is to investigate the forming of socially oriented market economy in Ukraine in conditions of necessity of providing sustainable development.

The results. According to the definition of the World Commission on Environment and Development, sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their needs [2, p. 18]. That means that resources are abundant and they can not be taken for granted. Problems can be temporarily solved for the current population, but thought must be given to the future if life is to proceed comfortably for those to come.

Sustainability is not an achievable final state, since it is rather the basic characteristic of a dynamically developed system, a permanent adaptation to changing conditions. The development is sustainable in case of the simultaneous reaching economic, ecological and social goals. They are achieved in the conditions of so called socially oriented market economy – a model of economic system where social and ecological goals are as important as the economic ones. [1, p. 53]

Public concept of the socially oriented market economy is created to unite the legally guaranteed economic liberty with the goals of a social country as well as the ecological goals. Resources must be maintained and rationed in order for sustainable

development, but it also must be recognized that no matter how much is done, there is not an unlimited supply of anything in this world and plans for sustainability must involve such things as well. The old vision of the «affluent society» had resulted in an unjust and ardent «consumer society». The new vision proposes a «sustainable society» as the attainable model of a just and prosperous world. In other words no longer quantitative but qualitative development is to be implemented, i.e. balanced development striving for all human values, whether material or intangible, development in harmony with nature.

Considering the ecological component of the sustainable development we should mention that it must be able to provide the parity among the biological and physical nature systems, their viability. The ability of such systems to renovate and adapt to different changes instead of staying stable or become degraded is of great importance nowadays to keep the biological variety. Regretfully we have to admit the great quantity of problems has been accumulated in this sphere in Ukraine. Such prior problems must be mentioned as exhaustion and degradation of resources, substantial technological pressure as well as the lack of developed economic mechanisms of nature using.

One of the first places among ecological problems is kept by the water problem. The anthropogenic loading on water resources is unfortunately to great extent today. Ukraine belongs to the states with the high level of water using and not high level of water availability.[3, p. 40] It is necessary nowadays to bring down the using of this resource in Ukraine through increasing of technological discipline and the production culture, involving of water saving technologies, structural moderation of economy and other measures.

There is also the problem with the industrial, everyday, electronic, electric and other waste in our country. The elimination and thorough revision of the waste in Ukraine has not been developed yet. By the way in the countries with socially oriented market economy the sector of the thorough revision of the raw materials is quite a

profitable business in current conditions, i.e. one of the vivid examples of simultaneous reaching of economic, ecological and social goals.

Generally economic policy can be considered to be successful nowadays only if it is simultaneously a successful social and ecological policy. It can be done through successful innovative policy, building the «knowledge society». Alternatives to natural resources are being explored and although many adequate alternatives have been developed and explored they have yet to be adequately implemented into the system. Alternatives such as wind farms, hydro-electricity, solar power, geo-thermal and bio-mass for the generation of electricity have begun to help to limit the using of the resources.

As for the social goals they are understood as acceleration of the social progress, rising of its social ripeness, involving of the innovative resources of regulating, reaching of the social balance. Public administration as well as the economy regulation must be built on the social principles. The state must protect and support all the strata of society, though the social function of the state is limited where it can lead to the socially undesirable consequences.

Today most of the models of economic systems of the developed countries of the world are socially oriented market economies. Ukraine also declares itself as a law-oriented social country with socially oriented economic policy. It is written in the Constitution and defined as the main strategic course. So that ecological and social goals are considered to be of the same importance as the economic ones.

However each time when new reforms are to be carried out in Ukraine social and ecological problems arise. The events that have recently happened in our country cost economic, ecological, social, political and institutional difficulties. The quick political changes went together with fatal casualties and material losses. The political and military conflict in the south and east of our country has been followed by the seizure of the large area together with the resources situated there. Economic situation inside of our country has also deteriorated significantly. The life level has fallen, the

unemployment has grown, inflation has reached the figures which seemed unbelievable not long ago. In these conditions all the branches and spheres of Ukrainian economy have suffered. Political crisis cost the economic one that led in its turn to the social crisis.

The people of Ukraine are in need of the social guarantees now more than ever: the aged people on retirement need protection, the young families with children need protection and they need a place to live very often, the disabled people and people with uncured diseases are left on their own. Even those, who used to belong to the middle class (small entrepreneurs, the budged sphere workers) need support in the current economic situation. Unfortunately this is not the whole list of the social problems we are having now. The Government economic policy must be directed to soften the social threats. To do this in practice is possible only in case of providing the development based on knowledge and information, which will allow creating new working places in short term period and help to accelerate the economic growth in the long-term period.

Unfortunately education and science, which are considered to be key branches in providing the knowledge based development, have been also having significant difficulties since Ukraine got the Independence. It is well known that education and science in cooperation with industry may play a strategic role in providing qualitative technological changes, forming new society with high life standards and high ecological standards. But this can happen in case of simultaneous development of education and science on the one hand and changes in the technological orientation of industry on the other hand. Then work of education and industry is of mutual benefit. In Ukraine we have met the situation when improving of the level of education has increased the migrants' flows to the developed countries.

Non-adequate financing of education and science as well as absence of the scientifically based industry policy during a protracted period of time cost large «brain» losses. That is why Ukraine's education is in need of staff. Many students,

teachers, scientists left Ukraine to find themselves in the national educational systems of other countries. Those who have stayed here are reluctant to go to schools, universities, to work in the sphere of science. As a matter of fact in Ukraine we have comparatively low standard of wages as a whole, but the standard of wages in science and education are too law even for our country. For example, the salary of a secondary school teacher is not enough even to provide basic living needs.

The situation with preschool education is even worth. Besides the staff problems this sphere is in need of funds. Many public children gardens were closed in the 90-s and often illegally transformed into the private property. Large material funds were lost and since then nothing have been created instead.

The conclusions. So that the sustainable development in Ukraine has not been provided yet, the socially oriented market economy has not been built. The way of simultaneous reaching of economic, ecological and social goals has not been found.

The ecological problems have not been saved due to the absence of adequate economic mechanisms of nature using. Exhaustion and degradation of resources, substantial technological pressure, water problems and problems with waste must be mentioned as prior problems. Social problems in Ukraine continue arising during frequently occurring political and economic crises. People do not feel protected and the social guarantees do not work.

The spheres of science and education could play a strategic role in providing qualitative technological changes, forming new society with high social standards and high ecological standards, but they are also burdened with problems.

References:

1. Алексеєва К.А. Основи методології стратегічного державного управління / К.А. Алексеєва // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 14. – С. 52 – 55.

2. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: [монографія] / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.

3. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України Б.Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.

УДК 330.3:330.15:342.25(477)

Бистряков І.К., Клиновий Д.В.

СИСТЕМНІ ОЗНАКИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

В статті розглядаються проблеми модернізації механізмів системи управління природокористуванням в контексті євроінтеграції та сталого розвитку.

Ключові слова: *сталий розвиток, управління природокористуванням, механізм управління природними ресурсами, євроінтеграція.*

Практика показує, що в сфері побудови відносин Україна – ЄС, на сьогодні в якості ключових завдань виступають питання формування теоретико-методологічного підґрунтя обґрунтування трансформаційних процесів з боку нашої держави. При цьому, з об’єктивних причин, це торкається, у першу чергу, визначення напрямів упорядкування національних механізмів управління економікою для переходу на модель сталого розвитку і управління природокористуванням, у контексті забезпечення повноцінної євроінтеграції до 2030 року. Передусім, необхідно наголосити, що успіх слід чекати лише у тому разі коли система управління національним господарством буде орієнтована не стільки на жорсткі рамки якоїсь стандартної моделі «під ЄС», а скільки на трансформацію в дієвий механізм, який забезпечуватиме ефективне вирішення завдань соціального, економічного та екологічного розвитку, необхідних для набуття членства в Євросоюзі та подальшого сталого розвитку в межах загальноєвропейської спільноти. При цьому ключовим для входження в ЄС, з точки зору управління національним господарством, стає просторовий фактор, пов’язаний із формуванням децентралізованого типу управління економікою. Суттю такого типу управління є забезпечення на територіальному рівні умов

щодо створення ефективної системи управління місцевими ресурсами. Оскільки факт географічного розташування України автоматично не забезпечує їй членства в європейської спільноті, необхідно робити активні цілеспрямовані зусилля у цьому напрямі. У першу чергу це торкається питань модернізації механізмів управління природокористуванням, оскільки саме вони визначатимуть ефективність трансформації національного господарства у високопродуктивну господарську систему, адаптовану до європейських економічних стандартів.

Передбачається, що інтеграційний процес має складатися з трьох основних смислових етапів. У часовому вимірі, перший етап визначається до 2020 р. За цей період мають бути сформовані базові організаційно-економічні та правові засади модернізації механізмів управління природокористуванням, зокрема, в частині децентралізації повноважень в управління природними ресурсами. Другий етап охоплює період з 2020 по 2025 роки. За ці роки необхідно забезпечити формування інституціональних структур та економічних важелів (включаючи фінансові, зокрема, рентні) інноваційних механізмів управління природними ресурсами в сфері державного управління та місцевого самоврядування. Третій етап охоплює період з 2025 по 2030 роки. За цей часовий інтервал має бути забезпечено перехід до адаптованої щодо вимог євроінтеграції системи управління природокористуванням шляхом передачі повноважень в сфері управління природокористуванням суб'єктам господарювання на публічно-приватній корпоративній основі. Завершення цього етапу повинно супроводжуватися формуванням в регіонах територіально-виробничих кластерів, здатних інтегруватися в єдиний європейський господарський простір.

Модернізація механізмів системи управління природокористуванням в контексті євроінтеграції, передбачає виконання низки завдань, об'єднаних рамками єдиної парадигми, що спирається на концепт сталого розвитку. Отже передбачаються наступні кроки.

По-перше, це торкається питань створення дієвої системи управлінських важелів правового, інституціонального, організаційно-економічного та фінансового характеру щодо ефективного, з економічної, екологічної та соціальної точок зору, природокористування. Ця система повинна бути структурованою за трьома просторовими рівнями, включаючи загальнодержавний, регіональний та місцевий. Причому, передбачається що децентралізація управління природними ресурсами (земельними, водними, лісовими, мінерально-сировинними тощо) проводиться за рахунок відповідної передачі на регіональний та місцевий рівні частини управлінських повноважень, що знаходяться зараз у загальнодержавній компетенції, але зі збереженням загальнонародної власності на природні ресурси згідно ст. 13 Конституції України. У такому разі створення ресурсної бази розвитку національної економіки забезпечується за новою моделлю «знизу доверху», а не навпаки, яка існує на даний час. При цьому держава, регіони і низові територіальні громади мають отримати той необхідний баланс повноважень, який забезпечуватиме економічне зростання на засадах сталого використання природно-ресурсної бази територій.

По-друге, важливим фактором стає дотримання сучасного алгоритму переходу до структурно трансформованої моделі еколого-орієнтованого розвитку, побудованого на поєднанні принципів організації «синьої», «зеленої», та «наноекономіки». В галузевому та регіональному вимірах інноваційна економіка орієнтує на використання сучасних технологічних укладів, які

передбачають переорієнтацію галузево-структурованого індустріально-аграрного ресурсо- та енергоємного типу виробництва у бік створення енергонезалежних високотехнологічних взаємоінтегрованих в територіальні природно-господарські комплекси виробничих структур корпоративного типу. Саме такий підхід дає змогу сформувати національну економіку з ознаками наявності конкурентних переваг для європейського та світового ринків щодо ключових компетенцій у виробництві товарів і послуг, які відповідають вимогам загальної організації європростору господарської діяльності. За рахунок цього має бути подолано існуючий на сьогодні «відомчо-галузевий» перекіс в управлінні національним господарством. Гармонізація галузевого та територіального підходів до формування оновленої системи управління, у свою чергу, пов'язується з побудовою екологічно орієнтованої, економічно ефективної та гнучкої децентралізованої моделі, здатної до глибокої інтеграції в міжнародний бізнес.

По-третє, інноваційний економічний механізм управління природокористуванням має бути об'єднаним у єдину систему сукупністю механізмів різнопланового характеру, націлених на забезпечення сталого розвитку території на засадах ефективного та збалансованого використання природних ресурсів. З системних позицій, такі механізми мають враховувати просторову специфіку та застосовуватися диференційовано на всіх рівнях децентралізованої системи управління, забезпечуючи високоефективне та адаптоване до загальноєвропейських вимог управління природними ресурсами.

По-четверте, досягнення ефекту від використання сучасного економічного механізму управління природними ресурсами що базується на ***рамковому концепті просторової децентралізації*** передбачає дотримання низки вимог:

1) використання інтегративного підходу до управління природними ресурсами саме в рамках цілісних територіальних природно-господарських комплексах;

2) формування кластерно-корпоративної основи природокористування, з метою впровадження гнучких форм організації територіальних систем господарювання, адаптованих до місцевої специфіки природних активів;

3) застосування структурного управління природокористуванням, на засадах управління фінансовими активами природно-ресурсного походження, в основі яких лежить сек'юритизований природний капітал;

4) використання проектного, орієнтованого на кінцевий результат підходу до організації управління природно-антропогенними об'єктам, яким передбачається запровадження системно-цільових орієнтирів розвитку природно-господарських системна певні періоди часу;

5) формування проектно-планової системи природокористування, у якій об'єктом планування виступає, проте не ресурс, а конкретний господарський результат його застосування в економічній діяльності;

6) опанування методів використання апарату сучасної фінансоміки, зокрема, процесу сек'юритизації природних активів із забезпеченням умов їх виходу на організований фондовий ринок; формування розвинутої інституціональної складової страхування ризиків використання природних ресурсів; забезпечення консолідованого фінансування та сталого інституціонального інвестування в природно-господарську діяльність; забезпечення ефективного функціонування рентних відносин, включаючи фіскальну, фондову та банківську системи вилучення, накопичення та розподілу рентних доходів від природних активів.

Таким чином, сучасна цілісна система економічних, фінансових, адміністративних механізмів управління природними ресурсами повинна спиратися на єдині концептуальні засади рамкових форм сталого розвитку. Управління природними ресурсами має бути диференційованим, таким, що враховує специфіку та потреби кожної території обласного, районного, муніципального рівня, максимально враховуючи унікальність територіального природно-ресурсного комплексу. Необхідною умовою суттєвого підвищення ефективності управління природними ресурсами є його децентралізація, тобто певне розмежування управлінських повноважень між центром і територіальними утвореннями різного рівня. У цілому, механізм децентралізації управління природними ресурсами має забезпечити, шляхом розмежування та делегування повноважень у використанні природних ресурсів, активізацію господарської діяльності територій із запровадженням нових виробничих та природно-ресурсних відносин на принципах «синьої», «зеленої» та «наноекономіки». При цьому ключовими орієнтирами стають дії, що направлені на поліпшення використання територіального природно-ресурсного та загальноекономічного потенціалу, а також імплементація методів високоефективного використання місцевих природних активів та джерел економічного розвитку території, у першу чергу, рентного походження. Суттєвим аспектом стає забезпечення збалансованого розподілу економічних результатів виробничої діяльності в рамках створення відповідних адміністративних та економічних механізмів відповідального структурного корпоративного управління природокористуванням, інтегрованого в сферу територіальних проектів сталого розвитку.

УДК 332.3

Бордюжа А.С.

СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В СИСТЕМІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Обґрунтовано роль земельно-кадастрової інформації в управлінні земельними ресурсами в системі аграрного виробництва. Досліджено та проаналізовано стан земельної інформаційного забезпечення управління земельними ресурсами в Україні. Запропоновано удосконалення інформаційної системи аграрного виробництва для забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування.

Ключові слова: *інформаційне забезпечення, інформаційна система, управління земельними ресурсами, збалансоване сільськогосподарське землекористування, земельний кадастр, аграрне виробництво.*

Постановка проблеми. Земельні ресурси формують потенціал агропромислового комплексу як регіону, так і країни в цілому, тому виникає потреба у формуванні стратегії збалансованого землекористування, що полягає у виявленні негативних факторів на певну територію в умовах становлення ринкової системи господарювання. Суспільство розглядаючи земельні ресурси, як джерело та засіб одержання прибутку, за ефективного їх залучення у виробництво забуває про охорону, збереження та відтворення родючості ґрунтів. Такий стан речей потребує посиленої уваги з боку землевласників та землекористувачів, органів державної влади, науково-дослідних установ щодо забезпечення збалансованого землекористування [6; 9]. Стратегічним завданням політики нашої країни у сфері аграрного землекористування має стати питання забезпечення раціонального використання та охорони земель, головною умовою якого є забезпечення збалансованого землекористування.

Зберегти існуючий стан земельних ресурсів можливо лише завдяки формуванню системи збалансованого землекористування. Сучасне реформування земельних відносин в Україні та системи сільськогосподарського

землекористування не відповідають принципам збалансованого природокористування. Належне здійснення організації управління земельними ресурсами в системі аграрного виробництва не можливе без наявності інформації про екологічний та економічний стан землекористувань, адже повна об'єктивна інформація про еколого-економічний стан сільськогосподарського землекористування є необхідною умовою для прийняття ефективних управлінських рішень щодо забезпечення збалансованого природокористування в земельно-ресурсній сфері. Тому надзвичайно важливим та актуальним є дослідження інформаційного забезпечення системи управління збалансованим сільськогосподарським землекористуванням з метою досягнення принципів сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями значення інформаційного забезпечення управління земельними ресурсами займалися такі вчені, як В.А. Боклаг, В.Г. В'юн, В.В. Горланчук, Т.О. Євсюков [7], С.О. Малахова [8], А.В. Мерзляк [2], Л. Перович [5], М.В. Смолярчук [7], О.А. Сохнич [7]. Питання створення та функціонування баз даних, інформаційних та кадастрових систем, кадастрового забезпечення розглядали в своїх дослідженнях такі вчені – А.А. Варламов, М.О. Володін, Р.М. Курильців [1], М.Г. Лихогруд, Л.Я. Новаковський [3], І. Перович [4], М.Г. Ступень [8], Р.Б. Тарантула, О.В. Тихенко [9], А.М. Третяк [3]. Дослідження вчених засвідчують про те, що нині в Україні, успішне запровадження нових теоретичних та методологічних засад організації управління земельними ресурсами ресурсів, які б базувалися на концепції збалансованого використання земельних ресурсів, неможливе через відсутність інформації.

Метою статті є дослідження існуючого стану інформаційного забезпечення управління земельними ресурсами в системі аграрного виробництва в Україні, виявлення недоліків та визначення можливих шляхів або

напрямів щодо удосконалення інформаційної системи сільськогосподарського землекористування.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі становлення ринкової економіки при плануванні та організації управління земельними ресурсам інформація про земельні ресурси набуває все більшого значення. Джерелом таких даних є землеустрій, земельний кадастр і моніторинг земель. Дані земельного кадастру відображають загальне уявлення про всі землі відносно їх розміру, розподілу за категоріями, угіддями, власникам та землекористувачами. Земельний кадастр займає центральне місце у сфері управління земельними ресурсами, адже без використання інформаційних даних земельного кадастру, фактично, жодна з функцій управління не може бути реалізована повною мірою, адже інформаційні потреби визначаються комплексом земельно-кадастрових даних, які відповідають вимогам конкретних завдань щодо використання земельних ресурсів. Інформація земельного кадастру є складовою частиною бази даних інформаційної системи землекористування.

Земельно-кадастрова інформація має величезне значення у сфері сільського господарства, адже слугує базисом для проведення аналізу існуючого стану сільськогосподарського землекористування, його відповідності критеріям раціональності й екологічної безпечності та визначення екологічної придатності земель до вирощування тих чи інших сільськогосподарських культур, розроблення системи сівозмін щодо ведення землеробства тощо.

Нині, інформаційна система землекористування являється інформаційною базою даних, яка має сукупність певних показників, що характеризують стан землекористування та виокремлюються в підсистеми різної спрямованості. За сучасних умов існує ряд інформаційних технологій, що дає змогу виконати якісний збір, обробку, збереження та аналіз відповідної земельно-кадастрової інформації. Рівень та набір показників земельної інформаційної системи залежить від соціальних, технічних, політичних, економічних, екологічних

аспектів управління земельними ресурсами. Адже процес прийняття управлінських рішень є багатогранним.

Стосовно інформаційного забезпечення управління земельними ресурсами в Україні існує низка проблем:

– застарілість підходів та технологічних прийомів, що не відповідають сучасним вимогам ринкових відносин;

– уявленням про роль та місце земельно-кадастрової інформації та використання інформаційних систем у сучасному земельно-кадастровому обліку в нашій державі є дискусійними;

– накопичення неузгодженої, подекуди недостовірної та несумісної кадастрової інформації;

– дані земельно-кадастрового обліку мають статистичний характер;

– якісний облік земель в автоматизованій системі державного земельного кадастру не відображається.

Інформаційне забезпечення земельного кадастру є недосконалим, адже не вирішує питання оцінки стану використання земельних ресурсів. Земельні угіддя зазнають негативних змін в процесі господарської експлуатації. Облік якості земель потребує показників, що характеризують не тільки розміри площ угідь, але й природні властивості ґрунтів, які визначають їх якість. Для своєчасного виявлення змін у стані земельного фонду, запобігання та усунення наслідків негативних процесів у земельному кадастрі повинні міститися відомості про: тип ґрунту, гранулометричний склад, забезпеченість ґрунтів поживними речовинами, кислотність, еродованість, засоленість, солонцюватість, солончаковість тощо. Ці характеристики повинні відображатися в земельному кадастрі. Тому, в межах дослідження питання збалансованого землекористування необхідною стає розробка заходів з удосконалення еколого-економічних засад сільськогосподарського землекористування, які передбачають впровадження систематичного збору, обробки та аналізу

інформації про стан земельних ресурсів, а також здійснення комплексної оцінки земель.

На сьогодні накопичення інформації про стан земельних ресурсів у нашій державі відбувається розгалужено. Інформація про стан земельних ресурсів акумулюється у різних установах, які проводять дослідження стану землекористування відповідно до своєї спрямованості, а головним недоліком цього є те, що результат не передбачає отримання інформації про земельну ділянку як природний ресурс та засіб виробництва. В масштабі країни відбувається накопичення неузгодженої, подекуди недостовірної та несумісної земельної інформації, що унеможливлює створення ефективної інформаційної системи землекористування. Нині інформаційна система землекористування – це розрізнені інформаційні бази даних, що мають виокремлену сукупність певних показників щодо правового статусу та цільового використання земельних ділянок, дані про власників та землекористувачів, кількісні та якісні показники. Така система інформаційного забезпечення є менш індикативна, ніж цілісна інформаційна система сільськогосподарського землекористування, що дає змогу комплексно оцінити стан землекористування. Загалом, сучасна система інформаційного забезпечення управління земельними ресурсами агросфери не може повною мірою забезпечити процес оцінювання землекористування в сільському господарстві. Одним з ключових недоліків інформаційного забезпечення слід вважати його статичний характер, а динамічні та просторові характеристики землекористування обліковуються із недостатньою обґрунтованістю.

Недооцінка інформаційності щодо відтворення земельних ресурсів є одним з найбільш суттєвих недоліків, який впливає на використання, збереження, покращення та охорони природного потенціалу країни. Відсутність інформації про екологічний стан негативно впливає на можливості збереження і поліпшення земельного фонду країни, переходу аграрного сектора на модель

сталого розвитку. Стійкий розвиток може бути досягнутий за умови трансформації системи управління земельними ресурсами на основі інформаційного забезпечення, що буде обслуговувати систему. Мається на увазі, що інформація має забезпечити заходи, що спрямовані на досягнення збалансованого розвитку земельних ресурсів України [10].

Досвід розвинених країн свідчить, що необхідною умовою успішної реалізації державної політики із забезпечення збалансованого розвитку є комплексний аналіз тенденцій та характеру змін стану земельних ресурсів та обґрунтованого визначення та реалізація заходів із попередження та подолання негативних наслідків. Своєчасне визначення загроз та ризиків є важливою передумовою прийняття ефективних управлінських рішень у системі управління земельними ресурсами.

Інформаційне забезпечення землекористування можна визначити як комплекс організаційно-економічних, правових, техніко-технологічних заходів, засобів та методів, що забезпечують функціонування інформаційної системи для управління земельними ресурсами. У цьому аспекті, запропоновано процес інформаційного забезпечення в системі управління земельними ресурсами в аграрному виробництві повинно здійснюватися на основі постійного взаємнообміну інформацією між підсистемами: землеустрою, земельного кадастру та моніторингу земель в загальній інформаційній системі сільськогосподарського землекористування. Такий підхід передбачає обґрунтування інформаційних потоків цієї системи (рис. 1), що формується на підставі облікових даних кадастру, оцінки та моніторингу земель, а також спеціальних організаційно-технологічних засобів (аерокосмічні, геодезичні, агрохімічні дослідження, інвентаризація тощо).

Вхідним сигналом у цій схемі є інформація про показники оцінювання стану землекористування, природні, територіальні, правові особливості, що є основою для прийняття управлінських рішень, а вихідним – показники

збалансованого землекористування. Тобто місією інформаційної системи сільськогосподарського землекористування є формування інформації, потрібної для ефективного управління земельними ресурсами агросфери, що включає не тільки інформацію про стан земельних ресурсів, а й динаміку їх використання.

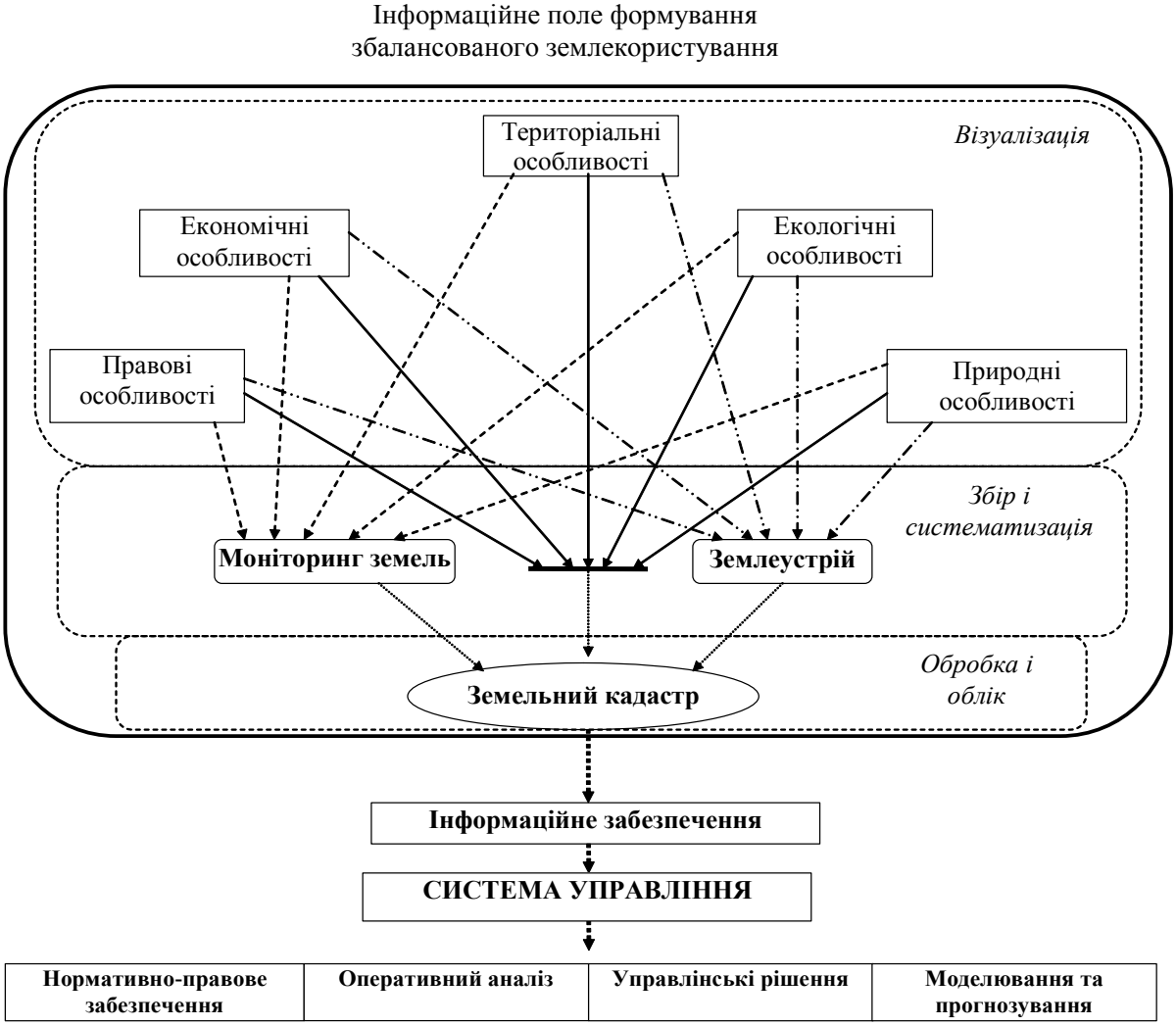

Рис. 1. Схема інформаційних потоків для формування збалансованого землекористування в аграрному виробництві

потік інформації:

◄····· – для ведення земельного кадастру,
◄- - - - - - – для здійснення моніторингу земель,
◄· · — · · — – для функціонування землеустрою,
◄——— – в системі управління земельними ресурсами,
◄····· – для формування збалансованого землекористування.

Дослідження стану земельних ресурсів АПК щодо їх збалансованого використання вимагає вибору показників та індикаторів з двох позицій, землі, як природного ресурсу та як засобу виробництва. Тобто, розглядаючи землекористування, як систему взаємовідносин «людина-природа», що виникає в процесі використання людиною такого природного ресурсу як земля, необхідно враховувати, як екологічний чинник, з точки зору забезпечення збереження та відтворення родючості ґрунтів, так і економічний чинник – використання земельних ресурсів як основного засобу виробництва для задоволення потреб людства та розвитку та функціонування економіки.

Головне завдання інформаційного забезпечення системи управління земельними ресурсами полягає в отриманні об'єктивної та повної інформації про зміну параметрів їх стану як єдиної основи для прийняття рішень щодо захисту земельних угідь від небажаних, здебільшого антропогенних впливів. На цьому етапі виникають труднощі з вибором репрезентативних показників, здатних адекватно оцінити функціонування агроекосистеми. У контексті збалансованого розвитку землекористування особливого значення набуває цілісність земельно-кадастрової інформації та взаємозв'язок екологічної та економічної складових земельної інформаційної системи. Адже облік земель за розрізненими показниками, як правило, не може бути достатньо інформативним, а отже, обґрунтованим. Рівень та набір показників земельної інформаційної системи залежить від соціальних, технічних, політичних, економічних, екологічних аспектів управління земельними ресурсами. Однак відсутність науково обґрунтованих методичних підходів до аналізу та систематизації цих аспектів призводить до того, що використовується лише первинний шар інформації, незважаючи на те що ці показники потрібно розглядати системно.

Тому вирішення питань обліку земель у системі земельного кадастру потребує вдосконалення методичних засад інформаційного забезпечення управління земельними ресурсами в аграрному виробництві, зокрема набору показників для здійснення аналізу та оцінювання стану сільськогосподарських землекористувань.

Висновки. Спираючись на зарубіжний досвід, інформаційне забезпечення управління земельними ресурсами має бути комплексним, тобто забезпечуватись багатоцільовою інформаційною системою. Інформацію про стан та використання землекористування розглядати його з різних позицій: з економічної точки зору – враховувати відомості про ціну, податок та земельну ренту; з юридичної – про сукупність публічних і приватних прав; з екологічної – про оптимальне співвідношення земельних угідь, якісний стан ґрунтів та гранично допустимих рівнів їх забруднення, показники деградації ґрунтів. Тобто, при виборі підходу щодо удосконаленні інформаційної системи сільськогосподарського землекористування варто застосувати комплексний підхід щодо побудови системи критеріїв та індикаторів, які будуть відображати стан землекористування за різними аспектами розвитку земельних ресурсів. Тому доцільним в удосконаленні інформаційного забезпечення системи управління земельними ресурсами є об’єднання усіх відомостей різних направленостей у комплексну систему за природними, економічними та юридичними ознаками.

Список використаних джерел:

1. Курильців Р.М. Роль земельного кадастру в формуванні національної інфраструктури геопросторових даних [Електронний ресурс] / Р.М. Курильців. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/avpch/Sg_T_E_n/2009_51/Statti/Kurilcev.pdf

2. Мерзляк А.В. Земельний кадастр у структурі державного управління земельними ресурсами: [монографія] / А.В. Мерзляк, В.А. Боклаг. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – 100 с.

3. Новаковський Л.Я. Земельний кадастр: проблеми реформування та автоматизації / Л.Я. Новаковський, А.М. Третяк, А.М. Муховиков, В.О. Льонець. – К.: Урожай, 2008. – 184 с.

4. Перович І. Концепція побудови кадастрової системи України / І. Перович // Геодезія, картографія і аерофотознімання. – 2010. – Вип. 73. – С. 99 – 101.

5. Перович Л. Сучасний стан та перспективи розвитку кадастрової системи України / Л. Перович // Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва. – 2011. – Вип. II(22). – С. 40 – 42.

6. Потапова А.Г. Особливості сучасного сільськогосподарського землекористування Волинської області [Електронний ресурс] / А.Г. Потапова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/ Pzp/2011_8/ R1/Potapova.pdf

7. Сохнич О.А. Розвиток системи земельно-кадастрової інформації / О.А. Сохнич, Т.О. Євсюков, М.В. Смолярчук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2005. – Вип. 15.3. – С. 184–190.

8. Ступень М.Г. Вдосконалення земельно-кадастрової системи для раціонального використання і охорони земель в населених пунктах. – [Електронний ресурс] / М.Г. Ступень, С.О. Малахова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2010_6/pdf/6_4.pdf

9. Тихенко О.В. Державний земельний кадастр як інформаційна база раціонального використання та охорони земель / О.В. Тихенко // Агроекологічний журнал. – 2010. – № 3. – С. 209 – 211.

10. Щурик М.В. Посилення значущості інформації у зв'язку з відтворенням земельних ресурсів / М.В. Щурик // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. – 2013. – № 11. – С. 82–89. – (Серія: Економічні науки).

УДК 336

Гаврилюк А.Ю., Авраменко Н.Л.

ЕКОЛОГО – ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНИ: СТАН ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

У статті розглянуто еколого-економічні проблеми розвитку водогосподарського комплексу України та використання басейнового принципу водокористування як один із напрямів регіональної водно-екологічної політики.

Ключові слова: *водокористування, екологічні проблеми, економіка водокористування, водно-екологічна політика.*

Постановка проблеми. Відомо, що охорона і раціональне використання водних ресурсів – є однією із найважливіших задач сьогодення.

Брак води спричиняє неврожаї, вимирання худоби, припинення роботи ряду підприємств, злиднів, розпачу, антисанітарії, вимирання населення і т.д. Через це виникають конфлікти різного рівня та ступеня напруженості. Тому питання забезпечення водно-екологічної безпеки є своєчасним та надзвичайно актуальним [11].

Метою даної роботи є дослідження еколого-економічних аспектів водокористування в розрізі екологічної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еколого-економічними проблемами раціонального водокористування займалися такі науковці та практики: М.А. Хвесик, С.І. Дорогунцов, Л. Хенс, Є.Хлобистов, М. Шикула, М. Янг, І.З. Загоровська, Р.І. Тринько, М.Є. Стадник, Л.М. Сокол, Т.П. Галушкіна, І.А. Дубовіч, В. Трегобчук та інші.

В наш час вже третина населення світу відчуває нестачу питної води. Це пов’язано із глобальними змінами клімату, нерівномірним розміщенням водних ресурсів, надмірним забрудненням, засміченням та вичерпанням поверхневих і підземних вод. За оцінками експертів ООН, близько 1/6 частини жителів

планети не має доступу до чистої питної води. Через 10–15 років близько 50% населення Землі буде потерпати від нестачі питної води. Для більшості країн світу, у тому числі й України, цей час може настати раніше [4].

Серед екологічних проблем України важлива роль належить стану водних ресурсів [11].

За міжнародною класифікацією наша держава належить до групи європейських держав, що найменш забезпечені власними водними ресурсами. В Україні на одного жителя припадає 1 тис. $м^3$ місцевих ресурсів річкового стоку. В Європі в середньому – 5 тис. $м^3$ (у Швеції – 21,6, Швейцарії – 5,8, Білорусі – 3,3, Франції – 2,9, Німеччині – 1,3). В деяких країнах цей показник більший. Так, наприклад, в Канаді – 122 тис. $м^3$ [2].

У підсумковій декларації Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20», яка відбулася у червні 2013 року в м. Ріо-де-Жанейро, було зазначено, що водні ресурси є одним із наріжних каменів сталого розвитку, оскільки вони міцно пов'язані з цілою низкою ключових загальносвітових проблем. У зв'язку з цим наголошено на необхідності мобілізації фінансових ресурсів для забезпечення водопостачання і надання санітарних послуг згідно з національними пріоритетами та розробленні заходів з метою значного зниження рівня забруднення води та підвищення ефективності використанні водних ресурсів [5].

У Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 р. офіційно визнано, що в Україні мають місце найвищий в Європі рівень споживання водних ресурсів, антропогенне й техногенне навантаження на довкілля, що в кілька разів перевищує відповідні показники в розвинутих країнах світу і має тенденції до зростання [1].

Тому розвиток водогосподарського комплексу України (ВГК) має відповідати сучасним соціально-економічним і екологічним вимогам. Економічні вимоги передбачають: реалізацію заходів, спрямованих на вдосконалення територіально-галузевої структури і технологій

водокористування; забезпечення якісною питною водою і збереження здоров'я населення; сприяння розвитку регіонів на засадах сталості; розбудову міжнародного співробітництва в галузі використання і охорони водного фонду; врахування екологічних обмежень і вимог при прийнятті рішень [9].

Екологічні вимоги до розвитку ВГК мають забезпечувати охорону водоресурсних джерел, раціональне використання водних ресурсів, збереження біорізноманіття, а також підвищення безпеки при використанні токсичних хімічних речовин та вирішенні проблеми відходів [3].

Багатофункціональність водних ресурсів досить вичерпно подали В. Трегобчук та М. Хвесик, які пишуть, що «не тільки соціально-економічне, але й екологічне, загальнобіосферне значення водних ресурсів (і насамперед прісних вод) є надзвичайно вирішальним у багатьох відношеннях. Без них взагалі неможливі ні нормальний хід біологічних процесів, ні життя рослин, тварин, людини. З огляду на це, подальший розвиток продуктивних сил суспільства повинен визначатися як соціально-економічними завданнями, так і обов'язковим врахуванням біосферно-екологічної ролі прісних водних ресурсів [10].

Нині еколого-економічне інформація про використання, охорону й відтворення водних ресурсів у зарубіжних, прилеглих до кордону України, регіонах дуже неповна. Це серйозно перешкоджає розширенню та зміцненню міждержавних прозорих відносин. Тому на сучасному етапі дедалі більшого значення й актуальності набуває виявлення повних і достовірних відомостей про екологічний стан природних ресурсів, зокрема водних, на прикордонних територіях суміжних держав [2].

Недотримання умов (міжнародних угод, еколого-правових норм тощо) транскордонного співробітництва, правил користування водними ресурсами, їх кількісних та якісних показників, створюють підґрунтя для виникнення міждержавних непорозумінь. А вирішувати транскордонні еколого-економічні

проблеми у сфері водокористування неможливо зусиллями однієї окремої держави [2].

У недалекій перспективі в Україні може загостритися взагалі проблема забезпечення населення питною водою, оскільки розвідані прогнозні запаси підземних вод складають 21 км^3, з яких лише 7 км^3, або 33,3 %, гідравлічно не пов'язані безпосередньо з поверхневим стоком [10]. Понад 2/3 запасів підземних вод пов'язані з поверхневим стоком, і порушення нормального протікання останнього може суттєво вплинути на скорочення запасів підземних вод.

Акцентуючи увагу на проблемах подальшого розвитку раціонального водокористування в Україні, В. Трегобчук та М. Хвесик пишуть: «За останні 3 десятиріччя водогосподарські проблеми в Україні надзвичайно ускладнились і загострились, а водно-екологічна ситуація катастрофічно погіршилась і характеризується як кризова за всіма аспектами: оптимального задоволення зростаючих потреб суспільства у високоякісних водних ресурсах, всебічної охорони водоймищ від забруднення, виснаження й вичерпання, і нарешті – збалансованого та врівноваженого розвитку та ефективного функціонування водного господарства. Подолати екологічну кризу, що охопила всі водоймища (а найбільшою мірою – басейн Дніпра), за допомогою традиційних підходів уже неможливо. Для цього необхідні принципово нова еколого-економічна концепція розвитку і функціонування водного господарства України та широкомасштабні заходи по її реалізації на основі ефективного застосування ринкових економічних інструментів і підойм в управлінні водоспоживанням, водогосподарською та водоохоронною діяльністю» [10].

До основних проблем еколого-економічного співробітництва у сфері використання та охорони водних ресурсів належать [3]:

– неузгодженість між організаціями, які здійснюють паралельний моніторинг транскордонних вод тощо;

– ускладнений та обмежений обмін інформацією про кількісні та якісні характеристики транскордонних водних ресурсів;

– відсутність загальної бази даних моніторингу транскордонних басейнів річок;

– відсутність відповідної технічної бази моніторингу, включаючи систему обробки даних тощо;

– відсутність пріоритетів і цілеспрямованих стратегічних програм дій та механізмів їх реалізації щодо ефективного управління і контролю транскордонних вод;

– слабка здатність ефективно спільно (прикордонні області, райони, населені пункти держав-сусідів) діяти у випадку аварійного забруднення;

– низький рівень використання даних водо-ресурсного моніторингу в процесі розробки й ухвалення рішень;

– недостатньо забезпечений доступ громадськості до екологічної інформації про стан якості водних ресурсів у прикордонних регіонах та ін.

Причини кризового стану водного господарства України досить вичерпно охарактеризував академік В. Трегобчук. Він пише, що «впродовж усього періоду існування планово-командної економіки водне господарство залишалося поза межами економічних відносин. Воно перебувало на бюджетному фінансуванні, а плата за використання платних ресурсів у більшості випадків була символічною, крім того, не для всіх водокористувачів та водоспоживачів [10]».

Насьогодні раціональне водокористування вимагає розробки і впровадження ефективної екологічної політики.

Загальні принципи формування водно-екологічної політики можна відобразити на рис. 1.

Згідно з басейновим принципом управління водними ресурсами фінансовий механізм передбачає безпосередній зв’язок між платою за водокористування та фінансуванням пріоритетних водоохоронних заходів в

межах басейну. Це повинно було бути зроблено ще у складі басейнових управлінь Державного комітету водного господарства, які були створені для цього в 80 роках минулого століття. Для цього на Держводагенство та його басейнові управління було покладено контроль та узагальнення статистичних спостережень за використанням води, скидом стічних вод та забруднюючих речовин, але цього не відбулось [6].

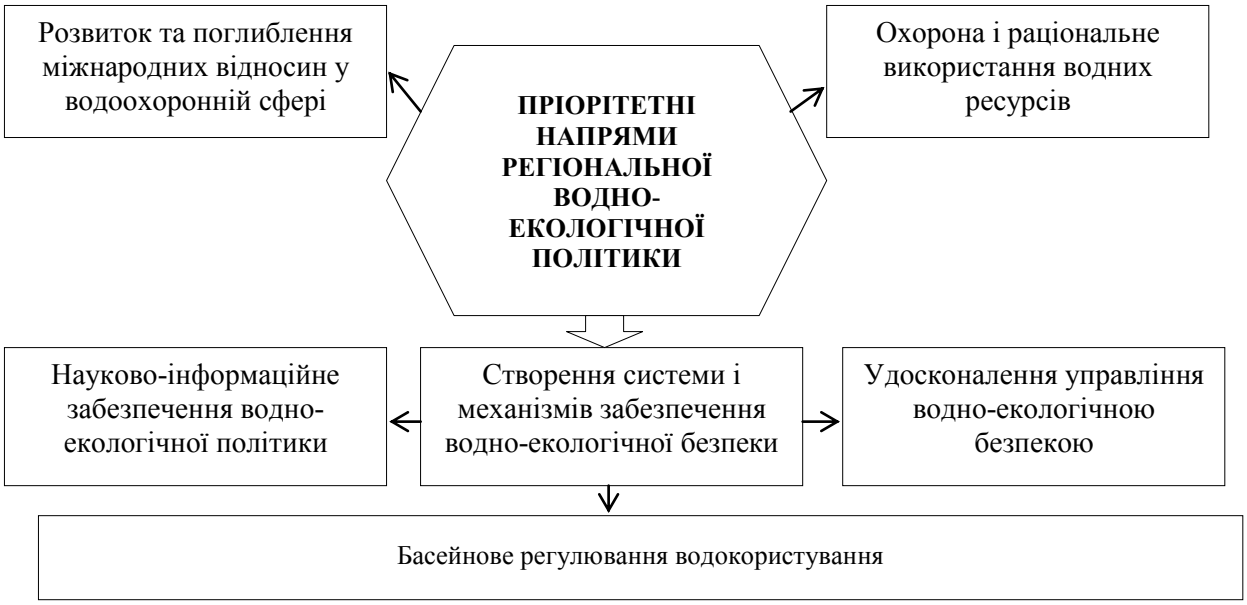

Рис. 1. Пріоритети регіональної водно-екологічної політики

Джерело: складено автором на основі проаналізованих джерел

Важливим питанням удосконалення структури державного управління є зміцнення й розширення сфер діяльності басейнових органів державного управління водним фондом, передача на басейновий рівень значної частини повноважень державних органів управління використанням та охороною водного фонду, а також відповідних ресурсів [7].

На басейновому рівні передбачено сконцентрувати всі необхідні повноваження щодо вирішення завдань раціонального використання та охорони водних об’єктів, розвитку водогосподарського комплексу [7].

Басейновий принцип вносить у механізми управління водокористуванням територіальний аспект. Плановим підґрунтям зазначеного є цільова програма використання й охорони вод і відтворення водних ресурсів у водозбірному басейні. В ній визначаються основна мета та завдання, які необхідно розв'язати, механізм фінансування і реалізації програмних заходів [7].

Басейновий принцип управління у сфері використання та охорони вод, відтворення водних ресурсів полягає у тому, що він не лише створює умови для їхнього раціонального використання, а й визначає надійні фінансові джерела для реалізації заходів щодо водоохоронної діяльності. Цей принцип передбачає також формування басейнових водогосподарських управлінь, які будуть здійснювати в межах водозбірних басейнів функції планування, координації і контролю. Їхню основу становить дворівнева система управління водними ресурсами – законодавча і виконавча [10].

Саме ігнорування природних та екологічних особливостей поверхневих водних ресурсів, нерозуміння складності та взаємозалежності водогосподарських та водно-екологічних проблем, намагання зекономити на затратах і одержати максимальну вигоду від використання «безплатних» водоймищ – як наслідок науково необґрунтованої водогосподарської політики – зрештою і призвели до деградації водойм, руйнування водних екосистем, а відтак – до дефіциту якісних водних ресурсів. Тотальне забруднення й виснаження водних ресурсів, пересихання та обміління малих і середніх річок, взагалі зникнення багатьох з них не викликані діяннями стихійних сил природи. Все це – наслідок екологічно необґрунтованої та невиваженої політики держави щодо водогосподарської діяльності суспільства, внаслідок споживацького, а точніше – хижацького ставлення до водоймищ і водних ресурсів». [10]

Розроблення системи управління екологічною безпекою НПС в цілому і водних ресурсів зокрема матиме позитивні наслідки екологічного, економічного і соціального характеру.

Одним із напрямів подолання водогосподарсько-екологічної кризи може бути розробка концепції водовикористання на основі широкомасштабного застосування маловодних та безводних технологій у промисловості, басейного типу водокористування, економного використання води населенням, сільськогосподарськими підприємствами та промисловістю. [11]

Головні напрями формування ефективної водогосподарської системи наведені на рис. 2.

Рис. 2. Основні напрями формування еколого-економічної системи водокористування

Джерело: [11].

Ефективне використання водних ресурсів становить собою мету, принцип водного права і законодавства, зміст водних правовідносин, спрямований на досягнення раціонального використання водних ресурсів. Важливого значення в сучасних умовах набуває забезпечення ефективного використання водних ресурсів та їхніх властивостей для задоволення різноманітних суспільних і приватних потреб [8].

По-перше, ще раз слід звернути увагу на безповоротність екологічного комфорту за умов, коли водогосподарська ситуація та екологічний стан поверхневих водних ресурсів є настільки критичними і вкрай неблагополучними, і за умов, коли обмежені водні ресурси використовуватимуться неефективно, нераціонально і марнотратно, то проблема водозабезпечення стане навіть гострішою, ніж проблема енергозабезпечення [11].

По-друге, екологічну свідомість населення, рівно ж ощадливе й економне ставлення до водних ресурсів та попередження їх забруднення, можна виховати лише в населення, яке здатне думати та сприймати духовні цінності [11].

Висновки. Формування національної політики ефективного водокористування має здійснюватись з урахуванням пріоритетності екологічних проблем України за критеріями попередження негативного впливу господарської діяльності на всі сфери життєдіяльності суспільств, здоров'я населення.

Важливим є фактор формування свідомості громадян, спрямованої на стале водокористування.

Впровадження такого плану потребує тісної взаємодії всіх гілок влади з громадськістю, оскільки ідея сталого водокористування носить, перш за все, характер домінуючої соціальної складової для задоволення потреб, покращення здоров'я та підвищення добробуту кожного.

У забезпеченні ефективної політики у сфері водокористування важлива роль належить питанням інвентаризації джерел забруднення, створення ефективної системи екологічної інформації, цілеспрямованої пропаганди екологічних знань, формування ефективної системи екологічної освіти та виховання.

Список використаних джерел:

1. Веклич О. Сектору екологічних товарів і послуг в Україні – спеціальний державний патронат / О. Веклич // Економіка України. – 2010. – №3. – С. 27 – 35.
2. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування. – Харків: Бурун Книга, 2009. – С. 19-51.
3. Дорогунцов С.І, Хвесик М.А., Головинський І.Л. та інші. Водне господарство України: сучасний стан та перспективи розвитку. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – 56 с.
4. Дубовіч І.А. Сучасні проблеми транскордонного еколого-економічного співробітництва у сфері використання й охорони водних ресурсів // І. А. Дубовіч // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №3. – С. 93 – 97.
5. Корпоративний форум з стійкого розвитку «Ріо+20». Огляд і результати. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iblfrussia.org/RioCorpSustForum_Outcome_RUS.pdf
6. Криворученко З.Р. Стан впровадження басейнового принципу водокористування на Україні // З.Р. Криворученко / Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук. – 2015. – С.103 – 106.
7. Левковська Л.В. Державне регулювання водогосподарського комплексу України в умовах ринкової економіки / Л.В.Левковська, К.У. Рижова Т. І. Добрянська // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 3. – С. 163 – 170. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2013_3_25.
8. Локтєва Н.В. Особливості комплексного використання водних ресурсів дніпровського басейну // Н.В. Локтєва / Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – С. 256 – 261.
9. Сокол Л.М. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам / Л.М. Сокол, В.В. Підліснюк // Екологічна безпека. – 2009. – С.49 – 55.
10. Трегобчук В. Водогосподарсько-екологічні проблеми і шляхи їх комплексного розв'язання / В. Трегобчук, М.Хвесик // Економіка України. – 1996. – №1. – С.32 – 42.
11. Тринько Р.І. Водокористування: еколого – економічний аспект // Р.І. Тринько, М.Є. Стадник / Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького. – Том. 14. – №1(51). – 2012. – С.312 – 321.

УДК 338.24.021.8

Демешок О.О.

ПОБУДОВА МУЛЬТИРІВНЕВОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ВИБОРУ МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПЛОЩИНІ «ЕКОНОМІКА – ЕКОЛОГІЯ – СОЦІУМ»

З метою вирішення проблеми формування і реалізації стратегій сталого розвитку держави можна підтвердити, що передбачається досягнення достатнього темпу соціально-економічного зростання при урахуванні в якості одного з цільових орієнтирів показника - індексу людського розвитку. Доцільно звернутися до досвіду провадження оціночних процедур задля об'єктивізації системно-універсальних вимірів ідентифікації державницьких характеристик і здатностей до «сталого розвитку», накопиченого фахівцями ООН та провести порівняння за цим виміром результати макроекономічного регулювання розвитку економіки України та окремих країн світу.

Ключові слова: *модель сталого розвитку, стратегічний потенціал промисловості, макроекономічні показники, тріада.*

Постановка проблеми. Об'єктивним є визнати, що в Україні існує нагальна потреба у переорієнтації державницьких засад формування стратегічного потенціалу реального сектору економік задля розбудови оптимальної на сучасному етапі розвитку національного господарства моделі реалізації політики сталого розвитку за урахування детермінант забезпечення соціальної компоненти економічної безпеки. Поряд із цим, зазначимо, що трансформаційні процеси в системі управління національним господарством обумовлені нагальною потребою забезпечення захисту українського соціуму і, відповідно, повинні бути зорієнтовані на набуття системних характеристик української моделі формалізації соціальної політики в умовах ресурсних обмежень, що існують, наразі, в державі. Признаємо і те, що кількість визнаних і усталених моделей соціальної політики в межах стратегії сталого розвитку є досить необмежена, оскільки, при їхньому формуванні необхідно враховувати специфіку розвитку різних країн та наявність загальних потенційно-факторних

ознак щодо можливостей підвищення рівня і якості життя населення (обґрунтовано автором у попередній роботі [1]).

Мета статті. З ціллю забезпечення достатнього рівня результативності управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості України у контексті забезпечення її сталого розвитку вважаємо за доцільне розглянути основні макроекономічні виміри, набуті в державі, що дозволяють передбачити можливість реалізації детермінант в межах визнаної тріади сталого розвитку: «економіка – екологія – соціум».

Виклад основного матеріалу. Засвідчимо, що при провадженні у практику управління (на різних рівнях) як стратегії сталого розвитку, так і в її межах стратегічних програм із соціального захисту необхідно суб'єктам управління дотримуватись встановлених міжнародно-правових стандартів, проголошених на сучасному історичному етапі розвитку світогосподарської системи задля убезпечення міжнародної безпеки та підвищення рівня і якості життя населення. При цьому, суттєве значення мають і положення, що розроблено і визнано міжнародними організаціями, які у своїй діяльності опрацьовують нормативно-правові засади та рекомендації для переходу країни до сталого розвитку, які застосовуються, як правило, з урахуванням національних особливостей кожної конкретної держави.

Так, як відомо з розробок, де детально репрезентуються сутність і зміст Міжнародних стратегій сталого розвитку [2, 3] та у аналітичних викладках, приведених із порівнянням соціально-економічних показників між країнами світу [4 – 10], у розрахунках, зазвичай, враховується, у першу чергу, базовий макропоказник – ВВП певного державного утворення у розрахунку на душу населення. Зазначимо, що серед європейських країн (у порівнянні з країнами СНД), на відміну, від обсягів ВВП України на душу населення, які постійно зменшуються (у 2014 році – 3082,46 дол. США) вказані макроекономічні показники зростають. Відповідні характеристики, у міжнародних порівняннях,

має і обсяг реального ВВП України із урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС), виміри якого, станом на кінець 2014 р. становлять 8665,48 дол. США (для порівняння, у 2014 р. відповідний показник становив: Білорусь – 18184,9 дол. США; Азербайджан – 17515,6 дол. США).

За результатами аналізу наукових розробок, які стосуються проблеми формування і реалізації стратегій сталого розвитку держави можна підтвердити, що передбачається досягнення достатнього темпу соціально-економічного зростання при урахуванні в якості одного з цільових орієнтирів показника – індексу людського розвитку (ІЛР). Автором з'ясовано, що сучасний стан дослідження проблематики розбудови оптимізаційних для певної соціально-економічної системи модельних рішень реалізації соціальної домінанти стратегічного управління у контексті сталого розвитку та ідентифікації залежності параметрів ефективності її реалізації від механізмів фінансування в межах нашої держави характеризується істотною теоретичною невизначеністю і наявністю діаметрально протилежних точок зору. Тому, вважаємо за доцільне звернутися до досвіду провадження оціночних процедур задля об'єктивізації системно-універсальних вимірів ідентифікації державницьких характеристик і здатностей до «сталого розвитку», накопиченого фахівцями ООН, якими ще у 1990 р. було обґрунтовано методологію розрахунки і запропоновано до використання багаторівневу систему інтегральних показників ідентифікації параметрів соціально-економічного розвитку країн світу, конститутивно-ключовим із яких визнано – відносне значення показника – індекс людського розвитку (ІЛР), який і характеризує рівень добробуту населення України та інших держав світу.

Відповідно, вважаємо за доцільне, на рис. 1, представити результати порівняння за цим виміром результати макроекономічного регулювання розвитку економіки України та окремих країн світу. Приведений макроекономічний відносний вимір – тобто, ІЛР обчислюється за використання

трьох компонент. А саме: а) тривалість життя населення; б) освіченість; в) життєвий рівень. Відтак, у відповідності до розробленої ПРООН методики розрахунку цього показника з'ясовано, що Україна займає перше місце в Європі за рівнем смертності й останнє – за рівнем народжуваності (так, наприклад, у 2013 р. на 1 тис. населення помирало на 8,9 особи більше, ніж народжувалося).

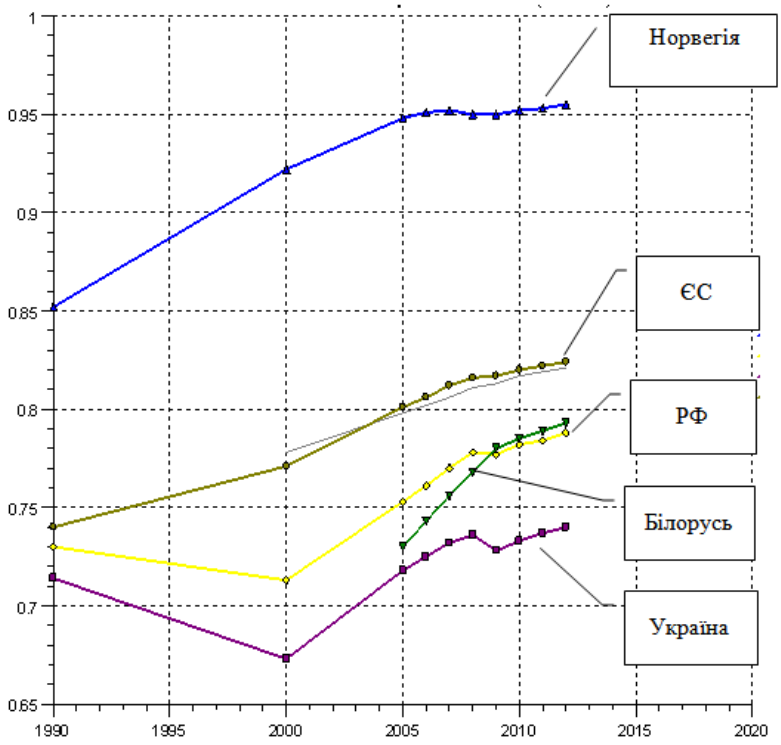

Рис. 1. Трансформація вимірів індексу людського розвитку України у 1990 – 2014 рр. у порівнянні з іншими країнами світу

Так, зокрема, середня тривалість життя у 2014 році в Україні сягала, приблизно, 68 роки (60 років у чоловіків та 70 років у жінок – за свідченнями [6 – 10], що репрезентовано дослідником у попередніх наукових роботах [11, 12]). Відтак, очікуване на 2015 рік середнє значення тривалості життя населення України – становить 72 роки, що, звісно, є суттєво низьким показником у порівнянні з іншими країнами світу – приведено на рис. 5.8. Так, для українських чоловіків – це 65 роки, а для жінок – 73 роки. За даними,

приведеними у звітах ВООЗ, різниця між чоловіка та жінками України за тривалістю життя становила у 2014 році – 9,99 роки (а, наприклад, найнижче значення вказаного показника було у 2014 році – у Норвегії – 2,94 роки).

Ретроспективна оцінка природного приросту населення по Україні та окремим країнам світу та тривалості життя чоловіків і жінок України у порівнянні з окремими країнами світу дозволяють підтвердити, що, навіть, очікувана тривалість життя без інвалідності (у жінок 75 років, а у чоловіків 66 років) не сформують передумов задля нарощення рівня ІЛР нашої держави.

Наступна компонента, яка враховується у розрахунках ІЛР – це, рівень освіченості та терміни отримання освіти в Україні.

Останній, за кількісним визначенням, є достатньо високими (відомими є розвиненість системи освіти характеризується наступною системою показників: кількість: дітей у дитячих дошкільних закладах, учнів у загальноосвітніх школах, вихованців у дитячих будинках, учнів у технікумах і коледжах, а також учнів професійно-технічних училищ; питома вага учнів загальноосвітніх шкіл, що навчаються у другу зміну; забезпеченість загальноосвітніх шкіл виробничою площею; обсяг державних капітальних вкладень, які спрямовуються на розвиток освіти; введення в дію об’єктів освіти за рахунок різних за природою джерел фінансування нарощення потенціалу системно-універсального функціонування нашої держави).

При цьому, наразі, рівень доходів громадян України – є надзвичайно низьким. Так, зокрема, за офіційними статистичними даними, середньомісячна заробітна плата в нашій країні складає близько 50 – 70 дол. США, тоді як у країнах ЄС і США – знаходиться на більш високому рівні – становить 1300 – 1600 дол. США, що дозволяє системі державного управління провідних країн підтримувати здатність генерувати системно-універсальні ознаки сталого розвитку держави та її регіонів.

Для порівняння необхідно признати, що очікувана тривалість життя у: РФ – становить 69,2 роки; Європі та Центральній Азії – 71,5 роки; у провідних за ІЛР країнах – на рівні 73,5 роки. При цьому, довідково, в Україні з 2013 року до 2015 року, включно, відмічена тенденція щодо суттєвого значного зниження рівня добробуту населення, зростання рівня бідності (співвідношення рівня бідності з середньомісячною заробітною платою становить 0,89, а із місячною пенсією – 0,48) і, як наслідок, зменшення масштабів потенціал сталого розвитку. Вказане і обумовлює відповідний висновок щодо імовірності подальшого падіння рівня результативності управління розвитком СПП.

Отже, за інтегральним значенням показника ІЛР, які підтверджуються статистичними джерелами ООН, Україна посідає міцне (й не перспективно) «скромне» місце серед країн третього світу. Саме тому, регіональні корелянти і суб'єкти державного управління повинні провадити свою діяльність у напрямі активізації соціально-економічних трансформацій в межах реального сектору економіки за рахунок формування та використання на практиці дієвого механізму коригування кожної зі складових, інкорпорованих до розрахунку визначального показника ідентифікації можливостей сталого розвитку – ІЛР.

Перш за все, на авторське твердження, слід здійснити об'єктивну оцінку причинно-наслідкового зв'язку між наведеними вище характеристиками та масштабами стратегічного потенціалу реального сектору економіки держави, а також встановити найвагоміші регресори впливу як на ІЛР, так і на процеси формування, нарощення та використання сукупних граничних ресурсів, резервів і можливостей різної природи, що є специфічними для нашої країни (а також, вважаємо за доцільне згрупувати їх за вагомістю).

Результати прогнозно-аналітичних оцінок здійснених фахівцями дозволяють стверджувати про те, що, крім на ведених у методичних підходах ООН щодо розрахунку цього виміру, доцільно враховувати специфічність функціонування соціально-економічної системи (у тому числі і України) та

Таблиця 1

Система вимірів для побудови узагальненого інтегрального показника індексу людського розвитку (ІЛР), ПРООН за окремими країнами світу *

Країни світу та наддержавні об'єднання		Ретроспективний період, роки				Відносний показник – коефіцієнт ІЛР ($К_{ІЛР}$)	Узагальнений інтегральний показник ІЛР ($Q_{ІЛР}$)
		2011	2012	2013	2014		
Країни з відносно високим рівнем ІЛР за узагальненим інтегральним показником	Норвегія	0,941	0,941	0,943	0,945	1,002	0,501
	Чеська Республіка	0,863	0,863	0,865	0,878	1,002	0,500
	Бельгія	0,883	0,885	0,886	0,887	1,003	0,499
	Великобританія	0,860	0,862	0,863	0,864	1,003	0,498
	Хорватія	0,793	0,794	0,796	0,797	1,004	0,498
	Румунія	0,778	0,779	0,781	0,785	1,004	0,498
	Чорногорія	0,768	0,769	0,771	0,781	1,004	0,498
	Боснія и Герцеговина	0,730	0,731	0,733	0,753	1,004	0,498
	Швейцарія	0,899	0,901	0,903	0,903	1,004	0,498
	Данія	0,891	0,893	0,895	0,895	1,004	0,498
	Ізраїль	0,884	0,886	0,888	0,888	1,005	0,498
	Франція	0,880	0,883	0,884	0,884	1,005	0,498
	Іспанія	0,874	0,876	0,878	0,878	1,005	0,498
	Італія	0,870	0,873	0,874	0,874	1,005	0,498
	Люксембург	0,863	0,865	0,867	0,867	1,005	0,498
	Японія	0,930	0,930	0,933	0,939	1,009	0,498
	Швеція	0,898	0,901	0,904	0,904	1,008	0,498
	Нідерланди	0,905	0,909	0,910	0,911	1,006	0,498
	Німеччина	0,900	0,903	0,905	0,906	1,006	0,498
Країни з відносно середнім рівнем ІЛР	Португалія	0,805	0,808	0,809	0,810	1,005	0,497
	Греція	0,863	0,862	0,861	0,864	0,999	0,497
	Фінляндія	0,877	0,880	0,882	0,885	1,006	0,497
	Словаччина	0,829	0,832	0,834	0,836	1,006	0,497
	Угорщина	0,811	0,814	0,816	0,816	1,006	0,497
	Болгарія	0,766	0,768	0,771	0,771	1,007	0,497
	Австрія	0,879	0,883	0,885	0,885	1,007	0,497
	Польща	0,807	0,811	0,813	0,813	1,007	0,496
Країни з перехідної групи	***Азербайджан***	***0,712***	***0,699***	***0,700***	***0,701***	***0,983***	***0,508***
	Латвія	***0,798***	***0,802***	***0,805***	***0,806***	***1,009***	***0,496***
	Естонія	***0,828***	***0,832***	***0,835***	***0,837***	***1,008***	***0,496***
	Литва	***0,802***	***0,805***	***0,810***	***0,825***	***1,008***	***0,496***
Країни з відносно низьким рівнем ІЛР за узагальненим інтегральним показником	РФ	0,747	0,751	0,755	0,757	1,011	0,495
	Грузія	0,724	0,729	0,733	0,735	1,012	0,494
	Україна	0,720	0,725	0,729	0,734	1,013	0,494
	Таджикистан	0,600	0,604	0,607	0,608	1,012	0,494
	Білорусія	0,746	0,751	0,756	0,756	1,013	0,493
	Туркменістан	0,677	0,681	0,686	0,686	1,013	0,493
	Казахстан	0,733	0,740	0,745	0,745	1,016	0,492
	Республіка Молдова	0,638	0,644	0,649	0,649	1,017	0,491

*Джерело * Обчислено, згруповано та проранжовано автором даного дослідження, що опубліковано у попередніх наукових роботах [13 – 16].*

вагомість впливу на визначальні домінанти соціально-економічного відродження держави і енергоекономічних, інноваційно-інвестиційних та техніко-технологічних вимірів сталого розвитку країни. Окремі з них (за ретроспективний лаг у п'ять років – 2011 – 2015 рр.), які автор дослідження репрезентував у табл. 1, стали основою для побудови мультирівневої системи показників вибору моделі сталого розвитку України, за якими і здійснено розробку кваліметричного інструментарію та розмежовано досліджувану сукупність країн світу за якісними параметрами загальноекономічного розвитку у площині «економіка – екологія – соціум» (з метою вивчення міжнародного досвіду провадження політики сталого розвитку з активізацією процесів у площині формування стратегічного потенціалу реального сектору економіки) на основі конститутивно-ключового фактору генерування системних ознак у національної системи до сталого розвитку.

А саме, за: «відносно високими високим рівнем ІЛР», «відносно середнім», «відносно низьким» та країни з «перехідної групи» (за узагальненим інтегральним показником ІЛР, обчисленого за використання усталеного і специфічного для України переліку порівняльних вимірів – до них віднесено ще й: енергоефективність функціонування національної економіки; рівень енергетичної залежності / незалежності; індекси інноваційної здатності та технологічної конкурентоспроможності країн світу тощо) – вказане наведено автором у табл. 2.

Поряд із приведеним вище, зазначимо: дані, які наведені автором у табл. 2, дозволяють стверджувати про те, що зменшення вагомості деструктивного впливу за базовими сферами сталого людського розвитку – є пропорційним за кількісним значенням вимірам зростання сприйнятливості НЕС до факторів матеріальної та потенційної-факторної природи. Тому, за використання методу логічного проектування (МЛП), автором і було ідентифіковано щільність зв'язку між останніми, зокрема, і щодо імовірності / можливості подальшого

коригування системно-універсальних орієнтирів за рахунок залучення до механізму управління СПП інноваційних та технологічних регуляторів сталого розвитку України за насідками визначення рівня сприйнятливості НЕС до деструктивної трансформації окремих елементарних потенціалі.

Таблиця 2

Макроекономічні показники сталого розвитку окремих країн світу та індекси системно-універсального функціонування на 2014 р.*

Країни світу та міждержавні об'єднання	ВВП / душу населення млн. дол. США/ люд.	Порівняльні абсолютні показники		Індекси	
		Енергоефективність функціонування національної економіки, дол. США/ кг н.е.	Енергетична залежність / незалежність країни, %	інноваційної здатності економічної системи	технологічної конкуренто-спроможності економічної системи
Україна	1,67	0,90	54,8	0,71	3,49
Білорусія	2,60	1,10	80,0	0,73	3,49
Естонія	4,01	3,10	33,3	0,78	3,98
РФ	3,28	1,80	-40,0	0,79	3,68
Латвія	3,60	3,60	30,0	0,74	5,00
Чеська Республіка	5,70	3,50	32,0	0,81	5,21
Литва	12,40	3,20	26,,6	0,74	5,01
Польща	4,60	3,02	11,8	0,74	5,00
Угорщина	14,20	3,61	57,7	0,75	5,21
Канада	25,80	4,20	40,0	0,92	5,58
США	40,10	5,90	34,0	0,93	5,81
Фінляндія	32,56	5,61	55,9	0,98	5,94
Швеція	33,80	5,90	35,9	0,98	5,65
Великобританія	30,10	6,23	-8,9	0,93	5,71
ЄС	26,60	6,80	34,1	0,95	5,46
Франція	29,90	5,82	53,0	0,92	5,49
Ірландія	27,80	6,96	50,0	0,92	5,48
Нідерланди	31,47	5,98	90,0	0.89	5,65
Німеччина	33,77	8,23	61,4	0.92	5,81
Данія	38,70	8,92	-27,2	0.93	5,65
Японія	44,10	10,38	93,0	0,98	5,92
Швейцарія	43,00	11,07	67,0	0.97	5,46

*Джерело * Розраховано та узагальнено автором даного дослідження за показниками-індикаторами сталого розвитку країн світу.*

Висновки. Можна признати, що, наразі, існують / можна використовувати і інші важелів впливу (цілеспрямування) на процеси формування масштабів стратегічного потенціалу та, відповідно, провадження діяльності у площині реалізації сучасної політики забезпечення сталого розвитку держави. Так, наприклад, можна підтвердити, що упродовж десяти останніх років (2005 – 2015

рр.) недостатньо результативною була соціальна спрямованість національного бюджету. При цьому, необхідно признати, що у розвинених країнах світу витрати на соціальні потреби перманентно зростають у 2 рази швидше, ніж обсяги ВВП (обсяги якого суттєво перевищують вітчизняні виміри). Такі істотні вкладення в розвиток людського потенціалу дозволяють забезпечити високу якість життя, конкурентоспроможність робочої сили, її високу продуктивність. І, при цьому, значна частина населення цих країн також не задоволена соціальними заходами і захистом їхніх прав і свобод.

Список використаних джерел:

1. Демешок О.О. Розбудова організаційно-економічного механізму стратегічного управління реструктуризацією промисловості та інкорпорація загальноекономічної динаміки розвитку підприємств до його концептуально-аналітичної моделі / О.О. Демешок, А.І. Бєлова / Економічні та виробничо-економічні системи в координатах сталого розвитку: Монографія [Текст]; за ред. А.О. Касич, М.М. Хоменко. – Кременчук, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського МОН України, Кременчуцька міська друкарня, 2015. – 228 с. [С. 110 – 122].

2. Свонсон Д. Національні стратегії сталого розвитку: впровадження стратегічних і скоординованих дій: виклики, підходи та інновації [Текст] / Д. Свонсон, Л. Пінтер, Ф. Брега, А. Фолькері, К. Якоб. – Вінніпег, Канада: Міжнародний інститут сталого розвитку, 2005. – 65 с.

3. Стратегія сталого розвитку: Україна – 2020. Указ Президента України від 12.01.2015 року за № 5/2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

4. Аналітичні доповіді ВООЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/gho/ru/

5. Тематичні сторінки статистики ВООЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/gho/database/ru/

6. Інтерактивні мапи ВООЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://euro.sharefile.com/share#/view/sb71f0a0d0ca4137b?_k=dygrgd

7. Програми та проекти ВООЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://euro.sharefile.com/share#/view/s39caba345b941fdb?_k=e53j48.

8. Дані глобальної статистики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/gho/publications/en/

9. Економіко-статистична база дослідження соціально-економічних показників світу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/countries/en/

10. Статистична база даних ВООЗ по Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/countries/ukr/ru/

11. Демешок О.О. Системно-універсальний ресурс трансформації макроекономічних вимірів національної промисловості задля забезпечення її ціле орієнтованого розвитку Розділ 5 (пп. 5.3.) / О.О. Демешок / Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: Монографія [Текст] / О.М. Алимов, О.О. Демешок, І.М. Лицур, В.В. Микитенко та ін. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. – 529 с. [С. 350 – 367].

12. Демешок О.О. Каскадні форми організації виробничо-господарської взаємодії: методологічні основи управління забезпеченням результативності функціонування [Текст] / О.О. Демешок, В.В. Микитенко // Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць. / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2015. – 236 с. [С. 197 – 209].

13. Демешок О.О. Моделювання масштабів розвиненості потенціалу сталого розвитку України [Текст] / О.О. Демешок // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Вип. 3. – Херсон, Вид-во: видавничий дім «Гельветика», 2013 – С. 39 – 44.

14. Демешок О.О. Ресурсно-функціональне забезпечення розбудови і запровадження еколого-економічного моніторингу в державі в контексті сталого розвитку України та наближення до стандартів ЄС [Текст] / О.О. Демешок, І.В. Драган, В.В. Микитенко // АгроСвіт: науково-практичний фаховий журнал. – Київ: Вид-во Дніпропетровського державного аграрного університету МОН України, ТОВ «ДСК Центр», 2013. – № 20. – С. 3 – 9.

15. Демешок О.О. Концепція формування стратегічного потенціалу промисловості в контексті забезпечення сталого розвитку України [Текст] / О.О. Демешок // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції: науковий журнал. – Херсон, Вид-во Херсонського національного технічного університету МОН України, 2013. – № 12 (01). – Т. 1. – С. 48 – 57.

16. Демешок О.О. Геоекономічне позиціювання України: економічні інтереси в контексті сучасного класифікаційного аналізу директив ЄС та формалізації обсягів і масштабів зусиль [Текст] / О.О. Демешок, В.В. Микитенко // Економіка Криму: щоквартальний наук.-практичний журнал. – Сімферополь: Вид-во ТНУ ім. В. Вернадського МОН України та Академії економічних наук України, 2014. – № 1 (46). – С. 8 – 13.

УДК 338. 45

Драган І.В.

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОСТОРУ ІНВАРІАНТНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Запропоновано під час підготовки управлінських рішень в умовах функціонування механізму державного регулювання збалансованості природо-ресурсного потенціалу враховувати їх варіативність. Залежно від характеристик вихідної інформації для імітаційного моделювання вибір управлінського рішення може бути здійснений або однозначно, або з певною мірою вірогідності, або в умовах невизначеності і забезпечувати екстремум цільової функції збалансованості природо-ресурсного потенціалу регіону.

Ключові слова: *механізм державного регулювання, природо-ресурсний потенціал, регіон, управлінські рішення, природокористування.*

Постановка проблеми Досвід більшості країн світу свідчить, що ефективна регіональна політика держави можлива за умови чіткої координації цілей просторового та загальнонаціонального розвитку. До пріоритетів, на яких пропонується сконцентрувати зусилля і фінансові ресурси з урахуванням реалій соціально-економічного розвитку держави, згідно із законодавством віднесено створення оптимальних умов, які б надавали регіонам можливість підвищити економічну активність та ефективно скористатися конкурентними перевагами, зокрема у сфері розвитку природо-ресурсного потенціалу. В цільових настановах щодо регіонального розвитку в Україні поряд із загальними пріоритетами спрямування державної регіональної політики на підвищення конкурентоспроможності регіонів, територіальну соціально-економічну інтеграцію і просторовий розвиток зроблено акцент на необхідності вироблення інтегрованого підходу до формування і реалізації такої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження проблеми підвищення ефективності державного регулювання збалансованості природо-ресурсного потенціалу регіону становлять інтерес праці вітчизняних науковців

В. Ігнатова, В. Керецмана, В. Князєва, Ю. Ковбасюка, М. Латиніна, О. Лебединської, О. Оболенського, Г. Одинцової, С. Серьогіна, Ю. Сурміна, О. Суходолі, С. Телешуна, В. Тертички.

Мета статті. Запропонувати науково-практичні рекомендації з підготовки управлінських рішень щодо забезпечення збалансованості природо-ресурсного потенціалу регіону в умовах їх варіативності та альтернативності складових механізму державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Необхідно охарактеризувати умови варіативності у здійсненні державного регулювання у сфері розвитку природо-ресурсного потенціалу (ПРП) регіону, коли управлінські рішення залежать від постановки завдання, області їх використання та повноти вихідної інформації, а також показати процедури формування завдання для вирішення певної проблеми в цілому.

Забезпечення функціонування економіки в регіонах є моделювання – процес розробки моделі. Під моделлю розуміється аналог, «замінник» фрагмента дійсності, який за певних умов відтворює властивості оригіналу, що цікавлять дослідника, при конкретній постановці завдання.

Розробка моделі є першим необхідним етапом сучасного наукового дослідження будь-якого процесу або явища. З позиції наукової методології модель орієнтована на управління досліджуваним процесом, а теорія, як абстрактний концептуальний засіб, має на меті пояснення процесів, явищ, тобто функція прогнозу теорії орієнтована на пояснення явищ. Таке зіставлення теорії і моделі характерне при рішенні економічних задач. Так, Н.Г. Менкью розглядає моделі як спрощені теорії, що дозволяють вивчати взаємозв’язки між різними економічними індикаторами. Але між соціально-економічними і ідеальними економічними моделями є істотна відмінність.

На наступному етапі моделювання формується змістовна модель, яка дозволяє отримати нову інформацію про поведінку об'єкту, виявити певні взаємозв'язки і закономірності.

Одним з видів змістовних моделей є когнітивні карти. З ними тісно пов'язані концептуальні моделі, в яких використовуються теоретичні концепції даної області знання. Виділяють три типи концептуальних моделей, відповідних їх функціям (описовою, пояснювальною, прогнозною): логіко-семантичні, структурно-функціональні, причинно-наслідкові. Причинно-наслідкові моделі, зокрема, стають такими після візуалізації когнітивних карт. Прикладом причинно-наслідкових моделей служать ієрархічні моделі, що розглядаються в «маргінальному» варіанті.

Важливим видом моделей є інформаційні моделі, як проміжні між концептуальними і формальними. Сама краща концептуальна модель не може служити надійним засобом пояснення і прогнозування без їх «наповнення» фактами, отриманими в результаті обробки даних масових соціологічних опитів і/або опиту експертів, даних соціально-економічної статистики, або в результаті вторинного аналізу опублікованих даних.

Найбільший ефект досягається у разі паралельного використання різнорідної інформації. У зв'язку з особливостями соціально-економічних систем, що обмежують розробку адекватних математичних моделей соціально-економічних процесів великий інтерес представляє імітаційне моделювання економічних процесів. За останні роки методи імітаційного моделювання істотно змінилися, і стали не тільки наукою, але і різновидом комп'ютерних технологій, точніше, високорівневою інтелектуальною інформаційною технологією. З її допомогою забезпечуються два види дій: роботи із створення або модифікації імітаційної моделі; експлуатацію імітаційної моделі і інтерпретацію результатів. У сучасному трактуванні імітаційне моделювання – це поширений різновид аналогового моделювання, що реалізовується за

допомогою набору математичних інструментальних засобів, спеціальних імітуючих комп'ютерних програм і технологій програмування, що дозволяють за допомогою процесів-аналогів провести цілеспрямоване дослідження структури і функцій реального складного процесу в пам'яті комп'ютера в режимі імітації, виконати оптимізацію деяких його параметрів. Не дивлячись на підтримку сучасними комп'ютерними технологіями, імітаційне моделювання є трудомістким і достатньо тривалим процесом, успішна реалізація якого вимагає спеціальних знань не тільки в деякій області, але також в області комп'ютерних технологій і математичної статистики, зокрема такому відносно новому його розділі, як теорія планування екстремального експерименту.

Використання імітаційного моделювання для вирішення завдань підготовки управлінських рішень в умовах функціонування механізму державного регулювання збалансованості природо-ресурсного потенціалу, пов'язаних, зокрема, з реалізацією функції стратегічного планування, що припускає облік можливих змін зовнішніх і внутрішніх умов, представляється проблематичним.

Ще один вид формальних моделей – комп'ютерні моделі, а також пов'язані з ними перспективи застосування комп'ютерного моделювання. Принципи комп'ютерного моделювання можна наочно представити на прикладі моделі електорального процесу Т. Брауна, заснованої на взаємодії індивідів. Хоча ця модель відноситься до сфери соціальної політики, вона може бути використана і в області економіки, оскільки з її допомогою можуть бути описані близькі за природою процеси дифузії інновацій.

Сутність цієї моделі полягає у формулюванні як вирішального правила гіпотези про ухвалення електорального рішення відповідно до правил простої більшості. При цьому враховуються думки індивіда і заданого числа його найближчих сусідів в попередній момент часу, які задаються відповідними параметрами комп'ютерної моделі.

За результатами досліджень встановлено, що прийоми виявлення варіантів управлінських рішень в державному регулюванні у сфері розвитку ПРП регіону, а також методи порівняння та вибору найкращих варіантів значною мірою визначаються трьома чинниками [1]: постановкою завдання, що визначає предмет і характер вибору; областю використання результатів управлінських рішень; повнотою та визначеністю вихідної інформації, яка використовується для вибору управлінського рішення.

Рішення щодо збалансованості ПРП регіону, залежні від постановки завдання, за варіативністю розділено на три основні види, в кожному з яких здійснюється вибір: альтернативних варіантів; значень варійованих параметрів механізму державного регулювання збалансованості ПРП регіону; складу (або структури) формованих комплексів.

Вибір альтернативних варіантів регуляторних актів в межах реалізації механізму державного регулювання збалансованості розвитку ПРП регіону визначає сутність розв'язання таких підпроблем, при аналізі яких виявилися два або декілька взаємовиключних (альтернативних) варіантів. Завдання вибору альтернатив в застосуванні механізму державного регулювання збалансованості розвитку ПРП регіону полягає в тому, аби з двох або декількох варіантів рішення, що взаємно виключають, обрати той єдиний, який в даних конкретних умовах забезпечить найбільшу міру досягнення цілей. Державне агентство лісових ресурсів України, як орган державного управління, згідно з покладеними на нього завдання здійснює організацію проведення багатоваріантних заходів, спрямованих на збереження та поліпшення ґрунтозахисних, водозахисних, рекреаційних лісів, зелених зон міст й інших населених пунктів, а також їх реконструкцію і посилення інших захисних функцій лісу.

Вибір значень варійованих параметрів, форм, методів і засобів реалізації механізму державного регулювання збалансованості розвитку ПРП регіону є

широким класом так званих оптимізаційних завдань, тобто завдань визначення значень зовнішніх (вхідних і вихідних) параметрів системи державного регулювання, що забезпечують її оптимальну взаємодію з іншими підсистемами системи старшого рангу [1].

Лише у простих завданнях варіюється тільки один параметр, але навіть в цих випадках принципова відмінність від вибору альтернативних варіантів полягає в тому, що оптимальне управлінське рішення є найкращим зі всіх можливих в даних умовах, тоді як вибір альтернативи забезпечує краще рішення з числа заданих варіантів.

Особливе місце реалізації механізму державного регулювання збалансованості ПРП регіону займають рішення, залежні від області їх використання та прийняття регуляторних актів на основі вихідної інформації різної повноти.

Методи вибору альтернатив мало залежать від області використання результатів управлінських рішень щодо збалансованості розвитку природо-ресурсного потенціалу регіону.

Водночас необхідно враховувати, що методологія розв'язання оптимізаційних завдань формувалася і розвивалася стосовно області використання таких рішень [3].

На вибір рішення в реалізації механізму державного регулювання збалансованості ПРП регіону, яке буде покладено в основу регуляторного акту впливають варійовані параметри і некеровані чинники.

Варійовані параметри за результатами аналізу системи регулювання в досліджуваній сфері розділено на три основні категорії, які доцільно використовувати у практичній діяльності:

– проектно-структурні параметри; так структурними параметрами може характеризуватись регуляторна діяльність Держлісагенства щодо організації ведення єдиної системи державного лісового кадастру;

– режимні параметри (параметри внутрішнього стану об'єктів ПРП); ці параметри мають яскраве вираження при здійсненні контролю за проведенням лісогосподарських заходів щодо поліпшення якісного складу лісів;

– зовнішні (вхідні та вихідні) параметри системи, які притаманні виконанню повноважень Держлісагенства з формування заходів щодо впровадження передових технологій та позитивного досвіду, в межах реалізації механізму державного регулювання у цій сфері, зокрема із виявлення і організації гасіння лісових пожеж, здійснення керівництва гасінням крупних лісових пожеж.

При оптимальному проектуванні економічні умови і планові показники, необхідні для реалізації механізму державного регулювання збалансованості ПРП регіону бувають задані, а збурення не враховуються; для некерованих чинників набувають вірогідних або номінальних значень. Вибору підлягають оптимальні значення проектно-структурних та режимних параметрів.

При оптимальному (збалансованому) державному регулюванні у сфері розвитку ПРП регіону певні процеси державного регулювання вже реалізовані, тобто структурні параметри відомі і не змінюються, економічні умови задані. Вибору підлягають режимні параметри, які в умовах реальних збурень забезпечували б екстремум цільової функції.

При оптимальному плануванні відомі структурні параметри; показники державного регулювання у сфері розвитку ПРП регіону приймаються виходячи з умов їх підтримки системою управління на збалансованому рівні або при вірогідних значеннях некерованих параметрів (поточне планування на рік), або при їх фактичних значеннях (оперативне планування). Вибору підлягають програмні завдання, які забезпечують екстремум цільової функції в економічних умовах, що змінилися при реалізації механізму державного регулювання збалансованості ПРП регіону.

Аби використовувати імітаційні моделі вибору управлінських рішень для формування регуляторних актів, складових механізму державного регулювання у сфері розвитку ПРП регіону, необхідно мати в своєму розпорядженні повну і досить визначену інформацію.

Повною інформацією в державному регулюванні, яка використовується для вибору альтернативних варіантів регуляторних актів, вважатимемо таку, яка дозволяє визначити чисельне значення цільової функції для кожної з порівнюваних альтернатив в умовах заданих обмежень. Повнота інформації особливо важлива при здійсненні повноважень Рескомлісу за функцією контролю, зокрема за дотриманням вимог з охорони, захисту, використанню і відтворенню лісів, мисливських тварин та птиці, веденню мисливського господарства й полюванню, а також вживанню пестицидів та агрохімікатів в лісовому господарстві і на землях лісового фонду.

Визначеною іменуватимемо інформацію про однозначно прогнозовані значення параметрів і умови реалізації механізму державного регулювання збалансованості ПРП регіону.

Таку інформацію ми маємо лише при строго формалізованій цільовій функції і при описі властивостей об’єкту дослідження детермінованими або статистичними моделями [4].

За повнотою та визначеністю вихідної інформації в реалізації механізму державного регулювання збалансованості ПРП регіону виділено три методологічні підходи, що дозволяють здійснити вибір управлінського рішення, яке буде покладено в основу регуляторного акту чи однозначно, чи з певною мірою вірогідності, чи в умовах невизначеності.

1. Обмежений вибір варіанту регуляторного акту, який однозначно визначає результат, може бути отриманий формалізованими методами дослідження операцій за наявності повної і визначеної вихідної інформації.

2. Вибір рішення, що визначає результат з певною вірогідністю та оцінює міру ризику, може бути отриманий формалізованими методами з використанням теорії вірогідності, якщо в основу механізму державного регулювання збалансованості ПРП регіону покладено стохастичні моделі, а обсяг інформації досить повний.

3. Рішення щодо збалансованості розвитку ПРП приймається в умовах невизначеності, коли відсутня необхідна інформація, або тому, що не було проведено належне дослідження системи державного регулювання у цій сфері, тенденцій її розвитку і зовнішніх умов, або тому, що система знаходиться під впливом нестаціонарних випадкових чинників.

Для ухвалення рішень в умовах невизначеності можуть використовуватися евристичні методи, теорія ігор і комбіновані методи, у тому числі імітаційне моделювання [4].

Виникає питання: чи дійсно сукупність найкращих варіантів розв’язання окремих підпроблем при реалізації механізму державного регулювання збалансованості ПРП регіону дає найкраще вирішення проблеми в цілому?

Враховуючи зв’язки підпроблем, обумовлені спільністю ресурсів, виділених на вирішення проблеми в цілому, можна рухатись у двох напрямах реалізації механізму державного регулювання збалансованості розвитку ПРП регіону: проектувати організаційні заходи, які не вимагають ресурсів, окрім витрат праці на розробку самих рішень; проектувати організаційно-технічні заходи, для реалізації яких буде потрібно лімітовані ресурси, у тому числі фінансові, трудові, устаткування, прилади та ін.

Таким чином, проект розв’язання проблеми при реалізації механізму державного регулювання спрямованого на збалансованість розвитку ПРП регіону на засадах державного регулювання в цілому складається з тих варіантів управлінських рішень окремих (незалежних) підпроблем за цим напрямом або груп взаємопов’язаних підпроблем, сукупність яких забезпечує найбільшу міру

досягнення цілей в межах фінансових ресурсів, виділених на вирішення проблеми.

Висновки. Запропоновано науково-практичні рекомендації з підготовки управлінських рішень у сфері раціонального природокористування в умовах їх варіативності, адже вибір альтернативних варіантів регуляторних актів у цій сфері визначає сутність вирішення підпроблем. Показано, що вибір альтернативно вирішення проблем полягає в тому, щоб за функцією корисності з двох чи кількох варіантів рішення обрати єдиний, який у конкретних умовах найбільш сприятиме досягненню цілей. Наприклад, у разі вибіркового оцінювання збалансованості природо-ресурсного потенціалу регіонів України існує варіація параметрів ступеня узагальненого показника гармонізації, економічної, екологічної та соціальної складової, які визначають варіативність управлінських рішень органів публічної влади відповідного регіону. При цьому індекс економічного виміру визначався за групами узагальнених індикаторів базових характеристик, кадрового та інноваційно-інвестиційного потенціалу, а показник екологічної складової – за індикаторами, які характеризують викиди в атмосферне повітря, навантаження на екосистеми, утворення і використання відходів, водне навантаження. Узагальнений соціальний показник розраховувався залежно від груп індикаторів розвитку соціального потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Драган І.В. Методологічні засади державного управління природокористуванням в контексті досягнення системних ознак резистентності / І.В. Драган // Науковий вісник Академії муніципального управління. (Серія «Управління» [зб. наук. пр.] / Академія муніципального управління. – К.: Видавничо-поліграфічний центр АМУ МОН України, 2015. – Вип. 4. – С.153 – 162.

2. Згуровский М.З. Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности жизни людей (2005/2007/2008 годы) [Текст] / М.З. Згуровский, А.Д. Гвишиани. – К.: «Политехника», 2008. – 331 с.

3. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: [монографія]/Л.О. Лігоненко.– К.: КНТЕУ, 2001.– 580 с.

4. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України: Монографія [Текст] / [Алимов О.М., І.В. Драган, Микитенко В.В. та ін.], ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». – К.: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2013. – 45 с.

УДК 504.06

Заюков І.В., Кобилянський О.В.

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Обґрунтована потреба активізації екологічної складової в системі менеджменту підприємства. Проаналізований світовий та вітчизняний досвід реалізації системи екологічного менеджменту. Запропонована економічна модель реалізації системи екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: *екологія, навколишнє природне середовище, менеджмент, стандарт, економіка, синергія, ефект.*

Постановка проблеми. Потреба підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і економіки України в цілому обумовлена ризиками, які викликані інтеграційними процесами з Європейського Союзу, гармонізацією українського законодавства з міжнародними екологічними вимогами. Без розуміння цього вітчизняні підприємства, які не дотримуються міжнародних стандартів або формально до них підходять, не будуть представлені на ринках ЄС. Статистичні дані свідчать, що в розрахунку на одну тисячу мешканців країни, українськими виробниками в десятки разів менше використовуються системи менеджменту якості ISO 9000 ніж в країнах ЄС [1]. Отже, впровадження міжнародних стандартів на українських підприємствах є безальтернативним шляхом підвищення їх ефективності.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Економічним аспектам екологічного менеджменту присвячені праці відомих закордонних та вітчизняних вчених і спеціалістів, зокрема: Н. Авраменко, В. Базилевича, О. Балацького, І. Білецької, І. Буряка, Р. Єфремової, Є. Желібо, Л. Жубанової, В. Ігнатова, Т. Князєва, А. Кокіна, Д. Крівошеіна, О. Лук'янихиної, Л. Мельника, А. Сармурзиної, Ю. Саталкіна, В. Шевчука, Ш. Хамзиної, А. Хачапурова та інших.

Так, І. Буряк визначає проблему низької конкурентоспроможності вітчизняних підприємств при постачанні продукції вітчизняних виробників на ринки ЄС та наголошує на недоліках, пов'язаних з відсутністю системного підходу до управління якістю продукції і екологічною діяльністю [1]. Тому дослідник пропонує запроваджувати на вітчизняних підприємствах систему екологічного менеджменту. Цю думку поділяє й Т. Князєва [2].

А І. Білецька вважає, що основними напрямами вдосконалення економічного механізму екологічного регулювання є модернізація існуючих регуляторів, що здійснюється одночасно з розробкою й впровадженням у практику нових ринкових інструментів [3], у тому числі шляхом розробки і реалізації стратегії екологічно орієнтованого менеджменту й екологічного підприємництва на основі застосування комплексу міжнародних екологічних стандартів ISO серії 14000 «Системи управління навколишнім природним середовищем» (Environmental Management Systems – EMS).

Метою статті є дослідження процесу впровадження системи екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах України з урахуванням світового досвіду.

Виклад основного матеріалу. В сучасних ринкових умовах господарювання екологічно орієнтовані вітчизняні підприємства активно впроваджують системи екологічного менеджменту, що дозволяє суттєво зменшувати шкідливий вплив економічної діяльності на навколишнє природне середовище. Загальновідомо, що під екологічно орієнтованими підприємствами розуміють ті, інноваційний розвиток яких направлений на зміну технології виробництва продукції, організаційної структури і управління в цілому, з метою зменшення або запобігання негативного випливу на оточуюче середовище.

В умовах економічної, політичної, екологічної, демографічної криз важливого значення набуває також зменшення негативного впливу шкідливих умов праці на підприємствах на здоров'я населення. Адже, саме екологічне

забруднення несе непоправну шкоду здоров'ю як окремої людини, так і в цілому населення України.

Як свідчать результати досліджень Д. Соколової, із забрудненням навколишнього середовища пов'язано близько 70% усіх випадків захворювань, близько 60% випадків неправильного фізичного розвитку дітей і більше 50% випадків смерті [4]. Крім того, численними гігієнічними дослідженнями доведено зв'язок між концентраціями шкідливих викидів у атмосферу міст (щорічно викидається понад 10 млн. т токсичних хімічних сполук) і захворюваністю населення хворобами органів дихання, серцево-судинних систем, очей. Багато хімічних речовин, які забруднюють атмосферне повітря та мають канцерогенні та мутагенні властивості, призводять до збільшення кількості злоякісних захворювань.

Отже, нині на українських підприємствах потрібно активізувати не тільки економічні аспекти діяльності підприємств, але і екологічні, що вимагає розробки технологій з реалізації програм з охорони навколишнього природного середовища. Але виникає питання: «Що отримає вітчизняний виробник від реалізації програм направлених на підвищення екологічної безпеки власного виробництва?». На нашу думку, саме світовий досвід, а не суто формальний підхід, підштовхне роботодавців до реального процесу запровадження систем менеджменту екологічної безпеки.

Варто звернути увагу на мотиви запровадження цієї системи. У дослідженні І. Білецької систематизовано чинники, які визначають економічні вигоди підприємств при застосуванні екологічних стандартів [3]:

– екологічні стандарти, дотримання яких дозволяє економити на витратах ресурсів і знижувати собівартість продукції: зниження матеріальних витрат завдяки повторному використанню вторинної сировини і раціональному її споживанню; зниження енергомісткості виробництва, економія на освітленні та

опаленні; відсутність непередбачених витрат на оплату страхових полісів; надійне вкладення капіталу у перспективні прибуткові сфери;

– екологічні стандарти, дотримання яких дозволяє підвищувати продуктивність праці на підприємстві: залучення високоосвіченого, кваліфікованого персоналу; краща інтеграція з місцевим співтовариством тощо;

– екологічні стандарти, дотримання яких дозволяє підприємству покращувати власну позицію на цільовому ринку збуту: одержання прибутку від продажу екологічно чистої продукції та надання екологічних послуг; привернення до своїх товарів «зеленого» споживача, зростання обсягу продажів; зміцнення репутації фірми-виробника, розширення можливостей для реклами товарів і послуг на ринку завдяки «зеленому» маркетингу.

Крім наведених вище економічних переваг щодо впровадження екологічного менеджменту на підприємстві, в спеціалізованій літературі дослідниками наведені й інші вигоди та обґрунтовується зв’язок між дотриманням принципів екологічної політики й екологічного менеджменту та покращенням якості продукції [5]. Чим далі, тим більше у свідомості споживачів якість продукції асоціюється з її відповідністю екологічним стандартам. Не випадково, як відомо, велика кількість суб’єктів господарювання, які свого часу запровадили стандарти якості ISO 9000, пізніше запровадили й міжнародні стандарти екологічного менеджменту ISO 14000.

Крім того, декларування екологічної політики і впровадження міжнародних систем екологічного менеджменту зазвичай призводять до послаблення адміністративного тиску на підприємство з боку місцевих державних контролюючих органів. Більше того, впровадження системи екологічного менеджменту може відкрити доступ до певних видів державної підтримки виробництва сучасної інноваційної продукції та нових ринку збуту якісної екологічної продукції. Тому, з метою посилення мотивації роботодавців щодо запровадження екологічних стандартів, варто проаналізувати існуючий

досвід компаній, які в своїй діяльності використовують серію міжнародних стандартів ISO 14000 та за рахунок цього отримують значні економічні зиски.

Так, дослідник А. Бургеньо вважає, що оновлена версія стандарта ISO 14001 : 2015 надала іспанським будівельним компаніям суттєві переваги над конкурентами, за рахунок значного зменшення впливу на оточуюче середовище: скорочено викиди вуглецю більш ніж на 23 тонни; пилу більш ніж на 20 тон та повторно використано 116 м^3 води; 6 млн. м^3 забрудненого щебеню [6].

Суттєвих переваг в ефективності економічної діяльності досягла й IT-компанія IBM, яка в своїй діяльності також систематично використовувала як попередню версію так і новий стандарт ISO 14001:2015. Вона визнана однією із самих «зелених» компаній в США, адже, у 2009−2014 роках IBM витратила більше 80 млн. дол. власних капіталовкладень та біля 500 млн. дол. у якості операційних витрат на управління глобальними екологічними програмами [6]. Даний стандарт допомагає компанії зосереджувати свої зусилля на контролі екологічних наслідків від власних дій і сприяє підвищенню продуктивності. Основними елементами екологічної політики компанії є:

– «прозорість» − в 2015 році IBM випустила свій двадцять п’ятий щорічний корпоративний екологічний звіт, де наведена публічна інформація про виконання своїх екологічних програм та їх ефективність;

– «збереження енергії і клімату» − в1990 − 2014 роках було збережено 6,8 млн. МВт-год.; зменшено викиди оксиди вуглецю на 4,2 млн. м^3, а в 2014 році IBM досягла додаткової економії в енергозбереженні на 6,7% від попереднього рівня;

– «обслуговування продукту» − в 1990 − 2014 роках IBM зібрала і обробила більше 2 млрд. фунтів вибулої із використання IT продукції по всьому світу, а від загальної кількості застарілої техніки, списаної за 2014 рік, приблизно 97% було повторно використано, перепродано або перероблено;

– «інформаційна політика» − компанія інформує своїх постачальників та клієнтів про дотримання нею вимог екологічних стандартів та вимагає цього й від підприємств-партнерів.

Наведений вище позитивний досвід економічно ефективних підприємств має мотивувати вітчизняний бізнес впроваджувати міжнародні стандарти екологічного менеджменту. Це дасть можливість покращити й систему управління підприємствами в цілому. Важливо відмітити, що однією з головних рис системи екологічного менеджменту є впровадження її на добровільних засадах, за ініціативою самого суб'єкта господарювання. При цьому вона є інструментом, який дає можливість вітчизняним підприємствам: визначити екологічні аспекти їх діяльності, продукції чи послуг; оцінити їх вплив на довкілля; розробити та впровадити дії з запобігання забрудненням довкілля; визначити екологічні законодавчі вимоги, які потрібно застосовувати у виробничій діяльності; забезпечити діяльність у відповідності до екологічного законодавства України; визначати та досягати екологічних цілей; поліпшувати екологічні характеристики; збалансувати та інтегрувати економічні та екологічні інтереси; своєчасно адаптуватися до ринкових умов, що постійно змінюються [7].

Потрібно звернути увагу на дослідження Джима Діконса, який стверджує, що незважаючи на добру волю у застосуванні стандартів екологічного менеджменту до 2025 року, від 90 до 100% великих компаній, у тому числі транснаціональних, будуть сертифіковані відповідно до них [8]. Підприємства намагаються одержати сертифікацію за ISO 14000 : 2015, в першу чергу тому, що така сертифікація (або реєстрація за термінологією ISO) буде однією з неодмінних умов маркетингу продукції на міжнародних ринках, зокрема, нещодавно ЄС оголосив про свої наміри допускати на ринок країн співдружності тільки сертифіковані у системі ISO компанії. Тому наведені вище вимоги мають бути врахована керівництвом вітчизняних підприємств, які будуть

змушені запроваджувати систему екологічного менеджменту на своїх підприємствах, якщо вони планують інтегруватись в зону вільної торгівлі з країнами ЄС.

В науковій літературі під екологічним менеджментом розуміють систему управління діяльністю підприємства, яка прямо чи опосередковано взаємодіє з навколишнім середовищем, а предметом екологічного менеджменту є мінімізація негативних впливів бізнес-діяльності на навколишнє природне середовище, досягнення високого рівня екологічної безпеки процесів виробництва продукції та наданих послуг [9]. Крім того, система екологічного менеджменту має узгоджуватись із забезпеченням важливих ключових показників розвитку підприємства: прибутку, рентабельності, продуктивності праці та в цілому конкурентоспроможності.

Отже, впровадження системи екологічного менеджменту передбачає розробку відповідного механізму, який має включати такі важливі функціональні складові: організаційні, економічні, управлінські, нормативні, правові, контролюючі. Виходячи із мети нашого дослідження, визначимо економічні аспекти екологічного менеджменту, який, як свідчить економічна теорія, має системний характер та складається з елементів мікро- та макрорівнів. Зокрема, мікрорівень включає розробку економічної моделі реалізації системи екологічного менеджменту, а на макрорівні потрібно враховувати взаємодію роботодавців із державою, у тому числі щодо отримання ліцензій, дозволів, кредитів, пільг і компенсацій за економію природних ресурсів.

У дослідженні [10] зазначається, що нині зростає інтерес підприємців до реалізації економічної моделі системи екологічного менеджменту, що ґрунтується на таких соціально-економічних й екологічних факторах (зисках): потреба створення системи матеріальних стимулів і заохочень для забезпечення прогресу у сфері екології; ефективне використання переваг ринку для досягнення поставлених цілей у цій сфері; пошук природоохоронними

державними органами й суб'єктами господарювання найменш витратних методів для досягнення цих цілей; потреба переходу від боротьби із забрудненнями до їх запобіганню.

Врахування наведених вище факторів, на нашу думку, дозволить підприємствам досягти синергетичного ефекту, який полягає у можливості отримання значно вагоміших економічних результатів, ніж проста сума ефектів від окремих частин функціонування звичайного економічного механізму підприємства без врахування екологічної складової. Виходячи з цього, на рисунку 1 запропонована економічна модель реалізації системи екологічного менеджменту вітчизняними підприємцями.

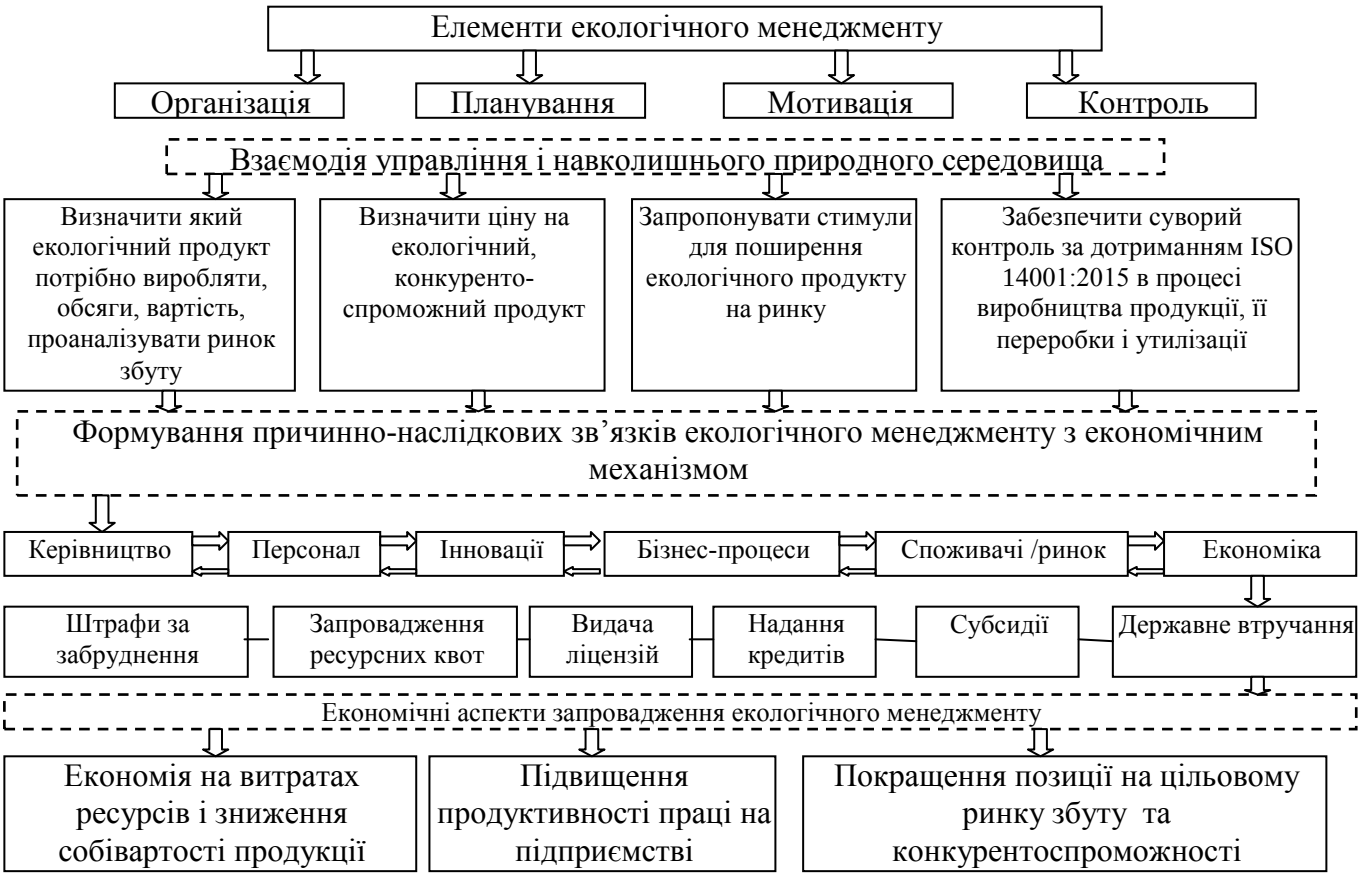

Рис. 1. Економічна модель реалізації системи екологічного менеджменту на підприємствах України

Отже, запропонована економічна модель реалізації системи екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах має базуватися на причино-

наслідкових зв'язках між основними напрямками екологічного менеджменту підприємства з урахуванням управлінського впливу економічного менеджменту.

Висновки. Враховуючи важкий соціально-економічний, політичний, демографічний, екологічний, військовий стан України та високий ризик захворюваності громадян нашої країни, виникає потреба в активізації процесів запровадження екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах (незалежно від видів їхньої діяльності та форм власності) через імплементацію системи перспективних міжнародних екологічних стандартів, у тому числі ISO 14001 : 2015. На базі цього стандарту повинен бути сформований цілісний і стратегічний підхід до екологічної політики підприємства, його подальшого розвитку, інтеграція в торгівельні відносини з країнами ЄС.

На основі проаналізованої літератури, світового досвіду підприємств-лідерів на окремих ринках, які використовують зазначений стандарт у своїй діяльності, можна систематизувати переваги, які отримують підприємці при використання екологічних стандартів в системі екологічного менеджменту: поліпшення репутації організації в очах громадськості, органів державної влади, інвесторів; поліпшення взаємодії з постачальниками й споживачами; отримання права на пільгове оподаткування; вдосконалення управління витратами; зменшення кількості інцидентів, що призводять до юридичної відповідальності; заощадження сировини, матеріалів та енергії; зростання продуктивності праці, обсягів виробництва та прибутку.

Для отримання наведених вище зисків, потрібна практична реалізація розробленої економічної моделі системи екологічного менеджменту. Основними елементами цієї моделі є: професійний менеджмент підприємства (організації); висококваліфікований і мотивований персонал, який використовує в своїй операційній діяльності сучасні інформаційні технології, що є екологічними та направлені на економію природних ресурсів; ефективна екологічно та економічно орієнтована система управлінських і технологічних бізнес-процесів з

взаємодії з суб'єктами ринку (постачальниками, клієнтами); система формування, розробки і запровадження інноваційних екологічних продуктів; система взаємодії підприємства з державними органами, які здійснюють екологічний нагляд (впровадження роботодавцями стандарту ISO 14001:2015 дозволить отримувати від держави ряд прямих і непрямих соціально-економічних стимулів). Таким чином, ці та інші важливі елементи економічної моделі реалізації системи екологічного менеджменту дозволять концептуально реалізувати «ланцюг» економічної ефективності: ціна – екологічність – якість продукції – прибуток – дивіденди.

Перспективи подальших досліджень. Запропонована економічна модель реалізації системи екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах потребує подальшого удосконалення в силу неминучих інноваційних змін, у тому числі через постійне удосконалення міжнародних стандартів та вітчизняного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Буряк Р.І. Формування систем менеджменту якості і екологічного менеджменту аграрних підприємств на засадах міжнародних стандартів ISO серій 9000 та 14000 / Р.І. Буряк // Збірник наукових праць ТДАУ (економічні науки). – 2013. – № 2. – С. 67 – 84.
2. Князєва Т.В. Розвиток системи екологічного менеджменту на підприємстві: основні теоретичні положення / Т.В. Князєва // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2014. – № 1. – С. 5.
3. Білецька І.М. Економічний механізм екологічного регулювання, як передумова стійкого розвитку / І.М. Білецька // Ефективна економіка. – 2014. – № 6. – С. 19 – 27.
4. Вплив екологічної кризи на здоров'я людей. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.studopedia.org/6-94963.html.
5. Системи екологічного управління. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.podil.kievcity.gov.ua/files/2015/11/27/SysEco.pdf.
6. ISO. Международная организация по стандартизации. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iso.org/iso/ru/home.htm.
7. Системи екологічного керування за ISO 14001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.certsystems.kiev.ua.
8. Впровадження екологічного менеджменту на підприємстві. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. sdamzavas.net/1-41806.html.
9. Тендюк А.О. Теоретичні проблеми екологічного менеджменту / А.О. Тендюк // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет.–2011.–№8.–С.329–337
10. Екологічний менеджмент на підприємстві. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.childflora.org.ua.

УДК 330.15:502.3

Іванова І.О., Сухіна О.М.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВРАХУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ФАКТОРУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ЗБИТКІВ, СПРИЧИНЕНИХ ЗАБРУДНЕННЯМ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

В науковій статті розроблено пропозиції до врахування соціального чинника при здійсненні оцінки еколого-економічних збитків. Досліджено існуючі теоретичні аспекти грошової оцінки збитків від забруднення навколишнього природного середовища, у т.ч. шкоди, завданої здоров'ю людини. Представлено структуризацію еколого-економічних збитків у різних галузях виробництва, схему врахування соціального чинника при здійсненні вартісної оцінки збитків, спричинених забрудненням НПС. Визначено показники для здійснення оцінки шкоди здоров'ю населення від негативного впливу забрудненого навколишнього природного середовища: вид захворювання, інтенсивність перебігу хвороби, кількість хворих та ін. Запропоновано надавати кожному громадянину до 25% надходжень від вилучення екологічної ренти у формі рентного платежу за використання природокористувачами асиміляційних послуг екосистем.

Ключові слова: *економічна оцінка, еколого-економічні збитки, методологічні підходи, здоров'я людей, соціальний чинник, забруднення природи, екологічна рента, асиміляційні послуги екосистем.*

Постановка проблеми. Провідним принципом політики всіх країн світу із забезпечення сталого розвитку економіки є «пріоритет охорони здоров'я нинішнього і майбутнього поколінь людей від несприятливої дії чинників навколишнього природного середовища», як це зазначено в «Порядку денному XXI століття» (Ріо-де-Жанейро). В європейських та інших державах люди живуть набагато довше, ніж українці, що також обумовлено станом навколишнього природного середовища (НПС). Згідно загальних положень Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» низька тривалість життя українців (у середньому близько 66 років) значною мірою зумовлена забрудненням навколишнього природного середовища. Наприклад, на сьогодні показники

утворення відходів становлять понад 220 – 250 кг/рік на одну особу, а у великих містах сягають навіть до 330 – 380 кг/рік; загальна маса цих відходів складає 13,0 млн. тонн на рік і ця цифра зростає. На сьогоднішній день кількість полігонів та сміттєзвалищ в Україні становить близько 4,5тисяч, а несанкціонованих сміттєзвалищ – більше 35 тисяч. Серед європейських країн Україна посідає перше місце за рівнем шкідливого впливу полігонів на природу. Тому при прийнятті рішень доцільно враховувати в економічних показниках розмір збитку від забруднення НПС, а також включати соціальний чинник – втрати через погіршення здоров'я людей чи смертельні випадки. Саме через погіршення НПС зростає захворюваність та смертність населення, що призводить до економічних втрат держави, підприємств, а також зниження рівня добробуту сімей.

Господарська діяльність людини характеризується негативним впливом на НПС, наслідками якого є: забруднення природи (через викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря, забруднюючих речовин у водні об'єкти, утворення відходів); виснаження асиміляційних функцій екосистем; погіршення здоров'я людей та скорочення тривалості їхнього життя; втрати в багатьох галузях виробництва. Вищезазначене призводить до еколого-економічних збитків – втрат суспільства і додаткових витрат економічних суб'єктів від негативних змін у НПС. Ці збитки зумовлюють зниження національного доходу через збільшення витрат на лікування і профілактику хвороб, спричиняють появу зносу основних фондів, витрат населення на лікування, спричиненого негативними змінами в НПС, що піднімає проблему їх об'єктивної і комплексної оцінки.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Теоретичні основи економічної оцінки наслідків негативного впливу господарської діяльності на природу закладалися в кінці 70-х років XX ст. Фундаторами цих наукових досліджень були вчені: О.Ф. Балацький [1, 2, 3, 6], К.Г. Гофман [6], Т.С.

Хачатуров [6], які разом з колективом авторів розробили «Временную типовую методику определения экономической эффективности осуществления природоохранных мероприятий и оценки экономического ущерба, причиняемого народному хозяйству загрязнением окружающей среды», яка до цих пір не втратила своєї актуальності й до цього часу є чинною в Росії (Минприроды РФ у лютому 2016 р. надіслав лист і надав відповідне пояснення на запит автора О.М. Сухіної щодо чинності даної методики в Росії).

«У ті (радянські) часи вважалося неправомірним використовувати в економічних розрахунках величини збитків, де проводилося підсумовування різнопланових величин збитків різним реципієнтам (наприклад, збиток від погіршення здоров'я населення та збитки житлово-комунальному господарству), а також аморальним в СРСР вважався розрахунок деяких локальних збитків, наприклад, оцінка «вартості» життя людини» [2]. На даний час вартість життя людини в Україні складає до 600,0 тис. грн., а в США та інших зарубіжних країнах оцінки сягають до 8,7 млн. дол. США (Єврокомісія оцінює людське життя у 3,1 млн. євро). Тому доцільно виробити правильний підхід до оцінки життя українських громадян, і в т.ч. врахувати їх повсякденну життєдіяльність у забрудненому чи відносно забрудненому НПС. Балацький О.Ф. у роботі [3] заклав фундамент поняття економічні збитки, що за своїм змістом означають «втрати, пов'язані із впливом забрудненого НПС на здоров'я людей». Огляд літературних джерел показав, що саме в наукових працях відомого українського вченого О.Ф. Балацького було представлено оцінки збитків, завдані лісовому, житлово-комунальному, сільськогосподарському та промисловому комплексу, а також було встановлено, що збитки, завдані народному господарству, визначалися через шкоду, завдану здоров'ю людей, зменшення продуктивності праці, додаткові витрати на очисні заходи.

Питаннями оцінки еколого-економічних збитків займалися також українські й зарубіжні вчені: М.І. Бублик [5], А.О. Гусєв, С.О. Довгий, А.Ю.

Жулавський, О.П. Корнійчук [7], М.М. Курило, Є.В. Майкова, О.М. Маценко, Л.Г. Мельник [8], О.Л. Михайлюк, О.В. Рюміна [10], О. Соляник, О.М. Сухіна [14], П.В. Тархов, Є.П. Ушаков, Є.В. Хлобистов [7], Г.В. Шалабін, Ю.М. Шапочка та ін.

Розробки методичних підходів до оцінки впливу факторів навколишнього природного середовища на здоров'я людини здійснювали: В.О. Амоша [9], Н.Н. Беляєва [4], Н.П. Головкова, Л.М. Лесіна, А.А. Лещук [11], Є.В. Мартякова, Л.Х. Мухамбетова [4], О.Ф. Новікова, А.В. Петенко [9], І.В. Петенко [9], І.В. Петрова [4], Б.М. Сердюк [11], П.П. Тихомиров [15], Т.М. Тихомирова [15], Т.П. Яковлєва. Соціальна складова економічних збитків, але від природних надзвичайних ситуацій, досліджувалася у працях С. Іванюти, А. Качинського, А. Омельченко, А. Степаненка.

Метою наукової статті є розробка пропозицій до удосконалення економічної оцінки збитків, спричинених забрудненням НПС, з урахуванням шкоди, яка завдається здоров'ю людей внаслідок забруднення природи.

Виклад основного матеріалу. До еколого-економічних збитків відносяться втрати населення (обумовлені зростанням витрат на медичне обслуговування), втрати держави (компенсаційні виплати хворим чи родичам померлих), втрати підприємців (виробничі простої через хвороби чи смерть працюючих) та ін. Тому до вартісної оцінки збитків від забруднення НПС доцільно включати розмір відповідних втрат – тобто враховувати соціальний фактор, а саме ***здійснювати оцінку збитку здоров'ю населення від негативного впливу забрудненого навколишнього природного середовища, включаючи показник захворюваності людей – відхилення здоров'я людини від середньостатистичного значення*** (зокрема, вид захворювання, інтенсивність перебігу хвороби, кількість хворих, кількість смертельних випадків, показники рівня життя населення, покажчики негативного екологічного навантаження на людей (викидів шкідливих речовин в атмосферу від стаціонарних і пересувних

джерел на душу населення, скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти на душу населення; утворення відходів на душу населення й ін.) та ін.).

Оцінка негативного впливу на НПС базується на двох основних підходах: «1) фактичній оцінці завданого збитку, 2) визначенні попередніх витрат на запобігання можливих збитків» [7]. Перший тип оцінок базується на визначенні фактичних збитків чи витрат, спрямованих на ліквідацію негативних наслідків дії на НПС, другий – на визначенні розмірів потенційних збитків внаслідок негативного впливу на природу.

На сьогоднішній день в багатьох передових країнах світу розпочались якісні перетворення у впровадженні дійових важелів для ефективного здійснення екологічної політики. І саме людина, яка має прямий доступ до потенційних збитків, впливає на ефективність функціонування природоохоронної системи в цілому. Негативний вплив на НПС є наслідком постійної необхідності задовольняти потреби суспільства. Тому, «важливість соціальної компоненти в цій структурі є першочерговою та потребує подальшого вивчення» [12].

Оскільки еколого-економічні збитки стосуються усіх сфер діяльності людини: збитки промисловості, збитки комунальному господарству, збитки сільському та лісовому господарству, збитки транспорту тощо, можна стверджувати, що еколого-економічний збиток є сумою окремих збитків кожній із зазначених сфер (рис. 1). Кожен із виділених складників обчислюється окремо, а потім вони сумуються. Такий підхід до визначення збитків називається методом додавання локальних збитків або прямого розрахунку (формула 1 (загальновідома)).

$$З = З_{жк} + З_{л} + З_{сг} + З_{т} + З_{пр}, \quad (1)$$

де $З$ – загальний збиток, $З_{жк}$ – збиток у житлово-комунальному господарстві; $З_{л}$ – збиток у лісовому господарстві; $З_{сг}$ – збиток у сільському господарстві; $З_{т}$ – збиток у транспорті; $З_{пр}$ – збиток у промисловості.

Еколого-економічні збитки (ЕЕЗ)

ЕЕЗ у промисловості	**ЕЕЗ в сільському та лісовому господарстві**	**ЕЕЗ у транспортній галузі**	**ЕЕЗ у житлово-комунальній сфері**
✓ витрати через втрати основних фондів ✓ витрати на захист виробничих систем від впливу екологічних факторів ✓ витрати на компенсацію зниження продуктивності виробництв ✓ витрати на додаткових працівників та підвищення їх кваліфікації ✓ витрати на переоснащення виробництв (перехід на екозорієнтовані технології) ✓ витрати на деконцентрацію викидів виробництва ✓ витрати від втрати пального, мастил, сировини ✓ витрати в зв'язку з безповоротним вилученням природних ресурсів	✓ витрати на компенсацію втрат с/г і лісової продукції ✓ витрати на стійкі до умов зовнішнього середовища сорти рослин (зміна сортності продукції) ✓ витрати на будівництво іригаційних споруд ✓ витрати на проведення меліоративних робіт ✓ витрати на збільшення продуктивності біогеоценозів	✓ витрати від втрати пального, мастил ✓ витрати на деконцентрацію викидів транспорту ✓ витрати на ремонт рухомого складу	✓ витрати на утримання житлового господарства ✓ витрати на побутові послуги

Рис. 1. Структуризація еколого-економічних збитків у різних галузях виробництва

Джерело: Складено автором Івановою І.О. на основі матеріалів [8, 11]

Проаналізувавши всі витрати від збитків, завданих НПС, необхідно зазначити, що в цій схемі не вистачає ще одного важливого чинника, який, на нашу думку, відіграє дуже важливу роль у всій структурі – це соціальні збитки. Дослідивши літературні джерела, можна стверджувати, що на жаль, даній проблемі не приділяли належної уваги і не вивчали їх роль і значення у структурі еколого-економічних збитків, адже еколого-економічна просвіта є важливою складовою у формуванні світогляду майбутніх поколінь.

Врахування соціального фактора при здійсненні оцінки еколого-економічних збитків показано на рис. 2.

Складовою соціального фактора при здійсненні грошової оцінки збитків від забруднення природи може стати поява додаткових витрат на переселення людей і збереження їх життєвого рівня.

Оцінку господарської діяльності підприємств та організацій доцільно здійснювати з урахуванням економічних та екологічних показників, основними з яких повинні стати еколого-економічний та соціальний збитки, які припадають на одиницю виконаної роботи. Проведенню більш об’єктивної оцінки результативності роботи підприємств та установ сприятиме співставлення прибутків та економічних збитків.

Складовою соціального фактора при здійсненні грошової оцінки збитків від забруднення природи може стати поява додаткових витрат на переселення людей і збереження їх життєвого рівня.

Оцінку господарської діяльності підприємств та організацій доцільно здійснювати з урахуванням економічних та екологічних показників, основними з яких повинні стати еколого-економічний та соціальний збитки, які припадають на одиницю виконаної роботи. Проведенню більш об’єктивної оцінки результативності роботи підприємств та установ сприятиме співставлення прибутків та економічних збитків.

Рис. 2. Схема врахування соціального чинника при здійсненні вартісної оцінки збитків від забруднення навколишнього природного середовища

Джерело: Складено автором Івановою І.О. на основі дослідження наукової економічної літератури та власних умовиводів

Для переходу до сталого економічного розвитку, зменшенню еколого-економічних збитків, поліпшенню здоров'я людей доцільно природокористувачам платити адекватну ціну за використання природного капіталу, тобто необхідна компенсація за виснаження природного капіталу за рахунок зростання інвестицій у людський капітал (збільшення інвестицій в охорону здоров'я громадян, освіту, науку, інноваційний розвиток, створення спеціальних фондів (за зразком Фонду майбутніх поколінь які є в багатьох країнах світу: США (штат Аляска), Норвегії та ін.) [13].

«Екоподаткова трудова реформа офіційно здійснюється в дев'яти країнах Західної Європи (Данії, Італії, Нідерландах, Норвегії, Британії, Швейцарії, Швеції й Фінляндії). Бельгія й Австрія офіційно не повідомляли про здійснення екоподаткової трудової реформи, але фактично змінили податкову систему на користь збільшення екоподатків і зменшення оподатковування праці» [1]. Завдяки зниженню податків на працю й капітал, роботодавець у цілому несе ті ж витрати, що й раніше, але одержує стимул відкривати нові робочі місця й збільшувати заробітну плату – це перша перевага екоподаткової трудової реформи. Перевагою екоподаткової трудової реформи є одержання не лише подвійного дивіденду, оскільки оподаткування використання природних ресурсів є значним стимулом до зменшення їх споживання (екоподаток не стає додатковим тягарем, а навпаки – створюються можливості для модернізації підприємств), а й потрійного: справедливий підхід до оподатковування сприяє здоровій моральній атмосфері в суспільстві.

Щодо екоподаткової трудової реформи, то «скорочення платежів соціального забезпечення означає зниження витрат на оплату праці при збільшенні зайнятості – модель передбачає, що завдяки збільшенню ціни на викид однієї тонни вуглекислого газу до € 68 до 2020 р. можна створити 152 000 додаткових робочих місць в Німеччині» [2].

Натомість автор, Сухіна О.М. пропонує альтернативний варіант: надавати кожному громадянину до 25% надходжень від вилучення екологічної ренти у формі рентного платежу за використання природокористувачами асиміляційних послуг екосистем. Екологічна рента повинна накопичуватися у Фонді екологічної ренти, а частину можна коштів класти на депозит у банк для збільшення активів фонду на 23 – 25% щороку, залежно від банківської ставки

[1] Успешный мировой опыт (Экологизация налогообложения). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://greenkaz.org/index.php/ru/component/content/article/63-analiticheskaya-baza/376-ekologizatsiya-nalogooblozheniya [6 декабря 2013 г.].

[2] Environmental tax reform: increasing individual incomes and boosting innovation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eea.europa.eu/highlights/environmental-tax-reform-increasing-individual [09 Jan 2012]

по депозиту [16, 17]. Такий підхід зменшить розміри еколого-економічних збитків і дозволить поліпшити стан НПС та здоров'я людей.

Висновки. Таким чином, врахування соціального фактору при здійсненні економічної оцінки збитків від забруднення навколишнього природного середовища дозволить досить повно оцінити реальний їх обсяг, оскільки внаслідок забруднення природи населення витрачає додаткові кошти на лікування та ін. Завдяки запропонованому методологічному підходу можна розрахувати майбутні розміри збитків й запобігти значним втратам.

Новизною дослідження є розробка методологічних підходів до врахування соціального фактору при здійсненні оцінки еколого-економічних збитків.

Важливим економічним стимулом раціонального природокористування є введення плати за шкідливі впливи на стан природних ресурсів та здоров'я людей в процесі виробничо-господарської діяльності. Місце соціального чинника в структурі еколого-економічного збитку не має встановлених меж його розповсюдження. Врахування даної компоненти в структурі еколого-економічних збитків дасть змогу якомога об'єктивніше оцінювати збитки, завдані окремим галузям господарства з можливим урахуванням сучасної екозорієнтованої діяльності, та впровадження «зелених» технологій в основні виробництва, розвивати екологічно орієнтований та соціально-відповідальний бізнес, приймати дійові рішення в сфері охорони природи та збереженні здоров'я людей.

Для здійснення оцінки збитків здоров'ю населення від негативного впливу забрудненого НПС визначено показники: вид захворювання, інтенсивність перебігу хвороби, кількість хворих, кількість смертельних випадків, показники рівня життя населення, покажчики негативного екологічного навантаження на людей та ін.

В рамках децентралізації владних повноважень доцільно враховувати те, що значна кількість українців проживають на забруднених територіях України.

Тому приймати важливі для новоутвореної громади рішення доцільно з урахуванням оцінки шкоди здоров'ю людей. Для зменшення викидів (скидів, відходів) доцільно здійснювати екологізацію виробництва, в т.ч. впровадження безвідходного виробництва.

Запропонований альтернативний варіант екоподатковій трудовій реформі, яка здійснюється в Європі: натомість вилучати у господарників екологічну ренту, і частину її (близько 25%) віддавати громадянам як власникам природних ресурсів з асиміляційним потенціалом.

Враховуючи комплексність даної проблеми, доцільно в майбутньому працювати над впровадженням культури соціального мислення людини у всіх важливих сферах діяльності, врахувати сучасні соціальні наслідки забруднення природи. В подальших дослідженнях доцільно розробити класифікацію еколого-економічних збитків на основі критерію їх виникнення та інших, і з урахуванням соціального чинника (в науковій літературі відсутня чітка класифікація збитків від забруднення навколишнього природного середовища); сформувати адекватну модель залежності збитку здоров'ю населення від забруднення НПС, проробити конкретний механізм визначення розмірів соціальних втрат в рамках оцінки еколого-економічних збитків для прийняття ефективних економічних і соціальних рішень, розробити методику комплексної оцінки еколого-економічних збитків з урахуванням соціальної складової, здійснити науково обґрунтовану економічну оцінку збитків здоров'ю людини від забруднення НПС та визначити шляхи пошуку джерел відшкодування збитків, що особливо актуальним буде в новостворених територіальних громадах в умовах децентралізації владних повноважень.

Список використаних джерел:

1. Балацький О.Ф. Антологія економіки чистого середовища / О.Ф.Балацький – Суми : ІТД (Університетська книга), 2007. – 272 с.
2. Балацкий О.Ф. Теоретические и практические вопросы определения экономического ущерба от загрязнения окружающей среды / О.Ф.Балацкий. – К. : Знание, 1982. – 15 с.

3. Балацкий О.Ф. Экономика чистого воздуха / О.Ф.Балацкий. – К.: Наук. думка, 1979. – 296 с.

4. Беляева Н.Н. Методологическая оценка влияния факторов окружающей среды на здоровье человека / Н.Н. Беляева, И.В. Петрова, Л.Х. Мухамбетова. – Донецк: ДонНИИ ГТ и ПЗ-ЦБНТИ, 1998. – 23 с.

5. Бублик М.І. Теоретичне обґрунтування підходів до оцінки збитків / М.І.Бублик // Механізм регулювання економіки. – 2008. – Т.2, № 4. – С. 117 – 126.

6. Временная типовая методика определения экономической эффективности осуществления природоохранных мероприятий и оценки экономического ущерба, причиняемого народному хозяйству загрязнением окружающей среды : методика, одобрена Постановлением Госплана СССР, Госстроя СССР, Президиума АН СССР от 21 окт. 1983 года. – № 254/284/134. – Москва, 1983. – 94 с.

7. Корнійчук О.П. Комплексна оцінка збитків, заподіяних воєнними діями на Сході України / О.П. Корнійчук, Є.В. Хлобистов // Екологічний вісник. – 2015. – № 5. – С. 4 – 5.

8. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: підручник / Л.Г. Мельник. – [3-тє вид.]. – Суми: Університетська книга, 2014. – 366 с.

9. Петенко І.В. Оцінка екологічно безпечного економічного розвитку з урахуванням соціально-економічних детермінант / І.В. Петенко, А.В. Петенко, В.О. Амоша // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – Т. 1, № 3. – С. 99 – 102.

10. Рюмина Е.В. Оценка экономического ущерба от экологических нарушений при разработке планов и программ. Проведение оценки воздействия на окружающую среду в государствах-участниках СНГ и странах Восточной Европы / Е.В. Рюмина. – М.: Государственный центр экологических программ, 2004. – С.33 – 40.

11. Сердюк Б.М. Теоретичні основи класифікації збитків / Б.М. Сердюк, А.А. Лещук // Ефективна економіка. – 2010. – № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=363

12. Світовий досвід екологічного страхування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/ekologiya/svitoviy_dosvid_ekologichnogo_ strahuvannya

13. Сухина Е.Н. От минерально-сырьевого капитала – к развитию человеческого / Е.Н.Сухина // Экономика Украины. – 2013. – № 12. – С. 89 – 91.

14. Сухіна О.М. До проблем оцінки збитків від негативного впливу гірничовидобувних підприємств на довкілля / О.М.Сухіна // Экология и здоровье человека. Охрана воздушного и водного бассейнов. Утилизация отходов: XV междунар. науч.-практ. конф., 4-8 июня 2007 г. (г. Щелкино, УкрГНТЦ «Энергосталь»): сб. научн. статей. – Т.1. – Харьков, 2007. – С. 398 – 401.

15. Тихомиров П.П. Методологические основы оценки экономических потерь от заболеваемости населения / П.П. Тихомиров, Т.М. Тихомирова // Экономика природопользования. – 2001. – № 6. – С. 2 – 15.

16. Suhina E.N. The economic mechanism of realization of environmental policy in conditions of decentralization of authority in Ukraine / E.N.Suhina // Украйна – България – Европейски Съюз: съвременно състояние и перспективи: сборник с доклади от международна научна конференция (Varna, Bulgaria, 10-16 September 2015). – Том 1. Варна – Херсон: Наука и экономика, 2015. – С. 20 – 25.

17. Suhina O.M. Capital écologique des communautés unis locales de l'Ukraine: la recherche d'écorente / O.M.Suhina // Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: International scientific conference, January 29, 2016, Klaipeda : proceedings of the conference. – Klaipeda: Baltija Publishing, 2016. – С. 232 – 236.

УДК 614:502.1

Коцур Н.І., Бутенко Н.С.

НЕБЕЗПЕКИ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВПЛИВОМ ФАКТОРІВ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті проаналізовано чинники навколишнього середовища, що впливають на здоров'я людини; запропоновано профілактичні заходи, спрямовані на попередження екологічно зумовленої патології.

Ключові слова: *здоров'я; стан навколишнього середовища; шкідливі фактори; забруднення довкілля; екологічне захворювання; патологія.*

Постановка проблеми. Сьогодні стало очевидним, що діяльність людини може призвести до настільки глибокої трансформації біосфери, що її умови можуть стати не тільки несприятливими, але й згубними для здоров'я людини.

Одним із важливих сучасних завдань екології людини є визначення характеру та напрямку процесів, обумовлених впливом навколишнього середовища на людину, оцінка їх наслідків для її життєдіяльності. У зв'язку з господарською діяльністю людини гострою залишається проблема її адаптації до змінених умов навколишнього середовища. Для людини, не адаптованої до коливань параметрів абіотичних чинників, типовими проявами є зміни у її фізичному та психічному стані.

Здоров'я людини можна назвати одним із основних екологічних критеріїв якості навколишнього середовища. Експерти ВООЗ офіційно констатують, що 20% патології людини обумовлені несприятливим екологічним станом навколишнього середовища [2, с.68].

Звичайно, здоров'я людини не є простим еквівалентом відповідного стану середовища, а відображає також певний тривалий вплив середовища, який мав

місце в минулому. Значною мірою здоров'я людини визначається спадковими особливостями, що у свою чергу пов'язано зі станом довкілля у минулому, ніж із сучасним станом навколишнього середовища.

Метою роботи є аналіз впливу стану навколишнього середовища на здоров'я людини та засобів запобігання патологіям антропогенного характеру.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні будь-які несприятливі ефекти, котрі відображають наслідки фізичного, хімічного, біологічного, психічного впливу на індивідуум чи популяцію, називають екологічнозумовленими. У міжнародній практиці офіційне визнання отримав термін «захворювання, пов'язане з навколишнім середовищем» («environmental disease»), що позначає будь-яке захворювання, що виникає безпосередньо або опосередковано, повністю або частково в результаті впливу факторів навколишнього середовища на людину. Термін «екологічнозумовлене захворювання» – «ecological disease» – застосовуються для позначення захворювань, в етіології яких важливі взаємовідносини популяції господаря і паразитів (О.В. Бердник, 2011).

Науковці в галузі медичної науки поділяють захворювання, що пов'язані з дією навколишнього середовища на дві групи:

1) екологічно залежні – це захворювання неспецифічного характеру, що виникають та тлі зміненого середовища. При цьому екологічні фактори провокують патогенетичні механізми хвороби та ускладнюють її перебіг. Як наслідок відбувається зростання загальної захворюваності, серцево-судинної, онкологічної, ендокринної, дитячої, патології вагітності, порушень внутрішньоутробного розвитку плода тощо);

2) екологічно зумовлені – це захворювання специфічного характеру, коли екологічний фактор є етіологічним чинником захворювання (ендемічні захворювання, природно-вогнищеві захворювання інфекції, захворювання, зумовлені дією шкідливих хімічних речовин, радіації, біологічних алергенів) [3, с.320].

Окрім фізичних, хімічних, біологічних факторів, у розвитку екологічних захворювань важливе значення мають спадковість, харчування, дія алергенів та ін. Погіршення стану навколишнього середовища призводить до зростання екологічно залежної хімічної патології і виникнення нових екологічно зумовлених захворювань.

Слід підкреслити, що за ступенем небезпеки для здоров'я людини на першому місці знаходяться хімічні речовини – важкі метали (ртуть, свинець, кадмій, цинк, мідь, миш'як), хлоровані вуглеводні, діоксини, , нітрати, нітрити і нітросполуки, азбест, пестициди, радіонукліди, лікарські засоби (антибіотики, синтетичні хімічні сполуки), біологічні чинники, що використовуються у промисловому виробництві. Потрапляння зазначених речовин в організм людини є фактором ризику розвитку різноманітної патології, зростання й ускладнення перебігу різних захворювань [1, с.34; 5].

Провідна роль в етіології і патогенезі захворювань належить спадковості і стану навколишнього середовища. Ризик розвитку патології за умов дії довкілля залежить від генетичної індивідуальності. Шкідливі хімічні фактори сприяють появі нових мутацій, що є причиною онкологічних та інших захворювань. Хімічне і зокрема радіоактивне забруднення навколишнього середовища посилює небезпеку збільшення кількості індукованих мутацій у соматичних і статевих клітинах людини. Причому, якщо соматичні мутації збільшують

кількість злоякісних пухлин, серцево-судинних захворювань, впливають на тривалість життя та інші морфофункціональні ознаки людей одного покоління, мутації в статевих клітинах проявляються у вигляді спадкових аномалій наступних поколінь.

Наукові дослідження виявили тісний зв'язок між забрудненням довкілля і частотою недоношеності, вад розвитку в дітей і хромосомних захворювань, алергічною патологією, анеміями, розумовим відставанням і аномаліями поведінки дітей, їхнім фізичним розвитком. У дітей, які проживають в зонах екологічного лиха, виявляються вроджені вади розвитку, рецидивуючий бронхіт, алергічні захворювання, нефропатії, зниження коефіцієнту розумового розвитку (IQ), бронхіальна астма, імунодифіцитні стани, ендокринна патологія, нервово-психічні захворювання, онкопатологія тощо (Ю.Є. Вельтищев, 1996, 2004). Особливо небезпечним для здоров'я і психічного розвитку дітей є свинець. Доведено, що накопичення свинцю в організмі суттєво впливає на функцію центральної нервової системи, розумову діяльність дітей та їхні здібності до навчання [3, с.322].

Зростання частоти хромосомних мутацій і домінантних алелей генної природи викликає збільшення кількості спонтанних викиднів (до 50%); 30% випадків перинатальної смертності зумовлені генетичними факторами.

Загальна кількість захворювань, пов'язаних із генетичними змінами, патологією вагітності і дефектами розвитку (синдроми Дауна, Клайнфельтера та ін.), збільшилася впродовж останніх років у декілька разів, і вони безпосередньо пов'язані зі збільшенням мутагенів у навколишньому середовищі [4].

Генетичний вплив у популяціях сучасної людини є причиною трагедій у сім'ях, де народжуються діти з дефектами, і спричиняє значний економічний тиск на сучасне суспільство, державу. Багато вчених говорять про неминучу генетичну катастрофу для людства внаслідок дії мутагенів, що робить ще більш актуальною проблему охорони біосфери.

Запобігти професійній і екологічній патології антропогенного походження можливо шляхом виключення або обмеження надходження шкідливих речовин у навколишнє середовище. На сьогодні розроблені профілактичні заходи, спрямовані на попередження екологічно зумовленої патології шляхом підвищення резистентності та мобілізації адаптивних резервів організму індивідуума чи популяції до різних шкідливих факторів довкілля. Такі профілактичні заходи в науковій літературі зазначаються терміном – біологічна профілактика. Вона спрямована на корекцію донозологічних станів. Засоби біопрофілактики повинні бути нешкідливими для організму. Вони впливають на загальні (неспецифічні) або специфічні біологічні механізми для конкретної хімічної речовини з урахуванням механізму дії. При неспецифічній біопрофілактиці ефект реалізується за допомогою підвищення адаптивних резервів організму. Корекція донозологічних форм екологічно зумовлених станів може бути немедикаментозною та із застосуванням фармакологічних препаратів, біологічних протекторів тощо. До немедикаментозних методів, зокрема, належать магнітотерапія (посилює трансмембранний транспорт іонів), нормобарична інтервальна гіпокситерапія (активізує окисно-відновні процеси), дозовані фізичні навантаження тощо. З біологічних протекторів застосовують біологічні регулятори рослинного або тваринного походження, природні або синтетичні антиоксиданти (фітоадаптогени - аскорбінова кислота, токоферол,

селен, мелатонін тощо, адаптогени тваринного походження – женьшень, елеутерокок, ехінацея пурпурова, пантокрин, апілак, ентеросорбенти, пектини тощо).

Висновки. Таким чином, екологічна проблема в нашій країні виходить на перший план перш за все у зв'язку із загрозою фізичному та психічному розвитку й навіть виживанню. Негативний вплив навколишнього середовища на людину сьогодні настільки великий, що він усе більше й більше руйнує її генотип і завдає шкоди національному генофонду. Водночас шкідливий вплив атмосферних забруднень актуалізує питання раціональної господарської і природоохоронної діяльності, що допоможе людству запобігти екологічним катастрофам і зробити довкілля одним із головних чинників зміцнення і збереження здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Бардик Ю.В. Еколого-гігієнічні та токсикологічні проблеми життєдіяльності / Ю.В. Бардик, О.О. Бобильова // Сучасні проблеми токсикології. – 2005. – №4. – С.33 – 36.
2. Коцур Н.І. Валеологія: підручник / Н.І. Коцур, Л.С. Гармаш, І.О. Калиниченко, Л. П. Товкун. – Корсунь-Шевченківський, 2011. – 398 с.
3. Основи екології: підручник для студ. вищих навч. закладів / [В.Г. Бардов, В.І. Федоренко, Е.М. Білецька та ін.]; за ред. В.Г. Бардова, В.І. Федоренко. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 424 с.
4. Тимченко О.І. Генофонд і здоров'я: розвиток методології оцінки /О.І. Тимченко, А.М. Сердюк, С.С. Карташова. – К.: «Медінформ», 2008. – 184 с.
5. Штабський Б.М. Ксенобіотики, гомеостаз і хімічна безпека людини / Б.М. Штабський, М.Р. Гжегоцький. – Львів: Видавничий Дім «НАУТІЛУС», 1999. – 308 с.

УДК 349.6

Кукунін А.Б., Мілімко Л.В.

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ І РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

У статті зосереджена увага на інституційно-правових засадах охорони і раціонального використання природних ресурсів. Встановлено, що успішність заходів з раціонального використання та охорони природних ресурсів залежить від чітко налагодженого механізму правового регулювання складовою якого є наявність норм права та суб'єктів реалізації цих норм.

Ключові слова: *раціональне використання природних ресурсів, охорона природних ресурсів, принципи права природокористування, нормативно-правовий акт, орган управління.*

Постановка проблеми. Питання раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища (НПС) перебувають в центрі уваги світової спільноти. Про важливість дбайливого ставлення до природних ресурсів постійно наголошується в законодавчих та підзаконних правових актах.

Досягнення цілей збалансованого природокористування забезпечується шляхом закріплення за громадянами фундаментальних конституційних прав у галузі охорони НПС.

Наближенню національного екологічного законодавства до норм та документів Європейського Союзу сприятиме прийняття нових законодавчих актів, які забезпечать регулювання тих сфер природокористування, що мають особливе значення для життєдіяльності людей та стану довкілля. Гальмує цей процес загальна екологічна необізнаність, низький рівень екологічної свідомості суспільства та недостатня організаційно-методична підтримка системи підготовки професійних кадрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам раціонального природокористування присвятили праці Ю. Бойчук, В. Боков, О. Бугай, А.

Васильєв, Г. Васюкова, О. Веклич, В. Вовк, В. Голян, М. Гузєєв, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, Я. Коваль, Н. Лукьянчиков, В. Міщенко, Е. Солошенко та ін. Увага вчених зосереджується переважно на обґрунтуванні необхідності використання ресурсозберігаючих технологій у промисловому виробництві та сільському господарстві, але не розглядаються інституційно-правові засади охорони і раціонального використання природних ресурсів. Тому **метою статті** є огляд і визначення інституційно-правових засад раціонального природокористування.

Викладення основного матеріалу. Право природокористування є інститутом екологічного права. Наразі, правове регулювання відносин права природокористування, як складової екологічних відносин, здійснюється на основі принципів екологічного права, що викладені у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» та спеціально визначені науковцями. Цим законом передбачено, що при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності, що має негативний вплив на стан НПС, державні органи, підприємства, установи, організації та громадяни, особи без громадянства зобов'язані керуватися такими принципами [1(ст. 3)]:

– пріоритет охорони життя і здоров'я людини, забезпечення сприятливих екологічних умов для життя, праці та відпочинку населення;

– науково обґрунтоване поєднання екологічних та економічних інтересів суспільства, що забезпечують реальні гарантії прав людини на здорове і сприятливе для життя НПС;

– раціональне використання природних ресурсів з урахуванням законів природи, потенційних можливостей НПС, необхідність відтворення природних ресурсів та недопущення незворотних наслідків для НПС та здоров'я людини;

– дотримання вимог природоохоронного законодавства, невідворотність настання відповідальності за їх порушення;

– гласність в роботі і тісний зв'язок з громадськими організаціями та населенням у вирішенні природоохоронних завдань;

– міжнародне співробітництво в галузі охорони НПС.

Для раціонального господарювання суб'єкти використовують у своїй діяльності природні ресурси в порядку спеціального або загального природокористування відповідно до Земельного кодексу України, Водного кодексу України, Кодексу України про надра, Лісового Кодексу України, Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ» та ін. [2].

Раціональне природокористування – потреба сьогодення. Крім того, така необхідність продиктована запровадженням переходу національної економіки до моделі сталого розвитку, що базується на ресурсоощадливому природокористуванні та екологічно-орієнтованій структурі господарського комплексу. Ця тема неодноразово була предметом наукових та суспільних дискусій, багатьох екологічних форумів планетарного масштабу, міжнародних організацій природоохоронного спрямування.

Виходячи з цього, забезпечити збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану НПС і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь – головне завдання сучасної екологічної політики української держави. Раціональне природокористування спрямоване на забезпечення умов існування людства і отримання матеріальних благ, запобігання можливих шкідливих наслідків людської діяльності, на підтримання

високої продуктивності природи та охорону і економне використання її ресурсів [3].

З цією метою необхідно здійснювати формування чіткої структурованої нормативно-правової бази, яка б урегульовувала відносини раціонального природокористування, що полягає у використанні природних ресурсів в обсягах та способами, які забезпечують сталий економічний розвиток, гармонізацію взаємодії суспільства і природного середовища, раціоналізацію використання природно-ресурсного потенціалу, економічні механізми екологічно безпечного природокористування. Основні кроки на цьому шляху здійснені: прийнято належну кількість законодавчих актів, визначені основні види права природокористування, встановлені його ознаки.

Особливу роль в раціональному природокористуванні відведено правовому механізмові, основу якого становить екологічне законодавство та норми, що об'єднані в єдиному правовому інституті, визначаються перспективи його систематизації та інкорпорації, удосконалення правових засад управління і контролю в галузі забезпечення екологічної безпеки, правового стимулювання громадян та їхніх об'єднань щодо здійснення природоохоронної діяльності, підвищення рівня еколого-правової освіти, розвитку науки, культури [4].

Охорона НПС від негативних впливів людської діяльності та досягнення порядку раціонального природокористування забезпечується шляхом встановлення в законодавстві правових екологічних вимог до поведінки суб'єктів права, застосування правових механізмів і процедур, за допомогою яких такі вимоги реалізуються, покладання прав і обов'язків на природокористувачів, визначення компетенції та функцій органів державної влади.

Відповідну роль у інституційно-правових засадах раціонального природокористування відіграє діяльність органів управління. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 р. № 442, були внесені зміни щодо системи органів державної влади з питань природокористування. Окремі органи управління ліквідовано або реорганізовано. Так, позитивом є те, що утворена Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, яка реорганізована з Державного агентства земельних ресурсів України. Ліквідовані такі органи управління як Державне агентство екологічних інвестицій. Його функції покладені на Міністерство екології та природних ресурсів. Утворена Державна служба геології та надр України.

Таким чином, більшість органів державної влади та служб у сфері природокористування реорганізували та ліквідували, а їхні повноваження були покладені на інші компетентні органи. Здебільшого на: Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [6]. Але при цьому, варто зазначити, що в результаті таких реорганізаційних змін окремі повноваження не покладені на відповідний орган, виконання деяких інших покладено на два органи, або спостерігається функціональне підпорядкування рівних за статусом органів один одному. У зв’язку з такою ситуацією доцільно провести глибоке дослідження діяльності органів управління, їх функцій і на основі цього внести пропозиції по вдосконаленню системи органів управління та виконання ними функцій.

Висновки. Отже, велику роль в раціональному природокористуванні відведено правовому механізмові, основу якого становить екологічне законодавство, яке наділяє місцеві та регіональні органи державної влади, а також органи місцевого самоврядування вкрай важливими функціями та повноваженнями у сфері охорони природи.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25.06.1991 р. (із змінами і доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12

2. Капетнік Г.М. Державне регулювання економіки // Г.М. Капетнік, А.Г. Мазур – Навч. посіб. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1813011338682/ekonomika/derzhavne_regulyuvannya_ekonomiki_-_kaletnik_gm

3. Васюкова Г.Т. Раціональне природокористування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfree.com/175948304-ekologiyaekologiya__vasyukova_gt.html

4. Правові засади національної та транснаціональної екологічної безпеки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/reports/law/9994/

5. Захарчук О.А. Проблеми раціонального природокористування та роль оподаткування у їх вирішенні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=656

6. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF

УДК 339.137.2:664.34

Матійко О.О., Чорна Т.М.

МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР

У статті наведено результати дослідження сучасних тенденцій в галузі вирощування олійних культур в Україні. Визначено місце зазначеної галузі рослинництва в розвитку світогосподарських зв'язків України та проаналізовано основні ринки збуту вітчизняного насіння соняшника, ріпака та сої.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, світогосподарські зв'язки, конкурентне середовище, олійні культури, експорт.*

Постановка проблеми. Важливою передумовою сталого розвитку агропромислового комплексу України і вирішення багатьох проблем сучасності, є планомірні заходи щодо підвищення економічної ефективності сільського господарства, зокрема збільшення обсягів виробництва насіння олійних культур. Успішне розв'язання цих завдань дозволить покращити соціально-економічний стан України, підвищити дохідність сільськогосподарського виробництва, підсилити конкурентні позиції аграрної продукції як на внутрішньому, так і на світових ринках.

Вирощування олійних культур, є важливою частиною стратегії економічного розвитку України. В останнє десятиліття спостерігається стійка тенденція до розширення посівних площ олійних культур вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами внаслідок підвищення економічної ефективності їх вирощування в порівнянні з іншими культурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі України на світовому ринку олійних культур присвячено праці таких вчених-економістів як Чіпко Т.О., Олійник Я.Б., Дубель А.В., Одосій О.О., Занько Т.Н., Тимошенко Т.О. та багато інших. Проте ринок є динамічною системою, параметри і межі якої зазнають постійних змін. Тому з метою отримання інформації про останні

зміни в ринкових тенденціях для визначення перспективи їх розвитку необхідно здійснювати нові дослідження ринків.

Метою статті є аналіз показників виробництва та споживання олійних культур в Україні, виявлення основних ринкових тенденцій та вивчення експортного потенціалу зазначених культур.

Виклад основного матеріалу. Для України ринок олійних культур є одним із найбільш перспективних, наша держава входить до числа світових лідерів у виробництві олійної галузі (рис.1).

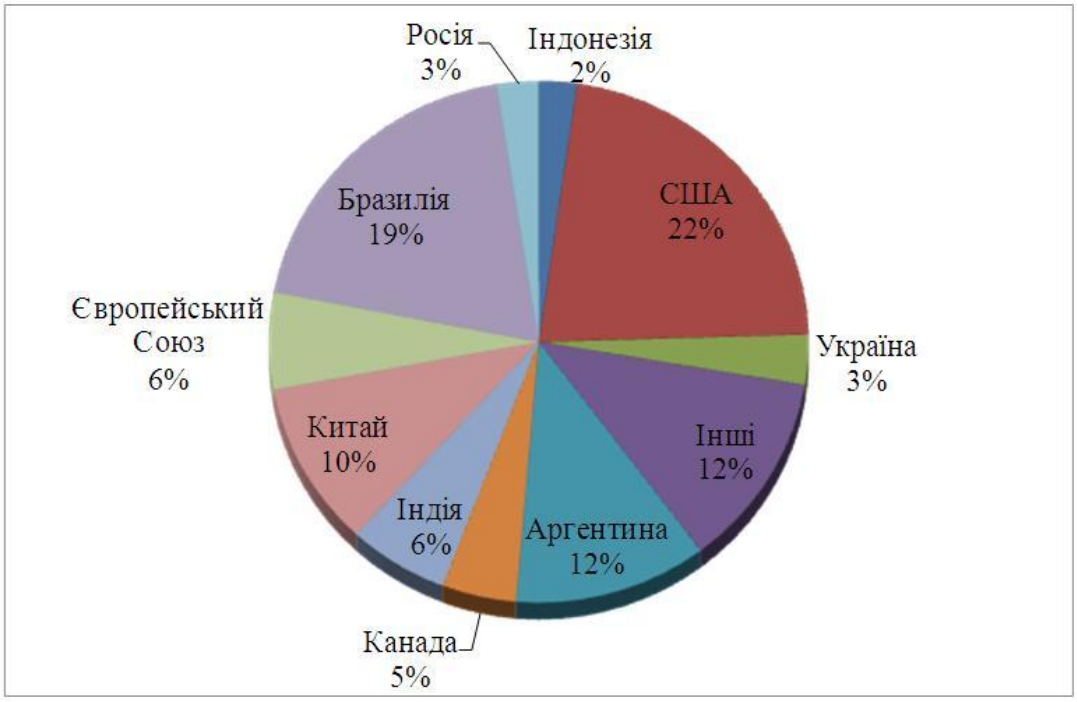

Рис. 1. Рейтинг країн-виробників олійних культур в 2015/2016 МР [1]

Останніми роками вітчизняне виробництво олійних переважно зорієнтоване на соняшник, як основну сировину для промислового виробництва. Також ринково привабливою культурою, на яку постійно зростає попит, є ріпак. Користується попитом серед виробників сільськогосподарської продукції і соя. Слід зазначити, що зазначена тенденція повністю збігається із ситуацією на

світовому ринку олійних культур – лідерами по виробництву тут також виступають соняшник, ріпак та соя (рис. 2).

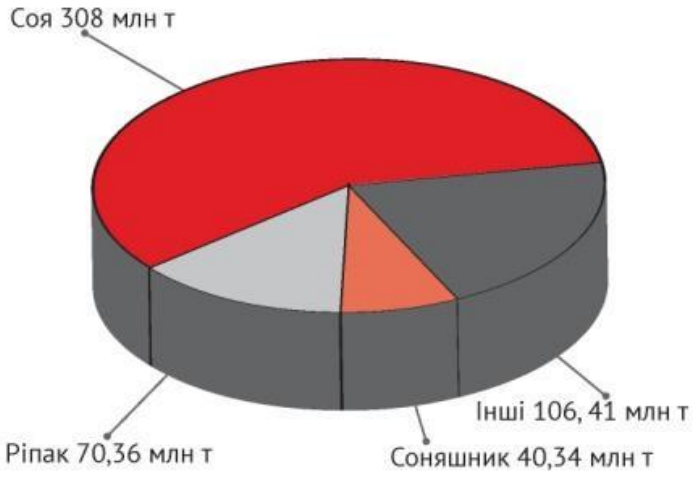

Рис. 2. Структура світового виробництва олійних 2014-2015 МР за оцінкою USDA, «Укроліяпром»

Виробництво зазначених олійних культур належить до основних напрямів діяльності в сільському господарстві України. Підтвердженням цього є значні посівні площі соняшнику, сої та ріпаку (рис. 3), які займають майже 30 % всіх площ, зайнятих в рослинництві. Якщо охарактеризувати динаміку змін посівних площ у 2015 році порівняно з 2014 роком, то слід зазначити, що посівні площі для соняшника у 2015 році зменшилися на 5,5%, для ріпаку зменшення відбулося на 22,4 %, а для сої навпаки площа збільшилася на 18,9 %.

Найбільші площі олійних культур зосереджуються у Кіровоградській (743 тис. га), Запорізькій (568 тис. га), Дніпропетровській (558) та Полтавській (536 тис. га) областях.

Основною олійною культурою на вітчизняному аграрному ринку є соняшник, частка якого в загальному обсязі виробництва олійних культур у середньому за останні три роки становить 67 %. Соняшник – найбільш рентабельний серед інших олійних культур. При цьому в останні роки показники рівня рентабельності вирощування знижуються (з 65 у 2010 р. до 45,5 % у 2012 р.) внаслідок зростання вартості насіння та підвищення культури

землеробства. Конкурентоспроможність українського ріпаку значно підвищилась, що обумовлено зростаючим попитом на світовому ринку на цей продукт.

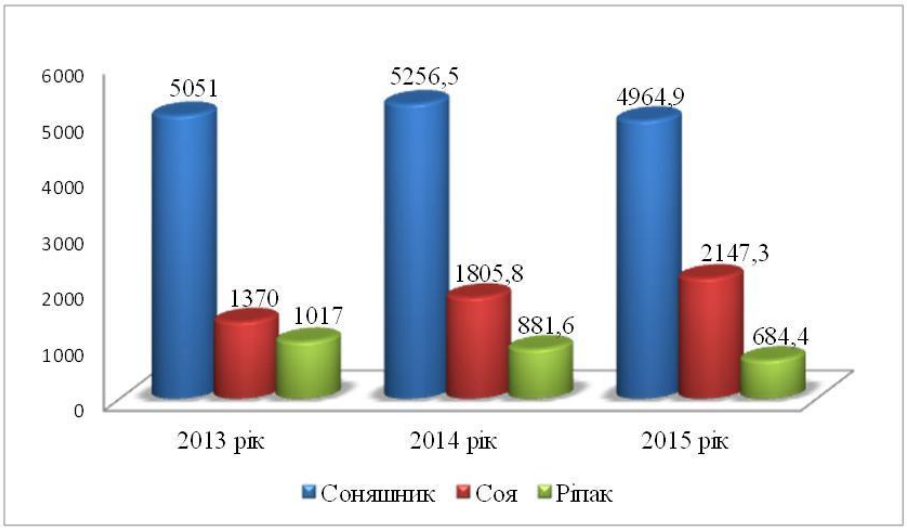

Рис. 3. Посівні площі олійних культур у 2013-2015 рр., тис. га [2]

Зростання виробництва основних олійних культур протягом останніх років зумовлене розвитком переробних потужностей олійної сировини (насамперед соняшнику), а також стабільним попитом з боку європейських покупців на ріпак і сою. Важливою тенденцією розвитку переробних потужностей в Україні є побудова універсальних заводів, які переробляють не тільки соняшник, а й сою та ріпак. Структура площ посіву основних олійних культур зазнає змін: скорочуються площі під ріпаком на користь площ під сою, однак лідерство зберігається за соняшником. Головні переваги соняшнику на аграрному ринку – стабільний високий попит на культуру, високий рівень цін на внутрішньому ринку. Відносна стабільність і незначні коливання ринкової ціни на основні олійні культури протягом року однозначно виступають мотивуючим чинником і надають чіткий сигнал щодо майбутніх перспектив їх вирощування. Попит на соняшник в Україні надалі збільшуватиметься у відповідь на зростання переробних потужностей. Перспектива розширення ринку ріпаку зумовлена

сприятливістю цієї культур до ґрунтів, а також спрямуванням ріпакової олії для виробництва біодизелю. Посіви сої будуть розширюватися за рахунок збільшення їх площі на поливних землях південних регіонів України, в яких сформується «соєвий пояс» стабільного виробництва.

Для оцінки конкурентоспроможності України на світовому ринку, як правило, використовують показники експорту, імпорту та показники відносних переваг. З метою аналізу конкурентоспроможності вітчизняних олійних культур нами визначено частку України в світовому виробництві та експорті олійних культур протягом 2013 – 2015 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Місце України на світовому ринку олійних культур [1]

Показники	2013/2014 МР	2014/2015 МР	2015/2016 МР
Виробництво сої (1000 т):			
– в світі	83 115	319 001	320 108
– в Україні	2 774	3 900	3 800
– частка України в світовому виробництві, %	3,34	1,22	1,19
Виробництво насіння соняшника (1000 т):			
– в світі	42 600	39 977	39 652
– в Україні	11 600	10 200	11 000
–частка України в світовому виробництві, %	27,23	25,51	27,27
Виробництво насіння ріпаку (1000 т):			
– в світі	71 958	72 119	67 538
– в Україні	2 352	2 200	1 700
– частка України в світовому виробництві, %	3,27	3,05	2,52
Експорт сої (млн. т.):			
– в світі	112 769	125 962	129 623
– в Україні	1 261	2 422	2 100
– частка України в світовому експорті, %	1,12	1,92	1,62
Експорт насіння соняшника (млн. т):			
– в світі	1 952	1 666	1 289
– в Україні	70	45	50
– частка України в світовому експорті, %	3,59	2,07	3,88
Експорт насіння ріпаку (млн. т):			
– в світі	14 963	14 604	13 180
– в Україні	2 450	2 254	1 400
– частка України в світовому експорті, %	16,37	15,43	10,62

В структурі українського експорту олійних культур у 2015/2016 МР найбільша частка належить насінню ріпаку – 10,62 %, частка насіння соняшника становить 3,88 %, сої – 1,62 %. Така тенденція є результатом підвищення експортної конкурентоспроможності вітчизняного ріпаку. На сьогоднішній день найбільш конкурентоспроможним насінням олійних культур в Україні є саме ріпак.

Ріпак належить до групи рослин, які можуть бути використані для рекультивації радіоактивно забруднених земель. Це є важливим чинником для України, враховуючи наслідки аварії на Чорнобильській АЕС. Характерною особливістю є те, що тільки невелика частина важких металів і радіонуклідів потрапляють в насіння, оскільки майже всі вони накопичуються в стеблах. Стебла з радіоактивними речовинами можуть бути піддані вторинній переробці [3].

Основними ринками збуту вітчизняних олійних культур залишаються такі традиційні країни як Індія (28,6% від обсягу вітчизняного експорту), Єгипет (13,4%), Туреччина (9,5%), Іран (4,9%) (табл. 2). Варто відзначити істотне зростання обсягу поставок у Китай. Це, в першу чергу, пов’язано з інтенсифікацією двосторонніх відносин упродовж останніх років та гармонізацією стандартів якості в зовнішній торгівлі видами продукції агропромислового комплексу.

В різні роки спостерігаються значні коливання в експорті українських олійних культур. Цей фактор не може бути позитивним, оскільки свідчить про те, що Україна не має постійного сегмента на світовому ринку, конкурентоспроможність продукції, в основному, перебуває під впливом цін і залежить від зовнішніх ринків.

Таблиця 2

Країни експорту олійних культур з України у 2015 році [2]

Найменування / Країна	Кількість, кг	Вартість, тис. дол. США	Кількість, кг	Вартість, тис. дол. США	Кількість, кг	Вартість, тис. дол. США
	Насіння соняшнику		**Насіння ріпаку**		**Соєві боби**	
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
І. Країни СНД	5445980,2	2341,2	13,0	0,0	30236746,0	10959,7
Азербайджан	2398550,0	623,5			12384410,0	4320,5
Білорусь	449436,0	211,9	13,0	0,0	10443156,0	3838,2
Казахстан	18896,6	131,1	–	–	60000,0	37,1
Молдова	2518097,6	1348,9	–	–	5666330,0	2084,9
Туркменістан	21000,0	11,7	–	–	661600,0	223,3
Узбекистан	40000,0	14,1	–	–	1021250,0	455,7
ІІ. Інші країни світу	42199162,1	18525,0	1424082114,0	566010,3	2168721605,5	794433,5
Європа	36274300,5	15226,0	1129948153	450725,0	340453283	125417,6
Австрія	269,0	0,7	394224,0	205,0	2011410,0	1065,2
Бельгія	1908760,0	798,3	255120634	101583,2	–	–
Болгарія	2193250,0	859,4	4567760,0	1727,0	22000,0	5,5
Боснія і Герцеговина	36000,0	11,9	–	–	–	–
Велика Британія	–	–	–	–	2900788,0	1137,5
Греція	–	–	–	–	85616580,0	31246,3
Данія	–	–	465790,0	262,0	–	–
Естонія	390210,0	135,3	518180,0	278,0	–	–
Іспанія			48392,0	20,3	66277225,0	23543,1
Італія	106300,0	38,5	–	–	61837630,0	23041,4
Латвія	62030,0	22,0	–	–	–	–
Литва	17000,0	8,0	–	–	10742390,0	3985,9
Нідерланди	3523971,0	1547,7	96088379	37840,6	7123191,0	3045,0
Німеччина	6917236,0	3112,9	1636400,0	928,4	2520590,0	1585,9
Польща	2446815,0	767,3	69445273	28072,4	54911654,0	19653,5
Португалія	16712353,0	6701,7	252792420	101303,4	–	–
Румунія	881500,0	374,0	610000,0	391,8	31990775,0	11927,1
Угорщина	1016061,0	634,3	–	–	14104330,0	5013,9
Словаччина	–	–	–	–	22000,0	10,6
Франція	17725,5	199,9	448172512	178078,4	–	–
Чехія	–	–	88180,0	34,5	372720,0	156,6
Швеція	44820,0	14,5	–	–	–	–

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
Азія	5582931,3	3154,3	289339655	113293,0	1701617860	623698,9
Афганістан	–	–	–	–	202551,0	73,7
Бангладеш	–	–	38262235	14585,7	–	–
В'єтнам	9000,0	5,7	553050,0	166,4	–	–
Грузія	1176838,9	1353,7	–	–	13565140,0	4989,9
Ізраїль	39500,0	11,4	25872365	10277,9	85571178,0	30442,9
Індія	–	–	4847870,0	1498,9	1145145,0	383,7
Непал	–	–	19562108	7815,4	–	–
Ірак	881275,0	300,2	–	–	–	–
Іран	540000,0	210,3	–	–	414606904	156735,4
Кіпр	1000,0	0,9	–	–	–	–
Китай	–	–	–	–	1435750,0	508,5
Корея	–	–	–	–	1435870,0	493,2
Ліван	859010,0	313,9	–	–	91664691,0	32526,0
Малайзія	–	–	–	–	1177230,0	450,4
Непал	–	–	–	–	386130,0	138,8
ОАЕ	6250,0	2,1	58471907	22965,5	46400,0	13,3
Сінгапур	17500,0	6,1	–	–	–	–
Сирія	104200,0	43,8	–	–	37117926,0	14256,2
Туреччина	1903357,4	886,6	–	–	1051753881	382049,2
Шрі-Ланка	6000,0	3,8	–	–	1229060,0	477,1
Японія	39000,0	15,7	–	–	280004,5	160,5
Африка	221248,0	73,4	4794306,0	1992,3	126650462	45317,0
Алжир	–	–	186100,0	70,3	–	–
Єгипет	78529,0	23,9	–	–	104602572	37408,9
Лівія	39094,0	15,6	4608206,0	1922,0	–	–
Туніс	103625,0	33,9	–	–	22047890,0	7908,1
Туреччина	–	–	5268640,0	2145,3	–	–
Пакистан	–	–	136501480	53837,9	–	–
Америка	120652,4	70,9	–	–	–	–
Канада	14525,0	17,1	–	–	–	–
США	106125,0	53,8	–	–	–	–
Чілі	2,4	0,0	–	–	–	–

Висновки. Отже, спираючись на результати проведеного дослідження можемо зробити висновок, що необхідно запровадити таку стратегію для сектора олійних культур, як підтримка існуючих позицій і підвищення конкурентоспроможності за рахунок інтенсифікації виробництва. Інтенсифікація може бути забезпечена за рахунок реалізації технологій і модернізації основних фондів в галузі, що дозволить підвищити врожайність і якість олійних культур та знизити собівартість продукції. Тому, щоб розвивати свій конкурентний потенціал, Україна повинна використовувати три основні переваги, які відрізняють її в порівнянні з аналогічними країнами: великий розмір внутрішнього ринку, відносно високий рівень освіти робочої сили і високий потенціал для інновацій.

Список використаних джерел:

1. Agrocharts. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agrochart.com/uk/usda/section/17/oliini/
2. Державна служба статистики України. Статистична інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
3. Дубель А.В. Особливості та економічна ефективність вирощування ріпаку / А.В. Дубель // Інноваційна економіка. – 2013. – №14. – С. 88.

УДК 330.15:338.2:553.04

Матюха В.В., Сухіна О.М.

СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ГІРНИЧОДОБУВНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

В статті приведено характеристику сучасного стану навколишнього природного середовища гірничопромислових регіонів України. Розкрито причину збільшення техногенного навантаження на природу від діяльності добувної промисловості і розроблення кар'єрів. Запропоновані конкретні пропозиції до інституціонального реформування діючого економічного механізму екологізації гірничодобувного виробництва.

Ключові слова: *екологізація гірничодобувного виробництва, інституціоналізація сфери надрокористування, модернізація, економічний механізм, фінансові інструменти, екологічна рента, рентний платіж за використання асиміляційних послуг екосистем; децентралізація владних повноважень.*

> И когда вы срубите последнее дерево, поймаете последнюю рыбу, выпьете последнюю каплю воды, – вы наконец-то поймете, что золото есть нельзя.
>
> *Древнее индейское пророчество*

Постановка проблеми. До основних економічних та правових проблем екологічної політики в сфері надрокористування, в т. ч. в умовах децентралізації владних повноважень та недостатньої наповнюваності місцевих бюджетів, що не дозволяють повною мірою здійснювати екологічно збалансоване надрокористування, належать: недостатньо врегульовані соціально-економічні відносини між державою, суб'єктами господарювання – надрокористувачами та громадськістю; незадовільний стан впровадження екологічно збалансованої системи надрокористування та збереження природних екосистем в гірничопромислових регіонах; відсутність єдиної послідовної державної політики щодо екологізації гірничодобувного виробництва (ГДВ), що

передбачає запровадження та реалізацію принципів раціонального надрокористування та мінімізацію негативного впливу на навколишнє природне середовище (НПС) при здійсненні видобування корисних копалин; відсутність ефективного економічного механізму екологізації гірничодобувного виробництва.

Проблемами екологізації гірничодобувного виробництва займалися українські вчені: І.М.Б айсарович, М.М. Коржнев, М.М. Курило [4], Н.В. Маєвська, Г.І. Рудько [4], В.М. Шестопалов [1], Є.О. Яковлєв, та ін.

Метою статті є розробка пропозицій щодо модернізації економічного механізму екологізації гірничодобувного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Природне середовище гірничопромислових регіонів України продовжує погіршуватися через інтенсивний видобуток мінерально-сировинних ресурсів [2]. Процес видобування корисних копалин супроводжується шкідливими викидами в атмосферне повітря, скидами забруднюючих речовин у водні об’єкти, утворенням відходів. Так, наприклад, у 2015 р. підприємствами добувної промисловості і розроблення кар’єрів викинуто в атмосферу 490,2 тис. т. забруднюючих речовин, що складає 17,1% від загального обсягу викидів.

Україна в 2015 році скоротила викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел на 14,7% у порівнянні з 2014 роком, тобто до 2,9 млн. тонн, а вуглекислого газу – на 16,9%, до 138,9 млн. т. Про це свідчать попередні дані Державної служби статистики України. В минулому (2015 р.) році транспортні підприємства скоротили викиди майже на 40%, добувна промисловість і розроблення кар’єрів – на 12%, а енергопостачання – на 16%. У той же час викиди в аграрній галузі зросли на 1,4%, а у водопостачанні та каналізації – на

28%. Найбільше за рік Україна скоротила викиди важких металів та їх сполук – на 51,8%. Викиди діоксиду сірки знизилися на 26,8%, а діоксиду азоту – на 18,9%. Найбільшу частку (29%) в структурі викидів шкідливих речовин становить діоксид сірки, який використовують в харчовій промисловості як консервант; чадний газ (26,8%) і метан (17,9%). Інші шкідливі речовини займають трохи більше чверті загального обсягу викидів. За інформацією Держстату України, більше 90% викидів генерують підприємства енергетики, добувна промисловість і розроблення кар'єрів та переробна промисловість.

Через наявність застарілих, недосконалих технологій видобувних робіт і значним фізичним зносом основних виробничих фондів гірничих підприємств щорічне утворення мінерально-сировинних відходів техногенного походження зростає (табл. 2), а обсяг їх утилізації зменшується. Так, у 2010 р. утворено мінерально-сировинних відходів техногенного походження 321889,8 тис. тонн (75,6% від загальної кількості утворених відходів), а утилізовано, оброблено (перероблено) – 104202,0 тис. тонн, або 32,3% від обсягу утворення відходів; в 2011 р. відповідно: 330301,9 тис. тонн і 106322,6 тис. тонн, або 32,2 %; в 2012 р.: 338025,0 тис. тонн і 98069,0 тис. тонн, або 29,0 %; в 2013 р.: 341363,2 тис. тонн і 97791,2 тис. тонн, або 28,6 %. Як видно з наведеної статистики, така негативна тенденція з одного боку призводить до зменшення залучення мінерально-сировинних відходів техногенного походження як вторинної сировини в господарський обіг, а з іншого боку – до збільшення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище.

На даний час надрокорстувачі (гірничі підприємства) не зацікавлені у здійсненні належних природоохоронних заходів, зокрема, впровадженні маловідходних технологій виробництва, оскільки ставки податку за розміщення

малонебезпечних нетоксичних відходів гірничої промисловості є незначними і становлять лише 0,39 грн./т відповідно до статті 246.2 Податкового кодексу України у 2016 р. (раніше ставка індексувалась (виходячи з небезпечності (токсичності) відходів), а останніми роками ставка щороку встановлюється без чіткого економічного обґрунтування. Так, наприклад, на початку 2015 р. вона становила 0,31 грн./т, на початку 2014 р. – 0,29 грн./т).

Таблиця 2

Утворення мінерально-сировинних відходів техногенного походження (тис. т) в Україні від економічної діяльності підприємств добувної промисловості і розроблення кар'єрів за період з 2010 р. по 2014 р.

Найменування галузі	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	321889,8	330301,9	338025,0	341363,2	267410,8

Джерело: Державна служба статистики України

Зазначено, що обсяг відходів добувної промисловості і розроблення кар'єрів в Україні складає більше 75% загального обсягу утворення відходів в Україні [3].

Отже, всі ці цифри вказують на те, що процес видобування корисних копалин супроводжується значним забрудненням НПС.

Такий стан справ пояснюється тим, що існуючий економічний механізм екологізації гірничодобувного виробництва є недосконалим і потребує модернізації в інституціональному аспекті. Під **інституціональним реформуванням економічного механізму екологізації гірничодобувного виробництва** слід розуміти процес введення у практику таких норм права, сукупна дія яких має бути спрямована на забезпечення екологічно безпечного та маловідходного виробництва товарної мінерально-сировинної продукції під час

видобування і переробки корисних копалин.

На нашу думку, економічний механізм екологізації гірничодобувного виробництва – це сукупність елементів (фінансово-економічних та організаційно-адміністративних інструментів) і зв'язків між ними, сукупне застосування яких спрямоване на забезпечення екологічно безпечного надрокористування. Тобто, **модернізований механізм екологізації гірничодобувного виробництва** має заохочувати надрокористувачів до впровадження маловідходних виробництв.

Дійовими інструментами (важелями) економічного механізму екологізації ГДВ, які після удосконалення повинні стимулювати господарюючих суб'єктів до раціонального надрокористування, є наступні:

1) **фінансово-кредитні:** ***податки*** (наприклад, механізм справляння екологічного податку (за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення; викиди двоокису вуглецю; скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти; розміщення малонебезпечних нетоксичних відходів гірничодобувної промисловості та ін.) існує, але дані ставки екологічного податку є порівняно незначними. Такий механізм не стимулює надрокористувачів до впровадження безвідходних технологій)), ***платежі*** (в т. ч. вилучення екологічної ренти [5, 6]), ***податкові пільги***, ***акцизи, пільгові кредити*** тощо;

2) **адміністративно-організаційні:** ***квоти***, ***ліцензії (дозволи)***, ***приписи.*** Наприклад, у сфері надрокористування існує порядок надання спеціальних дозволів на користування ділянками надр з метою геологічного вивчення та видобування корисних копалин.

На думку авторів, крім удосконалення фінансово-кредитних та

адміністративно-організаційних інструментів економічного механізму ГДВ, доцільне також посилення контролю з боку відповідних державних інститутів за дотриманням вимог природоохоронного законодавства надрокористувачами.

Зараз в Україні поступово центр ваги в системі управління в сфері охорони природи переноситься на регіональний рівень, тому в умовах децентралізації владних повноважень особливо актуальним постає питання щодо прав власності на техногенні родовища, ліквідовані шахти, терикони та ін. На нашу думку, модернізований економічний механізм екологізації гірничодобувного виробництва має заохочувати надрокористувачів інтенсивніше застосувати сучасні інноваційні технології, зокрема з рециклінгу та рекуперації (на агломераційних та збагачувальних фабриках), а також до збільшення залучення мінерально-сировинних відходів техногенного походження як вторинної сировини до національного господарського обігу, що буде сприяти зменшенню використання дефіцитних (непоновлювальних природних) ресурсів і зниження навантаження на навколишнє природне середовище.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна зазначити, що вітчизняна гірничодобувна промисловість є одним із основних забруднювачів НПС. Це пояснюється застосуванням у процесі виробництва і збагачення мінеральної сировини застарілих технологій та значним зносом основних виробничих фондів, а також недосконалим економічним механізмом екологізації гірничодобувного виробництва.

В роботі чітко визначено, які саме елементи (фінансово-економічні та організаційно-адміністративні інструменти) слід модернізувати для забезпечення екологічно безпечного надрокористування.

Дане наукове дослідження сприятиме забезпеченню фундаментальних

засад екологоорієнтованого розвитку добувної промисловості і розроблення кар'єрів. Майбутні дослідження в напрямку екологізації гірничодобувного виробництва будуть присвячені подальшому розвитку економічного механізму екологізації гірничодобувного виробництва й, зокрема, визначенню розміру рентного платежу за користування асиміляційними послугами екосистем гірничими підприємствами для запобігання екодеструктивного впливу господарської діяльності надрокористувачів на екосистеми.

Список використаних джерел:

1. Гідроекосистема Криворізького басейну – стан і напрямки поліпшення / [І.Д.Багрій, П.Ф.Гожик, В.М.Шестопалов]. – К.:Фенікс, 2005. – 216 с.

2. Матюха В.В. Система платежей за пользование недрами в Украине: проблемы и предложения по реформированию / В.В.Матюха // Горный журнал. – № 7.– 2014.– С. 60 – 62.

3. Мінеральні ресурси України. – К.: Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2012. – 263 с.

4. Нормативно-правове регулювання надрокористування / Г.Рудько, О.Миргородський, М.Курило, О.Лагода. – К.: Гіперіон, 2012. – 256 с.

5. Suhina E.N. The economic mechanism of realization of environmental policy in conditions of decentralization of authority in Ukraine / E.N.Suhina // Украйна – България – Европейски Съюз: съвременно състояние и перспективи : сборник с доклади от международна научна конференция (Varna, Bulgaria, 10-16 September 2015). – Том 1. Варна – Херсон: Наука и икономика, 2015. – С. 20 – 25.

6. Suhina O.M. Capital écologique des communautés unis locales de l'Ukraine: la recherche d'écorente / O.M.Suhina // Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : International scientific conference, January 29, 2016, Klaipeda : proceedings of the conference. – Klaipeda: Baltija Publishing, 2016. – С. 232 – 236.

УДК 378.147:796]:502.1

Миздренко О.М.

ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті обґрунтовано необхідність обізнаності майбутніх фахівців у галузі фізичного виховання в питаннях, що стосуються екологічної безпеки та визначено напрямки їхньої участі в процесі екологічного виховання майбутнього покоління.

Ключові слова: *екологічна освіта, екологічне виховання, вчитель фізичної культури, охорона навколишнього середовища, здоров'я підростаючого покоління.*

Постановка проблеми. Одна з найголовніших проблем сучасності – це виживання людства в умовах дефіциту природних ресурсів та погіршення стану навколишнього середовища. Збільшується рівень деградації природних систем життєзабезпечення людини, руйнування біосфери загалом.

Нині сучасний стан навколишнього природного середовища України оцінюється як кризовий, оскільки його самовідновлення і самовідтворення вже неможливі. Тому ліквідація глобальної екологічної кризи та її наслідків є найважливішим завданням людства. Для цього, насамперед, потрібно змінити екологічну стратегію і тактику організовувати всебічну екологічну освіту, виховувати екологічну свідомість всього населення.

Кожен майбутній спеціаліст у будь-якій галузі, кожна свідома людина обов'язково повинні мати загальне уявлення про особливості сучасного екологічного стану, а також про основні напрями державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Екологічна освіта й виховання – це процес безупинний, який має розпочатися з дитинства й здійснюватися протягом усього життя людини. Адже

за умов науково-технічного розвитку навіть дорослій людині необхідно постійно вдосконалювати свої знання у галузі екології. Провідна роль у вихованні особистості освіченої з питань екологічної безпеки належить навчальним закладам. Екологічна освіта й виховання дітей та молоді тільки тоді є високоефективними, коли різні аспекти їхнього змісту розкриваються у взаємодії всіх навчальних дисциплін. Тобто увесь педагогічний колектив повинен брати активну участь у формуванні екологічної свідомості вихованців.

Зокрема, фахівці у галузі фізичного виховання повинні бути освіченні в питаннях екологічної безпеки, щоб паралельно з реалізацією своєї основної мети – виховання здорового підростаючого покоління – у межах викладання предмету фізкультури здійснювати етапи екологічної освіти й виховання, адже без збереження довкілля не може бути здорової нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічній освіті та вихованню людини присвячена значна кількість наукових досліджень. Вони проводились у сфері філософії, соціології, є дослідження загальнотеоретичні, науково-педагогічні; значна кількість наукових праць присвячена питанню екологічного виховання в навчальних і позанавчальних закладах освіти, формуванню екологічної свідомості, вихованню екологічної культури. Є дані про екологічну освіту й виховання на уроках фізики, літератури, історії, образотворчого мистецтва, музики.

Питанням екологічної безпеки у підготовці фахівців у галузі фізичного виховання, під час занять спортом та під час участі в спортивних заходах майже не приділяється уваги. Існують лише поодинокі публікації щодо екологічної освіти фахівців сфери туризму.

Тому **метою роботи** є обґрунтування необхідності екологічної освіти фахівців у галузі фізичного виховання та визначення напрямків їхньої участі в процесі екологічного виховання підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах суспільного розвитку серед пріоритетів національних інтересів України особливо виділяється забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства збереження і відновлення навколишнього природного середовища (НПС). На сьогодні доведена пряма залежність між забрудненням довкілля і суттєвим погіршенням здоров'я населення, суттєвими змінами в його генофонді.

Провідна роль у здійсненні екологічної освіти й виховання належить педагогам. Успіх розв'язання завдань екологічної освіти залежить від переконань, професійної майстерності, ерудиції, екологічних знань, екологічної культури й свідомості самого вчителя.

Згідно з концепцією екологічної освіти, екологічне виховання здійснюється педагогами на всіх етапах навчання починаючи з дитячих навчальних закладів, у загальноосвітніх школах і у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації. Вихідним положенням вищої екологічної освіти є продовження базової середньої освіти на наступному, більш високому рівні з метою формування у студентів високої екологічної культури, глибоких екологічних знань та біосферного світогляду, підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів в усіх сферах екологічної, практичної, управлінської, освітньої та наукової діяльності. Істотне значення в екологічному вихованні має діяльність фахівців у галузі фізичного виховання, які працюють з молоддю у позанавчальний час (керівники гуртків, тренери тощо) [1, с. 6].

У навчальних планах ВНЗ для неекологічних спеціальностей повинен бути курс екології, який має включати необхідні теоретичні й практичні аспекти питань екологічної безпеки населення.

Особливе значення екологічна освіта має для студентів педагогічних ВНЗ, для майбутніх вихователів і вчителів, які разом з набуттям екологічних знань мають опанувати методику екологічної виховної роботи. Безпосередньо це стосується й майбутніх спеціалістів у галузі фізичного виховання. Адже на факультетах фізичного виховання викладаються такі дисципліни, як анатомія, фізіологія людини, гігієна, валеологія, основи медичних знань, що безумовно, мають міждисциплінарні зв'язки з екологією. Викладання цих дисциплін передбачає вивчення взаємодії людини й довкілля. Зокрема, обґрунтовується роль забруднень НПС у виникненні неспецифічних захворювань легень, серцево-судинних розладів, злоякісних новоутворень, алергічних проявів організму. Тому вчитель фізичної культури повинен бути екологічно компетентним, мати сформовану екологічну свідомість, знати закони екології, стан природи, безпечність її середовища. Оскільки тільки маючи такі знання, можна їх розумно використовувати для виховання здорового покоління без шкоди для природи [3, с. 153].

Заняття з фізкультури дуже часто відбуваються на лоні природи, що дуже добре і з великою радістю сприймається учнями. Це можуть бути як звичайні уроки фізкультури, так і проведення різного роду позакласних заходів типу «Веселих стартів», змагань тощо. Тому вчитель фізкультури, який організовує заняття на свіжому повітрі, обов'язково повинен звертати увагу дітей на особливості поведінки в природі, й сам мати знання про екологічний стан місцевості, де плануються заняття, чи не знаходиться поруч автомагістраль,

сміттєзвалище, залізнична колія, ТЕЦ, великі промислові підприємства. Адже лише чисте повітря, незасмічені парки і сквери можуть принести користь молодому організму й дати заряд позитивного настрою та енергії. Загазоване й забруднене відходами середовище непридатне для проведення спортивних занять, проте дає змогу молодому поколінню замислитися над проблемами природи, причиною яких є діяльність людини.

Велику відповідальність несуть тренери, які супроводжують дітей на змаганнях, і викладачі, які організовують туристичні походи. Вони повинні цікавитися й знати екологічні проблеми тієї місцевості, де влаштовуються змагання і проходить туристичний маршрут – це безпосередньо знання про рівень забруднення питної води, продуктів харчування, повітря природних водойм, ґрунтів [1, с. 7].

Є види спорту, тісно пов'язані з природою – це воднолижний спорт, лижний спорт, автомобільний, підводний види спорту, спортивний туризм тощо. Організатори й учасники змагань з таких видів спорту повинні мати широкий спектр знань з питань екологічної безпеки, оскільки ці види спорту мають свій вплив на природу, й часто цей вплив є негативним, що пов'язано з використанням певного спортивного інвентарю, технічних засобів та створених умов змагань (неякісне пальне, яке забруднює повітря, ґрунт, шум, пожежна небезпека тощо) [2, с. 32].

Крім того існує цілий ряд документів про дбайливе ставлення до НПС під час організації й проведення навчально-виховних і спортивних заходів, які кожен спеціаліст у галузі фізичного виховання обов'язково повинен знати.

Висновки. Таким чином підводячи підсумки, можна стверджувати наступне, що майбутні фахівці у галузі фізичного виховання повинні бути

екологічно освіченими, мати сформовану екологічну свідомість, володіти методикою екологічної виховної роботи й брати активну участь у набутті додаткових екологічних знань та оволодінні технологіями формування екологічної свідомості молодого покоління.

Знання, що в першу чергу стосуються питань екологічної безпеки, майбутні фахівці у галузі фізичного виховання мають отримувати при вивчені курсу «Основи екології» так і при вивченні циклу медико-біологічних дисциплін, які мають міждисциплінарні зв'язки з екологією. Проте, при підготовці вчителів фізичної культури, необхідно детально переглядати навчальні програми вище зазначених дисциплін з метою їхнього доопрацювання в напрямку професійної спрямованості, а також координації їх власне еколого-педагогічного змісту. Це дасть змогу адаптувати його до безпосередньої діяльності майбутніх спеціалістів з фізичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Аніщенко В. Екологічна освіта фахівців сфери туризму / В. Аніщенко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. – № 36. – С. 6 – 8.

2. Мудрік В.І. Виховання екологічної свідомості та культури у процесі фізичного виховання студентів / В.І. Мудрік, В.В. Марунін, О.Л. Прокопенко // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 6. – С. – 31 – 33.

3. Усманова Г. Екологічна освіта фахівців фізичного виховання / Г. Усманова // Валеологічна освіта в навчальних закладах України: стан, напрямки й перспективи розвитку. – Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2010. – Частина 1. – С. – 150 – 154.

УДК 349.414

Мілімко Л.В., Усенко А.О., Стіхіна М.Д.

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ПРИНЦИП ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

У статті здійснено аналіз чинних нормативно-правових актів, поглядів вчених щодо тлумачення поняття «раціональне використання земель» та запропоновані шляхи удосконалення земельного законодавства у цій галузі.

Ключові слова: *землі, раціональне використання земель, науково обґрунтоване використання земель, правосуб'єктність особи.*

Постановка проблеми. Раціональне використання землі – обов'язкова вимога при здійсненні права користування землею. Незважаючи на наявність у законодавстві приписів, присвячених регламентації відносин стимулювання раціонального використання та охорони земель, навряд чи можна вважати ці відносини повною мірою врегульованими. По-перше, у ряді випадків законом лише декларуються певні стимулюючі заходи забезпечення раціонального використання та охорони земель, але відсутня процедура їх реалізації. По-друге, окремі аспекти названих відносин врегульовані суперечливо. По-третє, практика правозастосування потребує унормування деяких важливих питань, які поки що залишаються відкритими. Все вищезазначене обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану проблематику досліджували такі українські науковці у галузі екологічного та земельного права, як: В. І. Андрейцев, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова, Ю.О. Вовк, А.П. Гетьман, В.І. Гордєєв, В.М. Єрмоленко, В.В. Костицький, М.В. Краснова, А.М. Мірошниченко, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, В.І. Семчик, Н.І. Титова, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та ін.

Виклад основного матеріалу. Так, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у сфері використання природних ресурсів прямо зазначає, що їх використання громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюється з додержанням раціонального та економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій [2]. Вимога раціональності використання землі відображена і в Земельному кодексі України, стаття 5 якого визначає забезпечення раціонального використання та охорони земель принципом земельного законодавства [1]. В той же час, ні Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», ні Земельний кодекс України не дають визначення раціонального використання землі, що слід вважати негативним і, що зумовлює актуальність дослідження.

Особливої уваги в контексті наведеного становить ГОСТ 26640-85 «Земли. Термины и определения», яким закріплено поняття «раціональне використання земель», як забезпечення всіма землекористувачами в процесі виробництва максимального ефекту при здійсненні мети землекористування з урахуванням охорони земель та оптимальної взаємодії з природними факторами [4]. Увага така викликана тим, що по-перше, у ньому йдеться про забезпечення всіма землекористувачами в процесі виробництва максимального ефекту.

Тобто раціональність використання землі пов’язується із виробництвом, що є неправильним, адже земля використовується не лише як засіб виробництва, а є операційною базою для системи розселення, розміщення галузей народного господарства та шляхів сполучення, і є невід’ємною умовою, місцем, засобом і джерелом існування живих організмів, життєдіяльності людини, забезпечення її духовних і матеріальних потреб. Тому ігнорування цього положення зовсім не

означає, що в інших перерахованих випадках не потрібне раціональне використання. По-друге, під досягненням максимального ефекту у здійсненні мети землекористування мається на увазі лише економічний ефект, що є неправомірним, адже у землекористувачів виникають і інші цілі. Наприклад, оздоровчі, рекреаційні, естетичні тощо, які у визначенні не закріплені. До того ж треба наголосити, що термін «максимальний ефект» в юридичному аспекті не визначений, а виступає оціночною категорією, розуміння якого залежить від того, хто здійснює правозастосування.

Отже, дане визначення, що зазначене в ГОСТ 26640-85 «Земли. Термины и определения» не відповідає реаліям сьогодення. Крім недосконалого визначення раціонального використання земель у актах земельного спрямування міститься низка неузгоджень, а саме: чинний Земельний кодекс України в статтях 91, 96 [1] та Закон України «Про оренду землі» в статті 22 [3] серед обов'язків власників земельних ділянок, землекористувачів та орендарів не закріпили обов'язковість їх раціонального використання, вказавши лише на обов'язковість їх цільового використання, що на нашу думку, є негативним. Адже поняття раціонального використання землі значно ширше, ніж цільове їх використання.

Відсутність чіткого та досконалого визначення раціонального використання землі в екологічному та земельному законодавстві потребує аналізу наукових розробок з цього важливого питання.

Радянські вчені традиційно пов'язували раціональне використання земель з економічною функцією землі. Це не означає, що екологічні вимоги і вимоги охорони земель залишалися без уваги. Мало того, підкреслювалася нерозривна єдність використання і охорони земель, але як випливає з контексту наукових праць того часу, – це було другорядним порівняно з господарським

використанням. Так, наприклад, Г.О. Аксеньонок вважав, що головним у вирішенні проблеми правильного і найраціональнішого використання сільськогосподарських земель є підвищення її родючості і якості, корисних якостей, що необхідно для задоволення матеріальних і духовних потреб людини і суспільства [5, с. 39]. В.Л. Мунтян у своїй науковій праці прямо зазначає, що раціональне використання природних багатств – категорія насамперед економічна [8, с. 36].

Отже, автори визначали раціональне використання землі як встановлення такого правового режиму окремих категорій земель, який по-перше, відповідав би їх основному господарському призначенню, і по-друге, забезпечував належне використання цих земель [6, с. 18]. Г.О. Аксеньонок наголошує на поєднанні «науково обґрунтованого і раціонального використання земель». Це свідчить про те, що хоча автор і пов’язує поняття науково обґрунтованого використання земель з їх раціональним використанням, він чітко розрізняє їх. Тобто визначення «раціональне», з його точки зору, не містить як складову ознаку «науково обґрунтоване».

Інші дослідники вважають раціональне природокористування, зокрема, беззаперечно, раціональне використання земель розумним, ефективним використанням природних багатств. Тобто найменшої їх кількості з найбільшою віддачею, з найбільшою вигодою для досягнення мети виробництва. Із їх точки зору, раціональне природокористування – це ефективне цільове використання природних багатств з урахуванням взаємодії і взаємозалежності всіх природних факторів [8, с. 28 – 29].

На думку інших авторів, раціональне використання землі передбачає не лише продуктивне, високовиробниче використання кожного гектара, а й

неприпустимість, при можливості, використання земель сільськогосподарського призначення для інших цілей [7, с. 124]. У цьому визначенні особливо чітко і недвозначно підкреслюється економічний підхід до розуміння раціонального, а друга частина визначення дає розгорнутий опис цільового використання.

Поняття «раціональність» вчені трактують також, як використання природних ресурсів з урахуванням екологічних вимог, нормативів, стандартів, лімітів. Звідси висновок про тяжіння цього положення до екологічних факторів. Але ефективність використання природних об'єктів містить економічний аспект, що виявляється у мінімальних витратах для отримання найбільшого ефекту від експлуатації природних об'єктів. Раціональне і ефективне використання природних ресурсів – поняття, хоч і тісно пов'язані між собою, але не тотожні [9, с. 53].

Висновки. Таким чином, на нашу думку, з огляду на все вище зазначене, раціональне використання земель (як правову категорію) слід визначити, як обов'язкову вимогу права землекористування в межах ефективного та розумного використання природних благ, пов'язану із цільовим та комплексним використанням землі відповідно до вимог нормативних та правових актів.

Отже, раціональне використання землі є однією із елементів правосуб'єктності осіб – землекористувачів тому, що обов'язок щодо їх раціонального використання входить до змісту права власності і права землекористування, в тому числі оренди земель. Саме це і вимагає закріплення у вищезгаданих нормативно-правових актах земельного законодавства поняття «раціональне використання землі», що полегшить його однакове розуміння та правильне виконання на практиці.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. Із змінами і доповненнями. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 2768-III. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14.

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. Із змінами і доповненнями. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 1264-XII. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.

3. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. Із змінами і доповненнями. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 161-XIV. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161-14

4. Землі. Терміни та визначення ГОСТ 26640-85 (СТ СЭВ 4472-84): Постанова державного комітету СРСР по стандартах. Витяг від 28.10.1985 р. № 3453. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v3453400-85

5. Аксененок Г. А., Башмаков Г.С., Бороданов Н.М., Краснов Н.И., и др. Право землепользования в СССР и его виды [Текст] / Отв. ред.: Аксененок Г.А., Краснов Н.И. – М.: Юрид. лит., 1964. – 548 с.

6. Аксененок Г.А. Обеспечение рационального использования земли [Текст] / Г.А. Аксененок // Советское государство и право. – М.: Наука, 1968. – № 10. – С. 12 – 19.

7. Еренов А.Е., Тарнавский А.Г., Мухитдинов Н.Б., Ильяшенко Л.В. Правовое обеспечение рационального природопользования [Текст]. – Алма-Ата: Наука, 1985. – 150 с.

8. Мунтян В.Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР / В.Л. Мунтян. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 28 – 36.

9. Трегобчук В.М. Проблеми охорони сільськогосподарських земель за переходу до ринкової економіки [Текст] / В Трегобчук // Землевпорядний вісник. – 1997. – № 1. – С. 52 – 55.

УДК:338.43:502

Орел С.А.

РОЗВИТОК ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА В МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ

Стаття присвячена аналізу проблем екологізації сільськогосподарського виробництва, спрямованих на забезпечення триєдиного розвитку екологічних, економічних та соціальних аспектів у європейських країнах за допомогою різного набору інструментів та їх поєднання.

Ключові слова: *екологізація агровиробництва, сільськогосподарська продукція, агроекологічні заходи, екологоощадні технології.*

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сьогодення є зменшення антропогенного навантаження на довкілля та виробництво екологобезпечної продукції. Досягнення такого ефекту можливе за рахунок трансформацій економічної системи на природничих засадах. У цьому зв'язку виникає необхідність розроблення механізму узгодження економічних інтересів та потреб суспільства із можливостями природи.

Не зважаючи на чисельні спроби уряду направити розвиток аграрної сфери в екологоощадне русло ситуація залишається досить складною – інтегральний рівень антропогенного навантаження на навколишнє середовище в Україні досі найвищий серед країн Європи. В наслідок цього виникає гостра необхідність пошуку механізму забезпечення збалансованого розвитку агроекосистем. Тому **метою даної статті** є аналіз зарубіжного досвіду екологоорієнтованого агровиробництва.

Виклад основного матеріалу. Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) рекомендовано формувати природоохоронну державну аграрну політику на основі поєднання стандартів, вимог та нормативів, субсидій, стимулювання екологоспрямованих наукових розробок і досліджень. Запровадження політики екологізації сільського

господарства має носити комплексний характер та ґрунтуватись на системному підході. Тобто, забезпечення екологічно стійкого економічного зростання агросфери має відбуватись на основі набору різноманітних інструментів, які є досить гнучкими та можуть бути адаптованими до різних національних умов та враховувати національні особливості.

Стратегічні орієнтири екологізації агровиробництва в Україні передбачають запровадження ефективного стимулювання розвитку багатофункціонального сільського господарства (агробіорізноманіття, сільський туризм, стимулювання органічного землеробства тощо), а саме збільшення частки земель, які використовуються в органічному сільському господарстві до 3 – 5% у 2012 році та до 7% у 2020 році. Особливого розвитку органічне виробництво набуло в країнах ЄС, досвід яких є дуже корисним для України. Протягом останнього десятиріччя у 26 країнах Європи було прийнято програми розвитку органічного виробництва. Кожна із цих програм має свої національні особливості, однак усі вони характеризуються встановленням розміру субсидій та терміну їх виплат. Результати запровадження цих програм особливо вагомі у практиці нових країн-членів ЄС. Очікується, що реформування зазначеного сектору у цих державах має завершитися до 2013 р. і в кінцевому підсумку забезпечити збільшення доходів фермерських господарств у Чеській Республіці на 300%, в Угорщині на 50 – 240, в Естонії на 140 – 220, у Польщі близько 50 та у Словенії на 150% [1].

Важливе значення для вітчизняної практики екологізації агровиробництва має створення системи дорадництва та навчання виробників сільськогосподарської продукції. Свідченням цього можуть бути результати досліджень американських учених, які встановили, що для фермерів вартість переходу від звичайних сільськогосподарських методів до органічних, включаючи вартість сертифікації, становила приблизно 77 – 170 дол. США в розрахунку на одного фермера з середнім розміром ферми площею один гектар.

Такі заходи потребують додаткових витрат з боку уряду на стимулювання попиту, пропозиції та наукових досліджень, їх апробації і впровадження [2].

Нині, з метою захисту, збереження і поліпшення якості води, повітря, ґрунту та біорізноманіття значні зусилля країн Європейського Союзу (далі ЄС) спрямовані на інтеграцію екологічних аспектів у Спільній сільськогосподарській політиці (САП), із подальшим забезпеченням продовження «озеленення» цієї політики та зменшення деструктивного впливу сільського господарства на довкілля [3].

Європейською комісією було визначено три варіанти подальших реформ, спрямованих на те, щоб Європейський сільськогосподарський сектор був більш динамічним, конкурентоспроможним, формувався на засадах сталого розвитку. Європейське сільське господарство спрямоване на досягнення не лише економічної, а й екологічної конкурентоспроможності. Додатковим свідченням цього є те, що програма реформ розвитку сільських територій передбачає додаткове фінансування проектів, пов'язаних зі зміною клімату, підвищенням якості води, повітря, ґрунтів, біорізноманіття, використання поновлюваних джерел енергії та екоінновацій [4].

Усі країни ЄС до 2019 р. на національному та регіональному рівнях зобов'язані встановити єдиний платіж (субсидію), що встановлюватиметься з розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь. Додатково до основних субсидій, кожне господарство буде отримувати фінансову підтримку з розрахунку на гектар за дотриманням певних екологоощадних методів ведення сільського господарства (наприклад, виробництва органічної продукції). На ці цілі буде спрямовано близько 30% загального обсягу виплат. Крім того, на 25% планується збільшити виплати для молодих фермерів порівняно із попередніми роками [5].

Витрати САП по відношенню до європейського валового національного доходу (ВНД) і загального бюджету ЄС поступово скорочуються. Нині, на

агроекологічні програми ЄС припадає близько 50% витрат на сільський розвиток (фінансування від ЄС та держав-членів ЄС). Тобто, витрати на агроекологічні заходи займають значну частину загальної кількості субсидій, спрямованих на агророзвиток. Зокрема, у 2012 році на збереження і управління природними ресурсами було передбачено 57,9 млн. грн., у тому числі на спільну аграрну політику 56,8 млн. грн., із них на сільський розвиток – 12,7 млн. євро.

Найбільший обсяг субсидій на екологізацію агровиробництва, понад 64 млрд. євро, було отримано Францією та 48 млрд. євро – Німеччиною. Серед нових держав – членів ЄС, найбільші видатки приходяться на Польщу та Румунію 28 млрд. євро та 13,5 млрд. євро відповідно [193].

Слід зазначити, що протягом багатьох років лідером у реалізації природоохоронного законодавства серед країн Європейського Союзу є Данія. Уряд країни прагне виконувати усі директиви ЄС. У багатьох аспектах національне законодавство Данії навіть перевершує вимоги Директив ЄС.

Наприклад, датські агровиробники можуть вносити не більше 140 кг азоту у вигляді мінеральних та органічних добрив в розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь, порівняно з 170 кг в інших європейських країнах. На відміну від стандартів ЄС, у Данії здійснюється контроль за дотриманням встановлених лімітів на «неприємний запах». Датський уряд використовує одну з найсуворіших сільськогосподарських систем управління у світі. Тут практикується проведення раптових перевірок з метою встановлення випадків неефективного використання земель, заборонених кормових сумішей, добрив та ін. Очікується, що до 2015 року у «зелені» технології країни буде інвестовано близько 13,5 млрд. євро, що на 50% більше нинішнього рівня. В цілому аграрна політика Данії, спрямована на виконання екологічних зобов'язань при одночасному зміцненні економічного зростання та збільшенні зайнятості сільського населення [7].

Отже, проблемам екологізації сільськогосподарського виробництва, спрямованим на забезпечення триєдиного розвитку екологічних, економічних та соціальних аспектів приділяється велика увага з боку урядів провідних європейських країн. При цьому набір інструментів та їх поєднання в окремих країнах досить різний. Тим не менш, безсуперечним залишається той факт, що економічне зростання є необхідною умовою для вирішення багатьох екологічних проблеми. Разом з тим обрання курсу на запровадження екологоощадних технологій є каталізатором для національного і глобального економічного прогресу.

Список використаних джерел:

1. The future of subsidy payments for organic farming. – [Electronic resourse]. – Available from: http://ec.europa.eu/environment /integration/research /newsalert/pdf /161na4.pdf.
2. A Green Growth Strategy For Food And Agriculture: Preliminary Report 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.oecd.org/greengrowth/sustainableagriculture/48224529.pdf.
3. Environment and Agriculture. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://ec.europa.eu/environment/agriculture/index.htm.
4. Commission outlines blueprint for forward-looking Common Agricultural Policy after 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-1527_en.htm?locale=en.
5. CAP Reform – an explanation of the main elements. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-685_en.htm.
6. Funding for Farmland Biodiversity in the EU: Gaining Evidence for the EU Budget Review. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.birdlife.org/eu/pdfs/ieepreport.pdf.
7. Agreement on Green Growth. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.mim.dk/NR/rdonlyres/54887891-D450-4CD7-B823-CD5B12C6867A/ 0/Danish AgreementonGreenGrowth_300909.pdf.

УДК 351.862

Островський І.В.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В БЕЗПЕКОВОМУ ВИМІРІ

У статті проаналізовано структуру техногенно-небезпечних об'єктів за видами діяльності та основні стратегічні напрями розвитку екологічної модернізації. Показано динаміку кількості потенційно небезпечних об'єктів в безпековому вимірі. Розкрито заходи щодо забезпечення екологічної безпеки потенційно небезпечних видів діяльності, значення екологічної модернізації техногенно-небезпечних виробництв та державно-управлінські механізми її реалізації.

Ключові слова: *екологічна модернізація, екологічна стратегія, потенційно небезпечний об'єкт, сталий розвиток.*

Постановка проблеми. Проблеми екологічної та техногенної безпеки набули в Україні надзвичайної актуальності. Для їх вирішення необхідна розробка наукових засад екологічної безпеки України, методологія її практичної реалізації системою забезпечення екологічної та природно-техногенної безпеки, екологічна модернізація техногенно-небезпечних виробництв та державно-управлінські механізми її реалізації. Закони України серед пріоритетів національних інтересів окреслюють екологічний аспект як забезпечення екологічно та техногенно-безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів.

Екологічна ситуація економічних регіонів України неоднозначна, але катастрофічний стан екологічного середовища України з кожним роком наближується. Тому необхідно здійснити екологічну модернізацію техногенно-небезпечних виробництв у безпековому вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На протязі останніх років дослідження з проблеми екологічної модернізації проводили вітчизняні та зарубіжні вчені: Качинський А.Б., Холтунцов Ю.Л., Данилишин Б.М., Хвесик

М.А., Степаненко А.В., Дорогунцов С.І., Лісіченко Г.В., Мойсеєв М.Н., Фролов К.В., Шмандій В.М., Яковлєв Є.О., Трофимчук О.М., Горвуд Б.І., Прохожев А., Реймерс М.Ф., Бондар О.І., Рудько Г.І., Боков В.О., Горбулін В.П., Петров В.В.

Мета статті – визначення теоретичних аспектів та особливостей формування екологічної безпеки України, основних стратегічних напрямів розвитку екологічної модернізації техногенно-небезпечних виробництв у безпековому вимірі.

Виклад основного матеріалу. Екологічна безпека – це складова національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними факторами. Згідно із системним підходом, систему забезпечення екологічної безпеки можна розглядати як підсистему більш загальної системи – системи забезпечення національної безпеки. Такий підхід дає змогу при розробці планів, програм, стратегій розглядати вимоги щодо підсистеми забезпечення екологічної безпеки як такі, що формуються системою гарантування національної безпеки, системою більш високого рівня, яка ставить задачі всім складовим національної безпеки.

Перехід до сталого розвитку ставить нові вимоги до екологічної безпеки, яка в умовах глобалізації світового економічного простору та інтернаціоналізації екологічних проблем стає домінантним фактором глобальної безпеки, оскільки відбувається загострення екологічної ситуації, що вимагає необхідності здійснення ефективної політики щодо її покращення. У теоретичному плані поняття безпеки є недостатньо дослідженим. У цьому зв’язку правильне тлумачення дефініції екологічної безпеки є надзвичайно важливим, адже це повинно відображати найбільш суттєві елементи змістової частини проблеми в теоретичному та практичному планах і найбільш точно відображати сутність даного явища [9].

Екологічні стратегії є одним із центральних елементів екологічного менеджменту на стратегічному рівні. Вони являють собою сполучні ланки між нормативною екологічною політикою й оперативними екологічними порогами. Екологічна стратегія – це метод, за допомогою якого визначаються основні довгострокові цілі та завдання розвитку екологічного об'єкту в системі довкілля-соціум-економіка, розробка курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для забезпечення здійснення місії і досягнення поставлених цілей на основі відтворення природного і соціально-економічного потенціалу.

Екологічна модернізація – це зміна екологічної політики держави, результатом якої буде підвищення якості життя й економічної ефективності, забезпечення «зеленого зростання» економіки та енергетики, збереження і відновлення природного середовища. Рушійною силою екомодернізаційних процесів може стати громадянське суспільство. Нова екологічна парадигма значно відрізняється від домінуючих нині в суспільстві.

Екологічна модернізація – трансформація індустріального суспільства на підставі принципів екологічної етики і за допомогою розвитку високих технологій, може бути визначена як суперіндустріалізація, що супроводжується якісним і виборчим економічним зростанням, переорієнтацією технологій на відновлення екологічної рівноваги, технологічним подоланням негативних наслідків технологій, формуванням технологічного суспільства, що стійко розвивається [9].

Екологічна модернізація включає два аспекти: забезпечення навколишнього природного середовища (НПС), сприятливого для здоров'я людини як біологічного організму; підтримка здоров'я самого природного середовища, тобто складових її видів живих істот. Цілком очевидно, що між сприятливим середовищем і здоров'ям нації, фактично, можна поставити знак рівності.

Більше того, чим сприятливіше НПС, тим вища якість життя в даному регіоні, оскільки здоров'я середовища і нації – взаємопов'язані речі. Крім того, з економічної точки зору нешкідливе виробництво більш конкурентоспроможне і з часом витіснить «брудну» промисловість. Згідно з теорією екологічної модернізації, економічне зростання і поліпшення якості НПС можуть іти разом. Теорія екологічної модернізації передбачає вирішення екологічних проблем за допомогою мережі акторів екологічної модернізації, у той час як інші соціальні теорії зосереджені на тому, що держава, бізнес, НДО, населення, а іноді й самі природні об'єкти тільки створюють екологічні проблеми. Крім трьох вказаних перспектив розвитку екологічної модернізації, є четверта перспектива, яку можна назвати емансипацією природи, коли відбуватиметься соціалізація та персоналізація природних об'єктів [1].

Системно-екологічний підхід до модернізації виробництва полягає в системній екологізації всіх складових частин виробництва, тобто системи управління, технологічних процесів, господарської та інвестиційної діяльності підприємства. Це означає:

– екологізацію функцій системи загального управління підприємством із запровадженням міжнародних стандартів системи екологічного менеджменту, екологічного аудиту, а також досвіду екологічного інжинірингу, маркетингу, лізингу, страхування;

– оновлення виробничих процесів (технологічних систем) для поліпшення екологічних характеристик виробництва з економічним ефектом;

– модернізацію очисних споруд з економічним ефектом; екологічне оздоровлення проммайданчика і прилеглої території;

– підвищення екологічної свідомості та кваліфікації персоналу.

Виходячи з принципів системно-екологічного підходу, можна сказати, що необхідність у модернізації виникає в разі зношування виробничої системи, а не виробничого обладнання або машин за класичним визначенням. Важливо мати

попереджувальну або стратегічну програму модернізації виробничої системи, яка дасть змогу здійснювати попереджувальні некапіталомісткі заходи. В іншому випадку модернізація може не дати ефекту підтримки життєздатності й конкурентоспроможності виробничої системи.

Під час екологічної модернізації слід застосовувати такі інструменти екологічного менеджменту, як екологічний аудит, інжиніринг, маркетинг та екологічне навчання. Процес екологічної модернізації починається з постановки завдання і формулювання проблем. Це можна зробити професійно завдяки комплексному екологічному аудиту, тобто аудиту місцевості або промділянки, на якій розташоване підприємство, прилеглої місцевості, аудиту системи екологічного управління та аудиту відходів.

На початковій стадії це може бути комплексна екологічна експрес-оцінка. Висновки й рекомендації екоаудитів використовуватимуться для побудови вихідної екологічної моделі стану виробничої системи підприємства, яка ґрунтується на наявному стані екологічної політики підприємства, чинних екологічних вимогах і стані екологічної безпеки виробництва. Подальший процес переходу від вихідної до кінцевої, модернізованої, екологічної моделі пов’язаний із проведенням екологічного інжинірингу та екологічного маркетингу з модернізації діючих технологічних систем і очисних технологій, обладнання. Залежно від фінансових можливостей моделі можуть бути некапіталомісткої або капіталомісткої модернізації з частковим або повним інтегрованим ефектом [3].

Метою модернізації територіальної організації потенційно-небезпечного виробництва є встановлення відповідності розміщення нових виробничих об’єктів чи освоєння конкретних територій вимогам охорони навколишнього природного середовища й регіонального природокористування.

Необхідність такої модернізації зумовлена невідповідністю темпів й обсягів розвитку деяких виробничих галузей природним можливостям окремих

регіонів, невідповідністю техніки й технології місцевим природним умовам, збільшенням випадків техногенних аварій. Шлях підвищення екологічної безпеки полягає в єдності оцінок ступеня вразливості НПС й можливих наслідків надзвичайних подій. Складність вирішення цих негараздів в умовах інтенсивної урбанізації посилюється тим, що багато чинників впливу середовища на людину поєднується із багатоваріантністю й взаємозалежністю самих чинників.

Виходячи зі складної екологічної обстановки, потрібно по-новому підходити до вирішення питань розміщення нових підприємств й розширення діючих. Новий підхід визначає пріоритет екологічної безпеки населення і враховує просторову диференційованість природного середовища регіонів.

В Україні щорічно виникає близько 120 – 140 надзвичайних ситуацій (НС) техногенного характеру, які є потенційними джерелами екологічної небезпеки, але із внесенням змін до законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу» та набранням чинності відповідних положень Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» (2011 р.) обмежується сфера застосування екологічної експертизи в галузі державного управління процесами забезпечення екологічної безпеки за умов надзвичайної ситуації.

Для того щоб власне НС стала об’єктом екологічної експертизи, необхідно визначити її класифікаційні ознаки (технічні, екологічні, соціально-економічні та інші), що зумовлюють її віднесення до сфери застосування екологічної оцінки. До завдань у сфері поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки відноситься, серед інших, модернізація до 2020 р. національної системи інформування населення з питань НС природного і техногенного характеру. Імплементація екологічної оцінки до сфери регулювання НС значною мірою буде сприяти виконанню даного завдання,

оскільки її методологічні положення базуються на трьох основних принципах – превентивності, комплексності і демократичності [2].

Екологічна модернізація досягається в спосіб проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, воєнній, економічній, соціальній, науково-технологічній та інформаційній сферах. Розробка наукового плану щодо екологічної модернізації економічного району створить наукову основу та підґрунтя до покращення функціонування природно-техногенної безпеки.

Управління екологічною модернізацією буде ефективним при впровадженні інформаційно-аналітичних систем, призначених для моніторингу в навколишньому середовищі та прогнозуванні можливості екологічних проблем в економічних районах.

Однак проблематиці оцінки та зміцнення потенціалу еколого-економічної безпеки, екологічної модернізації потенційно небезпечних виробництв приділено недостатньо уваги. Таким чином, наукова і практична актуальність пропонованого дослідження зумовлена необхідністю розробки та впровадження дієвих регулятивних економічних механізмів та організаційно-управлінських важелів розвитку стратегічного потенціалу екологічної безпеки для уможливлення зростання національної економіки у контексті сталого розвитку і прискорення екологічної модернізації господарських систем [5].

Проблема збереження НПС і раціонального використання всіх видів ресурсів є взаємопов’язані з удосконаленням розміщення виробництва, особливо потенційно-небезпечного. Основою модернізації його територіальної організації має стати постійна просторова динамічна інформація про характер і стан НПС, процеси, які в ньому відбуваються, рівень господарської діяльності.

Метою модернізації територіальної організації потенційно-небезпечного виробництва є встановлення відповідності розміщення нових виробничих об’єктів або освоєння конкретних територій вимогам охорони НПС і

регіонального природокористування. Необхідність такої модернізації зумовлена невідповідністю темпів і обсягів розвитку деяких виробничих галузей природним можливостям окремих регіонів, невідповідністю техніки і технології місцевим природним умовам, збільшенням випадків техногенних аварій.

Нині є та розробляється велика кількість науково обґрунтованих постанов, нормативів, правил, державних стандартів, за якими регламентується господарська діяльність, встановлюються гранично допустимі концентрації шкідливих і токсичних компонентів у ґрунтах, підземних і поверхневих водах тощо. На основі цих документів та екологічного законодавства в Україні розроблено систему заходів на державному, відомчих та об'єктних рівнях, що регламентують ведення екологічно безпечної господарської діяльності, будівництво різних споруд, межі забруднення природного середовища в рамках не лише окремих локальних систем, а й великих регіонів, держави в цілому. Такі заходи можна об'єднати у три основні групи – соціально-організаційні, оцінювально-прогнозні та технічні. Усі види заходів взаємопов'язані і є основою для організації безпечної життєдіяльності. Якщо їх правильно дотримуватися, можна не тільки зберегти стан НПС, а й поліпшити його, уникнути екологічно небезпечних явищ і катастроф, зумовлених антропогенно-техногенною діяльністю [7].

На території України створено потужну техносферу, навантаження якої на НПС в 4-5 разів перевищує аналогічні показники у розвинутих країнах світу. Ситуація обтяжується підвищенням частки застарілих технологій і обладнання, зниженням рівня модернізації та оновлення виробництва, кризою в економіці. У середньому рівень зносу промислово-виробничих основних фондів (ПВОФ) України, які старіють як морально, так і фізично, виробляючи нормативний, резервний, а потім і фізичний ресурс, перевищує 48%, а машин і обладнання 60%. У структурі техносфери велика роль належить потенційно небезпечним підприємствам, на які по країні припадає більше 33% обсягу виробництва і 21%

працюючих. Це є одним із чинників більш потужних і все більш небезпечних аварій і катастроф, що несуть загрозу для населення, економіки і довкілля. В зонах можливого ураження потенційно небезпечними об'єктами проживає більше 20 млн. чол. населення. Зростання кількості та масштабів одиничних потужностей промислових об'єктів не супроводжувалось створенням адекватної потребам суспільства системи забезпечення техногенно-екологічної безпеки населення і економіки. Така система повинна базуватися на відповідних соціально-економічних і організаційно-правових заходах, необхідних технічних засобах щодо захисту людей. Перехід до економіки змішаного типу, демонополізація виробництва ускладнюють розвиток потенційно небезпечних підприємств. Кожний підприємець вирішує питання безпеки, виходячи з власного уявлення про неї.

Запобігання техногенним аваріям і зменшення їх впливу на економіку, природу і населення набуває загальнодержавної ваги. Тому необхідні ефективні механізми забезпечення безпеки на випадок НС з працездатними зв'язками на національному й локальному рівнях, що спрямовані на збереження нормальних умов життєдіяльності на територіях функціонування потенційно небезпечних виробництв [8].

Висновки. Внаслідок диспропорцій у розміщенні продуктивних сил, які допускалися протягом багатьох років у командно-адміністративній економіці, територія України зазнала значних техногенних навантажень на природне середовище, яке у 4-5 разів перевищує аналогічні навантаження у розвинутих державах. Теперішня екологічна ситуація є наслідком нагромаджених за багато років структурних деформацій господарства, домінування природомістких галузей промисловості, ресурсо- і енергоємних технологій, сировинної орієнтації експорту і водночас надмірної концентрації виробництва у промислових центрах і регіонах країни.

Отже, екологічна модернізація техногенно-небезпечних виробництв, створення і впровадження прогресивних, екологічно безпечних технологій, визначення теоретичних аспектів та особливостей формування екологічної безпеки України, основних стратегічних напрямів розвитку екологічної модернізації техногенно-небезпечних виробництв у безпековому вимірі повинно бути домінантою розвитку українського суспільства у найближчій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування у 2-х т.: / [Б.М. Данилишин, А.В. Степаненко, О.М. Ральчук та ін.]. – К.: Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова Думка» НАН України», 2008. – Т 1 «Природно-техногенна (екологічна) безпека». – 2008. – 392 с.
2. Берюх О.В. Шляхи вдосконалення діяльності з екологізації економіки України // Держава та регіони (Серія «Державне управління»), 2013.
3. Богачов В. Необхідність підвищення екологічної безпеки в Україні / В. Богачов // Економіст. – 2008. – № 9. – С. 12 – 14.
4. Бужимська К.О. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект / К.О. Бужимська // Вісник ЖДТУ. – 2009. – № 3(49).
5. Вертун Л.І. Екологічна складова в реалізації євроінтеграційної стратегії України / Л.І. Вертун // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – № 26. – С. 80 – 87.
6. Данилишин Б.М. Економіка природокористування: підручн. / Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2010. – 465 с.
7. Качала Т.М. Модернізація як необхідна умова економічної відбудови національної соціально-економічної системи / Т.М. Качала // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2011. – №2.
8. Сірко А.А. Модернізація та інноваційний розвиток вітчизняної економіки: проблеми та їх вирішення / А.А. Сірко, Н.М. Найдич // Вісник Київського Національного Інституту бізнесу та технологій. – К., 2012. – №1 (17).
9. Степаненко А.В. Глобалізація, конкурентоспроможність й економічна безпека: проблеми взаємодії та взаємозв'язку / А.В. Степаненко // Продуктивні сили України. – 2007. – №1(002). – С. 71 – 84.
10. Cohen M. Ecological Modernization and its discontents: The American environmental movement‟s resistance to an innovation-driven future. – 2006.

УДК 330.356.7

Приз В.Ю., Гришко Н.Є.

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ МАРКЕТИНГОВОГО ПЛАНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ ПАТ «КРЮКІВСЬКИЙ ВАГОНОБУДІВНИЙ ЗАВОД»)

У статті проведено аналіз ринкової та відносно ринкової часток підприємства (ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод») як основних критеріїв оцінки ефективності маркетингової стратегії підприємства.

Ключові слова: *підприємство, маркетингові показники, планування, ринкова частка конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах найважливішими проблемами розвитку будь-якого підприємства є: забезпечення безупинного розвитку, завоювання ринкових позицій, оволодіння конкурентними перевагами у перспективі. Ефективне вирішення цих проблем можливо за рахунок правильності аналізу маркетингових показників підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексні методологічні та методичні аспекти маркетингового планування підприємств досліджувались відомими зарубіжними науковцями, серед яких були: Ансофф, Г. Ассель, Б. Карлофф, Ф. Котлер, М. Портер, А. Томпсон. Поміж вітчизняних науковців відомими є праці Л. Балабанової, О. Виханського, А. Войчака, С. Гаркавенко, В. Немцова, С. Покропивного, К. Редченка та інші.

Виклад основного матеріалу. Однією з базових цілей підприємства (і водночас найважливішим маркетинговим показником) є підвищення ринкової частки фірми [3, с. 150]. Тому ряд маркетологів як основні критерії оцінки ефективності маркетингової стратегії підприємства виділяє два показника: ринкова частка підприємства і відносна ринкова частка підприємства [1, с. 65].

Ринкова частка підприємства – це питома вага товарів підприємства в

загальній місткості даного ринку збуту [2, с. 113]. Вона визначається як співвідношення обсягу збуту товарів фірми на ринку до загального обсягу продаж на цьому ринку (до місткості ринку) і подається у відсотках.

Ринкова частка підприємства визначається за формулою (1):

$$РЧ_{п} = \frac{Q_{зп}}{МП} \cdot 100\%, \quad (1)$$

де $Q_{зп}$ – обсяг збуту товарів підприємства на ринку; *МР* – місткість ринку.

Розраховуємо частку ринку для продукції ПАТ «КВБЗ» (вантажні вагони) серед провідних вагонобудівних підприємств країн СНД:

$$РЧ_{п2012} = \frac{9956}{122150} \cdot 100\% = 8{,}15\%$$

$$РЧ_{п2013} = \frac{5519}{88130} \cdot 100\% = 6{,}26\%$$

$$РЧ_{п2014} = \frac{2601}{63906} \cdot 100\% = 4{,}07\%$$

Результати розрахунків згрупуємо в табл. 1.

Таблиця 1

Частка ринку ПАТ «КВБЗ»

Показники	2012	2013	2014	Відхилення			
				Абсолютне, +/-		Відносне, %	
				2013/2012	2014/2013	2013/2012	2014/2013
Обсяг реалізації, шт.	9956	5519	2601	-4437	-2918	-44,57	-52,87
Місткість ринку, %	122150	88130	63906	-34020	-24224	-27,85	-27,49
Ринкова частка підприємства	8,15	6,26	4,07	-1,89	-2,19	-23,17	-35,01

Ринкова частка підприємства має негативні тенденції до зниження протягом аналізованого періоду 2012 – 2014 рр., що свідчить про втрату ключових ринків збуту продукції.

Підприємство, як правило, діє в конкурентному середовищі. Тому важливе

значення в стратегічному маркетингу має показник «відносна ринкова частка» [4, с. 65]. Відносна ринкова частка фірми визначається як відношення ринкової частки фірми до ринкової частки найсильнішого ринкового конкурента.

Значення показника «відносна ринкова частка» полягає в тому, що він об'єктивніше, ніж показник ринкової частки, характеризує конкурентне становище підприємства на ринку [5, с. 90].

Відносна ринкова частка підприємства визначається за формулою (2):

$$ВРЧ_{п} = \frac{РЧ_{п}}{РЧ_{нк}} \quad (2)$$

де $РЧ_{нк}$ – ринкова частка найсильнішого конкурента на ринку.

Розраховуємо відносну частку ринку для продукції ПАТ «КВБЗ» серед провідних підприємств-виробників країн СНД:

$$ВРЧ_{п2012} = \frac{8,15}{24,45} = 33,33\%$$

$$ВРЧ_{п2013} = \frac{6,26}{23,11} = 27,08$$

$$ВРЧ_{п2014} = \frac{4,07}{25,21} = 16,14$$

Результати розрахунків згрупуємо у табл. 2.

Таблиця 2

Відносна частка ринку ПАТ «КВБЗ» для вантажних вагонів

Показники, %	2012	2013	2014	Відхилення			
				Абсолютне, +/-		Відносне, %	
				2013/ 2012	2014/ 2013	2013/ 2012	2014/ 2013
Ринкова частка ПАТ «КВБЗ»	8,15	6,26	4,07	-1,89	-2,19	-23,19	-34,98
Ринкова частка найсильнішого конкурента (ВАТ «НПК «Уралвагонзавод»)	24,45	23,11	25,21	-1,34	2,1	-5,48	9,09
Відносна ринкова частка підприємства	33,33	27,08	16,14	-6,25	-10,94	-18,74	-40,4

Протягом аналізованого періоду 2012 – 2014 рр. спостерігається зниження конкурентних переваг ПАТ «КВБЗ» порівняно з підприємствами-лідерами в галузі вагонобудування.

Визначаємо середній рівень цін на одиницю продукції серед провідних підприємств-конкурентів країн СНД, результати відображено у табл. 3.

Таблиця 3

Середній рівень цін на одиницю продукції серед провідних вагонобудівних підприємств країн СНД

Показники	2012	2013	2014	Відхилення			
				Абсолютне, +/-		Відносне, %	
				2013/ 2012	2014/ 2013	2013/ 2012	2014/ 2013
ПАТ «КВБЗ»	629,49	598,10	743,42	-31,39	145,33	-4,99	24,30
ПАТ «АЗОВМАШ»	630,23	601,21	745,21	-29,02	144,00	-4,60	23,95
ВАТ «НПК «Уралвагонзавод»	633,21	604,04	742,21	-29,17	138,17	-4,61	22,87
ВАТ «Алтайвагон»	628,22	602,21	744,21	-26,01	142,00	-4,14	23,58
Середній рівень цін на продукцію	630,29	601,39	743,76	-28,90	142,37	-4,58	23,68

Цінова політика ПАТ «КВБЗ» перебуває в межах конкурентних можливостей, але обсяг виробництва і ринкова частка є значно нижчою за конкурентів.

Розраховуємо еластичність попиту продукції ПАТ «КВБЗ» за період 2013 – 2014 рр. за формулою 3 (дані для розрахунку беремо з табл. 4).

$$E_п = (C_{i2014} – C_{i2013}) / C_{i2013} / (Q_{i2014} – Q_{i2013}) / Q_{i2013} \times 100\ \% \qquad (3)$$

де C_i – середня ціна одиниці продукції підприємства (тис. грн), Q_i – обсяг виробництва (шт.)

$$E_п = (743,42 – 598,1) / 598,1 / (2601 – 5593) / 5593 \times 100\ \% = –45\%$$

Еластичність попиту на продукцію відображає негативне значення (-45%), що означає значне зниження попиту на продукцію аналізованого підприємства. Тому у наступному періоді доцільно шукати нові ринки збуту, шляхи зниження

собівартості, створити більш сприятливі умови для іноземних інвесторів які необхідні в умовах кризових явищ, шукати партнерів на внутрішньому ринку країни.

Таблиця 4

Вихідні дані для розрахунку еластичності попиту продукції

Показники	2013	2014	Відхилення	
			Абсолютне, +/-	Відносне, %
Середньорічна ціна одиниці продукції ПАТ «КВБЗ»	598,10	743,42	145,33	24,30
Обсяг реалізації	5593	2601,00	-2992	-53,50
Еластичність попиту на продукцію підприємства	-45%			

Висновки. Таким чином оцінка ефективності маркетингових планів в умовах ринку дозволить здійснювати гнучке реагування на зміни в сфері товарної, цінової, збутової, комунікаційної політики, вживати своєчасних заходів щодо коригування стратегій, розробляти дієві управлінські рішення щодо стратегічного маркетингового планування, буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємств.

Список використаних джерел:

1. Балабаниць А.В. Концептуальна модель інтегрованого управління системою маркетингової взаємодії / А. В. Балабаниць // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 3. – Т.1. – С. 63 – 67.
2. Маслак О. И. Концептуальные подходы к управлению маркетинговым потенциалом предприятия / О.И. Маслак // Бизнес Информ. Журнал ХНЕУ. – 2010. – № 1. – С. 112 – 115.
3. Порсяк В.Н. Складові процедури планування маркетингу на малому підприємстві / В.Н. Порсяк // Проблеми науки. – 2008. – № 2. – С. 48 – 53.
4. Рожко Н. Формування маркетингового потенціалу в умовах сучасного ринку / Н. Рожко, О. Бурлицька // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2 (27). – С. 60 – 63.
5. Шпилик С. Управління збутовою діяльністю підприємства / С. Шпилик // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 4(37). – С. 88 – 95.

УДК 338.246

Проценко О.І., Жданова В.Г.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ В РАМКАХ КІОТСЬКОГО ПРОТОКОЛУ

У статті проаналізовано механізм дії міжнародних угод, зокрема Кіотського протоколу та Паризької угоди про зменшення викидів та впровадження механізмів їх дії в Україні.

Ключові слова: *глобальне потепління, викиди, парникові гази, міжнародна угода, Кіотський протокол, квоти.*

Постановка проблеми. Проблема охорони навколишнього природного середовища в умовах глобалізації в останні десятиліття набирає все більшої ваги. Характер екологічних проблем загальнопланетарний, їх неможливо вирішити окремо в тій чи іншій державі, особливо що стосується забруднення атмосферного повітря та зміни клімату, проблем Світового океану, виснаження природних ресурсів, міграції тварин і птахів тощо.

Екологічним проблемам в сучасних умовах починають приділяти увагу не лише державні органи влади та громадські організації, а й приватні компанії, особливо міжнародного формату, адже міжнародні відносини є регулятором багатьох видів діяльності у світі, впливаючи таким чином на екологічний стан планети. Сьогодні суспільство усвідомлює, що проблеми довкілля можуть бути вирішені лише завдяки міжнародній співпраці, формами якої в галузі вирішення екологічних проблем можуть бути міждержавні угоди і конвенції з питань охорони довкілля і раціонального природокористування або участь країн в діяльності міжнародних природоохоронних організацій.

Метою даної статті є аналіз механізму дії міжнародних угод, зокрема Кіотського протоколу та Паризької угоди, яка прийшла йому на зміну.

Виклад основного матеріалу. Кіотський протокол – це міжнародний документ, прийнятий в м. Кіото (Японія) в грудні 1997 року на додаток до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Він зобов'язав розвинені країни і країни з перехідною економікою скоротити або стабілізувати викиди парникових газів у 2008 – 2012 рр. у порівнянні з 1990 роком. Кіотський протокол підписали 159 держав, а набув чинності він 16 лютого 2005 року після ратифікування його країнами, сумарна квота яких за викидами парникових газів перевищувала 55% (станом на лютий-місяць 2005 р. ратифікували всі країни Європейського Союзу; не ратифікували Індія і Китай; США та Австралія зробили заяву про неучасть у ратифікації до 2013 р.). Країни, які підписали Кіотський протокол зобов'язалися скоротити викиди в атмосферу двоокису вуглецю, метану та інших промислових газів, що викликають глобальне потепління до 2012 року на 5,2% у порівнянні з рівнем 1990 року. Термін дії договору обмежувався 2012 роком, тому в 2011 році на конференції ООН зі зміни клімату в м. Дурбан (ПАР) була досягнута домовленість про продовження дії Кіотського протоколу до прийняття нової угоди.

Статті Кіотського протоколу – це одночасне поєднання принципів жорсткості та гнучкості. Жорсткість полягає в наявності еколого-економічних зобов'язань, гнучкість – у свободі вибору економічних механізмів [1].

Кіотський протокол – це перший міжнародний документ, який використовує ринковий механізм для вирішення глобальних екологічних проблем. Це так звана торгівля квотами – дозволами на викиди. Якщо країна не витрачає свою квоту повністю, то вона може переуступити або продати «вільну» частину іншій країні (при цьому принципово важливо, що парникові гази не забруднюючі речовини) [2].

Інша можливість Кіотського протоколу, це те, що розвинені країни і країни з перехідною економікою можуть спільно здійснювати проекти зі зниження викидів парникових газів в атмосферу на території однієї з країн і потім «ділити» отриманий в 2008 – 2012 рр. ефект, «передаючи» один одному отримані « одиниці зниження викидів». Такі проекти одержали назву проектів «спільного впровадження» [3].

Україна – не ізольована у світі держава, тому долучилася до екологічного договору, підписавши Протокол 15 березня 1999 року та ратифікувала його 4 лютого 2004 р. В рамках Протоколу Україна взяла на себе зобов'язання не перевищувати протягом 2008 – 2012 рр. рівня викидів парникових газів 1990 року. Фактичні обсяги викидів 2009 року становили лише 40% квоти [4].

У 2009-2010 рр. Україна отримала від Японії та Іспанії 470 млн. євро на реалізацію екологічних проектів в рамках Протоколу [5] , а за 2010-2011 рр. ще отримала 4 млрд. грн.. від продажу квот на викиди парникових газів в атмосферу [6**].**

Проблема механізму міжнародної торгівлі квотами – це відсутність жодних правил на рівні Кіотського протоколу щодо звітування та прозорості використання коштів, а тим паче їх цільове витрачання. Тобто уряд може продати величезну кількість квот без користі для народу України та для вирішення проблеми зміни клімату. Лише угоди укладені напряму з урядами інших країн несуть певні норми відповідальності та цільового призначення коштів. Такі вимоги диктуються покупцем квот, тому що це кошти платників податків, які не дозволено витрачати безвідповідально [7].

Отже, в угоді з Японією прописано, що кошти можуть бути використані тільки на проекти, які спрямовані на зменшення викидів парникових газів в

рамках так званої схеми зелених інвестицій. Хоча процес обрання проектів за схемою зелених інвестицій повинен бути прозорий, на низку запитів від екологічних організацій на які проекти пішли кошти і які плануються скорочення викидів отримується відповідь, що це «конфіденційна інформація». Сам процес прийняття державних процедур розподілу коштів проходив непрозоро, низка постанов ніколи не була оприлюдненою.

Україна є однією з небагатьох країн світу, яка з 1990 до 2000 року різко скоротила викиди парникових газів через низьке завантаження промисловості, а за наступні 8 років зростання так і не наблизилася до показників 1990 року. У цьому зв'язку Україна має право на отримання так званих екологічних інвестицій, які можуть бути використані на проекти екологічного характеру в різних сферах, включаючи комунальне господарство та транспортну інфраструктуру. Разом з тим, якщо проекти не реалізуються або реалізуються з порушеннями, інвестиційні кошти необхідно повертати. В цьому випадку повертати кошти треба буде уряду Японії [5].

Кошти, отримані від продажу квот в рамках кіотського протоколу Україна не реалізувала за призначенням. Тому, у січні 2016 р. за розпорядженням Кабміну Міністерству фінансів та Державній казначейській службі доручено здійснити повернення невикористаних коштів відповідно до запиту на повернення від Організації з розробки нових енергетичних та промислових технологій (Японія) [5].

Така ситуація склалася з таких причин. В Україні впровадження механізмів Кіотського протоколу, у тому числі в частині реалізації проектів, спрямованих на охорону НПС є задачею Національного агентства екологічних інвестицій України. Проте ця діяльність є однобічною, оскільки сконцентрована

навколо двох пріоритетів: проекти спільного впровадження (спостерігається скоріше перешкоджання імплементації механізму за рахунок постійної зміни умов, правил і процедур розробки, підтримки і затвердження проектів спільного впровадження) та торгівля квотами (активне сприяння імплементації, проте без прозорості в питаннях, що стосуються використання на практиці коштів, які може забезпечити даний механізм).

У квітні 2016 р. 175 держав ООН підписали історичну кліматичну угоду, укладену наприкінці минулого року в Парижі на Всесвітній конференції ООН з клімату, яка приходить на зміну Кіотському протоколу. Головна мета угоди – утримати зростання глобальної середньої температури в межах 1,5 – 2 ^{0}С до 2100 р. відповідно до показника доіндустріальної епохи. В рамках проекту буде виділено $100 млрд**.** для збереження НПС, починаючи з 2020 року [8]**.**

Угода набуде чинності, коли 55 країн, які роблять не менше 55% глобальних викидів в атмосферу, формально приєднаються до неї.

Україна теж приєднається до неї, тому що ґрунтуючись на висновках вчених Українського Гідрометеорологічного Інституту НАН України про глобальні та регіональні наслідки зміни клімату [9, 10], їй так само загрожують збільшення кількості стихійних лих, зростання повеней у Карпатах, перетворення степів південного регіону на пустелі, затоплення прибережних частин та гостра нестача питної води в центральних та східних регіонах. Враховуючи вище сказане, ми вважаємо, що якщо Україна хоче бути в Європі, то їй не потрібно орієнтуватись тільки на торгівлю квотами, а подумати про збереження довкілля та зменшення викидів через реалізацію екологічних проектів.

Список використаних джерел:

1. Корппу А., Грабб М., Каррас Ж. Россия и Киотский протокол: проблемы и возможности // The Royal Institute of International Affairs, Chatham House, London, Nuffield Press, 2005.

2. Потапенко В. Питання щодо участі України у вуглецевому ринку. Аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/380/

3. Десять років Кіотському протоколу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecodrive.vn.ua/novini/podiji/desjat-rokiv-kiotskomu-protokolu/

4. Єрьоменко А., Кітура А. Кіотський протокол: стимул чи обмежувач? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/kiotskiy_protokol_stimul_chi_obmezhuvach__.html

5. Яценюк доручив зайнятися виплатою Японії «кіотських грошей» . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/finance/13jan2016/dengi_iaponia.html

6. Україна заробила 4 млрд. грн.. на продажу квот на викиди парникових газів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.korrespondent.net/business/economics/1413521-ukrayina-zarobila-4-mlrd-grn-na-prodazhu-kvot-na-vikidi-parnikovih-gaziv

7. Р*удницька Х.* Торгівля «гарячим повітрям» – збагачення України за рахунок знищення планети? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://necu.org.ua/zbagachennya-znyshhennyam-planety/

8. Угодою ООН з клімату пропонується виділення $100 мільярдів для збереження природи– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecology.unian.ua/ecologyclimate/1210441-ugodoyu-oon-z-klimatu-proponuetsya-vidilennya-100-milyardiv-dlya-zberejennya-prirodi.html

9. Кіотський протокол: стимул чи обмежувач? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/kiotskiy_protokol_.html

10. Регіональні зміни клімату в Україні на фоні глобальних кліматичних процесів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uapravo.net/akty/postanowa-osnovni/akt8toqz8n.htm

УДК 620.9

Сагайдак І.С., Мосюк Т.В.

ЗЕЛЕНИЙ ТАРИФ ЯК МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

У статті проаналізовано розвиток відновлюваної енергетики у світі і в Україні; розглянуто суть, мету, цілі «зеленого тарифу», як одного з механізмів стимулювання виробництва енергії з альтернативних джерел.

Ключові слова: *виробництво електроенергії, відновлювані джерела енергії; «зелений тариф», ресурсозбереження, механізм стимулювання.*

Постановка проблеми. Енергетична криза ще раз довела залежність України від імпортованих газу, ядерного палива, а тепер ще й вугілля, яке доводиться закуповувати. Така ситуація потребує нових підходів до реформування галузі, пошуку найоптимальніших шляхів забезпечення енергією. Прагнучі до Європи, варто звернути увагу на досвід розвинених країн, які переорієнтовують свою енергетику на альтернативні джерела енергії [1].

Сьогодні внесок відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) до загального виробництва електроенергії в світі становить майже 23 %, при цьому левова частка припадає на гідроенергію – 16,6%, вітроенергію – 3,1%, біомасу – 1,8%. Найбільшими виробниками «зеленої» електроенергії є 7 країн, сумарні потужності яких складають 71,5% світових: Китай, США, Німеччина, Італія, Іспанія, Японія, Індія. Міжнародним Агентством з відновлюваної енергетики (IRENA) розроблено Дорожню Карту для досягнення подвоєння частки відновлюваних джерел енергії у світовому споживанні енергії на період 2010-2030 рр.: з 18% ВДЕ у загальному кінцевому енергоспоживанні (2010 р.) до 36% (2030 р.) [2, 3].

Що стосується країн Європейського Союзу, то сьогодні частка ВДЕ в Україні у всьому енергетичному циклі становила понад 15%, а до 2020 року

планується збільшити її до 20%. Крім того, кожна із країн-членів ЄС при цьому впроваджуватиме відповідну квоту згідно із власними потребами. Євросоюзу вдається досягти таких показників у першу чергу за рахунок таких країн, як Швеція, Данія, Латвія, де частка ВДЕ складає до 42% [4].

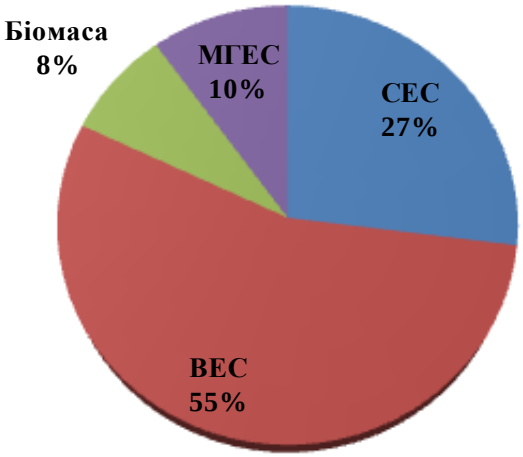

Рис.1. Структура виробництва електроенергії з ВДЕ, 2015 р. (за даними ДП «Енергоринок»)

За даними Державного підприємства (ДП) «Енергоринок» доля виробництва електроенергії з ВДЕ в Україні у 2015 р. становила всього 1,29% (рис.1). Хоча експерти стверджують, що технічно досяжний енергетичний потенціал ВДЕ країни сягає 50% загального енергоспоживання. Наразі ж Україна майже не використовує ці можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку відновлюваної енергетики в Україні відображені в працях таких вчених, як Є.М. Борщук, А.А. Долінський, В.А. Ільясов, Л.Л. Товажнянський, А.О. Касич, Я.О. Литвиненко, П.С. Мельничук та багато інших. Проте сьогодні залишається багато невирішених питань щодо впровадження енергозберігаючих технологій в Україні, а саме [5]: шляхи фінансування, невизначеність з видами альтернативної енергетики, які варто розвивати; невиконання державних програм щодо збільшення частки відновлюваної енергетики в структурі паливно-енергетичного комплексу; відсутність конкретних важелів впливу з боку держави на виробників та споживачів нетрадиційної енергії.

Тому **метою даної роботи** є дослідження одного з механізмів стимулювання виробництва відновлюваної електроенергії, а саме «зеленого тарифу».

Виклад основного матеріалу. Вперше ідея пільгових тарифів була реалізована в США у 1978 році. У відповідь на енергетичну кризу, що посилювалась, а також з метою боротьби із щодалі більшим забрудненням атмосферного повітря, були прийняті Національний енергетичний закон та Закон щодо комунального господарства, метою яких стало заохочення енергозбереження та розвиток національних енергетичних ресурсів, в тому числі ВДЕ, таких як вітрова та сонячна енергія.

У 1990 році Німеччина прийняла «Закон про постачання електроенергії в мережу», який зобов'язував постачальників купувати електроенергію з поновлюваних джерел за фіксованою ціною.

Сьогодні «зелений тариф» впроваджений в десятках країн, в тому числі і у нас. Саме поняття «зелений тариф» в Україні з'явилося у жовтні 1997 року. Саме тоді Президентом України був підписаний закон «Про електроенергетику». Однак реальні кроки в цьому напрямку було здійснено лише у 2009 році, коли Верховна Рада прийняла поправки до законів «Про електроенергетику» і «Про альтернативні джерела енергії». В цих законодавчих актах вперше був прописаний механізм формування зеленого тарифу.

В Україні існують такі механізми стимулювання виробництва відновлюваної електроенергії: 1) «зелений» тариф; 2) пільги в оподаткуванні; 3) пільговий режим приєднання до електричної мережі.

Стимулювання виробництва електроенергії за допомогою «зеленого» тарифу поширюється майже на всі ВДЕ (за винятком електроенергії, виробленої великими гідроелектростанціями). При цьому вся відновлювана енергетика розподілена на дві групи: 1) електроенергія, щодо якої законом установлений гарантований мінімальний «зелений» тариф (енергія вітру, сонця, біомаси (При

цьому «зелений» тариф надаватиметься лише за умови, що біомаса (біогаз) утворені з відходів) та малих ГЕС); 2) електроенергія, на яку гарантований мінімальний «зелений» тариф не поширюється. В останньому випадку «зелений» тариф встановлюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (НКРЕ), виходячи з аналізу витрат на будівництво й утримання електростанцій та обґрунтованої норми прибутку виробника електроенергії. «Зелений» тариф не поширюється на електроенергію, для виробництва якої одночасно використовуються як відновлювані, так і традиційні джерела [6].

«Зелений тариф» – є економічним механізмом, який призначений для залучення інвестицій в технології використання поновлюваних джерел енергії. Відповідно до Законів України «Про електроенергетику» № 575/97-ВР від 16.10.1997 р. та «Про внесення змін до деяких законів України про конкурентні умови виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії» 2010-д від 14.07.2015 р. схема стимулювання виробництва електроенергії за допомогою «зеленого» тарифу встановлена до 01.01.2030 р. та поширюється на суб'єктів господарювання, які виробляють електроенергію з ВДЕ на електростанціях, введених в експлуатацію в період її чинності. Держава гарантує законодавче закріплення вимоги про закупівлю електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, протягом усього строку дії порядку стимулювання, і оплату такої електроенергії в повному обсязі. Розмір «зеленого» тарифу на електроенергію, вироблену електростанціями, що будуть введені в експлуатацію або істотно модернізовані після 2014, 2020 і 2024 років, знижується на 10%, 20% і 30% відповідно. Електростанції вважаються істотно модернізованими, якщо вартість модернізації енергетичного обладнання перевищує 50% від його початкової вартості. Максимальна встановлена потужність для приватних домогосподарств з 10 кВт до 30 кВт, а також прив'язка «зеленого тарифу» до курсу євро.

Підприємствам дозволено користуватися обладнанням будь-яких виробників, а не тільки місцевих, як раніше. Але при використанні українських комплектуючих можна отримати доплату до основної ставки. Так, якщо в установці є 30 – 50% комплектуючих, випущених в Україні, ставка підвищується на 5 – 10%.

Основною метою створення «зеленого тарифу» було заохочення розвитку нових типів енергоресурсів та створення сприятливих умов для інвесторів, що вкладають кошти в технології використання ВДЕ. Для власників приватних будинків головними плюсами буде можливість заощадити на електриці від центральної енергомережі, швидка окупність приладів для енергозбереження, і додатковий дохід за продаж надлишків енергії.

Електроенергія за «зеленим» тарифом може бути продана Державному підприємству «Енергоринок» (яке зобов'язане закуповувати електроенергію, вироблену з відновлюваних джерел) або напряму споживачам. Однак в останніх відсутні будь-які економічні та регуляторні стимули на закупівлю електроенергії за підвищеними «зеленими» тарифами. Існує також низка податкових пільг для стимулювання виробництва електроенергії з відновлюваних джерел:

– звільнення від: сплати податку на додану вартість і митних зборів на імпорт устаткування, пов'язаного з виробництвом електроенергії з відновлюваних джерел, яке міститься в переліку, затвердженому урядом України; податкового зобов'язання у вигляді спеціальної надбавки на виробництво електроенергії (3% від виробленої електроенергії); сплати податку на прибуток з прибутку, отриманого від основної діяльності компанії, що виробляє електроенергію виключно з відновлюваних джерел енергії, на період до 01.01.2021 р.;

– 75% зниження земельного податку на землі, які використовуються під потужності електростанцій, що виробляють електроенергію з відновлюваних джерел;

– обмеження на орендну плату за землі державної й комунальної власності.

«Зелений тариф» розраховується в одній фіксованій валюті (євро). Щоб підключитися до загальної енергосистеми на умовах вигідного тарифу, необхідно встановити в приватному домогосподарстві генеруючу установку. Найчастіше вибір робиться на користь сонячних електростанцій, оскільки вони найбільш універсальні і можуть використовуватися в більшості регіонів країни. При цьому потужність установки повинна становити не більше 30 кВт, а кількість електроенергії, щомісяця поставляється в мережу, має перевищувати обсяг, що перевищує місячний витрата електрики приватним домогосподарством.

Одним з основних переваг діючої тарифної системи є відсутність важких у виконанні вимог. Наприклад, для підключення до «зеленого тарифу» не потрібно отримувати спеціальну ліцензію. Досить просто узгодити умови підключення та поставок електрики на рівні місцевого обленерго, оформити необхідні документи, встановити спеціальний лічильник і, власне, саму електростанцію.

Висновки. Виробництво електроенергії з альтернативних джерел критично важливе для України з кількох причин:

– через відсутність достатніх обсягів власного органічного палива, залежність від його імпорту;

– через кризовий стан вітчизняного паливно-енергетичного комплексу, який характеризується недостатньою ефективністю використання традиційних паливно-енергетичних ресурсів та зношеністю основних фондів;

– через екологічні проблеми, зокрема необхідність виконання міжнародних зобов’язань щодо обмеження обсягів шкідливих викидів;

– з огляду на зобов’язання перед ЄС (як член Енергетичного співтовариства, Україна імплементувала Директиву ЄС 2009/28/ЄС від

23.04.2009 р. «Про стимулювання використання енергії, виробленої з відновлювальних джерел енергії» щодо просування відновлюваної енергетики і зобов'язалася до 2020 року збільшити частку ВДЕ у своєму енергобалансі до 11%;

– залучення інвестицій в технології використання поновлюваних джерел енергії.

Висновки. Розвиток альтернативної енергетики підвищить енергетичну та економічну незалежність нашої країни, зменшить імпортозалежність від поставок традиційних енергоресурсів, сприятиме збереженню довкілля. Сьогодні в Україні створені умови для бажаючих знайти енергонезалежність: як і в багатьох європейських країнах, держава надає допомогу в оформленні «зеленого» тарифу, що має велике значення для покращення соціально-економічного добробуту населення України.

Список використаних джерел:

1. Оржель О. Зелена перепустка до Європи // Економічна правда. – [Електронний ресурс]. – http://www.epravda.com.ua/columns/2015/02/10/527157/

2. Гелетуха Г.Г., Желєзна Т.А., Прахівник А.К. Аналіз енергетичних стратегій країн ЄС та світу в них відновлюваних джерел енергії, 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uabio.org/activity/uabio-analytics

3. Желібо Є.П., Сагайдак І.С. Використання нетрадиційних джерел енергії в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Екологічні виклики і сталий розвиток: економічні, правові та екологічні аспекти». – К.: «Форматт». – 2016. – С. 83 – 87.

4. В ЄС збільшують частку джерел відновлювальної енергії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecology.unian.ua/alternativeenergy/1090069-v-es-zbilshuyut-chastku-djerel-vidnovlyuvalnoji-energiji.html

5. Касич А.О., Литвиненко Я.О.,Мельничук П.С. Альтернативна енергетика: світовий та вітчизняний досвід // Наукові записки. – В.23. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n23/8.pdf

6. Бенменні М., Кузнєцов М., Хілько В. Пропозиції щодо зміцнення енергетичної безпеки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-energy.org/post/47579

7. Посібник IFC «Стимулювання відновлюваної енергетики в Україні за допомогою «зеленого» тарифу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://saee.gov.ua/documents/green-tariff.pdf

УДК 378.091

Свириденко О.Ф.

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ФІЗИКИ У ТЕХНІЧНОМУ КОЛЕДЖІ

У статті розкрито використання принципів сталого (збалансованого) розвитку при викладанні фізики у технічному коледжі як базової дисципліни для технічних спеціальностей.

***Ключові слова**: сталий (збалансований) розвиток, його принципи, природне середовище, ресурси, екологічні та економічні проблеми, технічні і технологічні процеси, професійне спрямування.*

Сталий (збалансований) розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умов збереження і поетапного відновлення природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалами і потребами людей усіх поколінь. В інтерпретації концепції сталого розвитку сформувалось декілька концептуальних напрямів:

1) технократичний напрям (принцип – техніка створює проблеми і вона ж допомагає їх вирішувати);

2) ресурсно-технократичний напрям (постулат – стійке майбутнє є проблемою управління, сталий розвиток пов’язаний із фізичними обмеженнями на розширення виробництва енергії або на продуктивність земель);

3) природоохоронний напрям (основною метою сталого розвитку є охорона і збереження природи, індикаторами стійкості виступають якість повітря і води, продуктивність ґрунтів тощо);

4) екологічний напрям (в основу покладено розуміння партнерства у взаємодії людини і природи);

5) культурологічний напрям (ставить на перше місце сталого розвитку ідейний і культурний стан суспільства, аналіз соціальних і психологічних кордонів зростання. Напрям не отримав значного поширення).

Всебічна освіченість людини є одним із невід'ємних компонентів гуманізації освіти і духовного виховання молоді, необхідність якої вже достатньою мірою усвідомлюється педагогами як середніх, так і вищих навчальних закладів. Значну відповідальність за всебічну освіченість і гармонійне виховання несуть викладачі вищих навчальних закладів, перед якими стоїть завдання не лише підготувати хорошого спеціаліста, а й виховати творчу, небайдужу до наслідків власної професійної діяльності особистість. Адже для інженера важливо усвідомити свою працю, розуміти існуючі межі інженерного ставлення до дійсності.

Формування системи наукових знань студентів про природу, їх відповідальне ставлення до природи у першу чергу відбувається у коледжі під час проведення занять навчального плану. З першого по останній курс при вивченні всіх дисциплін викладачі у викладання навчального матеріалу включають питання, що стосуються основних принципів і засад сталого розвитку – екологічних, економічних, технологічних, природозберігаючих, оскільки у кожній з них закладено свій навчально-виховний і прикладний потенціали. Оптимальне використання у навчальному процесі принципів сталого розвитку, завдань взаємопов'язаного спрямування, що містить реальні економічні, екологічні, технічні дані, дозволяє наблизити теоретичний матеріал до життя, зробити його менш академічним. У пошуках способів виконання поставленого завдання студент мимоволі стикається з проблемами захисту природи, раціонального використання матеріалів, сировини, коштів, часу,

енергетичних затрат і отримує реальні можливості використовувати набуті знання на практиці.

У Хорольському агропромисловому коледжі ПДАА принципи сталого розвитку розглядаються при вивченні як дисциплін загальноосвітнього циклу – біології, хімії, фізики, математики, географії, так і спеціальних – трактори і автомобілі, природні і штучні гази, машиновикористання, електричні машини і обладнання, устаткування систем газопостачання, енергозбереження тощо.

Екологічний та технічні аспекти курсу фізики полягають у повідомленні студентам технічних і технологічних основ мінімального негативного впливу на екосистему, в ході якого висвітлюються основні засади збалансованого (сталого) розвитку, формується екологічно доцільна поведінка майбутніх спеціалістів. Для фізика викладання матеріалу у відповідності до принципів сталого розвитку – справа звичайна, адже фізика вивчає і встановлює загальні закони природи, тобто закони навколишнього середовища, які використовуються практично у всіх галузях промисловості, техніки, переробної промисловості, аграрного сектору. І важливо прививати студентам розуміння у необхідності збалансованої професійної діяльності в усіх секторах економіки. При викладанні фізики у нашому коледжі розглядаються різнопланові питання як фундаментального, так і прикладного, політехнічного характеру, відповідно до законів діалектики, розкриваються не тільки корисні властивості тих чи інших фізичних явищ, але і їх шкідливий вплив на навколишнє середовище при виробничій діяльності людини. Під час такого викладання студенти вчаться комплексно застосовувати свої знання з максимально можливим економічним результатом і найменшим негативним впливом на навколишнє середовище, людське життя.

З аналізу екологічних факторів випливає, що багато з них (температура, вологість, освітленість і ін.) є фізичними величинами і поняттями, що і визначає важливість фізичних знань для вирішення екологічних проблем. У курсі фізики виділяються основні фізичні фактори і параметри природного середовища, з якими студенти знайомляться у тому числі і з метою їх екологічної освіти. До них відносяться: тиск, температура, теплоємність, вологість повітря, поверхневий натяг рідини, електричне і магнітне поля, вібрація, звук, електромагнітне випромінювання різних частот: низькочастотне, радіохвилі, інфрачервоне, видиме, ультрафіолетове, рентгенівське, радіоактивність.

При викладанні фізики робиться акцент на таких моментах: що обробляється (матеріали), чим обробляється (енергія), як обробляється (технологія). Тобто, у курсі фізики розкриваються такі важливі в екологічному та економічному відношенні питання, як:

– раціональне використання енергетичних ресурсів: нафти, газу, вугілля, торфу та ін.;

– найвигідніші і найбезпечніші для навколишнього середовища способи застосування механічної, внутрішньої, електричної та атомної енергій;

– раціональне використання сировинних ресурсів: водних, земельних, корисних копалин і т.п.

Сучасна програма курсу фізики дозволяє, знайомлячи студентів з низкою питань енергетики, електрифікації, механізації та автоматизації народного господарства, повідомляти їм політехнічні знання екологічного та економічного характеру. При цьому особлива увага приділяється з’ясуванню екологічності принципів дії різних технічних і енергетичних пристроїв, аналізу позитивних і негативних екологічних ситуацій, які вони створюють або загострюють,

мінімізація та оптимізація матеріальних та енергетичних затрат, ефективності затрачених сировинних, енергетичних, фінансових затрат тощо.

З огляду на професійне спрямування дисципліни важливе місце відводиться питанню теплових двигунів, які широко використовуються у народному господарстві: переважна частина транспорту використовує теплові двигуни, потужні парові турбіни на ТЕС і АЕС приводять у рух ротори генераторів електричного струму, понад 80 % усієї електроенергії у нашій країні виробляться на теплових електростанціях. При цьому розкриваються основні фактори негативного впливу теплових двигунів на природу: 1) теплове забруднення, що призводить до поступового підвищення середньої температури на Землі; 2) надмірно велике споживання кисню тепловими двигунами і викидання в атмосферу продуктів згоряння, які містять у собі шкідливі речовини, які отруюють живі організми й опосередковано спричинюють парниковий ефект; 3) швидке зростання паливно-енергетичних ресурсів, яке веде до зменшення мінерально-сировинних ресурсів. Це питання значно глибше розглядається у спеціальних дисциплінах – сільськогосподарська техніка, машиновикористання, енергозбереження тощо.

Велике значення має уявлення про екологічно чисті джерела енергії (річки, вітер, сонячне випромінювання, морські припливи, геотермальні джерела та ін.), а також про замкнуті виробничі цикли. Розкриваються сучасні проблеми шумового та електромагнітного забруднення і шляхи їх вирішення.

Особлива увага приділяється питанням захисно-аварійних (бетонні саркофаги і сталеві оболонки, контейнери для ядерних відходів), а також очисних споруд (електрофільтри, інерційні, аерозольні, тканинні адсорбційні фільтри, дифузійні мембрани і т. д.).

Аварії на АЕС, зокрема Чорнобильській та Фукусімі-1, актуалізували розгляд у курсі фізики таких проблем, як радіаційне забруднення, радіаційний фон і його допустимі параметри, прилади для вимірювання рівня радіації, їх індивідуальне використання.

Під час семінарів та навчально-практичних конференцій з вище зазначених питань студенти обговорюють і пропонують шляхи покращення екологічної ситуації, ефективності використання затрачених ресурсів, їх збереження, можливість відновлення тощо. Оскільки фізика є базовою дисципліною у нашому навчальному закладі, викладачі цієї дисципліни тісно взаємодіють в усіх напрямах викладання і виховання з викладачами спеціальних дисциплін, у ході вивчення яких студенти поглиблюють свої знання більш направлено відповідно до своїх спеціальностей. Це дозволяє виховувати інженера, який повністю усвідомлює наслідки своєї діяльності і готовий приймати більш виважені та ефективні рішення. При цьому у студентів формуються інженерно-конструкторські стратегії на основі енергозберігаючих винаходів (підвищення ККД двигунів, використання вторинних ресурсів, зменшення сировинних і енергетичних втрат у технологічних процесах і т. д.), що у свою чергу веде до формування фахівців, які здатні працювати на засадах сталого (збалансованого) розвитку.

Таким чином, завжди можливо і необхідно реалізувати загальні взаємодоповнюючі принципи розвитку у викладанні всіх дисциплін, у тому числі і фізики, що дозволяє аналізувати систему «природа – суспільство – людина», демонструвати шляхи гармонізації взаємодії елементів цієї системи, що у кінцевому результаті забезпечує реалізацію основних принципів і засад збалансованого розвитку в умовах сучасної освіти.

УДК 502.33

Сонько С.П.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИЖИВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО СЕЛА (РОЗДУМИ НАПЕРЕДОДНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ)

Враховуючи необхідність проведення майбутньої адміністративно-територіальної реформи, констатується, що саме рівень сільської громади повинен утворювати її головний кістяк, а сама громада повинна володіти найвищим правовим статусом. Маючи певне часове відставання у економічному розвитку від європейських держав цей часовий проміжок треба розглядати не як «те, що треба надолужити», а як певну «фору» і «підказку» – яких помилок, здійснених у західних економіках за останні роки можна уникнути.

Ключові слова: *сільський, місцевість, адміністративно-територіальний, реформа, громада.*

Постановка проблеми. Сучасна хитка рівновага між необхідністю отримувати (задля виживання) закордонні кредити і потребою у здійсненні структурних реформ Української держави (як головної умови отримання таких кредитів) таїть в собі небезпеку реформування «нашвидкуруч» без достатнього наукового обґрунтування. За багатьма авторитетними оцінками, Україна не винесе третього майдану, тим більше, що два попередніх просто волали про глибоке послідовне і докорінне реформування, а не його видимість [3, 14].

Маючи певне часове відставання у економічному розвитку від європейських держав (з об’єктивних причин) цей часовий проміжок треба розглядати не як «те, що треба надолужити», а як певну «фору» і «підказку» – яких помилок, здійснених у західних економіках за останні роки можна уникнути. Йдучи у Євросоюз треба чітко розуміти, що глобалізація і породжувані нею процеси вже сьогодні суттєво впливають на усю економіку України, «вимиваючи» з її галузевої структури цілі сектори, які не відповідають уявленням світового менеджменту про Україну – як аграрно-сировинний

придаток та досить ємний ринок для «скидання» низькоякісної споживацької продукції [11].

Найскоріше, і аграрний сектор України, а якщо брати ширше – сільська місцевість зі своїми традиціями, типом землекористування і життєвим укладом – вже потрапили до сфери інтересів менеджменту глобалізованої світової економіки. Про це свідчать потужні зовнішньо- і внутрішньо-економічні тенденції щодо формування ринку землі, розростання агрохолдингів, збільшення товарності ґрунтовиснажливих культур, майже повне знищення вітчизняного тваринництва, та багато інших. Одним з найголовніших негативних наслідків вказаних процесів є катастрофічна втрата родючості земель, відсоток гумусу в яких за останні 40 років зменшився з 6 – 7% до 1– 1,7% [2].

Але ще більш катастрофічний вплив глобалізація чинить на українське село, демографічна криза у якому – вже давно здійсненний факт. Саме сільська громада стала прямим заручником глобалізації, оскільки надінтенсивні технології, впроваджувані агрохолдингами, ведуть до скорочення робочих місць. Проте, непроста вітчизняна історія навчила українського селянина пристосовуватись і до більш важких обставин, і ті, хто залишився в селі, тяжко виживають завдяки використанню місцевих земельних та кормових ресурсів та власної пекельної праці. Але ці люди не зичать такої долі своїм дітям, відправляючи їх до міста на навчання чи роботу, бо до цього спонукає невизначеність власності на землю, яку не можна передати їм у спадок. Отже, сьогодні відбувається повний занепад сільської місцевості, у якій сільська родина поставлена на межу виживання і веде за суттю *натуральне господарство*. Головною **метою даної статті** є розробка реальних економіко-

правових заходів для запобігання позначених негативних тенденцій сучасного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи необхідність проведення майбутньої адміністративно-територіальної реформи, треба констатувати, що саме рівень сільської громади повинен утворювати її головний кістяк, а сама громада повинна володіти найвищим правовим статусом. Відтак, формування майбутніх низових адміністративних районів повинне відбуватись не з метою забезпечити посадами численних чиновників а згідно наукових принципів, у розробці яких автор має багатий досвід [1, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 13]. Зокрема, задля досягнення збалансованості у природокористуванні при реформуванні аграрного сектора слід враховувати наведені нижче положення.

1. Непорушені або слабко порушені природні ландшафти є не лише головною запорукою ефективного ведення сільського господарства, а й збалансованого розвитку усієї держави. За розрахунками авторитетних учених природних ландшафтів повинно бути в кожній країні не менше 60%. Згідно ж Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки «…стан, близький до притаманного природному, мають ландшафти на площі майже 12,7% території країни»). Наближення до 60% – це важкий, тривалий та тернистий шлях, для проходження якого необхідно здійснення наступних невідкладних заходів:

– об’єктивна оцінка стану природної родючості ґрунтів, що знаходяться у сільськогосподарському користуванні;

– вилучення з сільськогосподарського використання тих ґрунтів, кількість гумусу в яких вже менша за 3%;

– створення на основі вилучених ґрунтів об'єктів природно-заповідного фонду з обмеженим режимом природокористування, а в перспективі включення їх до екологічної мережі;

– розробка та здійснення програми альтернативного природокористування на вилучених землях (соціальна інфраструктура, сільський та зелений туризм, та ін.) з залученням сільських громад, а також малого і середнього бізнесу.

2. Відродження українського села можливе через земельні відносини (і лише через них!). Лише вільна людина може творчо працювати на землі і з оптимізмом дивитись у майбутнє, народжуючи дітей і заповідаючи їм СВОЮ ЗЕМЛЮ і все, що на ній знаходиться. Звідси – головна суть і зміст дрібноземельного селянського господарства і хуторської системи розселення, де *хутори є аналогами природних екотопів людини*. Ця система із високим ступенем строкатості агроландшафтів повторює просторову структуру біосфери і найбільш гармонічно вписується у природні екосистеми. А відносно невелика площа селянського господарства дозволяє посильно і відповідально за ним доглядати, зокрема, забезпечити поля органікою від власного поголів'я худоби. За такої умови підтримка природної родючості ґрунтів – свята справа селянської родини та предмет успадкованого піклування, а «відродження» вітчизняного тваринництва лише справа часу.

3. Для відродження землеробських, духовних, культурних традицій, а, отже, демографічної стабільності сільської України як головної умови збалансованого розвитку пропонується реформувати земельні відносини у таких напрямках:

– враховуючи, що більшість сільських родин вимушені в сучасних економічних умовах тяжко виживати з тієї землі, що є у користуванні селянської родини, треба погодитись з тим беззаперечним фактом, що в сільській місцевості України вже сформувалось натуральне господарство, що в цілому не є трагедією, а об'єктивним, еволюційно обумовленим перебігом подій, «підказкою» зверху, якою треба вміло скористатись [6];

– для уточнення його розмірів і ступеня товарності органам сільськогосподарської статистики здійснити обрахунки бюджетів селянських родин по усьому їх масиву;

– за результатами обрахунків виділити виробничі типи (спеціалізацію) селянських господарств, яка буде найбільш об'єктивною, оскільки максимально враховує місцеві природні і економічні умови;

– на підставі спеціалізації селянських господарств, вивчення типів використання земель у підприємствах різних форм власності та даних з природної родючості земель виконати сільськогосподарське районування території України;

– у кожному сільськогосподарському районі весь масив земель, що знаходяться у використанні, поділити щонайменше на 3 групи:

а) землі селянських господарств, на які з часом повинне надаватись право довічної власності з можливістю успадкування (але не продажу, принаймні, в перші 20 – 40 років) і на яких державою повинне підтримуватись неприбуткове, натуральне господарство;

б) землі, вилучені із сільськогосподарського обігу через знищення їхньої природної родючості і ті, що мають бути передані у склад природно-заповідного фонду, а, з часом, включені до національної екологічної мережі;

в) землі, які ще не втратили своєї природної родючості і ті, що знаходяться у користуванні сільськогосподарських підприємств різних форм власності.

Висновки. Для кожної з перелічених груп земель повинна бути розроблена відповідна стратегія природокористування, головна умова якої – диверсифікація існуючого сільськогосподарського використання земель у бік зменшення інтенсивності, зокрема, суттєве зменшення грунтовиснажливих культур у сівозмінах, повернення до пару і перелогів, збільшення площі земель під пасовищами і сіножатями; розвиток у сільській місцевості новітніх форм природокористування – сільських зелених садиб, туристичних атракцій, об'єктів зеленого туризму та ін.

На кафедрі екології та безпеки життєдіяльності Уманського національного університету садівництва започаткований цикл робіт, у яких досліджується типологія сільського господарства, яка стане першим кроком до приведення у відповідність сучасної спеціалізації сільського господарства і природних умов, в яких воно розвивається [8, 12]. Підходи, розроблені у цих роботах, позбавлять суб'єктивізму майбутню адміністративно-територіальну реформу.

Відродження українського села – головна і найвагоміша запорука подальшого збалансованого розвитку нашої держави. Мережа сільськогосподарських районів повинна стати об'єктивною основою нового адміністративно-територіального устрою України.

Список використаних джерел:

1. Голіков А.П., Сонько С.П. Адміністративно-територіальний поділ області в зв'язку з розв'язанням екологічних проблем сільського господарства / Доповіді VI з'їзду Географічного товариства УРСР. К.:Вища школа, 1990. – С.235 – 236.

2. Екологічні основи збалансованого природокористування у агросфері: навчальний посібник./за редакцією С.П.Сонька та Н.В.Максименко. / Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2015.-568 с. (Навчально-наукова серія «Бібліотека еколога». Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна (протокол №5 від 27.04.2015 р.).

3. Литвин В.М. «Третього Майдану вже не буде – будуть погроми і суди Лінча» / Новости Украины. – 22.12.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://from-ua.com/intervyu/365934-tretogo-maidanu-vzhe-ne-bude-budut-pogromi-i-sudi-lincha.html.

4. Сонько С.П., Голубкіна О.М. Вплив глобалізаційних процесів на самоорганізацію та саморозвиток регіонів / Регіональна бізнес-економіка та управління. – № 3(27). – Вінниця: «Вінпринт», 2010. – С.35 – 43.

5. Сонько С.П., Голубкіна О.М. Європейський досвід, механізм та об'єктивні причини реформування адміністративно-територіального устрою в Україні / Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин. – Ч.1. / Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. – Умань: «Сочинський», 2011. – С.91 – 94.

6. Сонько С.П., Голубкіна О.М. Кооперація від Чаянова до сьогодення / «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин». Ч.2. / Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Умань: «Сочинський», 2012. – С.102 – 104.

7. Сонько С.П., Мустафін В.І. Про об'єктивність формування і виділення регіонів / Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Т.ІІ. Київ: Обрій, 2004. – С.177 – 79.

8. Сонько С.П. Виробнича типологія сільського господарства Харківської області: тридцять років потому / Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – Вип. 19 (2). – С. 30 – 39.

9. Сонько С.П. Процес формування регіонів та сутність поняття «регіон». Кол.моногр. / Соціальний розвиток сільських регіонів. – Умань: «Сочинський». – 2009. – С.12 – 14.

10. Сонько С.П. Реформування адміністративно-територіального устрою на принципах ноосферного розвитку / Матеріали ІХ Всеукраїнських наукових Таліївських читань. – Харків, 2013, ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – С.159 – 161.

11. Сонько С.П. Сільська місцевість та новий адміністративно-територіальний устрій України. Кол.моногр. / Стан та проблеми розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ / Під ред. д.е.н., проф. О.О.Непочатенко. – Умань: – «Візаві». – 2015. – С.71 – 79.

12. Сонько С.П. Сільськогосподарське районування – перший крок до збалансованого природокористування в агросфері / Вісник Уманського національного університету садівництва. – Випуск 3 – №1. – 2015. – Умань, УНУС. – С.106 – 112.

13. Сонько С.П. Сучасна модифікація теорії економічного районування / Регіональна економіка. – №3. – 2005. – С.13 – 28.

14. Фесенко В. Якщо буде «третій майдан», ми можемо втратити ще більше України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org/content/article/27615362.html

УДК 330.15

Степаненко А.В., Омельченко А.А.

ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА ЙОГО ДЖЕРЕЛА І НАСЛІДКИ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ Й ДОВКІЛЛЯ

Розглядаються питання забруднення атмосферного повітря за характером і джерелами забруднення, складом забруднюючих компонентів. Значна увага приділена впливу забруднень на людину і довкілля, особливо твердим частинкам і озону на рівні земної поверхні, моніторинг яких в Україні відсутній, але зниження їх рівня до рекомендованого ВООЗ сприятиме зменшенню смертності на 15%. Показано, що реакція організму на забруднення повітря визначається індивідуальними особливостями, віком, статтю, станом здоров'я людини. Запропоновано рекомендації по зменшенню забруднення повітря, що сприятиме зниженню смертності населення й збереженню природного середовища.

Ключові слова: *повітря, забруднення, джерела, наслідки, моніторинг, охорона, довкілля.*

Постановка проблеми. Повітря є головним продуктом споживання, а його наявність – основною умовою існування. Забруднення атмосферного повітря викликає зміну складу і властивостей повітря, що негативно впливає на здоров'я людей і тварин, стан рослинного покриву та екосистем. Загальний обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферу планети становить більше 19 млрд. т. Питанням забруднення і якості атмосферного повітря займається значна кількість науковців. В Україні цими питаннями займаються, зокрема, О.В. Петренко, В.О. Павленко, А.Г. Шапар, С.З. Поліщук, О.Г. Лелюк, Г.С. Ратушняк та ін. Серед зарубіжних дослідників можна виділити M. Krzyzanowski, E. Buringh, P. Fischer, D. Briggs та ін.

Водночас вивчення наявних вітчизняних джерел показує, що необхідне подальше дослідження проблем охорони атмосферного повітря. Потребує вдосконалення системи моніторингу; встановлення вимог до якості палива; визначення зон та агломерацій, диференційованих за ступенем якості атмосферного повітря, питання самої методики визначення забруднення повітря. Рівень забруднення атмосфери, який визначають в Україні, класифікується

відносно забруднення CO_2. А в високорозвинутих країнах рівень забруднення визначається залежно від рівня ризику для людини. Це передбачає, що до підприємства, яке здійснює викиди до міст, населення, висуваються суворіші вимоги.

Невирішеними є питання моніторингу твердих частинок у повітрі PM_{10} мікрограм і $PM_{2,5}$ мікрограм[*]. Тверді частинки впливають на більшу кількість людей, ніж будь-який інший забруднювач повітря. Не ведеться облік озону на рівні земної поверхні, який згубно позначається на здоров'ї людей.

Мета статті полягає в дослідженні забруднення атмосферного повітря та його джерел, а також виявленні наслідків забруднення атмосфери для населення, довкілля і економіки, і обґрунтуванні заходів щодо підвищення якості повітря.

Виклад основного матеріалу. Нормальна життєдіяльність людини потребує повітря відповідної якості, а відхилення від норми, забруднення негативно впливають на організм людини і довкілля.

Атмосферне повітря утворене з різних газів: 78,08% азоту, 20,95% кисню, 0,93% аргону, 0,03% вуглекислого газу, 0,01% неону, гелію, метану, радону й ін., усі вони по-своєму важливі для людини, біосфери, формування клімату (табл. 1).

Забруднення атмосфери Землі – це привнесення в атмосферне повітря нових нехарактерних для нього фізичних, хімічних і біологічних речовин або зміна їх природної концентрації. Однозначного визначення терміну атмосферного забруднення немає. У деяких країнах під атмосферним забрудненням розуміють будь-яке відхилення складу повітря від нормального. У Німеччині, Великобританії й інших країнах, говорячи про забруднення атмосфери, вважають за необхідне вказувати джерела забруднення, дають

[*] «PM_{10}» означає тверді частинки, які проходять через розмірно-селективний повітрозбірник, як визначено у еталонному методі для відбору проб і вимірювання «PM» EN 12341 з 50 % -ою ефективністю затримання при аеродинамічному діаметрі 2,5 μм;
«$PM_{2,5}$» означає тверді частинки, які проходять через розмірно-селективний повітрозбірник, визначений в порівняльному методі при відборі проб і вимірювання $PM_{2,5}$ EN 14907, з 50 % -ою ефективністю затримання при аеродинамічному діаметрі 2,5 μм;

характеристику домішок та оцінку негативних наслідків забруднення. Французькі вчені, згідно із законами Франції, спрямованими на боротьбу із забрудненням атмосфери, розуміють під атмосферним забрудненням наявність у повітря різних газів, парів, частинок твердих або рідких речовин, включаючи радіоактивні, які негативно впливають на живі організми, у тому числі й рослини, погіршують їхні життєві умови або завдають матеріальних збитків. Багатогранність цього терміна зумовлена великою складністю проблеми запобігання та боротьби із забрудненням атмосфери, великою кількістю джерел забруднення, кожне з яких має свої шкідливі викиди, різнобічністю негативних впливів, що не дозволяє звести всі ці фактори в єдину класифікацію [1, с. 53 – 54].

Таблиця 1

Основний склад сухого чистого повітря в приземному шарі

Газ	Відносний вміст у сухому повітрі, %		Загальний вміст в атмосфері Землі, т
	за об'ємом	за масою	
Азот (N_2)	78,08	75,53	$4{,}0\cdot10^{15}$
Кисень (O_2)	20,95	23,14	$1{,}2\cdot10^{5}$
Аргон (Ar)	0,93	1,28	$6{,}8\cdot10^{13}$
Вуглекислий газ (CO_2)	0,033	0,05	$2{,}6\cdot10^{12}$
Неон (Ne)	0,0018	0,001	$5{,}3\cdot10^{10}$
Гелій (He)	0,0005	0,00007	$3{,}9\cdot10^{9}$
Криптон (Kr)	0,00015	0,00008	$4{,}4\cdot10^{9}$
Ксенон (Xe)	0,0001	0,00003	$1{,}6\cdot10^{9}$
H_2O	0,00005	0,00008	$4{,}2\cdot10^{9}$
Водень (H_2)	0,00005	0,000003	$1{,}6\cdot10^{8}$
Озон (O_2)	0,00004	0,00007	$3{,}7\cdot10^{9}$

Виділяють наступні види забруднення атмосферного повітря: природні і антропогенні.

За характером забруднення атмосфери виокремлюють такі групи:

– фізико-механічне (пил, тверді частки), радіоактивне (радіоактивне випромінювання та ізотопи), електромагнітне (різні види електромагнітних

хвиль, у тому числі радіохвилі), шумове (різні гучні звуки і низькочастотні коливання) і теплове забруднення (наприклад, викиди теплого повітря і т.п.);

– хімічне – забруднення газоподібними речовинами й аерозолями. На сьогоднішній день основні хімічні забруднювачі атмосферного повітря це: оксид вуглецю (IV), оксиди азоту, діоксид сірки, вуглеводні, альдегіди, важкі метали (Pb, Cu, Zn, Cd, Cr), аміак, пил і радіоактивні ізотопи;

– біологічне – в основному забруднення мікробної природи. Наприклад, забруднення повітря вегетативними формами і спорами бактерій і грибів, вірусами, а також їх токсинами і продуктами життєдіяльності.

Основними джерелами забруднення атмосфери є:

– природні (забруднювачі мінерального, рослинного, тваринного або мікробіологічного походження, до яких відносять виверження вулканів, лісові та степові пожежі, пил, пилок рослин, виділення тварин та ін.);

– штучні (антропогенні), які можна розділити на кілька груп:

а) транспортні – забруднювачі, які утворюються при роботі автомобільного, залізничного, повітряного, морського і річкового транспорту;

б) виробничі – забруднювачі, які утворюються як викиди при технологічних процесах, опаленні;

в) побутові – забруднювачі, обумовлені спалюванням палива в оселі і переробкою побутових відходів.

За складом антропогенні джерела забруднення атмосфери також можна розділити на кілька груп:

– механічні забруднювачі – пил цементних заводів, пил від згоряння вугілля в котельнях, топках і печах, сажа від згоряння нафти і мазуту, стирання автопокришок і т. д.;

– хімічні забруднювачі – пилоподібні або газоподібні речовини, здатні вступати в хімічні реакції;

– радіоактивні забруднювачі.

Люди у процесі свого життя теж забруднюють атмосферу, особливо це помітно у великих містах, де кожна людина щодоби виділяє близько 10 $м^3$ повітря, насиченого парами води із вмістом вуглекислого газу близько 4% і 600 – 900 г поту. Тому у повітря від населення Землі щодобово надходить близько 2 млн. $м^3$ CO_2 і 6000 $м^3$ водяної пари. Запилення повітря в містах пов'язане також із постійним зношенням взуття, покришок автомобільного транспорту й інших матеріалів. При цьому в атмосферу надходять шкідливі для здоров'я сполуки кремнію, бітумів, каучуку. Не можна не згадати і про таке шкідливе джерело забруднення, як куріння тютюну, дим якого шкідливий однаковою мірою як для самого курця, так і оточуючих [1, с. 55].

Джерелами значного забруднення атмосфери є теплові електростанції, які викидають гази, що містять сульфур і нітроген, золу, метали. Підприємства чорної металургії викидають гази, що включають пил, оксиди сульфуру й металів. На 1 т чавуну припадає: 4,5 кг пилу, 2,7 кг SO_2, 0,1 – 0,5 кг марганцю, а також виділяються сполуки арсену, гідраргіруму, рідкісних металів і смол. В атмосферу агломераційні фабрики викидають пил і сульфур діоксид (190 кг SO_2 на 1 т руди), мартенівські та кондитерські цехи – пил, карбон і сульфур оксиди. На 1 т мартенівської сталі виділяється в атмосферу 3000 – 4000 $м^3$ газів, 60 кг CO і 3 кг SO_2.

Підприємства кольорової металургії викидають запилені гази, які містять сульфур діоксид, фтороводень і метали. Із тонни пилу, що виділяється в атмосферу при виплавлянні мідної руди, можна вилучити до 100 кг міді та трохи менше свинцю й цинку. Викиди нафтодобувної та нафтопереробної промисловості в атмосферу містять вуглеводні, сірководень, стирол, дивініл, толуол, ацетон, ізопрен тощо. Заводи промисловості будівельних матеріалів викидають пил, фториди, SO_2, оксиди нітрогену.

Підприємства хімічної промисловості забруднюють атмосферу пилом, неорганічними й органічними речовинами, різними газами. Викидається в

атмосферу й метан. Так, за даними Дж. Голдена (1992) за останні 100 років його кількість в атмосфері збільшилась у 100 разів. Стала зростати кількість тропосферного озону, який на відміну від стратосферного, є сильним фотоокискювачем і відіграє негативну роль у функціонуванні атмосфери. Викиди озону в тропосферу пов'язані зі спалюванням нафтопродуктів і природного газу, з роботою автотранспорту. Підраховано, що концентрація озону в атмосфері над Європою щорічно збільшується на 1%. Уже за концентрації 360 – 400 мкг/м^3 тропосферний озон сильно подразнює слизові оболонки. Над територією Німеччини останніми роками зареєстровано його концентрацію близько 600 мкг/м^3. Під загрозою опинився і кисень атмосфери – його кількість поступово зменшується [1, с. 59].

Промислові викиди в атмосферу розділяють на первинні та вторинні. Первинні – це викиди, що безпосередньо надходять в атмосферу з тих чи інших джерел, а вторинні – похідні (продукти фізико-хімічних перетворень) первинних викидів і можуть бути більш токсичними, ніж первинні.

Розвиток промисловості спалювання великих обсягів палива супроводжуються високими темпами використання запасів кисню і збільшенням накопичення вуглекислого газу в атмосфері. Забруднення атмосфери викликає проблеми видимості, неприємних запахів і запиленості, створює загрозу здоров'ю і життю населенню, нормальному функціонуванню екосистем, так як викиди негативно впливають на багато живих організмів.

До основних проблем, викликаних забрудненням атмосферного повітря, відносяться:

– запиленість атмосфери, що змінює відбиваючу здатність Землі;

– наявність пилу і золи, що містять багато токсичних речовин, створюють реальну небезпеку для здоров'я і життя людини;

– виділення щороку 14,2·10^6 кДж тепла, яке розсіюється в навколишньому середовищі, змінює температурний режим планети;

– забруднення атмосфери вуглеводнями та їх флуор- і хлорподібними сполуками приводить до зменшення кількості стратосферного озону;

– щорічне зменшення більш ніж на 10 млрд. т кисню в атмосфері внаслідок спалювання та зниження фотосинтетичної активності рослин, що є наслідком забруднення довкілля, супроводжується порушенням кругообігу карбону в природі, що спричинило екологічну кризу – різке погіршення умов існування людини, зумовлене антропогенною дією на довкілля;

– прогресуюче насичення атмосфери важкими металами;

– внаслідок ядерних вибухів і переробки ядерного палива (а саме твелів) в атмосферу постійно надходить криптон-85, який відзначається двома негативними ефектами впливу на довкілля: радіаційний вплив і вплив на електричні властивості атмосфери.

Різні речовини, що забруднюють повітря, по-різному впливають на стан здоров'я людини, викликаючи різні хвороби. Вдихання повітря, в якому присутні продукти горіння (розріджений вихлоп дизельного двигуна), навіть протягом нетривалого часу, наприклад, збільшують ризик одержати ішемічну хворобу серця.

Промислові підприємства та автотранспорт викидають чорний дим і зеленувато-жовтий діоксид, які підвищують ризик ранньої смерті. Навіть порівняно низька концентрація цих речовин в атмосфері викликають від 4 до 22% смертей до сорока років. Вихлопи автомобільного транспорту, а також викиди підприємств, що спалюють вугілля, насичують повітря крихітними частками забруднень, здатних викликати підвищення згортання крові й утворення тромбів у кровоносній системі людини. Забруднене повітря призводить також підвищення тиску. Це викликано тим, що забруднення атмосфери призводить до зміни тієї частини нервової системи, яка контролює рівень кров'яного тиску. Через забруднення повітря у великих містах відбувається приблизно п'ять відсотків випадків госпіталізації.

Нерідко великі промислові міста накриває густий туман – смог. Це дуже сильне забруднення повітря, яке представляє собою густий туман з домішками диму і газових відходів або завісу їдких газів і аерозолів підвищеної концентрації. Таке явище зазвичай спостерігається в безвітряну погоду. Це дуже істотна проблема великих міст, яка негативно впливає на здоров'я людини. Особливо небезпечний смог для дітей і літніх людей з ослабленим організмом, які страждають серцево-судинними захворюваннями і захворюваннями дихальної системи. Він може стати причиною утруднення дихання або навіть його зупинки, викликає запалення слизових оболонок. Найбільша концентрація шкідливих речовин в приземному повітрі спостерігається вранці, протягом дня смог піднімається вгору під впливом висхідних потоків повітря. Безпосередньо пов'язана із забрудненням повітря бронхіальна астма.

Дуже небезпечним симптомом для людства є те, що забруднення повітря підвищує ймовірність народження дітей з вадами розвитку. Позамежна концентрація шкідливих речовин в атмосфері викликає передчасні пологи, новонароджені мають малу вагу, іноді народжуються мертві діти. Якщо вагітна жінка дихає повітрям, що містить підвищені концентрації озону і окису вуглецю, особливо протягом другого місяця вагітності, у неї в три рази підвищується можливість народження дитини з такими вадами розвитку, як заяча губа, вовча паща, дефектами серцевого клапана [6].

Вплив забруднень на організм дуже багатоманітний і залежить від його виду, концентрації, тривалості та періодичності впливу. У свою чергу реакція організму визначається індивідуальними особливостями, віком, статтю, станом здоров'я людини. В цілому вразливіші діти, хворі, особи, що працюють у шкідливих виробничих умовах, курці. Відповідно до оцінок експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) розрізняють п'ять категорій реакцій стану здоров'я населення на забруднення навколишнього середовища: 1) підвищення смертності; 2) підвищення захворюваності; 3) наявність

функціональних змін, що перевищують норму; 4) наявність функціональних змін, що не перевищують норму; 5) відносно безпечний стан.

Згадані категорії можна розглядати як відносні показники, що сукупно характеризують стан здоров'я людини і якість навколишнього середовища. Показником здоров'я, в першу чергу, є кількість здоров'я, тобто середня очікувана тривалість життя. Якщо мати на увазі цей показник, то до числа найбільш важливих факторів екологічного ризику відносять: 1) забруднення атмосфери; 2) забруднення питної води [2].

За оцінками експертів забруднення атмосферного повітря скорочує тривалість життя в середньому на 3 – 5 років. Залежно від дози, часу і характеру впливу хімічних забруднень в організмі людини розвиваються гострі або хронічні отруєння, а також мають місце віддалені хвороботворні патологічні процеси. Під «віддаленими наслідками» або «віддаленим ефектом» впливу хімічних забруднювачів розуміється розвиток хвороботворних процесів і патологічних станів у людей, що мають контакт з хімічними забруднювачами середовища проживання у віддалені терміни їхнього життя, а також в перебігу життя кількох поколінь їх потомства. Віддалені ефекти об'єднують широку групу патологічних процесів. Патологічні явища в нервовій системі в більш віддалений після хімічних впливів період викликають такі хвороби як паркінсонізм, поліневрити, парези та паралічі, психози; в серцево-судинній системі – інфаркти, коронарну недостатність і т.д.

Віддаленим ефектом з наслідками є канцерогенез (утворення злоякісних новоутворень), мутагенез (порушення спадковості на генетичному рівні), ембріонотропна (на внутрішній плід) дія отрут. Про значення віддалених ефектів можна судити по статистиці смертності від серцево-судинних патологій (близько 50%), злоякісних утворень (близько 20%) в промислово розвинених містах [2].

Забруднення повітря є одним з основних факторів ризику для здоров'я, пов'язаних з навколишнім середовищем. Знижуючи рівні забруднення повітря, країни можуть зменшувати тягар таких хвороб, як інсульт, хвороби серця і рак легенів, а також хронічні і гострі респіраторні захворювання, включаючи астму.

Забруднення атмосферного повітря димом всередині приміщень становить серйозний ризик для здоров'я приблизно 3 мільярдів чоловік, які готують їжу і обігрівають свої оселі за допомогою палива з біомаси та вугілля.

За оцінками ВООЗ, близько 80% випадків передчасної смерті, пов'язаної із забрудненням атмосферного повітря, відбулися в результаті ішемічної хвороби серця та інсульту, 14% – в результаті хронічної обструктивної хвороби легень або гострих інфекцій нижніх дихальних шляхів і 6% – в результаті раку легенів. За оцінкою Міжнародного агентства ВООЗ з вивчення раку (МАВР), забруднення атмосферного повітря є канцерогенним для людей, а забруднення повітря твердими частинками найтісніше пов'язане з підвищеною захворюваністю на рак, особливо рак легенів. Спостерігається також зв'язок між забрудненням атмосферного повітря і захворюваністю на рак сечовивідних шляхів / сечового міхура [4].

Значна кількість джерел забруднення атмосферного повітря не може контролюватися окремими людьми. Стосовно них необхідні дії з боку міської влади, а також осіб, які формують політику на національному та міжнародному рівнях у таких секторах, як транспорт, утилізація відходів енергетичної промисловості, будівництво та сільське господарство.

Тверді мікрочастинки, які викидаються в атмосферу при спалюванні викопних видів палива і природних пожежах ,наносять шкоду людині і призводять до забруднення матеріалів і пошкодження об'єктів культури. Вони викликають скорочення життя людей, зростання захворюваності і обсягів стаціонарної медичної допомоги.

Тверді частинки (PM) впливають на більшу кількість людей, ніж будь-який інший забруднювач повітря. Основними компонентами PM є сульфати, нітрати, аміак, хлористий натрій, вуглець, мінеральний пил і вода. Вони складаються зі складної суміші твердих і рідких часток органічних і неорганічних речовин, присутніх в підвішеному стані в повітрі. Найбільш руйнівними для здоров'я є частинки діаметром 10 або менше мікронів ($\leq PM_{10}$), які можуть проникати глибоко в легені і осідати в них. Хронічний вплив твердих частинок посилює ризик розвитку серцево-судинних і респіраторних захворювань, а також раку легенів.

Якість повітря зазвичай оцінюється в денних або річних рівнях концентрації PM_{10} в одному кубічному метрі повітря ($м^3$). При проведенні регулярних оцінок якості повітря рівні концентрації PM зазвичай вимірюють в мікрограмах (μ)/$м^3$. При наявності досить чутливих вимірювальних інструментів реєструються також рівні концентрації дрібних твердих частинок ($PM_{2,5}$ або менше).

Є тісний кількісний взаємозв'язок між впливом як щоденних, так і накопичених з плином часу, високих рівнів концентрації дрібних частинок (PM_{10} і $PM_{2,5}$) і підвищеними смертністю і захворюваністю. І навпаки, при зниженні рівнів концентрації дрібних і найдрібніших твердих частинок знижується також пов'язана з ними смертність за умови, що інші фактори залишаються незмінними. Це дозволяє особам, що формують політику, прогнозувати поліпшення здоров'я населення, які можна очікувати при зниженні рівнів забруднення повітря твердими частками. Забруднення повітря деякими твердими частками впливає на здоров'я навіть при дуже низьких рівнях концентрації, насправді не встановлене така порогове значення, нижче якого шкоди для здоров'я не спостерігається. Тому керівні принципи ВООЗ 2005 року були націлені на досягнення, за можливості, найнижчих рівнів концентрації PM.

Зниження середньорічних рівнів концентрації твердих частинок (PM_{10}) з 70 мікрограмів на $м^3$ – розповсюджений рівень у багатьох містах Європейського Союзу, що розбудовуються – до рекомендованих ВООЗ 20 мікрограмів на $м^3$ може сприяти зниженню смертності, пов'язаної з забрудненням повітря, приблизно на 15%. Однак навіть в Європейському союзі, де рівні концентрації PM в багатьох містах відповідають рекомендованим рівням, за оцінками, середня очікувана тривалість життя могла б бути на 8,6 місяця більше, якби не було впливу PM з антропогенних джерел.

У країнах, що розвиваються, вплив забруднювачів всередині приміщень в результаті спалювання твердих видів палива на відкритому вогні або в традиційних печах підвищує ризик розвитку гострих інфекцій нижніх дихальних шляхів і пов'язаної з ними смертності серед дітей раннього віку; забруднення повітря всередині приміщень в результаті спалювання твердого палива є також значним фактором ризику розвитку серцево-судинних захворювань, хронічної обструктивної хвороби легень і раку легенів серед дорослих людей.

Серйозний ризик для здоров'я представляє не тільки вплив PM, але і вплив озону (O_3), двоокису азоту (NO_2) і двоокису сірки (SO_2). Як і в разі PM, найбільш високі рівні концентрації спостерігаються в міських районах країн з низьким і середнім рівнем доходу. Озон є одним з основних факторів ризику захворюваності та смертності від астми, в той час як двоокис азоту і двоокис сірки можуть також бути причетними до розвитку астми, бронхіальних симптомів, запалення легенів і до зниження функції легень.

Озон на рівні земної поверхні (не плутати з озоновим шаром в верхніх шарах атмосфери) є одним з основних компонентів фотохімічного смогу. Він утворюється в результаті реакції з сонячним світлом (фотохімічної реакції) таких забруднювачів, як окису азоту (NO_x), що викидаються в повітря машинами та промисловими підприємствами, і леткі органічні сполуки (ЛОС), що

виділяються транспортними засобами, розчинниками і промисловістю. Найвищі рівні забруднення повітря озоном відзначаються в сонячну погоду.

Озон, що міститься в повітрі в надмірній кількості, може згубно позначатися на здоров'ї людей. Він може привести до появи проблем з диханням, спровокувати астму, знизити легеневу функцію і викликати хвороби легенів. В даний час озон є одним із забруднювачів повітря, що викликають найбільше занепокоєння в Європі. Результати декількох проведених в Європі досліджень свідчать про зростання щоденної смертності на 0,3% і смертності від хвороб серця на 0,4% при підвищенні рівня вмісту в повітрі озону на 10 $\mu g/m^3$ [4].

Епідеміологічні дослідження показали, що симптоми бронхіту у дітей, хворих на астму, при тривалому впливі NO_2 поглиблюються. Зниження функції легень також пов'язують з впливом NO_2 при рівнях концентрації, що реєструються (або спостерігаються) в даний час в містах Європи та Північної Америки.

SO_2 може впливати на дихальну систему і функції легень і викликати подразнення очей. Запалення дихальних шляхів призводить до появи кашлю, секреції слизу, загострення астми і розвитку хронічного бронхіту, а також робить людей більш уразливими перед інфекціями дихальних шляхів. У дні з підвищеними рівнями концентрації SO_2 зростає число випадків госпіталізації з хворобами серця і смертність. При з'єднанні SO_2 з водою утворюється сірчана кислота, яка є основним компонентом кислотних дощів, що призводять до зникнення лісів.

Забруднення повітря залишається важливою проблемою оскільки:

– продовжує провокувати виникнення серцево-судинних і респіраторних хвороб;

– знижує економічну цінність сільськогосподарських культур і призводить до необхідності значних витрат на очистку об'єктів культури;

– призводить до втрати різноманітності природної флори і негативно впливає на інші екосистемні послуги, зокрема, формуванні якості води, рекреації і накопиченню вуглецю;

– сприяє зміні клімату.

Згідно даних Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) за 2014 р. щорічно в світі приблизно 3,7 млн. людей помирає внаслідок забруднення атмосферного повітря. Загальна кількість смертей, пов'язаних з впливом забрудненого повітря як у приміщеннях, так і в атмосфері, досягає 7 млн. у рік. За даними Міжнародного агентства по вивченню раку ВООЗ, забруднення повітря є головною причиною виникнення онкологічних захворювань.

Підвищений вміст сірчаного газу призводить до загибелі риби в озерах і ріках, деградації лісів і корозії об'єктів культури. Висока концентрація озону скорочує врожайність сільськогосподарських культур, знижує ріст лісів і негативно впливає на появу листя сільськогосподарських культур. Економічні втрати врожаю пшениці в 27 країнах Європейського Союзу в 2000 р. склали 3,2 млрд. євро від підвищеної концентрації озону в повітрі. Хоча підвищене випадання азоту сприяє росту рослин, вони призводять до втрат різноманітності природної флори. Підвищення концентрації сірчистого газу в атмосфері призводить до збільшення кислотності ґрунтів, рік і озер, а також до ерозії будівельних матеріалів. Пікові рівні концентрації озону і його підвищення фонові концентрації в атмосфері негативно впливають на здоров'я людей, урожайність сільськогосподарських культур, ріст дерев та інших рослин. Хімічно активний азот – окисли азоту емітуються при спалюванні викопних видів палива, амонії емітуються в результаті сільськогосподарської діяльності. Азот є елементом харчування рослин, тому зростання його випадання впливає на біологічне різноманіття природної флори. Крім того, підвищення концентрації азоту вносить вклад у збільшення кислотності ґрунтів і вод [3].

Господарська активність людства дає про себе знати для «постійної»[*] складової атмосфери, тому що інтенсифікація рільництва і тваринництва за 300 років подвоїла кількість метану в атмосфері, а спалювання органічного палива по меншій мірі на ¼ збільшило концентрацію вуглекислого газу в ній. Надмірне забруднення повітря нерідко є побічним результатом нераціональної політики в таких галузях, як транспорт, енергетика, переробка відходів і промисловість.

Політика й інвестиції в підтримку більш чистого транспорту, енергоефективного житлового будівництва, виробництво енергії і промисловості, а також поліпшеної утилізації міських відходів сприяють зменшенню основних джерел забруднення атмосферного повітря в містах.

Зменшення виділення забруднювачів в атмосферне повітря в результаті використання домашніх енергосистем, що працюють на вугіллі і біомасі, спалювання сільськогосподарських відходів, лісових пожеж і деяких видів ведення агролісового господарства (наприклад, виробництво деревного вугілля) сприяє зменшенню основних джерел забруднення повітря в містах і передмістях, що розвиваються.

Зниження рівнів забруднення атмосферного повітря сприяє також зменшенню викидів CO_2 і забруднювачів, що швидко розпадаються, таких як частинки сажі і метан, сприяючи тим самим пом’якшення зміни клімату в найближчій і довгостроковій перспективі.

Успішній політиці щодо зменшення забруднення повітря сприяють такі заходи:

– впровадження чистих технологій, що сприятимуть зменшенню викидів із промислових димарів;

– збільшення частки екологічно чистих видів транспорту, зокрема, надання пріоритетності швидкісному міському електротранспорту, пішохідним і

[*] Постійна складова атмосфери – це та частина повітря, яка приблизно однакова у всіх закутках Землі і мало змінюється за день, тиждень або навіть рік. Строк «постійна складова» стосується однорідності складу повітря у межах 94 км, а не його незмінності протягом тривалого часу

велосипедним доріжкам у містах, а також міжміським перевезенням залізничним транспортом; перехід до використання транспортних засобів із більш чистими дизельними двигунами та з низьким рівнем викидів;

– проектування і будівництво енергоефективних будинків, що зменшить використання палива на їх опалення, що в свою чергу зменшить обсяги викидів у атмосферне повітря від його спалювання;

– більш ширше використання видів палива з низьким рівнем викидів (біопалива) і альтернативних джерел енергії, що не потребують спалювання (енергія вітру, сонця і води), а також використання установок для комбінованого виробництва тепла й енергії;

– уловлювання метану в місцях утилізації відходів і використання його як біогазу; розробка і впровадження стратегій щодо зменшення відходів, їх сортування, рециклінгу, а також використання методів біологічної утилізації відходів (для одержання біогазу), що є альтернативою простому спалюванню відходів; використання технологій спалювання твердих відходів зі строгим контролем викидів.

Висновки. Серед проблем оздоровлення повітря першочерговим питанням є адаптація українського екологічного законодавства до законодавства ЄС щодо якості атмосферного повітря. Ідеться про Директиву 2008/50 ЄС Європейського парламенту та Ради Європи від 21 травня 2008 р. «Про якість атмосферного повітря для Європи».

В Україні створені такі умови, що підприємствам не вигідно підвищувати економічну ефективність, що вимагає гармонізації законодавства, моніторингу рівня шкідливих викидів на виробництві, мотивування до екологізації підприємств, організацій та закладів.

Важливою проблемою є недосконаліть інституціонального фактору в екологічному розвитку. Зокрема, це стосується розпорошення обов'язків контролю за станом довкілля між різними міністерствами і відомствами. Згідно

базового плану адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації), то Державна служба з надзвичайних ситуацій в Україні має розробляти нормативи щодо викидів летких органічних речовин, тобто фарб і лаків. Але це не функція цього закладу. Всю роботу з питань навколишнього середовища та екології мають виконувати адекватні агентства.

Проблема охорони атмосферного повітря є системною. Вона вимагає встановлення стандартів якості повітря, дотримання єдиних критеріїв та єдиного підходу до її оцінки. При оцінці якості повітря необхідно брати до уваги кількість населення та екосистем, що зазнають забруднення повітря. Отже, буде доцільно класифікувати території держави на зони та агломерації в залежності від щільності населення.

Список використаних джерел:

1. Петренко О.В. Моніторинг довкілля: навч. посіб. / О.В. Петренко, В.О. Павленко. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015.
2. Влияние загрязнения атмосферы на здоровье человека. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http: //a-portal.moreprom.ru/ pages%2Bview%2B104.html.
3. Воздействие загрязнения воздуха на здоровье человека, экосистемы и объекты культуры. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unece.org:8080/fileadmin/DAM/env/documents/2013/air/wge/CEH_IMPACT_RUSSIAN_single_pages_website.pdf.
4. Качество атмосферного воздуха и здоровье // Информационный бюлетень. – № 313. – Март, 2014.
5. 7 миллионов смертей ежегодно связаны с загрязнением воздуха. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2014/air-pollution/ru/
6. Как загрязнения воздуха влияет на здоровье. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dishisvobodno.ru/air_and_health.html.
7. Загрязнение атмосферы Земли. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:https://ru.wikipedia.org/wiki.
8. Директива 2008/50/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecobank.org.ua/NB/DocLib/2.6.09.pdf.

УДК 657. 2

Сторожук Т.М.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

В статті розглянуто питання організації екологічного обліку та відображення відповідної інформації у звітності підприємств. Визначено рівні регулювання та проблеми впровадження. Окреслено основні завдання, об'єкти обліку та запропоновано шляхи вирішення окреслених питань.

***Ключові слова**: природні ресурси, екологічний облік, екологічно орієнтована звітність.*

Постановка проблеми. Сьогодні екологічні проблеми стали домінуючими у соціально-економічному житті людей будь-якої країни світу. Їх вирішення, перш за все, потребує екологічно свідомого управління бізнес-процесами. Бухгалтерський облік як основна інформаційна система підприємства управління має забезпечити керівництво для прийняття управлінських рішень такою інформацією, яка б передбачала зниження і запобігання екологічним ризикам та гарантувала діяльність підприємства в довгостроковій перспективі. «Щоб контролювати процес взаємного впливу природи і людини, необхідно володіти інформацією, яку може забезпечити бухгалтерський облік» [1, с. 291].

Орієнтація вітчизняного бухгалтерського обліку та звітності на міжнародні стандарти та практику ведення вимагає організації екологічно орієнтованого обліку та звітності. Як свідчить міжнародна практика, впровадження соціально орієнтованої ринкової економіки потребує якісно і кількісно нової інформації про діяльність суб'єктів господарювання. Мова йде про інтегровану інформацію, яка б поєднувала фінансові та не фінансові показники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема є багатоплановою та складною. Дослідженням окремих сторін екологічного стану

економічних систем присвячені роботи відомих учених, серед яких Вернадський В., Гайдуцький П.І., Гринів Л., Жук В.М., Замула І., Ларуш Л., Максимів Л., Малюга Н.М., Подолинський С., Руденко М., Шевчук В.О., Федоров М. та інші. Питання організації та ведення екологічного обліку висвітлювали в своїх роботах Бешуля І.В., Бичков М.Ф., Блам І.Ю., Василевська Н.А., Вороновська О., Т.А. Кірсанова Т.А., Кірсанова Є.В., А.А.Левченко, Ляпіна А., Максимів Л.І., Майданевич П.М., Мкфтчян Г.М., Пелиньо Л.М., Сорока Л.С. та інші. Разом з тим багато актуальних питань з даної проблеми залишилися невирішеними, деякі остались поза увагою, інші потребують узагальнення та однозначного вирішення. Крім того, більшість авторів питання екологічного обліку розглядають лише по відношенні до сільськогосподарських підприємств. На нашу думку, це актуально для будь-яких підприємств, які сьогодні функціонують.

Метою даної статті є висвітлення питань організації екологічного обліку для формування інформації звітності з метою забезпечення внутрішніх та зовнішніх користувачів необхідною інформацією для прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Природні блага (навколишнє середовище і природні ресурси) дані нам природою і можуть бути використані як одним так і декількома поколіннями. Тому роль бухгалтерського обліку у реалізації соціальної складової полягає в інформаційному забезпеченні прийняття рішень щодо справедливого розподілу відповідних благ між поколіннями. Мова йде проте, що ми залишимо своїм нащадкам.

Система екологічного обліку є об’єктом регулювання різних рівнів:

І. Світовий (глобальний, міжнародний) рівень регулювання, що виражається у здійсненні спеціальних заходів, ініціатив та актів у міжнародному

масштабі. Ключову роль відіграють ООН, Світовий банк, Міжнародний фонд економічного співробітництва й розвитку, зібрання країн «Великої сімки» тощо. Так в 2003 році Європейська комісія ООН, за сприяння Міжнародного фонду економічного співробітництва й розвитку, а також Світового банку, опублікувала посібник з Національного обліку «Комплексний екологічний і економічний облік» [2].

II. Регіональний рівень регулювання виражається у здійсненні спеціальних заходів, ініціатив та актів в межах певного регіону, континенту, групи країн. В цьому плані Україна має стати членом Європейського союзу та слідувати розробленим екостандартам та положенням.

III. Державний рівень регулювання, що виражається у здійсненні спеціальних заходів та затвердження нормативних актів на рівні окремих країн.

IV. Місцевий рівень регулювання, коли на рівні області, району вирішуються питання еколого-економічної безпеки.

V. Рівень підприємства (організації, установи), коли кожне підприємство в межах своєї екологічної політики здійснює регулювання природоохоронної діяльності, ведення екологічного обліку та складання екологічно орієнтованої звітності.

На національному рівні екологічний облік трактують як облік фізичних запасів природних ресурсів, вартісного оцінювання деградації навколишнього середовища і відповідних витрат на природоохоронні заходи, а також розрахунку дійсного (чи «зеленого») ВВП [1, с.199].

Відображення в бухгалтерському обліку підприємства операцій, пов’язаних з його екологічною діяльністю, дозволить формувати інформацію про екологічне управління підприємством і оприлюднювати її з метою інформування громадськості про результати такої діяльності, що є одним з

факторів формування ділового іміджу та сприяє зміцненню економічної безпеки на локальному та глобальному рівнях [3, с.292].

Організація екологічно орієнтованого бухгалтерського обліку має бути направлена на забезпечення формування інформації про взаємодію природи та суб'єкта господарювання, природного капіталу суспільства та результатів діяльності господарюючого суб'єкта. Бухгалтерський облік має бути організований таким чином, щоб:

– фіксувати всі господарські операції підприємства, що здійснюються з використанням природних ресурсів;

– відображати екологічні наслідки будь-якої діяльності підприємства та його господарських операцій, явищ та процесів.

Зібрані і опрацьовані відповідним чином в процесі обліку дані мають у вигляді релевантної інформації використовуватись для розрахунку показників звітності з метою інформування внутрішніх і зовнішніх користувачів інформацією для прийняття управлінських рішень.

Тому погоджуємось з О. Вороновською [1, с.197] та визначенням, поданим в еколого-економічному словнику, що система комплексного еколого-економічного обліку – це структурно-скомпонований опис взаємодії між навколишнім середовищем і економікою в системі облікових показників [4]. Взаємозв'язки між економікою підприємства та природним середовищем в якому воно функціонує описують з двох позицій:

– природно-економічні зв'язки з урахуванням впливу на навколишнє середовище (фізичний вираз об'ємів викидів, забруднення навколишнього середовища, використання природних ресурсів тощо);

– еколого-економічні зв'язки конкретних економічних операцій (видатки природоохоронної діяльності, витрати ліквідації екологічних катастроф тощо).

Важливою проблемою організації екологічного обліку та формування звітності є використання більшості природного капіталу як безкоштовних благ. Це стосується перш за все землі, лісу тощо. Зниження родючості землі, покриву лісових ділянок тощо не враховується при оцінюванні результатів економічної діяльності таких підприємств. В даному сенсі погоджуємось з Л.С.Сорокою [3, с. 292], що господарюючі суб'єкти мають право лише на користування природними ресурсами. Проте, знищуючи їх та привласнюючи створений продукт, здійснюється розпорядження об'єктами національного багатства. При цьому, в кращому випадку, обліковуються лише кошти, оплачені за надане право на використання. Тому виконання економічних функцій перетворює природні ресурси на активи, які потребують визнання та оцінки. На даному етапі розвитку суспільства виникла необхідність справедливого (економічно виміряного та підтвердженого обліком) перерозподілу природних ресурсів і контролю за їх використанням [5, с. 72]. З погляду на це доцільним вважаємо розширення використання в обліку і звітності по відношенню до таких ресурсів якісних та кількісних показників і грошового виміру. Найбільш доцільною виглядає рекомендація їх оцінки за справедливою вартістю з врахуванням якості. При цьому атмосферне повітря відрізняється від інших природних ресурсів відсутністю власника, тому в бухгалтерському обліку може бути відображене лише в частині операцій з охорони складових природно-ресурсного потенціалу. Це дозволить підприємствам посилити контроль за впливом своєї діяльності на природні ресурси [3, с. 292].

Основною проблемою організації екологічного обліку та його інтеграцію в систему традиційного бухгалтерського обліку багато авторів відмічає труднощі оцінювання впливу на навколишнє середовище: забруднення повітря, води, виснаження земель сільськогосподарського призначення, потепління атмосфери

тощо внаслідок господарської діяльності людини і неможливість вираження такого впливу у грошовій формі. Тому підтримуємо думку В.О. Шевчука [6, с. 105], що на сучасному етапі розвитку суспільства слід побудувати таку систему обліку, яка б відповідала моделі екологічно та соціально орієнтованої ринкової економіки (ECOPE) – модель «вписування» господарювання у довкілля. На це звертає увагу В.М. Жук [7, с. 150], зазначаючи, що сьогодні існує потреба розширення об'єктів бухгалтерського обліку природно-ресурсного потенціалу, ідентифікації та балансового узагальнення виробництва і споживання відновлювальних енергетичних активів (зерна, кормів, гною та іншої сільськогосподарської продукції). Автор зазначає, що такі активи є істинним багатством людства та примножують енергію на Землі. Тому, у зв'язку з проблемами оцінювання таких активів, на сучасному етапі розвитку бухгалтерського обліку важливим завдання є розробка нових методологічних підходів до їх оцінки. Суть таких підходів автор бачить в пріоритетності енергетичних та соціальних факторів над грошово-міновими схемами. В даному сенсі доцільною є думка С.П. Сонько [8], що рівень розвитку країн сьогодні варто оцінювати не за рівнем ВВП, який якраз і свідчить про масштаби споживання ресурсів, а за рівнем ресурсної від'ємності їхніх економік. В сільськогосподарських підприємствах оцінювання такої від'ємності по відношенню до землі може бути показник родючості ґрунтів (уміст гумусу).

Організація екологічно орієнтованого обліку на рівні підприємства має розглядатись в контексті управлінського та фінансового обліку. У своїх працях вчені-обліковці виділяють такі об'єкти обліку: екологічні витрати; екологічні засоби (активи); екологічні зобов'язання; екологічний ефект; екологічні господарські операції; природні ресурси і права на їх використання. Л.С.Сорока [3, с.289 – 290] виділяє три групи об'єктів екологічного обліку:

1) активи (природно-ресурсний потенціал, генетично модифіковані організми, відходи виробництва, активи природоохоронного призначення);

2) пасиви (екологічні зобов'язання);

3) процеси (екологічні доходи, екологічні витрат та фінансові результати від екологічної діяльності суб'єкта господарювання).

На нашу думку доцільним є виділення об'єктами обліку земельні ресурси, водні та лісові ресурси, надра, біологічне різноманіття, території з видобування корисних копалин, атмосферне повітря тощо. За цими об'єктами необхідно відображати наявність, рух (збільшення, примноження, використання, відновлення тощо) природно-ресурсного потенціалу та витрати на їх утримання і доходи від їх використання. Л.С.Сорокою [3, с. 292] визначено також перелік господарських операцій: отримання дозволу на забруднення, запобігання забрудненню, вплив на навколишнє середовище, усунення наслідків забруднення, орендні операції тощо. Для відображення в бухгалтерському обліку зазначених специфічних об'єктів, необхідно розробити і законодавчо встановити відповідну методику їх обліку та формування показників звітності.

Облік капітальних природоохоронних вкладень доцільно деталізувати за основними напрямами: розміщення відходів, утилізація відходів, зменшення викидів в атмосферне повітря, скидів стічних вод, тощо. Облік поточних екологічних витрат необхідно здійснювати окремо від капітальних фінансових вкладень і відображати у складі витрат виробництва. Доцільним є окремо ведення обліку витрат на заходи ресурсозбереження й особливо, енергозбереження, вдосконалення з урахуванням екологічних вимог продукції; з попередження аварійності; підтримання відповідного рівня екологічної безпеки виробництва; та інших природоохоронних заходів. Не вирішеним залишається питання покриття (або попередження) збитку від аварійного забруднення

середовища. До складу неостаточно вирішених належить проблема обґрунтування ефективності природоохоронних вкладень, через порівняння витрат на здійснення заходів з результатами та відображенням інформації у звітності через відповідні показники (статті).

Показники звітності, пов'язані з використанням природних ресурсів, поліпшенням стану навколишнього природного середовища, витрат природоохоронної діяльності тощо можуть встановлюватися як самим підприємством у вигляді складового елемента екологічної політики підприємства так і зовнішніми користувачами у вигляді програм з охорони навколишнього середовища, екологічних стандартів та положень, нормативів відходів тощо.

Отже, необхідно врегулювати облік природно-ресурсного потенціалу. Для цього, крім внесення змін у діючі нормативні акти, доцільною є пропозиція Л.С. Сороки [3, с. 291] затвердити нове положення (стандарт) бухгалтерського обліку про облік придбання, оренди і охорони земельних, водних, лісових ресурсів, атмосферного повітря (права на його забруднення), надр, територій видобутку корисних копалин та біологічного різноманіття, оскільки вони на сьогоднішній день вважаються власністю народу України і не знаходять належного відображення в обліку. Відповідно, їх наявність, рух, втрата та виснаження у результаті господарської діяльності не знаходять відображення в обліку, що є свідченням неадекватність обліку природних ресурсів на макрорівні і актуалізує проблему необхідності розробки методології облікового відображення природних ресурсів на рівні підприємств.

Висновки. Результати проведених досліджень свідчать про необхідність врегулювання обліку природно-ресурсного потенціалу. Відповідно до міжнародних стандартів схему обліку природоохоронної діяльності має

будуватись на підставі таких принципів як значущість, об'єктивність, своєчасність, точність, повнота висвітлення та можливість перевірки. Упровадження екологічно орієнтованого обліку на підприємствах потребує формування в облікових працівників нового погляду, осмислення та формування професійного судження і практичних навиків спроможності формувати таку обліково-аналітичну систему підприємства, яка орієнтована на потреби менеджменту та відповідає сучасним реаліям та потребам суспільства. Це сприятиме прийняттю відповідних адекватних рішень з урахуванням економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. О. Вороновська. Сутність і розвиток екологічного обліку / О.Вороновська // Галицький економічний вісник. – 2011. – №2(31). – С.195 – 200.

2. Integrated Environmental and Economic Accounting – United Nations, European Commission, International Monetary Fund Organisation for Economic Cooperation and Deve lopment World Bank, 2003. – 598 p.

3. З.Сорока Л.С. Розвиток екологічного обліку в контексті економічної безпеки / Л.С.Сорока // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) №4 (28), 2014. – С.287 – 293.

4. Эколого-экономический словар. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecology.donbass.com.

5. Гайдуцький П.І. Роль бухгалтерського обліку в попередженні економічних криз / П.І. Гайдуцький, В.М. Жук // Економіка України. – 2012. – №12. – С. 72 – 82.

6. Шевчук, В.О. Абсолютні блага і ринок: виміри достатності теоретичної економії [Текст] / В.О. Шевчук // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 103 – 106.

7. Жук, В.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: моногр. [Текст] / В.М. Жук. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. – 648 с.

8. Сонько, С.П. Ноосферна динаміка просторових соціально-економічних систем [Текст] / С.П. Сонько // Ландшафт і сучасність. – 2000. – С. 23 – 26.

УДК 332.1 : 35.071.6

Стратічук Н.В.

СОЦІАЛЬНА МОБІЛІЗАЦІЯ ТА РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДИ ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано роль Проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», значення територіальних громад у вирішенні соціальних, економічних та екологічних проблем.

Ключові слова: *територіальна громада, сталий місцевий розвиток, децентралізація влади.*

Постановка проблеми. Люди в усьому світі прагнуть мати умови для життя, які передбачають наявність гідних побутових умов, отримання якісних житлово-комунальних та інших послуг, чисте та сприятливе довкілля. Існує багато проблем, з якими люди стикаються групами чи поодинці. Інженерні мережі та конструкції будівель чи об’єктів інфраструктури можуть бути виведені з ладу або цілком зношені; рівень надання соціальних послуг може виявитися незадовільним; довкілля, в якому живе громада, може бути небезпечним, тощо. Ці проблеми можуть негативно впливати на якість та умови проживання людей. Якщо бажанням людини є покращити умови власного життя, то такі проблеми слід розв’язувати. Проте, як правило, людина чекає, поки хтось інший почне вирішувати ці проблеми замість неї, докладе зусиль і покращить умови її життя. І такій людині байдуже, хто це буде: чи органи місцевої або державної влади, чи благодійні організації або громадські об’єднання, чи хтось інший. Часто можна почути: «Чому я маю це робити, коли за це відповідає уряд або місцеві органи влади?». І часто ми бачимо, що люди роками продовжують скаржитися, вимагаючи, щоб хтось інший прийшов та вирішив їх проблеми.

Отже, чи повинні люди чекати роками? Ні. Досвід країн світу, включаючи європейські країни і Україну, свідчить, що людям не потрібно чекати, щоб мати можливість вирішувати місцеві проблеми. Їм потрібно лише спробувати зробити щось власними силами. У сьогоднішньому світі організації-донори, державний сектор, органи місцевої влади та недержавного сектору визнають той факт, що жодна особа або організація не в змозі вирішити всі місцеві проблеми винятково власними зусиллями. Тому вони шукають відповідних партнерів, щоб об'єднати зусилля та разом вирішувати місцеві проблеми. Загальновідомо, що найкращими партнерами на місцевому рівні є самі ж громадяни. Якщо вони виявлять бажання допомогти собі самі, тоді згадані організації громадського та приватного секторів також продемонструють зацікавленість підтримати людей та їх ініціативи. Така підтримка надається на умовах партнерства. Партнерство ґрунтується на взаємній довірі та здатності людей допомогти самим собі у вирішенні проблем місцевого розвитку. Часто люди не мають достатнього досвіду або просто не знають як продемонструвати свою здатність бути надійним партнером. Тому вони потребують сторонньої допомоги для розвитку власного потенціалу. Саме у цьому контексті в Україні був успішно впроваджений Проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (МРГ), який працював з кінця 2007 до початку 2011 року, а потім були успішно започатковані і проведені друга та третя фаза Проекту.

Цей проект є спільною ініціативою Європейської Комісії та ПРООН в Україні. Ефективність підходу місцевого розвитку, орієнтованого на громаду, було продемонстровано в 25 регіонах України, 209 районах, 1143 місцевих радах та 1156 організаціях громад. Проект МРГ зробив внесок в покращення якості освіти, енергозбереження, охорону здоров'я та захист довкілля, принісши користь 1,2 мільйонам громадян України. Проект підсилив ефективне управління, підтримуючи такі його складові, як прозорість та підзвітність на місцевому рівні. Крім того, завдяки діям Проекту вдалося підвищити рівень

довіри між громадянами та місцевими органами влади, змінити «радянський» спосіб мислення місцевих громад та збільшити згуртованість громад. Впровадження МРГ також продемонструвало інші переваги активного залучення громадян до місцевого розвитку, а саме:

– краще розуміння потреб та пріоритетів громадян з боку місцевих органів влади та більш ефективний підхід до цільового використання коштів;

– краще розуміння громадянами викликів та проблем, з якими працюють місцеві органи влади;

– більш відповідальне ставлення та почуття відповідальності за громадські ресурси та блага;

– переваги прозорого прийняття рішень, що зменшує вартість впроваджуваних ініціатив громад.

«Громада» в даному випадку визначається як група людей, які живуть на одній території та стикаються з однаковими проблемами, мають однакові можливості щодо їх вирішення. Територія означає село або багатоповерховий будинок, вулицю чи мікрорайон [1].

Основний Закон – Конституція України, як суспільний договір між владою і громадою, базується на трьох основних аксіомах [3]:

1. Верховенство права.

2. Народ – єдине джерело влади.

3. Народ – власник всіх ресурсів.

Останнім часом в Україні кількість органів самоорганізації населення (ОСН) росла швидкими темпами. Незважаючи на це, більшість людей досі не знають, що являють собою ці органи і яку користь вони можуть приносити. Більше того, ОСНи часто плутають з ОСББ (об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків) та ГО (громадськими організаціями).

Говорячи простими словами, ОСН – це комітет, створений жителями будинку (або вулиці, кварталу, мікрорайону та ін.), Для того, щоб захищати їх

права та інтереси. Причому це представницький орган, з рішеннями якого змушена рахуватися місцева влада. Приміром, такий комітет може контролювати якість послуг ЖЕКу і вимагати від місцевих депутатів відміни рішень, які можуть зашкодити мешканцям даної території. Втім, в його права входить не тільки боротьба за справедливість, але і більш миролюбні дії. Наприклад, організація дозвілля: проведення свят, створення гуртків для дітей, допомога ветеранам тощо.

У будь-якого ОСН є керівництво (голова, його заступники, секретар). Якщо вони працюють на професійній основі, можуть за рішенням загальних зборів отримувати зарплату. До того ж, гроші знадобляться і на проекти комітету: ремонт та обладнання дитячих майданчиків, благоустрій території і т. п. Тому при створенні ОСН потрібно відразу визначитися з коштами. За законом він може отримувати гроші безпосередньо з місцевого бюджету (там може бути спецстаття витрат для цього), отримувати гроші у меценатів (фізосіб і юросіб) і гранти від донорських організацій [2].

Метою статті є донесення до населення основних понять громад, роль їх в соціальних, економічний та інших сферах життя населення, основні умови їх створення і переконання в позитивних аспектах децентралізації влади.

Виклад основного матеріалу. Територіальна громада – є структурним елементом українського суспільства, яке складається з окремих людей, сімей, громад, які об’єднуються у райони, регіони і в державу Україну.

Якщо вирішувати державні проблеми на рівні усієї держави, це може стати непосильним завданням навіть для таких посадовців, як Президент та Прем’єр-Міністр, але якщо вирішувати державні проблеми з рівня територіальних громад, їх можливо вирішити досить скоро і успішно, тому процес децентралізації влади, започаткований керівництвом нашої держави з кожним днем набуває обертів і в кінці-кінців все владнається.

Тимчасовість влади – є однією з найбільш тяжких проблем нашого суспільства.

Це призвело до того, що кожні 5 років в Україну приходить нова команда, яка пропонує свою стратегію розвитку держави і зараз також запропоновано програму 2020. Але тут мова не про ці програми, а про те, що держава не може реагувати кожні 5 років на ініціативу, яка змінює напрямок її розвитку. Для розуміння, уявіть собі великий корабель типу «Титанік». Його можливо повернути, але ціною яких зусиль. Для повороту «Титаніка» необхідні певні зусилля і час. Якщо капітану корабля «Титанік» скажуть: «Повертай негайно! Попереду айсберг!», а технічної можливості уникнути зіткнення не буде, він з співчуттям і гіркотою буде спостерігати гибель пасажирів, оскільки нічого зробити не зможе. Як і відбулося, історію про що всі знають.

Державний механізм подібний. Для його налагодження потрібний час не менше 20 років, тому й план розвитку повинен бути відповідним. Припустимо, що такий план ми склали. Але де той державний орган, який відслідкує його виконання? Нема в нас органу саме державного управління, який би не змінював свій персональний склад кожні 5 років.

Верховна рада – змінює, Кабінет міністрів – змінює, місцеві ради – змінюють і т.д. Не змінює свій персональний склад суд, але суд – це орган правосуддя. Де ще в нас не змінюється персональний склад? Науково-викладацький склад ВУЗів та інших навчальних та наукових закладів, всіляких академій, фахівці правоохоронних органів та прокуратури тощо.

А незмінного складу органу який би здійснював управління – надання потрібного напрямку державній діяльності в державі немає.

Ще є один суб’єкт державної безпосередньої влади, склад якого не змінюється кожні 5 років це наш український народ. Але безпосереднє народовладдя юридично гарантоване, а фактично не існує.

Проаналізувавши чинне законодавство дійдемо висновку про те, що реалізація конституційної гарантії безпосереднього народовладдя і дасть нам можливість вирішити проблему тимчасовості влади.

Сьогодні територіальні громади практично не використовують інструмент безпосереднього народовладдя, гарантований ст. 5 Конституції України та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» – загальні збори громадян за місцем проживання.

Вказані норми законодавства дають можливість громадянам за місцем проживання зібратися для вирішення питань місцевого значення.

На практиці це виглядає так, що майже в усіх територіальних громадах рівня міст є статути. І в цих статутах прописані процедури проведення загальних зборів громадян за місцем проживання, але таким чином, що загальні збори усієї громади неможливо зібрати [4].

Звичайно, одна родина не може змінити життя цілого поселення, так само як і власник квартири у багатоповерховому будинку не в змозі самотужки вирішити всі проблеми місцевого розвитку. І тільки тоді, коли всі разом докладуть зусиль і почнуть вирішувати існуючі проблеми спільно, навіть найважче завдання стане легким та здійсненним. Для цього треба зробити наступне:

1. Об’єднатися і створити організацію: організація дає можливість залучати необхідні ресурси для вирішення місцевих проблем; допомагає зробити більше за менші кошти та залучити до співпраці інші організації. Якщо люди об’єднуються в організацію, їхня думка стане доступною для більшої кількості партнерів.

2. Обрати компетентних лідерів: саме такі лідери, а не сторонні особи, зможуть виявити в людях бажання і здатність допомагати самим собі.

3. Збирати кошти, необхідні для функціонування та розвитку власної організації.

4. Визначити пріоритетні місцеві проблеми, які люди вважають за необхідне вирішити в першу чергу для покращення свого життя.

5. Оцінити реалістичність виконання визначених завдань.

6. Залучити ресурси (з різних джерел), необхідні для виконання організацією визначених пріоритетів.

7. Зберегти набуті результати для покращення умов життя на довготривалий період.

8. Встановлювати зв'язки та відстоювати власні інтереси в різних організаціях, які займаються реалізацією програм розвитку для поступового вирішення місцевих проблем.

Існує певний шлях, яким мають крок за кроком пройти громади для того, щоб самостійно виконати всі ці завдання. Часто люди не дуже добре ознайомлені з методиками і процедурами, яких слід дотримуватись. У випадку, якщо люди зацікавленні принаймні спробувати прийняти участь у Проекті, співробітники обласного/районного ресурсних центрів уповноважені надавати їм необхідну інформацію та підтримку. Громадяни можуть звертатись до таких центрів за будь-якою необхідною допомогою [1].

Метою цього проекту, є сприяння сталому соціально-економічному розвитку на місцевому рівні шляхом посилення спільного планування, управління та заохочування місцевих громадських ініціатив по всій Україні.

Особливої актуальності це питання набуває в процесі децентралізації влади, який зараз відбувається в нашій країні. Місцеві громади мають змогу представити власне бачення майбутнього і отримати мікрогранти для втілення найбільш раціональних пропозицій.

Велика роль в цьому процесі відводиться просвітницькій діяльності. Наприклад, в Херсонському державному аграрному університеті в рамках дисципліни «Стратегія сталого розвитку» організовуються навчальні візити до громад, які взяли участь у Проекті «Місцевий розвиток орієнтований на

громаду». Студенти ХДАУ мають змогу на практиці ознайомитись з успішними результатами діяльності громад в рамках Проекту. Дані місцеві ініціативи були успішно впроваджені завдяки об'єднанню зусиль мешканців сіл, місцевої, районної та обласної влади, Проекту МРГ та приватних спонсорів.

Також, для поширення інформації про успішні практики роботи громад, на базі ВУЗу організовуються лекції та семінари, на які запрошуються обласні координатори Ресурсного Центру зі сталого розвитку. На одній з таких останніх зустрічей на прикладі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Обрій - 2015», «Каїр», «Марфушка» та «Перлина Григорівки», були висвітлені результати виконання кооперативного компоненту Проекту, фінансового планування діяльності кооперативів, а також було презентовано досягнення кооперативів області.

Не дарма кажуть: краще один раз побачити, ніж сто разів почути. Тому, саме так звані study tour, мають найбільший ефект та вплив на студентську молодь. Наприклад, дуже запам'яталась громадська організація «Майбутнє Григорівки», що знаходиться у с. Григорівка Чаплинського району. Завдяки спільним зусиллям тут було покращено багато об'єктів: дитячий садочок, школа, амбулаторія. Інфраструктура цього населеного пункту досягла високого ступеню розвитку з часу участі місцевої громади в Проекті МРГ, що дуже важливо, адже соціальна сфера (поряд з екологічною та економічною) є обов'язковою складовою для подальшого сталого місцевого розвитку.

Такі якості мешканців Григорівки як єдність, згуртованість та відданість своїй справі стали запорукою процвітання громади села, а енергійність і завзятість її лідерів дозволили втілити сміливі задуми в життя.

Сталий місцевий розвиток можливий лише за умови сильних і спроможних громад, а соціальна мобілізація активних мешканців для їх створення – є запорукою успішного збалансованого розвитку всієї України.

Висновки. Для збільшення сталості принципів місцевого розвитку за участі громад, Проект МРГ допоміг в створенні багатьох організацій громад, форумів місцевого розвитку в кожному з партнерських районів, регіональних координаційних рад в кожному з регіонів, обласних та районних ресурсних центрів. Більшість з цих структур підтримки наполегливо діють і до цих пір, допомагаючи громадянам та органам влади вирішувати проблеми розвитку територій. Успішність першої та другої фази проекту МРГ стала фундаментом для ефективної роботи проекту в третій фазі, що сприятиме підтримці зростання потенціалу громад та місцевих органів влади у вирішенні їхніх спільних проблем – соціальних, економічних чи екологічних.

Список використаних джерел:

1. Проект ЄС та ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» / Практичний посібник для організацій громад (органи самоорганізації населення, кооперативи, організації співвласників багатоквартирних будинків, об'єднання громадян), 2012 р.
2. Как простые украинцы могут контролировать ЖЭКи и тормозить незаконные стройки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gromada-ks.blogspot.com/2012/11/blog-post_3567.html
3. Бачення основних причин проблем України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gromada-ks.blogspot.com/2012/11/blog-post_958.html
4. Пилипко А. Розвиток територіальної громади – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gromada-ks.blogspot.com/2015/05/blog-post_24.html#more

УДК 330.15:338.2:502.3:620.9

Сухіна О.М., Соловей М.В.

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЛОКАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА НОВАЦІЇ В АЛЬТЕРНАТИВНІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ – ДЛЯ НОВОСТВОРЕНИХ ГРОМАД БОРИСПІЛЬЩИНИ

В науковій статті розроблено пропозиції з розвитку економічного механізму локальної екологічної політики в децентралізованих одиницях Бориспільщини, зокрема, фінансових та адміністративно-організаційних інструментів. Визначені шляхи отримання додаткових коштів новоствореними територіальними громадами, в т. ч. завдяки встановленню плати за використання асиміляційних послуг екосистем, експорту біопалива в європейські країни та ін. Визначені пріоритетні джерела енергії, які можуть використовувати жителі Бориспільщини в побуті, транспорті, промисловості та сільському господарстві.

Ключові слова: *економічний механізм, локальна екологічна політика, новації, альтернативні джерела енергії, децентралізація владних повноважень, спроможні територіальні громади, Бориспільщина.*

> – Зимой в жилых домах блокадного Ленинграда главным отопительным средством для большинства обитаемых квартир стали особые маленькие печки, буржуйки. В них жгли всё, что могло гореть, в том числе мебель и книги. Деревянные дома разбирали на дрова. Добыча топлива стала важнейшей частью быта ленинградцев.
>
> *(https://ru.wikipedia.org/wiki/Блокада_Ленинград)*
>
> В блокадном Ленинграде жгли в домах даже кресты с кладбищ. *(Свідчення очевидців).*
>
> – В бідних країнах вирубують ліс на дрова. *(Усім відома інформація)*
>
> – На Украине вырубают леса, чтобы согреться.
>
> *(Владимир Синельников, http://radiovesti.ru/article/show/article_id/181266)*

Постановка проблеми. Рішенням № 986-51-VI від 13 серпня 2015 року Київська обласна рада Шостого скликання схвалила Перспективний план формування територій громад Київської області. Згідно з додатком до даного рішення – детальною картою-схемою «Київська область. Проект перспективного плану формування територій громад», розміщеної на офіційному сайті Київської обласної ради, на території Бориспільського району чітко зазначені 2 громади: «Бориспільська» та «Рогозівська». Тобто, так вирішила держава. І це більш логічно, оскільки в Європі відбувається укрупнення територіальних громад

(чергове об'єднання). Проте самі громади мають свою думку, і на жаль, не на користь с. Рогозів.

Село Рогозів Бориспільського району Київської області ще має всі шанси втретє стати районним центром. Згідно з Методикою формування спроможних територіальних громад (2015 р.), село Рогозів може стати потенційним адміністративним центром спроможної територіальної громади, оскільки відповідає всім положенням даної Методики, і в т. ч. положенню підпункту 2 пункту 6 «визначення потенційними адміністративними центрами населених пунктів (сіл, селищ, міст), які раніше мали статус районних центрів», а с. Рогозів вже неодноразово було центром: з 1782 р. село Рогозів було центром волості у складі Російської імперії; з 1926 р. село Рогозів було центром Рогозівського району Київської округи. В енциклопедії «Wikipedia» зазначено, що с. Рогозів входить до розділу «Колишні районні центри УРСР». Об'єднання територіальних громад навколо с. Рогозів буде відповідати пункту 3 «Формування спроможних територіальних громад…» Методики формування спроможних територіальних громад (2015 р.), оскільки здійснюється з урахуванням історичних, географічних, соціально-економічних, культурних особливостей розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Село Рогозів має досить розвинуту інфраструктуру, зручне розташування до прилеглих сіл майбутньої спроможної територіальної громади, розміщується за 16 км від м. Бориспіль на автотрасі Київ – Черкаси. В с. Рогозів станом на 2015 р. проживає 3000 жителів, налічується 1450 дворів. На сьогодення одним із пріоритетних напрямків розвитку с. Рогозів є вирішення екологічних проблем.

Формування екологічної політики в умовах децентралізації владних повноважень потребує розробки радикального інноваційного економічного механізму для її реалізації. Окрім традиційної фінансової бази, для здійснення природоохоронних проектів громада повинна формувати власну альтернативну.

Проблемами локальної екологічної політики в умовах децентралізації владних повноважень займаються у відділі економічних проблем екологічної політики та сталого розвитку Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», зокрема Є.В.Хлобистов, І.В.Патока та ін.

Проблемами розвитку та використання альтернативних джерел енергії в Україні займалися: Б.П.Коробко [2], В.М.Миханюк [2], О.Ф.Оніпко [2], Г.Осадчий [3] та ін.

Метою даної наукової статті є розробка пропозицій з удосконалення економічного механізму локальної екологічної політики для Рогозівської громади та інших громад Бориспільщини в умовах децентралізації владних повноважень.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 13 Конституції України «природні ресурси, які перебувають у межах території України, є об'єктами права власності Українського народу». Природні ресурси з асиміляційними властивостями також є власністю Українського народу. В умовах децентралізації владних повноважень природними ресурсами розпоряджаються територіальні громади. Практика країн з розвиненою економікою свідчить про те, що найбільш дійовим та ефективним способом забезпечення фінансової стабільності органів місцевого самоврядування є бюджетна децентралізація. Щодо розподілу надходжень екологічного податку, децентралізація бюджетних відносин в 2015 р. реалізується в Україні, але згідно підпункту 4.1 статті 69.1 Бюджетного Кодексу України до місцевого органу влади надходить лише 25% від сплати екологічного податку підприємствами, які знаходяться на території села, селища чи міста районного значення. За відсутністю в селі великих підприємств, надходження до сільської ради можуть бути символічними і складати 200 – 300 гривень/рік. Звісно, це унеможливлює здійснення природоохоронних заходів, зокрема, лісонасадження.

На розвиток економічного механізму реалізації екологічної політики в об'єднаних територіальних громадах доцільно здійснювати економічну оцінку екологічного капіталу територіальних громад [8], і в т.ч. використаних асиміляційних послуг екосистем [7, 9]; вилучати й справедливо розподіляти екологічну ренту [5]; впровадити екологічний рентний платіж за використання асиміляційних послуг місцевих екосистем, оцінювати еколого-економічні збитки. В проекті змін до «Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року» (який наразі подано на розгляд до Кабінету Міністрів України) та проекті Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2016 – 2020 роки включено положення: «впровадження вартісної оцінки екосистемних послуг» та «створення екологічно економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів, у тому числі природних ресурсів з асиміляційним потенціалом». Автор к.е.н., с.н.с. Сухіна О.М. надала пропозиції до цих законопроектів, які було враховано розробником – Міністерством екології та природних ресурсів України.

Бюджетних коштів буде недостатньо для реалізації екологічної політики в децентралізованих одиницях, і тому доцільно залучати інші фінансові інструменти, шукати нові фінансові важелі регулювання в сфері охорони навколишнього природного середовища, а також здійснювати пошук дійових механізмів наповнення бюджетів об'єднаних територіальних громад та їхнього ефективного використання. Але для ефективного функціонування спроможної територіальної громади доцільно мати власні кошти, і в т. ч. для здійснення природоохоронних заходів. Для реалізації проектів з охорони природи спроможні територіальні громади повинні формувати власну альтернативну фінансову базу, тобто правильно виробляти стратегію Фандрейзингу – пошук альтернативних джерел для фінансування місцевих цільових програм сталого розвитку. Прикладом може стати Рогозівська громада Бориспільського району

Київської області. В межах її можна створити акціонерне товариство, яке вироблятиме сільськогосподарську продукцію на основі сучасних технологій рослинництва, та розвивати тваринництво, оскільки в с. Рогозів ліквідовано всі тваринницькі ферми. Частина акцій повинна належати Рогозівській громаді. Можливо, доцільно добудувати цегляний завод для виробництва цегли із глини (видобуток глини і виробництво цегли має бути екологізованим). Сталий розвиток Рогозівської територіальної громади може стати предметом пілотного проекту, з урахуванням поглиблення децентралізації владних повноважень.

Територія Рогозівської громади може бути й туристичним об'єктом (на околицях села Рогозів, в урочищах Степова долина та Городище знайдено рештки посуду доби міді (IV – III тис. до н. е.). Неподалік від села виявлено групу скіфських могил. На околицях Рогозова знайдено рештки кісток мамонтів. В селі – найчистіше в районі озеро Біле.). Кошти від туристичної діяльності могли б надходити до бюджету громади. Добре було б, якби туристи обрали наше село, але доцільно все врегулювати, щоб не було навпаки: збільшення забруднення від неврегульованої туристичної діяльності.

Необхідним є збереження озера Біле села Рогозів, яке, згідно даних санепідемстанції, є найбільш чистою водоймою Бориспільського району. В озері водиться риба, і озеро використовується як рекреаційний ресурс – купатися дозволено цілий рік. І хоча згідно з Податковим кодексом України за оренду водойми можна отримувати дохід, доцільно все прорахувати наперед: чи не будуть природоохоронні заходи коштувати дорожче, ніж надходження за оренду озера.

Доцільно подбати про збереження підземних вод, оскільки останнім часом у колодязях рівень води зменшується. Бажано також, щоб у центрі села було облаштоване джерело питної води.

На сьогоднішній день одним із найбільш актуальних проблем є масштабна вирубка лісів. Оцінки вчених показують, що ліс коштує дорожче як виробник

кисню, а не як вид палива. Вченими розраховано, що вартість екосистем лісу в 3 рази більша, ніж вартість лісу в якості дров. Зараз оцінюються лише ресурсні функції лісів, а лісові водорегулюючі функції не беруться до уваги. Це є дуже актуальним в умовах децентралізації владних повноважень, оскільки потрібно буде оцінювати послуги локальних екосистем для того, щоб приймати виважені рішення при їх використанні.

За даними Державного агентства лісових ресурсів України станом на квітень 2016 р. для насадження (вручну) 1 га соснового лісу та догляду за ним необхідно як мінімум 7,0 – 8,0 тис. грн., проте до рубки лісу треба чекати 80 – 90 років (а дубового лісу – до 200 років), постійно витрачаючи кошти на охорону та збереження лісу від шкідників чи негоди. Це не малі кошти для громади.

Дуб і сосна мають найбільшу киснепродукуючу здатність (відповідно, 6,7 т/га і 4,8 – 5,9 т/га). Щороку 1 га 20-річних соснових насаджень поглинає 9,35 т вуглекислоти і виділяє 7,25 т кисню, а 60-річних – 14,4 т і 10,9 т. У свою чергу, 40-річні діброви за рік поглинають 18 т вуглекислоти і виділяють 13,9 т кисню. Крім того, штучно насаджені ліси мають меншу киснепродуктивність. І.П. Лакида визначив, що киснепродуктивність модальних штучних сосняків міських лісів Києва становить за загальною продуктивністю від 38,2 (вік – 10 років) до 2224,6 (вік – 140 років) т/га. Для розрахунків використано результати досліджень українських вчених (П.І.Лакида, І.П.Лакида та ін.).

В часи нинішніх складних реформ у людей немає коштів на опалення будинків, тому інтенсивними темпами йде розкрадання лісів – їх вирубування для опалення будинків. Замість того, щоб навколо Києва були ліси (зелена зона), вони нещадно вирубуються, і спалюються в котлах будинків. Окрім того, самі жителі в будинках повільно отруюються чадним газом.

Вже мало людей ходить на місцевий ринок. Із 3000 жителів села (переважно православних) до храму ходять лише 30 – 50 віруючих (інколи у великі церковні свята – понад 100 чол.), а до революції 1917 р. ходило до церкви

більше 3300 жителів села (майже всі), і після революції, й після Великої вітчизняної війни, і в атеїстичні часи храм був заповнений людьми, а тепер, в період відродження Свято Православ'я – храм пустує, і однією з причин є нестача коштів, оскільки майже всі кошти селян ідуть на опалення будинків дуже дорогим природним газом та цінною дубовою деревиною, оскільки в сосні – багато смоли. Але сосни спилюють для виробництва пелет. Окрім того, ще доцільно придбати котли на пелети чи дрова за 10,5–12,0 тис. грн. вітчизняного виробництва (імпортні котли – в 2 – 3 рази дорожчі), труби та інше обладнання, заплатити за їх встановлення. У 2014 р. для переведення будинку на опалення пелетами/дровами домогосподарство платило до 40,0 тис. грн., у 2015 р. – значно більше). Невеликий вантажний автомобіль («ГАЗ») неколотих дубових дров коштує від 3,5 тис. грн., а колотих – 5,0 тис. грн. Їх вистачає приблизно на 1 місяць (все залежить від розмірів будинку, температури повітря). Якщо пенсіонер отримує 1,2 тис. пенсії за місяць, звідки він візьме 15 – 20,0 тис. грн. на дрова на 1 сезон? А за природний газ ще більше доводиться сплачувати, тому хто не придбав котлів на дрова, всю зиму мерзне при температурі 13 0С.

Програму енергозбереження (підвищення енергоефективності) в Бориспільському районі на 2013 – 2018 роки було затверджено на сесії районної ради 28 січня 2012 р. У рамках програми з метою енергозбереження передбачався поступовий перехід на використання альтернативних видів палива; запровадження та розвиток енергоефективних технологій. Відтак в опалювальний період 2013 – 2014 рр. в Бориспільському районі було відкрито 20 пелетних котелень (і в с. Рогозів – у школі), що забезпечували теплопостачання соціальних об'єктів: шкіл, дитсадків, медамбулаторій, будинків культури, тощо.

21 липня 2015 року на черговому пленарному засіданні Бориспільської районної ради з урахуванням висновків та рекомендацій постійних комісій райради з питань соціально-економічного розвитку та з питань екологічної політики і енергозбереження відповідну програму було доповнено підрозділами

«Енергозбереження для населення» та «Енергозбереження для бюджетної сфери».

Проте встановлення вітрових установок та сонячних станцій є досить дорогим заходом для населення. Якщо вже в багатьох країнах розвинена альтернативна енергетика, у м. Бориспіль в кінці 2012 р. було встановлено перший великий вітряк (був у користуванні в Європі) вартістю 153 200,0 євро. Висота щогли вітряка – 32 метри, до центра ротора – 35 метрів. Вітряна турбіна вітрової електростанції – BONUS-450. А в селі Рогозів до цих пір немає ні вітряків, ні сонячних батарей. Виходячи з історичних фактів, коли на поч. ХХ ст. у Рогозові проживало більше 3 тисяч жителів і основою господарства було млинарство («на той час у селі було близько 50 вітряків»), чи не можна використати даний факт (50 вітряків) для встановлення вітряних електростанцій і створення вітропарку? Хоча зараз доцільно встановлювати і сонячні батареї й вітряні електростанції, оскільки й вітер не завжди є, і сонце.

У зв'язку зі створенням об'єднаних територіальних громад, проблемами природокористування та вирішенням екологічних проблем почали перейматися більшість місцевих жителів. На сайті Міністерства екології та природних ресурсів України постійно друкують новини про дитячі конкурси в сфері охорони природи, районні конкурси екологічних агітбригад та ін. Учні Рогозівської ЗОШ І-ІІІ ступенів беруть участь у Всеукраїнському конкурсі дослідницьких робіт для учнів 6-8 класів загальноосвітніх навчальних закладів Національного центру «Мала академія наук України» (в т.ч. в номінації «Альтернативна енергетика»). На основі проведеного дослідження учнем Рогозівської ЗОШ Соловей М.В. було запропоновано наступне: в рамках міжнародної співпраці об'єднаним територіальним громадам доцільно долучитися до нового проекту по заміні бензину альтернативним видом палива. Так, у японському місті Фудзісава почав курсувати перший у Світі автобус, який працює на біопаливі, виготовленому із евгленових водоростей. Автобус робить

22 поїздки в день. Евгленові водорості живуть у прісних водоймах по всьому світу (деякі види – і в морських водах), містять хлорофіл і здатні поглинати вуглекислий газ. Серйозний крок японці уже зробили – першими в світі навчилися вирощувати евгленові водорості у промислових масштабах. Біологічне паливо було створене компанією Isuzu спільно з компанією Euglena. Завдяки таким технологіям зменшується навантаження на екосистеми.

Щодо міжнародної співпраці, в селі Іванків Бориспільського району в жовтні 2015 р. відбувся День електромобільності – реальний крок у соціально-економічному розвитку району. В рамках святкувань голова Бориспільської районної державної адміністрації Дмитро Воронін та Почесний Консул Монако в Естонії Юрі Тамм підписали меморандум про співпрацю у галузі чистої мобільності між Князівством Монако та Бориспільською РДА. Сторони висловили готовність зміцнювати відносини та сприяти обміну досвідом між науковцями, інженерами, підприємцями та посадовцями обох країн в галузі енергозбереження, а також підтримувати розвиток спорту, культури та бізнесу району і, зокрема, Іванківської сільської ради [1]. Необхідно і Рогозівській с/р вивчати даний досвід. Окрім електромобілів, жителі Бориспільщини користуються й сегвеями.

За даними Бориспільської районної державної адміністрації, Бориспільський район один з перших в області почав використовувати альтернативні джерела енергії. На Бориспільщині працює 20 комунальних котелень на альтернативних видах палива: пелетах, дровах. Повністю опалюються школи, будинки культури. Обслуговує це компанія «УкртеплоКиїв» з 2013 р. Природний газ не використовується. У дитячому садочку в с. Гнідин Бориспільського району встановлені установки, які працюють, як сонячні батареї.

Використанням альтернативних джерел енергії займається більше приватний сектор. У своєму секторі в с. Сеньківка Бориспільського району господар встановив сонячні батареї. Він заплатив 10,0 тис. доларів США. Йому вистачає енергії майже на рік, за виключенням 3 місяців взимку, коли сонячних днів мало. У приватників є електромобілі. Вже була презентація.

Авторами досліджено, що в селі Рогозів Бориспільського району школу опалюють пелетами; жителі села почали встановлювати котли на дрова і опалюють будинки цінною дубовою сировиною, оскільки сосна не підходить – горять димові труби, які доводиться замінювати.

У селі Вишеньки Бориспільського району замінили газові котли й перейшли на альтернативне паливо. Вже опалюють пелетами школу, будинок культури, дитячий садочок, сільську раду, бібліотеку. У приватному секторі є сонячні батареї, вітряки. Вітряків уже близько 10, а сонячних батарей – більше. Люди заходять до сільської ради, цікавляться, хочуть об’єднуватися, щоб разом встановлювати сонячні батареї, але для цього потрібні кошти.

Котельня Бориспільської центральної районної лікарні працює на пелетах.

Біля с. Глибоке Бориспільського району працює електростанція на біогазі.

У с. Гнідин Бориспільського району господарник встановив сонячну електростанцію. Обладнання для сонячної електростанції обійшлося київському підприємцю у 7,5 тис. доларів США. Монтаж довелось робити самотужки – кваліфікованого підрядника господарник не знайшов.

Начальник управління агропромислового розвитку РДА Бориспільської районної державної адміністрації повідомив, що «на підставі аналізу динаміки цін на енергетичні, промислові та сільськогосподарські види продукції останнім часом відзначається перспективність розробки та обумовлює доцільність виробництва біопалив з біомаси на Бориспільщині. Енергетична біосировина умовно поділяється на первинну (солома, стебла, торф, відходи деревини) та вторинну (гній, гноївка). В Бориспільському районі сільськогосподарські підприємства мають у достатній кількості вільні ресурси первинної енергетичної сировини. Використання вільних ресурсів енергетичної біомаси для виготовлення паливних брикетів та пелетів дозволить підприємствам агропромислового комплексу району отримати додаткові прибутки та залучити додаткову кількість трудових ресурсів. Так, зокрема ПП «Голуб» (с. Любарці Бориспільського району) ввело у експлуатацію зерносушарку потужністю 400 тонн зерна на добу, джерелом енергії для якої слугують дрова, лушпиння соняшника, та інше. Використання альтернативних джерел енергії в агропромисловому комплексі Бориспільського району зменшить залежність товаровиробників від зовнішніх чинників, зменшить витрати на виробництво продукції та збільшить доходи аграріїв.»

Але так, як це зробили в селі на Вінниччині – повністю відмовились від природного газу й перейшли на альтернативні види палива [6], в селах Бориспільщини повністю від природного газу відмовитись не можуть.

В Японії вже розроблена технологія штучного фотосинтезу [4] та ін. [10].

Дослідники Вісконсінського університету в Медісоні приборкали кінетичну енергію ходьби. Вони розробили спеціальне взуття. Таке взуття могло б стати цікавим рішенням для віддалених місцевостей, де немає можливості підключитися до електромережі.

Отже, жителі Бориспільщини в цілому мало використовують альтернативних джерел енергії, тому в умовах децентралізації владних повноважень органи місцевого самоврядування повинні розробляти такі економічні механізми локальної екологічної політики, які б спонукали жителів використовувати альтернативні види палива задля збереження природи та ін.

Автори пропонують вирощувати у Бориспільському районі рослини, з яких можна виробляти біопаливо та експортувати за кордон, оскільки у найбільшому обсязі в 2015 році в Україні замовляли біологічне паливо, деревину й сою (все це експортувалося до Польщі). Великобританія купує в України сировину деревну, дрова, рапс, деревне вугілля, брикети, пелети; Німеччина – рапс, сировину деревну, дрова, біологічне паливо; Литва – біологічне паливо; Польща – біологічне паливо, сою, деревне вугілля, брикети, пелети. Тому новостворені територіальні громади можуть мати додаткові кошти, але доцільно

подбати про збереження ґрунтів (щоб не призвести до їх виснаження) та навколишнього природного середовища.

Досить гостро стоїть проблема з поводженням з твердими побутовими відходами. За вивезення та утилізацію побутового сміття європейці щомісяця сплачують 300 євро. Доцільно розділяти домашнє сміття в різні контейнери, наприклад окремо: скляні пляшки, тонкий пластик, товстий пластик, картон, змішане сміття, залізні банки, папір, полістирол, скло, батареї, метал, органічні відходи, пакування «Тетрапак», тканина, туалетне сміття.

Представникам громад корисно було б брати участь у щорічному Національному форумі «Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології», який проходить у м. Києві. Метою Форуму є сприяння залученню інвестицій та інновацій, реалізація екологічно дружніх, ресурсо- та енергоефективних технологій на місцевому рівні, розроблення рекомендацій для комплексного розв'язання муніципальних і регіональних проблем у сфері поводження з відходами, сприяння співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, науки, бізнесу, формування нормативно-правової бази у сфері поводження з відходами в умовах децентралізації влади, налагодження та зміцнення міжнародного співробітництва, збереження природи, впровадження засад збалансованого розвитку територіальних громад в Україні.

За даними наукової літератури, з кожним днем з'являються нові розробки з утилізації побутового сміття. Так, «науковці з Нідерландів представили останні розробки в галузі оброблення відходів – поліпшену технологію, яка без попереднього сортування, в рамках однієї системи, розділяє й очищає всі відходи, які туди надходять, до первісної сировини. Система повністю

переробляє всі види відходів (медичні, побутові, технічні) в закритому циклі, без залишку. Сировина повністю очищається від домішок (шкідливих речовин, барвників тощо), пакується та може бути використана вдруге. При цьому система екологічно нейтральна. У Німеччині споруджено та протестовано TÜV (німецькою Службою технічного контролю та нагляду) завод, який успішно працює за даною технологією 10 років у тестовому режимі. На сьогодні уряд Нідерландів розглядає питання про будівництво на території своєї країни»[3]. Українці також повинні використати даний досвід.

Досить ефективним є громадський контроль (в одній громаді побачили, що одна із бензозаправок сплачує до бюджету мізерні кошти, вони поставили активістів на один день рахувати кількість машин і палива, і доходи до бюджету громади збільшилися в десять разів). Доцільно також використовувати бензин екологічного паливного стандарту Євро-5.

Як і раніше, вирішення екологічних проблем може відійти на другий план, оскільки населення зараз переймається іншими проблемами, найбільшою з яких є опалення будинків. Хоча зима 2015 – 2016 рр. і не була лютою, проте значна частина жителів, які не встановили котли на дрова чи пелети, всю зиму мерзли, температура в домівках не перевищувала +13 – +14 ^{0}С. Дітям учити уроки було дуже проблематично. А як будуть великі морози?

Автор і житель Бориспільщини Соловей М.В. записав свідчення очевидців:

Випадок 1: «Йшли сільські жінки дорогою з церкви й розмовляли між собою… Мимо проїжджала чергова фура з лісом-кругляком.

– Бачите, люди, скільки везуть лісу кожного дня! Куди везуть? А вивозять найкращі сосни, дуби, акації!

Раніше, коли виходили за село, бачили ліс. Далеко серед лісу стояла хатка лісника. Тепер нема лісу. Тільки хатинка стоїть самотня. Все вирубали! Частково продають людям гілля з обрубаних дерев. Та через два роки не стане чого продавати! Природний газ жителям села вже недоступний через високу вартість. Як виживати? Раніше сушили тваринний послід,

[3] Іноваційна діяльність у проектуванні логістичних технологій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studopedia.org/12-24604.html

картоплиння, розкривали солом'яні стріхи та протоплювали в хатах. Від такого смороду, кіптяви люди задихалися в хатах або й помирали, чадіючи, і разом з дітьми.

Зараз дехто спромігся та закупив котли на дровах (твердопаливні). А що ж туди кидати? Треба дуб! Рік-два – й лісу нема. Виживай, дядьку, або помирай від холоду. До чого ми йдемо?».

(Від авторів: в районі хатинки лісника сосновому лісу вже більше 100 років, тому, можливо, він вже підлягав вирубці).

Випадок 2: «В яку хату не зайдеш – і бідкаються люди: що далі робити? Як опалювати будинки? Одні селяни на базарі вголос кричать, що мало дали субсидії. Що ж то 300 – 500 кубів газу?»

Випадок 3: «А які малі зарплати, пенсії! Як тільки зубожіли наші люди! Як прихилились наші старенькі до землі! Сили покидають їх. Тупають, тупають біля продавців, прицінюються, та так з порожньою торбинкою і йдуть додому, похитуючись».

Випадок 4: «Ось одна пенсіонерка вийшла погрітися на вулицю, бо там тепліше. Газ економить. В хаті холодно. Сидить в зимньому верхньому одязі всю зиму. Вона тримає в руках чашечку з водичкою.

– Бабусю, Ви, мабуть, після ковбаски чи сальця водичку п'єте?

– Ой, давно я не їла ні м'ясця, ні ковбаски, ні пундиків. Ото сходжу в магазин та хоч понюхаю того запаху – і то легше стане. Та плачу, плачу мовчки. Де ж це наші обранці? Чи не мерзнуть вони, чи не ходять вони, як я – в латаних штанцях, сорочечках? Господи, прости мене грішну.»

Випадок 5: «В сусідньому селі проживає мама з сином. Після автомобільної аварії дуже слабує вона. Хлопець не завжди знаходить якийсь підробіток, часто без їжі сидять. Дров таки привезли машину за 4,0 тис. грн., але таких треба три машини на зиму! Де взять копійку? Просто син ходить, шукає сухе дерево та мішечком носить додому. Як-небудь прокурюють у хаті. Ой, як важко!».

Випадок 6: «*У* пенсіонерки в хаті всю зиму 2015 – 2016 рр. була температура +13 ^{0}С. Економить. Надана субсидія – лише 365 м^3. В її сусіда, коли приїхали гості, за добу нагоріло 30 кубів газу! Зазвичай використовують 17 – 20 кубів газу за добу. Гості тепер не часто бувають. В її знайомої навіть вода в хаті замерзає. Пенсіонерка лише за використання природного газу платить до 2000,0 грн./місяць, але цього вистачає, щоб лише не замерзнути від холоду, а мала пенсія не дозволяє використати більше природного газу (пенсія – трохи більше 1000 грн.). На ринок вже не ходить, а лише за хлібом.». А як зима буде люта?

Доцільно також побажати й мешканцям Бориспільщини: не смітити, припинити спалювати зелений бур'ян і труїти щодня людей весною, влітку й восени. Натомість – виготовляти із бур'янів компости. Одноразові пляшки можна використовувати як годівниці для птахів чи інших побутових потреб.

Висновки. Таким чином, формування Рогозівської самостійної територіальної громади з центром у с. Рогозів в цілому відповідає положенням Методики формування спроможних територіальних громад (2015 р.): здатності

органів місцевого самоврядування вирішувати суспільні питання, які належать до їх компетенції, для задоволення потреб населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць; історичних, географічних, соціально-економічних, культурних особливостей розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць; розвитку інфраструктури; фінансового забезпечення; трудової міграції населення; доступності послуг у відповідних сферах, вирішенню та запобіганню екологічним проблемам з допомогою інтеграції екологічної політики в галузеві політики, а також впровадження стратегічної екологічної оцінки. Органам місцевого самоврядування доцільно вирішувати і економічні, й соціальні, й екологічні проблеми паралельно. Проте охорона навколишнього природного середовища в об'єднаних територіальних громадах повинна бути направлена на запобігання забрудненню природи, а не на усунення його наслідків, і пріоритетним шляхом вирішення даної проблеми є розвиток економічного механізму локальної екологічної політики в умовах децентралізації владних повноважень, використання альтернативних джерел енергії та екологізація виробництва, яка є напрямком до сучасної секторальної екологічної політики, що реалізується у країнах Західної та Центральної Європи.

Список використаних джерел:

1. На Бориспільщині відбувся День електромобільності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kyiv-obl.gov.ua/news/article/na_borispilschini_vidbuvsja_den_elektromobilnosti_ [20 жовт. 2015 р.].

2. Оніпко О.Ф. Вітроенергетика та енергетична стратегія / О.Ф.Оніпко, Б.П.Коробко, В.М.Миханюк. – К.: УАН, Фенікс, 2008. – 168 с.

3. Осадчий Г. Солнечная энергия – возобновляемый ресурс мирового значения. – [Электронный ресурс] / Г.Осадчий. – Режим доступа: http://the-day-x.ru/solnechnaya-energiya-vozobnovlyaemyj-resurs-mirovogo-znacheniya.html [17 лип. 2012 р.].

4. Сухіна О.М. Новий метод вартісної оцінки асиміляційного потенціалу атмосферного повітря на основі штучного фотосинтезу // Цілі збалансованого розвитку для України : міжнар. конф., 18 – 19 червня 2013 р. (м. Київ, Національний центр ділового та культурного співробітництва «Український дім» (Національна екологічна рада України, Всеукраїнська

екологічна ліга (ВЕЛ)) : матеріали міжнар. конф. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2013. – С. 287 – 291.

5. Сухіна О.М. Розвиток теорії екологічної ренти та справедливого її розподілу / О.М.Сухіна // Економіка України. – 2014. – № 7. – С. 49 – 68.

6. Українське село повністю перейшло на альтернативні джерела енергії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/ukrayinske_selo_povnistyu_pereyshlo_na_alternativni_dzherela_energiyi_n632749 [20 лист. 2015 р.].

7. Suhina E.N. The economic mechanism of realization of environmental policy in conditions of decentralization of authority in Ukraine / E.N.Suhina // Украйна – България – Европейски Съюз: съвременно състояние и перспективи : сборник с доклади от международна научна конференция (Varna, Bulgaria, 10 – 16 September 2015). – Том 1. Варна – Херсон: Наука и икономика, 2015. – С. 20 – 25.

8. Suhina O.M. Capital écologique des communautés unis locales de l'Ukraine: la recherche d'écorente / O.M.Suhina // Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : International scientific conference, January 29, 2016, Klaipeda: proceedings of the conference. – Klaipeda: Baltija Publishing, 2016. – С. 232 – 236.

9. Suhina O.M. Evaluation of the coefficient accounting of assimilative properties of natural zones of Ukraine for the differentiation of rates of ecological rent tax / O.M.Suhina // Economics for Ecology (ISCS'2015) : papers presented at 2st International Scientific Conference in Sumy (Sumy, May 6 – 7, 2015). – Sumy: Sumy State University. – 2015. – P. 90 – 93.

10. The Encyclopedia of Alternative Energy and Sustainable Living. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.daviddarling.info/encyclopedia/AEmain.html

УДК 664:330

Тушинська Л.М., Чорна Т.М.

СУЧАСНИЙ СТАН І ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасний стан і основні проблеми функціонування харчової промисловості України, перспективи та основні напрямки її розвитку, шляхи та способи підвищення конкурентоспроможності галузевої продукції.

Ключові слова: *харчова промисловість, виробництво, ефективність, конкурентоспроможність харчової промисловості.*

Постановка проблеми. В умовах глобальних викликів сьогодення врахування пріоритетів сталого розвитку в діяльності підприємств харчової промисловості виступає запорукою забезпечення населення країни якісними та доступними продуктами харчування, а також є фундаментом для зміцнення та зростання національної економіки.

В сучасних ринкових умовах набуває актуальності питання щодо використання наявного потенціалу підприємств харчової промисловості України, що є головним чинником ефективного вирішення економічних та соціальних проблем держави, а також запорукою забезпечення світової конкурентоздатності вітчизняної економіки в умовах глобалізації.

Харчова промисловість є однією з найважливіших галузей економіки України, тому пріоритетним завданням на держаному рівні повинно бути створення сприятливих умов для її ефективного функціонування і розвитку.

Значення харчової промисловості полягає у задоволенні потреб населення країни в продовольчих товарах, формуванні потужного експортного потенціалу, суттєвому внеску до державного бюджету, сприянні надходженню іноземних інвестицій та наданні робочих місць значній частині населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічним проблемам харчової промисловості України присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: О.М. Алимова, І.Д. Блажа, В.М. Геєця, Б.М. Данилишина, Л.В. Дейнеко, С.І. Дорогунцова, А.О. Заїнчковського, М.Г. Ісаєвої, А.С. Лисецького, І.І. Лукінова, Я.Б. Олійника, Б.Я. Панасюка, І.О. Сингаївського, В.Д. Слюсаря, Л.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченка, П. Хейне, І.Р. Юхновського та багатьох інших.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану, виявленні основних проблем і аналізі шляхів підвищення конкурентоспроможності харчової промисловості України.

Виклад основного матеріалу. Харчова промисловість є однією із провідних галузей вітчизняної економіки, яка за обсягами виробництва поступається лише чорній металургії, забезпечуючи більше 15 % промислової продукції України.

Важливість харчової промисловості підтверджується тим, що підприємства зазначеної галузі формують продовольчу безпеку країни, забезпечують населення необхідними продовольчими товарами, видатки на споживання яких становлять понад 60% загальних грошових витрат домогосподарств.

До складу харчової промисловості України входить понад 40 галузей, які виробляють продукти харчування. Основними серед них є цукрова, борошномельно-круп'яна, олійно-жирова, хлібопекарська, спиртова, плодоовочеконсервна, рибна, молочна, м'ясна, виноробна, кондитерська, пивоварна, тютюнова та інші [1].

Динаміка обсягів реалізованої продукції харчової промисловості у 2005 – 2015 роках представлена на рис. 1 [4].

Аналіз представлених даних показує, що темпи зростання харчової промисловості з року в рік є нестабільними. Так, найвище значення цього показника зафіксовано в 2014 році (21,2%), найнижче – в 2008 році (15,2%).

Динаміка фондів і споживання основних продуктів харчування з розрахунку на одну людину свідчить, що населення країни на даний момент забезпечується національним виробником на 50% [5]. Задоволення потреб населення України в продуктах харчування значною мірою досягається за рахунок імпортних товарів. Сьогодні у великих містах 60 – 70% продовольства забезпечується за рахунок імпорту. Вступ України до СОТ збільшив долю продуктового імпорту [6].

Харчова галузь України має всі передумови для ефективного розвитку та піднесення – сприятливий природний, ресурсний та людський потенціали, продуктивне використання яких забезпечило б належне місце країни на світовому та вітчизняному ринку продовольчих товарів.

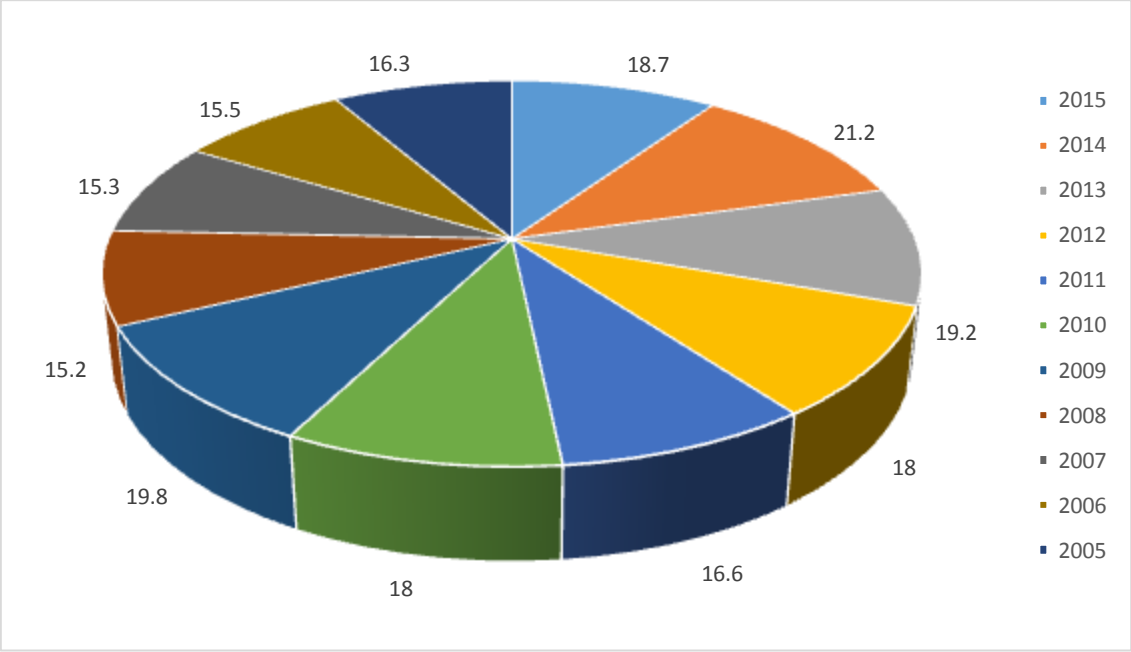

Рис. 1. Обсяги реалізованої продукції харчова промисловість України у 2005 – 2015 рр.

Успіхи та невдачі українських підприємств харчової промисловості слід розглядати як результат взаємодії низки чинників: зовнішніх (попит на ринку послуг, рівень доходів населення, стан розвитку науки, техніки і т.п.) і внутрішніх (стратегія підприємства, принципи його діяльності, наявність

ресурсів і їх раціональне використання, маркетинг і ін.). Здатність підприємства підлаштовуватися до зміни технологічних, економічних і соціальних чинників – гарантія не лише його виживання в сучасних складних економічних умовах, але і успішної діяльності надалі [2].

Цілі та пріоритети розвитку вітчизняних підприємств харчової промисловості в ринковому середовищі істотно залежать від економічних умов, в яких вони функціонують. У фазі кризи необхідно прагнути стабілізації їх фінансово-економічного стану, тому первинного значення набуває підтримка платоспроможності підприємства. Стратегія ж максимізації прибутку відкладається на другий план. Надалі, при зміні внутрішніх і зовнішніх умов в сприятливу сторону, активації на певних сегментах ринку, ця стратегія може бути реалізована повною мірою [3].

Серед основних проблем розвитку харчової промисловості можна виділити значний рівень застарілості і зношеності технологічного устаткування, збереження та ефективне нарощення експортного потенціалу даної галузі, створення механізмів мотивації праці із застосуванням новітніх, економічно ефективних і екологічно чистих технологій виробництва, які б сприяли підвищенню якості вітчизняної продукції та рівня її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Вказані проблеми посилюються значною залежністю продуктивних сил харчової промисловості та їх розвитку від машинобудівної, хімічної, нафтопереробної галузей. Уповільнення темпів зростання виробництва або ж зменшення їх приросту в суміжних галузях кумулятивно впливає на розвиток харчової промисловості.

Важливою конкурентною перевагою харчових підприємств є визначення ціни продукту, що випускається, адекватної купівельній спроможності населення. Використання унікальних, нетрадиційних методів регулювання і управління інноваційною діяльністю харчових підприємств, неординарних

підходів до структури виробництва і розподілення ресурсів у напрямку задоволення потреб споживачів забезпечить підприємству наявність конкурентних переваг [6].

Посилена реалізація інноваційної діяльності підприємств галузі і підвищення конкурентоздатності продукції, що випускається, можливі лише при використанні інновацій та реалізації творчого потенціалу співробітників.

Фахівці [6] виділяють наступні напрямки підвищення конкурентоспроможності харчових підприємств (рис. 2).

Рис. 2. Шляхи та напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості

Висновки. Отже, враховуючи вищезазначене, необхідними напрямами підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств харчової промисловості є:

– забезпечення високої якості продукції;

– розширення асортиментного ряду;

– орієнтація на рівень пошуку споживачів;

– ситуаційні перетворення та структурна перебудова підприємств харчової промисловості;

– створення умов для навчання і підвищення кваліфікації співробітників харчової промисловості;

– впровадження на підприємствах харчової промисловості інноваційних розробок.

Практична реалізація заходів в рамках зазначених напрямів підвищення конкурентоспроможності дозволить вирішити проблеми, пов'язані з розвитком харчової промисловості та сприятиме створенню ефективного механізму взаємодії держави та підприємницького сектору.

Список використаних джерел:

1. Борщевський П.П., Дейнеко Л.В. Важливі проблеми галузі // Харчова і переробна промисловість. – 2014. – № 3. – С. 3 – 5.

2. Хареба В. Наукове забезпечення розвитку харчової промисловості України / В. Хареба // Харчова і переробна промисловість. – 2012. – № 2 – 3(354). – С. 4 – 7.

3. Макаренко І.О. Сучасні механізми стабілізації діяльності підприємств харчової промисловості / І.О. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 2(56). – С. 93 – 100.

4. Статистична збірка України за 2015 рік. – [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

5. Статистична збірка «Баланси фондів і споживання основних продуктів харчування населенням України». – [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

6. Коваленко К.С. Шляхи вирішення проблем конкурентоспроможності вітчизняних підприємств харчових продуктів на міжнародному ринку / К.С. Коваленко // Інноваційна економіка. – 2014. – № 7. – С. 118 – 121.

УДК 504.062.2:620.92 (477 + 4/9)

Цимбалюк С.Я., Короленко І.В.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розкриваються основні причини світової енергетичної кризи крізь призму процесів індустріалізації суспільства, що характеризуються збільшенням споживання природних ресурсів Землі, які є вичерпними. Проводиться паралель між ступенем енергоспоживання в Україні та інших країнах з метою зосередження особливої уваги на здобутках передових держав на шляху економії енергії.

Ключові слова: *енергетика, енергозбереження, енергетична криза, енергоспоживання.*

Енергетика є основою усього світового господарства. Приблизно чверть усіх споживаних енергоресурсів витрачається в електроенергетиці, а решта 3/4 – це промислове і побутове тепло, транспорт, металургійні й хімічні процеси. Щорічне споживання енергії у світі невпинно зростає, адже розвиток економіки неможливий без постійної модернізації енергетики.

У 70-х рр. XX ст. економічно розвинені країни увійшли в смугу так званої «енергетичної кризи», тобто відставання темпів видобування нафти від темпів її споживання. Як наслідок, розпочався активний пошук шляхів економії енергії та її альтернативних джерел. У наш час невідповідність видобування енергоресурсів їх споживанню ще більша – людство споживає значно більше енергоресурсів, ніж виробляє. Складна екологічна й економічна ситуації призвели до активізації пошуку в державі нових шляхів одержання енергії – «енергії природи». На сучасному етапі свого розвитку Уряд України повинен враховувати досвід інших країн світу в частині енергозбереження, але з урахуванням реалій національної економіки.

Дослідженню проблем енергозбереження присвятили свої наукові праці багато вчених, зокрема, В.М. Геєць, М.П. Ковалко, М. С. Кулик, О.С. Літвінов, О.В. Редько, Ю.П. Ященко та інші. Однак ще лишається значна кількість проблемних питань у цій сфері, що потребують додаткових досліджень.

Мета статті – показати переваги енергозбереження, звернути увагу на необхідність здійснення переходу до альтернативних, екологічно чистих джерел енергії, котрі не завдають шкоди людині, фіто- та зооценозу. Оскільки основним завданням сучасного покоління є не лише збереження, а й примноження природних багатств нашої планети.

Минулі десятиріччя продемонстрували, що ключовою запорукою розвитку світової економіки в цілому, а також кожної країни зокрема є стабільне забезпечення енергоносіями. У XXI ст. умови розвитку світової енергетики регламентуються обмеженістю й вичерпністю ресурсів викопних видів палива, перш за все, нафти та природного газу, протиріччями між наявністю власних енергоносіїв країн і потребою в них, значним забрудненням НПС продуктами згорання, різким підвищенням попиту на енергоресурси, зумовленим зростанням кількості населення Землі [5].

Прогнозна оцінка запасів, видобутку й використання енергоресурсів щорічно змінюється. Так, за даними компанії British Petroleum станом на 2014 р. світові запаси нафти оцінювались у 1,7 трлн. барелів, або 227,2 млрд. тонн нафти (у 1994 р. було близько 1,1 трлн. барелів, у 2004 р. – 1,3). За підрахунками їх має вистачити на 52 роки. Як зазначають експерти, реально оцінити записи нафти неможливо, оскільки вони можуть змінюватися у бік збільшення чи зменшення, адже з постійним розвитком технологій буріння збільшуються можливості видобутку раніше недоступних покладів [13].

Світові запаси газу за даними аналітиків компанії British Petroleum на початок 2014 р. оцінювалися у 185,7 трлн. $м^3$. Зокрема, в країнах що входять до ОЕСР – 19,2 трлн. $м^3$ (або 10,3% світових запасів), у країнах, що не входять до складу ОЕСР – 166,5 трлн $м^3$ (або 89,7 % відповідно), у країнах ЄС – 1,6 трлн. $м^3$ газу (або 0,8% відповідно) у пострадянських країнах – 52,9 трлн. $м^3$ газу (або 28,5% відповідно). Для порівняння, запаси газу у світі у 1993 р. складали 118,4

трлн. м^3, у 2003 р. – 155,7 трлн. м^3, що пов'язане з удосконаленням та розвитком технологій видобутку [2, р. 20 – 21].

Світові запаси вугілля станом на початок 2014 р. склали 891 531 млн. тон (у 1993 р. – 1 039 181 млн. тон, у 2003 р. – 984 453 відповідно). Найбільші запаси сконцентровані у Європі і Євразії (34,8%), Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (32,3%) та Північній Америці (27,5%) [2, р. 31]. Упродовж 20 років відбувається зменшення запасів вугілля, порівняно із запасами газу і нафти.

За прогнозами компанії British Petroleum до 2035 р. частки нафти, газу і вугілля у світовому енергобалансі складуть приблизно по 27%, а решта 19% забезпечать атомна і гідроенергія, а також поновлювані джерела [13]. Упродовж 2014 – 2035 рр. за розрахунковою оцінкою очікується збільшення споживання енергоресурсів на 34% [3]. Близько 32% енергії забезпечується від використання нафти, 30% – від вугілля і 24% – від газу, що становить в цілому 86% від викопного палива. Решта 14% припадає на споживання ядерної та гідроелектроенергії, а також інших відновлюваних джерел енергії [1].

Станом на 2014 р. світові розвідані запаси нафти були сконцентровані головним чином на Близькому Сході (47,7%). До п'ятірки країн, що володіють майже 2/3 глобальних запасів увійшли Венесуела (близько 297,6 млрд. барелів), Саудівська Аравія (близько 267,9 млрд. барелів), Канада (близько 173,1 млрд. барелів), Іран (близько 154,6 млрд. барелів), Ірак (близько 141,4 млрд. барелів) [12].

Для природного газу впродовж останніх десяти років була характерна тенденція сталого зростання видобутку, що пов'язано з перевагами використання цього виду палива свідчить, що вугілля відіграє важливу роль у житті сучасного суспільства. Розглядаючи видобуток у регіональному розрізі, варто зазначити, що найбільше вугілля видобувають на Близькому Сході (43,2%), у Європі (30,5%), та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (8,2%) [2, р. 21].

Україна ж є однією з найбільш енерговитратних країн світу, її частка в світовому споживанні енергії становить 1,9%, тоді як населення складає 1%

людства планети. Упродовж багатьох років дві основні причини зумовлюють енергетичну неефективність виробництва, це – незбалансована структура енергоспоживання та вкрай нераціональне використання енергії в усіх галузях економіки.

У цілому, виробництво енергоресурсів в Україні з року в рік зростає (табл. 1), зокрема, у 2010 р. вироблено 131,9 млн. т у. п., у 2015 р. за попередньою оцінкою – 142,6, у тому числі – 63,9 млн. т вугілля, 2,8 млн. т нафти, 20,9 млрд. $м^3$ газу.

Таблиця 1

Прогнозний паливно-енергетичний баланс України на 2015 – 2030 рр. [4]

Показники	Розмірність	2010 р. (факт)	Прогноз			
			2015 р.	2020 р.	2025 р.	2030 р.
Виробництво енергоресурсів, усього, у т.ч.:	млн. т у.п.	131,9	142,6	165,6	186,3	223,7
- видобуток органічного палива, у т.ч.:	млн. т у.п..	71,9	78,5	91,8	104,4	131,5
- вугільна продукція	млн. т	54,8	63,9	76,9	83,8	92,8
	млн. т у.п.	43,0	50,3	60,9	66,4	73,6
- нафта	млн. т	3,6	2,8	2,4	2,4	3,6
	млн. т у.п.	5,1	4,0	3,4	3,4	5,1
- природний газ	млрд.. $м^3$	20,5	20,9	23,7	29,8	44,4
	млн. т у.п.	23,8	24,2	27,5	34,6	51,5

Зростання виробництва паливно-енергетичних ресурсів відбувається через зростання потреб у енергоносіях усієї світової економіки. Сучасні тенденції збільшення населення Землі та поступового підвищення рівня його життя відображаються й на темпах споживання енергетичних ресурсів. Динаміка споживання енергетичної сировини у світі останнім часом, свідчить про стабільне підвищення попиту на неї. Найбільшими споживачами енергоресурсів є Азія, Північна Америка та Європа, адже там розташовані найбільші поклади паливних ресурсів.

У даний час у світі, й в Україні у тому числі, відбувається глобальна енергетична криза. Незважаючи на суттєвий дефіцит паливно-енергетичних ресурсів, у багатьох країнах спостерігається хижацьке, економічно та екологічно необґрунтоване споживання природних ресурсів, які є вичерпними.

Як відомо, енергетика є найважливішим фактором у процесі перетворення природи людиною. Виробництво енергії, її транспортування і споживання набули глобального характеру. Поряд з тим майже 80% усіх видів забруднення біосфери зумовлює саме енергетична промисловість, яка включає добування, переробку і використання палива. Внаслідок нещадної експлуатації надр відбувається виснаження світових запасів викопного палива. При цьому спалювання органічного палива в енергетичних установках супроводжується величезними викидами шкідливих речовин і побічного тепла в навколишнє середовище. Викиди парникових газів призводять до зміни клімату на Землі, зокрема, до глобального потепління. Задля запобігання зазначеній проблемі у 1997 р. прийнято Кіотський протокол, до якого долучилося 192 країни світу.

Широке використання вугілля та інших видів викопного палива для одержання електричної енергії має явні переваги, оскільки електричну енергію неважко передавати навіть на значні відстані, машини і механізми можна розташовувати далеко від генераторів. Нині поширеним є електричне обігрівання житла – при цьому в будинках не спалюють ніякого палива і там не утворюється ні диму, ні золи. Однак, при спалюванні твердого палива на ТЕС в атмосферу викидається летка зола з частками палива, що не згоріло, сірчистий і сірчаний ангідриди, оксиди вуглецю і азоту, фтористі сполуки та газоподібні продукти неповного згорання палива. Побічним продуктом, що утворюється при згоранні вугілля, є вугільна зола. Золовідвали займають величезні площі землі, які вилучаються з раціонального господарського використання. При спалюванні природного газу найбільш істотним забруднювачем атмосферного повітря є оксид азоту (його утворюється на 20% менше, ніж при спалюванні вугілля).

Водночас, природний газ є найбільш екологічно чистим видом енергетичного палива.

Для запобігання забрудненню атмосфери продуктами згорання палива та з метою зменшення утворення кислотних дощів необхідно на ТЕС і ТЕЦ змінити технології. Це можна зробити в таких напрямках: а) розсіювання оксиду сірки в більш високих шарах повітряного басейну за допомогою спорудження на ТЕС високих димових труб; б) використання вугілля з низьким вмістом сірки на нових установках; в) очищення вугілля від сірки; г) використання порошкоподібного вугілля і видалення сірки з поточних газів, що відходять.

На сьогоднішній день існує два шляхи подолання проблем: екстенсивний та інтенсивний. Перший, екстенсивний, передбачає пошук та освоєння нових басейнів та родовищ корисних копалин. Другий шлях, інтенсивний, полягає у переході до якісно нових ресурсо- та енергозберігаючих технологій виробництва, зменшення матеріаломісткості продукції. Необхідне комплексне використання сировини, тобто вилучення з неї всіх корисних речовин. Нині до 95% мінеральних ресурсів йде у відходи. Можливий також пошук матеріалів-замінників, які б за властивостями не поступалися природній сировині [6]. А в електроенергетиці – перехід до більш широкого використання гідроенергетики та альтернативних джерел енергії. Також до інтенсивних шляхів вирішення енергетичної проблеми відноситься збільшення частки атомної енергетики при дотриманні правил експлуатації АЕС, використання енергозберігаючих технологій (зменшення металоємності продукції, збільшення тривалості життя виробів), комплексне використання сировини, створення маловідходного і безвідходного виробництва, перехід на наукомісткі технології, пов’язані з використанням комп’ютерних та інших слабкострумових пристроїв, економія енергії в побуті й на виробництві за рахунок удосконалювання ізоляційних властивостей будинків, контролю витрат електроенергії тощо.

В основу концепції безвідходних технологій лягли три основні положення, а саме: створення максимально замкнених систем, організованих за аналогією з природними екосистемами; раціональне використання всіх компонентів сировини; неминучі впливи на навколишнє середовище не повинні порушувати його функціонування.

Безвідходне виробництво передбачає встановлення повного контролю над рухом матеріальних ресурсів на всіх стадіях: видобутку сировини, її виробничої переробки, споживання, утилізації відходів виробництва і споживання [7]. Безвідходні технології стають ефективними навіть у тих випадках, коли собівартість одержаної продукції стає вищою. Проте необхідно, щоб перевитрати виробництва були меншими, ніж економія на зменшенні збитків від забруднення навколишнього середовища. Одним з напрямів безвідходного виробництва є створення водооборотних систем, в основі функціонування яких лежить багаторазове використання води, після чого чисті води повертаються у водойми. Методи очищення води повинні забезпечувати одночасне вилучення та утилізацію цінних компонентів. Що більша кратність використання води, то досконаліша система водопостачання. На окремих підприємствах Японії та США кратність використання водних ресурсів становить 22 – 27 разів [8].

Економія ж енергії у побуті та на виробництві, як інтенсивний шлях подолання енергетичної проблеми відіграє надзвичайно важливу роль у збереженні ресурсів Землі. Так, залишаючи вікна відкритими або забуваючи вимкнути світло, ми рідко замислюємося про економію енергії. Ця несвідомість відрізняє нас від жителів країн Європи і США, де економія давно стала стилем життя і одним із способів збереження сімейного бюджету. Доцільно змінити традиційні «лампи Ілліча» на сучасні енергозберігаючі. У багатьох країнах Європи їх визнано неефективними і планується повністю припинити. їх виробництво.

Лампи розжарювання витрачають до 95% електроенергії на нагрівання і лише 5% на освітлення. Компактні люмінесцентні лампи влаштовані інакше, що дозволяє економити до 80% енергії при незмінній яскравості освітлення. Незважаючи на те, що вартість енергозберігаючих ламп вище на 30 – 40%, термін їх служби в середньому в 10 – 12 разів перевищує життєвий цикл ламп розжарювання [10].

Запорукою економії служить і правильна експлуатація побутових електроприладів. Наприклад, заповнений на третину мішок пилососа збільшує: витрату енергії приблизно на 40 %. У свою чергу, при неповному завантаженні автоматична пральна машина витрачає 10 – 20 % енергії даремно [14].

Глобальні процеси в сучасному світі, зростання світового промислового виробництва, призводять до значного збільшення споживання енергоресурсів і, як наслідок, – нанесення суттєвої екологічної шкоди світовому довкіллю. Тому, екологічні проблеми є одними з найважливіших для забезпечення сталого розвитку людства, адже саме вони несуть найбільшу загрозу для населення. Тож з метою вирішення глобальних екологічних проблем світове співтовариство звернуло свою увагу на інтенсивніше впровадження альтернативних джерел енергії, які мають переваги, однакі потребують значних капіталовкладень.

У 2010 р. Європарламент зобов'язав країни ЄС до 2020 р. довести використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії (далі – НВДЕ) до 20% загального обсягу їхнього енергоринку, а до 2040 р. – до 40%. За останні три роки більшість країн світу задекларували мету досягти до 2020 р. в середньому 15 – 25% виробництва електроенергії з НВДЕ від свого загального балансу.

В даний час найбільшими виробниками «зеленої» електроенергії є 7 країн, а саме: Китай, США, Німеччина, Італія, Іспанія, Японія, Індія. Їх сумарні потужності складають близько 71,5% світових (470 ГВт, без врахування гідроенергії) [15, с. 5].

Європейці взялися за поставлене завдання надзвичайно серйозно. До 2050 р. планується знизити викиди парникових газів на 80 – 95% порівняно з показниками 1990 р. [15, с. 9]. Вже сьогодні в деяких країнах цей показник перевищив позначку в 20%. Наприклад, у Данії тільки вітроенергетика забезпечує майже чверть усієї енергії в національній мережі, у Фінляндії і Швеції за рахунок біомаси виробляється 20 – 25% тепла.

Німеччина є країною, що найбільш активно використовує сучасні технології енергозбереження та альтернативні джерела енергії. Уряд країни має намір заощаджувати на енергоносіях за рахунок альтернативних джерел енергії. Відповідно до Енергетичній Стратегії до 2050 року, планується досягти: 1) скорочення споживання теплової енергії на 20% до 2020 р.; 2) скорочення попиту на первинну енергію в житловому секторі приблизно на 8% до 2050 р., що потребує подвоєння поточних темпів реновації – з 1% загального фонду будинків на рік до 2%; 3) з 2020 р. всі нові будинки мають бути «енергоощадними» відповідно до питомих показників енергоспоживання [15, с. 19].

У США у 2014 р. Президент запропонував так звану «Всеосяжну Енергетичну Стратегію» одним з її ключових елементів є розвиток відновлюваних джерел енергії, переважно електрогенерації. Планується майже потроїти обсяги виробництва електроенергії з ВДЕ – до 20% у 2030 р. (без врахування гідроенергії). При цьому викиди парникових газів на електростанціях США планується зменшити на 32% до 2030 р. [15, с. 20].

«Зелену естафету» поступово переймає і Україна, хоча існує безліч проблем пов’язаних із фінансуванням енергозберігаючих програм. Так, ще у 1996 р. Президент України підписав Указ «Про будівництво вітрових електростанцій» [9]. До нього було розроблено й затверджено Кабінетом Міністрів України «Комплексну програму будівництва вітрових електростанцій». У 2013 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України від

24.07.2013 р. № 1071 схвалено «Енергетичну стратегію України на період до 2030 р.», що покликана визначити вектор розвитку галузей енергетики країни відповідно до цілей і завдань паливно-енергетичного комплексу держави до 2030 р. [4]. Стратегією передбачено зростання енергоспоживання на 25%, у 2030 р. (238,1 млн. т у. п.), у тому числі, споживання електроенергії заплановано збільшити на 55% порівняно з базовим 2010 р. [15, с. 28]. Дана стратегія зазнала критики, оскільки не спрямована на підвищення енергоефективності та суперечить загальним тенденціям Європейського Союзу, які спрямовані на заощадливе використання енергії й покращення ефергоефективності.

У той же час, великий потенціал, як джерело відновлювальної енергії, має біомаса, яка дуже широко використовується у світі. Щорічний приріст біомаси у світі за розрахунковою оцінкою складає близько 200 млрд. т у перерахунку на суху речовину, що енергетично еквівалентно 80 млрд. т нафти [16]. Біомаса відіграє істотну роль в енергозабезпеченні промислово-розвинутих країн: у США її частка становить близько 4%, у Данії – 6%, у Канаді – 7%, в Австрії 14%, у Швеції – 16% загального споживання первинних ресурсів [11].

Відповідно до Нового енергетичного плану ЄС, затвердженого Європейським Парламентом у 2013 р., внесок відновлювальних джерел енергетики в загальне енергоспоживання має скласти 20% до 2020 р. В Україні є великий потенціал біомаси, доступної для енергетичного використання. Економічно доцільний потенціал біомаси оцінюється у 27 млн. тон умовного палива на рік [16]. Основними складовими потенціалу є відходи сільськогосподарського виробництва та енергетичні культури. Шляхом залучення цього потенціалу до виробництва енергії можна задовольнити майже 13% потреб України в первинній енергії.

Використання потенціалу біоенергетики в Україні дозволить до 2020 р. заміщувати близько 6 млрд. $м^3$ газу щороку, а також знизити викиди парникових газів майже на 11 млн. тон на рік. В Україні біомаса складає 0,7% від загальної

маси енергетичного балансу нашої країни. Зважаючи на реальний потенціал країни, це альтернативне джерело могло б забезпечити до 30 млн. тон умовного палива на рік, що складає 18% споживаної енергії. Реалізація існуючого потенціалу енергозбереження в Україні є шансом підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки, відновити виробництво й створити додаткові робочі місця.

Таким чином, енергія дійсно є основою життя людського суспільства і його прогресивний розвиток пов'язаний з безпосереднім зростанням енергоспоживання. Це споживання зросло протягом XXI ст. у десятки разів, що тісно пов'язано з інтенсивним впровадженням новітніх технологій, які дають змогу отримати значні прибутки без збереження стану навколишнього природного середовища. Особливо це стосується паливно-енергетичних ресурсів Землі, на яких тримається економіка більшості країн світу.

Особливості розташування України дозволяють проводити «зелену модернізацію» енергетичного сектору. На думку вчених, перспективним напрямком є використання біопалива на противагу бензину та газу. Основною ж проблемою є надзвичайно висока вартість запровадження альтернативних джерел енергії. Саме тому Україна повинна звертати увагу на досвід інших передових країн, але з урахуванням рівня розвитку національної економіки та реальних потреб суспільства.

Список використаних джерел

1. Annual Report and Form 20-F 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/investors/bp-annual-report-and-form-20f-2015.pdf

2. BP Statistical Review of World Energy. June 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naftogaz-europe.com/newsfiles/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf

3. Outlook to 2035 – energy use to rise by a third. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook-2035/energy-outlook-to-2035.html

4. Енергетична стратегія України на період до 2030 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 1071. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/

5. Енергозбереження як фактор підвищення конкурентоспроможності господарювання та національної економіки. Дані Аналітичного Центру «Академія». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.org.ua/?p=330

6. Калейніков Г.Є. Альтернативна енергетика – рішення питання енергозабезпечення / Г.Є. Калейніков // Енергетика та електрифікація. – 2008. – № 1. – С. 48 – 50.

7. Костерин В. Возобновляемая энергетика как лекарство от «газовой недостаточности» // Зеркало недели. – 2006. – №6.

8. Креховецький О.М. Альтернативна енергетика та енергозаощадливість – основні проблеми сьогодення / О.М. Креховецький, А.В. Сибірний, А.Б. Тарнавський // Науковий вісник Національного лісотехнічного ун-ту України. – 2010. – Вип. 20.4 – С. 97 – 101.

9. Методичні основи формування «зелених» тарифів на електричну енергію вітрових електричних станцій. – К., 2003. –11 с.

10. Могилко О.В. Аналіз перспектив розвитку сонячної енергетики та інших альтернативних джерел енергії України / О.В. Могилко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 30. – С. 51 – 53.

11. Бурячок Т.О. Електроенергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі / Т.О. Бурячок, З.Ю. Буцьо, Г.Б. Варламов та ін. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://energetika.in.ua/ua/books/book-5/intro

12. Світові запаси нафти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki

13. Чи є життя після нафти: коли закінчиться «чорне золото» і що його замінить. – Газета «Сегодня», 4 березня 2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/est-li-zhizn-posle-nefti-kogda-zakonchitsya-chernoe-zoloto-i-chto-ego-zamenit-696376.html chto-ego-zamenit-696376.html

14. Шевчук В.Я. Екологічне управління: підручник / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.

15. Аналіз енергетичних стратегій країн ЄС та світу і ролі в них відновлюваних джерел енергії // Аналітична записка Біоенергетичної асоціації України №13. – 1 грудня 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uabio.org/activity/uabio-analytics.

16. Відновлення деградованих торфовищ Українського та Білоруського Полісся. – [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.restoringpeatlands.org.

УДК 338.242:330.15

Шашула Л.О., Сакаль О.В., Каленська О.В.

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ: НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Отримали подальший розвиток принципи і підходи до управління земельними ресурсами і землекористуванням в новітніх умовах господарювання у частині розробки механізмів формування корпоративних земельно-ресурсних капіталів. Пріоритетні напрями управління земельними ресурсами і землекористуванням в Україні обумовлюються положеннями міжнародних угод.

Ключові слова: *управління, земельні ресурси, землекористування, ефективність, земельно-ресурсний капітал, оцінка земельних ресурсів, асоціація.*

Постановка проблеми. Процес реформування земельних відносин в Україні триває 25 років. За цей час закладено основи інституціонального регулювання земельних відносин і землекористування, розроблено й удосконалено теоретико-методологічні засади економіки і управління суспільних відносин щодо земель, а також різноманітні прикладні аспекти володіння, використання, охорони та відтворення земельних ресурсів. Зазначеній проблемі в Україні присвячено праці провідних вітчизняних науковців, зокрема, І.К. Бистрякова, В.А. Голяна, Д.С. Добряка, Ш.І. Ібатулліна, Л.Я. Новаковського, О.С. Новоторова, А.М. Третяка, М.А. Хвесика та ін. Однак залишається мало дослідженим завдання обґрунтування механізмів формування корпоративних земельно-ресурсних капіталів у контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, що у цілому покликані підвищити ефективність управління земельними ресурсами і землекористуванням.

Мета статті – обґрунтувати пріоритетні напрями підвищення ефективності управління земельними ресурсами і землекористуванням в новітніх умовах господарювання в Україні.

Виклад основного матеріалу. В сучасних соціально-економічних умовах землегосподарювання в Україні, що обмежується незадовільним станом довкілля, управління земельними ресурсами і землекористуванням в Україні стратегічно доцільно реалізувати змістовні ознаки еколого-орієнтованого формування корпоративних земельно-ресурсних капіталів, а саме соціально орієнтовані, бізнес-спрямовані і бізнес формуючі вектори розвитку. При цьому необхідно, щоб модель фінансизації територіальних земельно-ресурсних активів за рахунок ресурсно-майнового менеджменту забезпечувала нівелювання інституціональних пасток та підвищення рівня капіталізації земельно-майнових комплексів. Формування територіальних земельно-ресурсних капіталів має передбачати інституціоналізацію випуску місцевими органами влади цінних паперів під заставу земель комунальної власності та укладання угод іпотечного кредитування виробників сільськогосподарської продукції під заставу землі. Сьогодні сформовано критично необхідний рівень інституціонального забезпечення випуску цінних паперів під заставу земель комунальної власності, що перетворить їх в повноцінний елемент товарно-грошових відносин і сприятиме зростанню надходжень у місцеві бюджети та у фонди відтворення і охорони інших категорій земель. Формування дієвого механізму іпотечного кредитування під заставу землі дасть можливість сформувати прозорі умови передачі та перерозподілу земельної власності, а отже ідентифікувати реальну базу стягнення земельних податків, які є однією з основних статей доходів місцевих бюджетів.

Інноваційні механізми фінансово-економічного забезпечення формування територіальних земельно-ресурсних капіталів має базуватися на постулаті про те, що ці капітали представлені ринковими і квазіринковими формами. Ринкова форма на сьогодні представлена земельними активами щодо яких інституціоналізовано ринок їх вільного обороту (землі населених пунктів), квазіринкова – земельними активами щодо яких існують інституціональні обмеження (наявність мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, домінування державної форми власності на землі лісогосподарського призначення та водного фонду).

Територіальні земельно-ресурсні капітали на корпоративній основі можуть формуватися двома шляхами:

1) через входження територіальних громад в корпоративні утворення із внесенням вартості земель комунальної власності в статутні фонди цих утворень;

2) формування горизонтально та вертикально інтегрованих підприємницьких утворень холдингового та кластерного типу в аграрній сфері, де у статутні фонди передаються права оренди на землі сільськогосподарського призначення.

При цьому важливо відзначити, що економічна оцінка земельних ресурсів як складової природного багатства України базується на нормативно-правових засадах оцінки вартості земельних ділянок та прав користування ними. При оцінюванні земельного багатства України необхідно враховувати як актуальну, так і приховану недооцінену вартість, яка може бути включена до експертної оцінки з урахуванням ціннісних соціо-еколого-економічних ознак земельних ресурсів. При цьому для оцінки доцільно групувати класи земель за

переважаючими функціями землі, а саме як засіб виробництва, просторовий базис та екологічний природний ресурс. Проведена нами агрегована оцінка земельної складової природного багатства України виявила, що за основними видами оцінки її вартість становить у цілому близько 473,2 млрд. гривень. У регіональному розрізі найбагатші на земельні ресурси переважно області лісостепової та степової зони – Дніпропетровська, Донецька, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська, Луганська й Київська області, а також АР Крим і м. Київ [1].

Пріоритетним напрямом управління земельними ресурсами і землекористуванням в Україні є міжнародні угоди, виходячи із засад соціально-економічної політики держави на найближчий період у частині виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Особливий інтерес становить Директива 91/676/ЄЕС стосовно охорони вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел, яка прямим чином впливає на політику сільськогосподарського землекористування. Враховуючи те, що в Додатках Директиви 91/676/ЄЕС говориться про доцільність формування кодексів гарних сільськогосподарських практик, які встановлюються з метою зменшення забруднення нітратами та мають містити обмеження щодо внесення добрив, особливо це стосується перезволожених, підтоплених, затоплених, замерзлих чи вкритих снігом сільськогосподарських угідь, необхідно законодавчо закріпити запровадження виробничих стандартів сільськогосподарської діяльності, в яких обов’язковим стандартом ввести прийнятий в ЄС допустимий рівень попадання азотистих сполук у водні об’єкти із сільськогосподарських джерел [2].

Висновки

1. Для імплементації іпотечних схем кредитування різних категорій землекористувачів необхідно реалізувати пілотний проект, який дозволить відпрацювати іпотечні схеми на локальній території і тим самим упередити негативні екстерналії поширення іпотечного кредитування під заставу землі на всій території України.

2. Базовими підходами до підвищення ефективності використання земельної складової природного багатства виступають впровадження багатофункціональної моделі управління земельними ресурсами землекористуванням в умовах децентралізації влади та застосування нової системи фіскального регулювання землекористування і перерозподілу земельних активів.

Список використаних джерел:

1. Економічна оцінка природного багатства України : [монографія] / за заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф.. С.І. Пирожкова; акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 396 с.

2. Голян В.А. Регулювання діяльності домогосподарств у контексті охорони вод від забруднення нітратами із сільськогосподарських джерел: українські реалії та можливість імплементації європейського досвіду / В.А. Голян, О.В. Сакаль, Н.А. Третяк // Агросвіт. – 2015. – № 20. – С. 9 – 15.

УДК 378.1

Якуба М.С., Цвєткова Н.М.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ПРОСВІТНИЦЬКІ ЗАХОДИ У ПРИРОДООХОРОННІЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано особливості сучасної екологічної освіти в Україні, представлено основні відмінності між формальною і неформальною екологічною освітою. Висвітлено сучасні положення щодо екологічного виховання населення і екокультури суспільства. Обґрунтовано актуальність проведення просвітницьких заходів серед населення, як одного із засобів природоохоронної науково-практичної діяльності.

Ключові слова: *екологічна освіта, екологічна культура, природоохоронні просвітницькі заходи, екологічна грамотність.*

Постановка проблеми. Сучасні взаємовідносини між суспільством і природою набули надзвичайної гостроти. Сталість біосфери порушена непродуманою і безвідповідальною антропогенною діяльністю, а подальше загострення екологічної кризи на планеті може обернутися для людства катастрофою. Усвідомлюючи небезпеку подальшого існування, людство вимушене вживати низку заходів з охорони природи та раціонального природокористування. Нажаль, такі заходи не завжди достатньо ефективні й часто не дають очікуваних результатів.

Останніми роками стало очевидно, що одними з головних причин невиконання ухвал міжнародних екологічних форумів, угод і конвенцій з охорони природи є саме низька екологічна культура більшості населення планети, низький рівень екологічної освіти і свідомості, зокрема осіб, які приймають важливі рішення [4]. Тому сьогодні екологічна освіта та просвітницькі заходи серед населення визнаються одними з основних факторів екологізації людської діяльності.

Метою статті є висвітлення функцій екологічної освіти у формуванні адекватних екологічних уявлень, системи умінь і навичок у взаємодії людини з природою, розкриття основних положень, щодо екологічної культури та екологічного виховання, актуалізація просвітницької екологічної діяльності серед різних верств населення України.

Виклад основного матеріалу. Сучасна людина, яка здатна протистояти більшості природних явищ, розплачується за це поступовою втратою прямого зв'язку з природою. А жива природа, що забезпечувала людство усім необхідним, при цьому неухильно втрачає свій потенціал (вирубаються ліси, осушуються і забруднюються водойми, виснажуються надра, зменшується тваринне та рослинне біорізноманіття тощо) [2, 4, 8]. На тлі цих деструктивних змін елементи природи стають дедалі ціннішими для людей.

Поступово, у свідомості більшості громадян світу, формується глибоке переконання у необхідності якомога ефективніше зберігати природні умови середовища. Перед людством постає дуже нелегке завдання – здійснити кардинальні зміни у своєму світосприйнятті, сформулювати і добровільно прийняти обмеження й заборони, що продиктовані законами біосфери [8]. Таке свідоме самообмеження вимагає зміни багатьох стереотипів поведінки, механізмів економіки і соціального розвитку [1, 4]. Здійснення цих змін можливе лише за умов розвитку сучасної екологічної освіти.

Екологічна грамотність суспільства неможлива без елементарного розуміння того, як побудована жива природа, з якими біологічними законами необхідно рахуватись людині у своїй господарській діяльності. Підвищення рівня культури громадян України у спілкуванні з природою і екологічна підготовка кадрів в умовах складного перехідного періоду країни набувають

важливого державного значення, оскільки повинні забезпечити вирішення життєво-важливих соціально-економічних, еколого-економічних і геополітичних проблем [1].

Для України важливим документом у напрямі модернізації та удосконалення екологічної освіти є Постанова Верховної Ради від 5 березня 1998 року про створення системи екологічної освіти і виховання, що є важливим пріоритетом державної політики у галузі охорони природи, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Необхідність формування екологічної культури громадян України висвітлено у Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття», Концепції національного виховання, проекті Концепції екологічної освіти України і Державному стандарті освіти в Україні.

Екологічна освіта суспільства останнім часом визнається основним питанням стійкого розвитку і є однією з умов подальшого виживання людства. Екологічна освіта призначена врятувати населення планети від екологічної кризи шляхом формування нового екологічного світогляду замість споживацького, що панує нині. Зараз перед людством постає складне завдання – здійснити кардинальні зміни у своїй свідомості, сформувати і добровільно прийняти обмеження та заборони, що диктуються законами розвитку біосфери. Однією з соціальних технологій, що здатна змінити більшість стереотипів поведінки, механізмів економіки і соціального розвитку є екологічна освіта, яка являє собою цілеспрямовано організований, планово і систематично здійснюваний процес засвоєння екологічних знань, умінь і навичок. Основними завданнями сучасної екологічної освіти є [5]:

– формування знань про закономірності зв'язків природних явищ, єдності живої та неживої природи, про взаємодію людини, суспільства і природи;

– виховання мотивів, потреб і навичок екологічно доцільної поведінки та діяльності, здорового способу життя, потягу до активної діяльності з охорони навколишнього середовища;

– розвиток інтелектуальної та емоційної сфер психіки учнів та студентів на основі причинного аналізу екологічних ситуацій, емоційного переживання стосовно природи.

Сучасна система екологічної української освіти складається з двох підсистем: неформальної і формальної.

Функцією підсистеми неформальної екологічної освіти є оперативне і ефективне поширення інформації екологічного змісту, формування громадської думки, пропаганда здорового способу життя, розумного і заощадливого освоєння довкілля. Процес неформальної екологічної освіти виконує провідну роль у формуванні особистості громадянина, оскільки стосується усіх людей без виключення, не залежно від роду їх громадської та професійної діяльності. Підсистема неформальної екологічної освіти враховує здебільшого вікові особливості людини (малюки, діти дошкільного віку, школярі, юнаки, молоді люди, дорослі, люди похилого віку тощо) й оперує доцільними для конкретних випадків просвітницькими засобами.

Неформальна екологічна освіта здійснюється родинним колом, засобами масової інформації, закладами культури, спортивними установами, ботанічними садами, рекреаційними установами, осередками туризму, заповідниками тощо. Варто наголосити на тому, що більша частка неформальної екологічної освіти належить сімейному і родинному вихованню, тому основна роль у процесі

виховання дітей та молоді належить батькам та близьким родичам, оскільки рівень їхньої екологічної освіти є фундаментом для формування екологічного світогляду молодого покоління.

Підсистему формальної екоосвіти здійснюють установи та заклади освіти державної та приватної форм власності, серед яких основними є дошкільні заклади, загальноосвітні школи, заклади позашкільної освіти, навчальні заклади усіх рівнів акредитації, заклади післядипломної освіти тощо. Підсистема формальної екологічної освіти спирається здебільшого на освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні і орієнтується на основні ланки системи освіти (дошкільна, початкова шкільна, базова шкільна, позашкільна, професійна освіта, професійно-технічна, вища освіта тощо) [1, 3, 6].

Надзвичайно важливою є роль формальної екологічної освіти при підготовці фахівців екологічного спрямування у спеціалізованих навчальних закладах. Підготовка фахівців-екологів на сучасному етапі розвитку нашої країни є одним з найважливіших завдань, оскільки від якості їх освіти значною мірою залежить майбутнє народу і суспільства України та інших держав.

Враховуючи важливість і актуальність сучасної екологічної освіти не можна не зазначити той факт, що знання особистістю низки екологічних законів ще не є свідченням екологічної вихованості людини [5, 10]. Екологічне виховання характеризується не лише теоретичним володінням екологічних знань та умінь, а й обов'язковою активною природоохоронною позицією. Екологічне виховання є частиною загального всебічного виховання особистості і, водночас, є самостійним видом виховання, оскільки відрізняється від інших видів виховання цілями, завданнями і методами реалізації конкретних задач. В процесі

екологічного виховання варто розрізняти декілька аспектів ставлення особистості до природи [5]:

– до особистих природних даних;

– до природного середовища життєдіяльності людини;

– до діяльності, пов'язаної з вивченням і охороною природного середовища.

Оскільки ставлення людини до природи зумовлюється потребами і виявляється в емоціях – прихильності, симпатіях, ворожості, агресії тощо, важливою передумовою відповідального ставлення до навколишнього природного середовища є формування екологічної свідомості громадян, що будується на власних екологічних переконаннях особистості [3]. З огляду на актуальність формування екологічної свідомості сучасного людства, особливу увагу в процесі виховання варто приділяти потребі людини у спілкуванні з живою природою; настановам та мотивам діяльності особистості з усвідомлення універсальної цінності природи; переконанням у необхідності збереження природи і власного та суспільного здоров'я; потребі у діяльності, спрямованій на вивчення й охорону природи та екологічне просвітництво.

Екологічна освіта і виховання, орієнтовані на активну взаємодію людини з природою, виступають основою екологічної культури та екологічного мислення. Насьогодні, екологічна культура є окремою ланкою людської духовності та діяльності, що визначають характер і способи взаємовідносин у системі «людина – біосфера» [7, 9, 10]. Екологічна культура сучасного суспільства включає в себе моральний кодекс природокористування, моральні норми взаємин людини й природи з урахуванням знань екологічних законів.

Висновки. Екологічна грамотність населення є основним критерієм оцінки просвітницької роботи закладів та установ екологічного спрямування. Здійснення заходів з усвідомлення населенням України зростання екологічної кризи і шляхів виходу з неї є першочерговим невідкладним завданням і потребує негайного посилення та поглиблення.

Екологічні освіта, культура і виховання формують гармонійно розвинену особистість громадянина, розвиваючи його психоемоційну та інтелектуальну сфери, уміння передбачати наслідки своєї поведінки у природі та суспільстві, здатність логічно мислити і приймати конструктивні рішення щодо збереження оточуючого середовища, формувати ставлення до природи як до світу свого буття та майбутнього існування своїх нащадків, усвідомлювати свою долю як долю землі, а долю землі як свою особисту.

Список використаних джерел:

1. Асламов Л. Проблеми та концептуальні ідеї екологічної освіти і виховання в Україні [Текст] / Л. Асламов, Р. Векслярський, К. Комарський, С. Пшеничний// Ойкумена. – 1994. – № 1-2. – С. 87 – 92.
2. Батлук В.А. Основи екології: Підручник [Текст] / В.А. Батлук – К.: Знання, 2007. – 519 с.
3. Бачинский Г.А. Социоекология [Текст] / Г.А. Бачинский. – К.: Знання, 1991. – 154 с.
4. Білявський Г.О. Основи екології: Підручник [Текст] / Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю. Костіков. – К.: Либідь, 2004. – 408 с.
5. Заверуха Н.М. Основи екології: Навч. посібн. 3-тє вид [Текст] / Н. М. Заверуха, В.В. Серебряков, Ю.А. Скиба. – К.: Каравела, 2013. – 288 с.
6. Захлебный А.Н. Школа и проблемы охраны природы: Содержание природоохранительного образования [Текст] / А. Н. Захлебный. – М.: Педагогика, 1981. – 184 с.
7. Крисаченко В.С. Екологічна культура [Текст] / В.С. Крисаченко. – К.: Наукова думка, 1996. – 148 с.
8. Моисеев Н.Н. Судьба цивилизации (Путь разума) [Текст] / Н.Н. Моисеев. – М.: МНЭПУ, 1998. – 260 с.
9. Назарук М. М. Практикум з основ екології та соціології. Навчальний посібник [Текст] / М. М. Назарук, Б.В. Сенчина. – Львів, 1999. – 116 с.
10. Хилько М. І. Екологічна культура: стан та проблеми формування [Текст] / М.І. Хилько. – К.: Знання, 1999. – 36 с.

Частина 2

УДК 338.512:621.22:504

Бабич А.С., Чорна Т.М.

ВПЛИВ ГІДРОЕНЕРГЕТИКИ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Енергетика є стратегічною галуззю економіки будь-якої країни як з точки зору економічної ефективності, так і з точки зору забезпечення енергетичної безпеки держави. Сталий розвиток енергетики повинен відбуватись у напрямку задоволення економічних, соціальних та екологічних потреб суспільства. З погляду екології, сталий розвиток енергетичної галузі має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, оскільки саме від цього залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Серед основних завдань в даному контексті слід назвати наступні:

– збереження й раціональне використання природних ресурсів;

– мінімізація й запобігання негативному впливу виробничих циклів на навколишнє середовище (землю, повітря, воду й екосистеми);

– консультації та партнерство з місцевими співтовариствами й громадськістю щодо екологічних питань.

Гідроенергетика є невід'ємною частиною енергетичного комплексу України. Сучасна гідроенергетика України представлена 9 електростанціями, ПАТ «Укргідроенерго», сумарна встановлена потужність яких складає 5360 МВт (каскад Київських ГЕС і ГАЕС, Канівська, Кременчуцька, Дніпродзержинська, Дніпровська, Каховська, Дністровська ГЕС). Серед зазначених об'єктів переважна більшість має комплексне призначення, забезпечуючи водопостачання, зрошення, покращення умов судноплавства, захист від паводків, потреби в рибному господарстві, рекреації та ін. [3]. Крім того, станом на 2015 рік в Україні діяло 102 малих ГЕС із загальною встановленою

потужністю близько 80 МВт, якими вироблено у 2015 році 251 млн. кВт-год електричної енергії [2].

Слід зазначити, що отримання електричної енергії за рахунок використання енергії води має ряд переваг, зокрема:

- гідроелектростанції не потребують палива;
- мають порівняно просте обладнання;
- просте обслуговування
- порівняно з іншими електростанціями дешевші в експлуатації;
- забезпечують високу маневреність та надійність електропостачання;
- допускають повну автоматизацію роботи;
- характеризуються нижчою собівартістю виробництва електроенергії.

Разом з тим слід зазначити, що експлуатація ГЕС має і певні недоліки:

- питома вага капіталовкладень у будівництво великих гідроелектростанцій у 2-3 рази вища, ніж при спорудженні теплових електростанцій;
- строки будівництва гідроелектростанцій у 2,5-3 рази перевищують строки для спорудження теплових електростанцій.

У структурі виробництва електричної енергії в Україні гідроенергетиці належить відносно невелика частка (табл. 1).

Слід зазначити, що гідроенергетика є найбільш екологічно чистою галуззю. На відміну від теплових електростанцій, що працюють на органічному паливі, гідравлічні та гідроакумулюючі електростанції не викидають в атмосферу шкідливі речовини, не спускають у водойми забруднені стоки та підгріту воду.

Разом з тим, не можна не вказати на негативний вплив гідроелектростанцій на навколишнє середовище, який проявляється в наступному:

– значні вилучення земельних ресурсів через затоплення та підтоплення земель;

– переформування берегів і дна водоймищ;

– розмиви русел і берегів рік нижче гідровузлів;

– зміни ґрунтового й рослинного покривів умов перебування флори та фауни в долинах рік і самого водотоку, якості води;

– при інтенсивному випаровуванні вологи з поверхні водосховищ можливі локальні зміни клімату: підвищення вологості повітря, виникнення туманів, посилення вітрів тощо;

– умови для розвитку сейсмічної активності тощо.

Таблиця 1

Потужність електростанцій та виробництво електроенергії за 2011-2014 роки [1]

(у 2014 році – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції)

	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	Потужність електростанцій, тис. кВт	Виробництво електроенергії, млн. кВт-год	Потужність електростанцій, тис. кВт	Виробництво електроенергії, млн. кВт-год	Потужність електростанцій, тис. кВт	Виробництво електроенергії, млн. кВт-год	Потужність електростанцій, тис. кВт	Виробництво електроенергії, млн. кВт-год
Усього у т. ч.	54623,5	194946,8	55001,2	198877,7	55913,6	194377,3	55842,7	182815,4
ТЕС	35025,5	93633,7	35128,9	97125,1	35615,9	95487,5	35334,4	83548,8
АЕС	13835,0	90247,7	13835,0	90137,4	13835,0	83209,0	13835,0	88389,1
ГЕС	5469,0	10945,9	5470,1	10993,7	5489,1	14472,2	5850,7	9318,3
ВЕС	145,8	89,5	247,9	288,2	361,3	638,6	411,4	1130,2
СЕС	148,2	30,1	319,3	333,3	612,3	570,0	411,2	429,0

Тому подальший розвиток гідроенергетики потребує усунення екологічних ризиків. На сьогодні, потенціал гідроенергетики використовується на 60%, в основному за рахунок Дніпровського каскаду та інших великих ГЕС. Залишок потенціалу можливо реалізувати за рахунок встановлення нових та відновлення старих потужностей малих ГЕС.

Мала гідроенергетика мінімально впливає на довкілля, оскільки не потребує будівництва великих гребель, водойм, берегових споруджень. Серед переваг малої гідроенергетики, в першу чергу, слід назвати наступні [1]:

– виробництво електроенергії без використання викопного органічного та ядерного палива;

– значний термін служби та висока надійність експлуатації;

– передбачуваність та забезпеченість режимів роботи;

– висока маневреність і коефіцієнт готовності;

– можливість повної автоматизації процесу експлуатації;

– мінімальний вплив на навколишнє середовище при правильному виборі місця розташування та дотримання екологічного законодавства;

– мінімальний вплив на ландшафт та незначне відчуження земельних ділянок;

– додаткові можливості для ведення рибного господарства, зрошення, водопостачання.

Мала гідроенергетика може стати потужною основою енергозабезпечення практично для всіх регіонів України, а для деяких районів Закарпатської та Чернівецької областей – джерелом повного енергозабезпечення.

Для вирішення проблем розвитку малої гідроенергетики Україна має достатній науково-технічний потенціал і значний досвід в галузі проектування і розробки конструкцій гідротурбінного обладнання. Українські підприємства мають необхідний виробничий потенціал для оснащення малих ГЕС вітчизняним обладнанням.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт державного агенства з енергоефективності та енергозбереження України. – Режим доступу: http://saee.gov.ua/uk/ae/hydroenergy

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Офіційний сайт ПАТ «Укргідроенерго». – Режим доступу: http://uge.gov.ua/company/about_us/

УДК 332.3

Багінська А.О., Малимон С.С.

РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ РІВНЕНЩИНИ, ЕФЕКТИВНИЙ ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У багатьох культурах за хід історії людства визнана необхідність балансу між довкіллям, суспільством і економікою. Новим є практична реалізація цих ідей у контексті глобального промислового та інформаційного суспільства. За останні два десятиліття було багато прикладів успішного сталого розвитку в таких областях, як енергетика, сільське господарство, міське планування, виробництво та споживання.

Україна у 2012 році стала світовим лідером за кількістю проектів спільного впровадження – механізму Кіотського протоколу – затверджених як за національною, так і за міжнародною процедурою. Тобто, близько 50% світового ринку становлять одиниці скорочення викидів, які були введені в обіг саме за українськими проектами спільного впровадження.

Сталий розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Сталий розвиток спрямований на поліпшення якості життя для всіх громадян без збільшення використання природних ресурсів за межами здатності навколишнього середовища на їх відновлення. Це вимагає розуміння, що бездіяльність має наслідки і що ми повинні знайти нові шляхи для зміни організаційних структур і вплинути на поведінку окремих людей. Мова йде про

необхідність вживати заходи, змінювати політику та практику на всіх рівнях – від окремої людини до найвищого міжнародного рівня.

Спеціалісти, що займаються темою сталого розвитку, твердять, що задоволення потреб майбутніх поколінь залежить від того, наскільки добре ми збалансуємо соціальні, економічні та екологічні цілі – або потреби – при прийнятті рішень сьогодні. Багато з цих потреб можуть здатися суперечливими в короткостроковій перспективі. Наприклад, зростання промислового виробництва може суперечити збереженню природних ресурсів. Проте, в довгостроковій перспективі, відповідальне використання природних ресурсів сьогодні допоможе гарантувати їх наявність для сталого промислового зростання у майбутньому.

На сьогоднішній день, існує ціла низка факторів, що перешкоджають і загрожують сталому розвитку: слабкий інституційний потенціал; використання невідповідних або застарілих технологій, які є неефективними, погіршення стану екосистем, високі рівні забруднення тощо.

Ці та інші антропогенні чинники спричиняють підвищення рівня викидів парникових газів в атмосферу (що є причиною зміни клімату), забруднення навколишнього середовища, деградацію земель, втрату біорізноманіття тощо.

Світова і національна природоохоронна практика свідчить, що гарантією забезпечення збалансованого землекористування, збереження унікальних і типових природних ландшафтів та скорочення темпів втрати біорізноманіття є створення науково обґрунтованої мережі природоохоронних територій як базового елементу екологічно збалансованого

соціально- економічного розвитку окремих регіонів і всієї країни. Розбудова екомережі передбачає відновлення занедбаних, екологічно безперспективних земель і збільшення продуктивності природних ресурсів.

Визначальним напрямом формування екомережі є розвиток природно-заповідної справи. Території та об'єкти природно-заповідного фонду здатні надавати широкий спектр товарів й екосистемних послуг, забезпечуючи одночасно збереження природного і культурного надбання. Вони відіграють важливу роль у підвищенні рівня добробуту місцевого населення, забезпечуючи створення нових робочих місць, розвиток приватного сектору економіки;

відкривають можливості для наукових досліджень, зокрема вивчення рівня адаптації до зміни клімату, організації екологічної просвітницької роботи, рекреаційної та туристичної діяльності тощо.

Необдумана діяльність людини призвела до загострення глобальних екологічних проблем. Значні ділянки Землі стали зонами екологічного лиха, екологічної кризи. На планеті різко зникає біорізноманіття, через забруднення довкілля, зміну природних ландшафтів антропогенними факторами. Ця проблема гостро стоїть і в нашій державі. Розораність в Україні вже досягла 80%. У зв'язку з цим необхідно вжити заходи, щодо збереження унікальних ландшафтів, рідкісних видів фауни та флори. Для цього потрібно створити мережу заповідних об'єктів, та слідкувати за дотриманням заповідності.

Природні заповідники – це території, які виділяються для охорони в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усіма її компонентами. Статус природного заповідника передбачає повну заборону на його території господарської діяльності. У світі є понад 2 тисячі природних заповідників, а в Україні 16.

У заповіднику вводиться певний заповідний режим. Це або абсолютне заповідання, тобто цілковите не втручання людей у природні процеси, або заповідання обмежене, за якого для досягнення максимальної природної рівноваги й максимального збереження екосистеми допускається здійснення певних біотехнологічних заходів (наприклад, вилов тварин, що розмножилися, створення штучних водопоїв, протиерозійний захист).

Згідно зі статтею 4 Закону «Про природно-заповідний фонд України» до природно-заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об'єкти: ботанічні сади, дендрологічні, зоологічні парки, пам'ятки садово-паркового мистецтва.

В Україні спостерігається значне відставання у розвитку системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду порівняно з країнами Європи, де показник заповідності (відношення площі земель природно-заповідного фонду до площі держави) становить у середньому близько 15%.

Щоб створити територію або об'єкт природно-заповідного фонду, в Україні необхідно докласти зусиль, оскільки поряд із загальнодержавними позиціями про необхідність їх утворення, виникають особисті позиції землевласників і землекористувачів, на землях яких планується їх утворити. Зрозуміло, що утворення (проголошення) території або об'єкта природно-заповідного фонду суттєво обмежить можливість використання земель їх власниками і землекористувачами, що, у свою чергу, може значно затримувати цей процес.

Як свідчить аналіз, чинні процедури створення (оголошення) територій та

об'єктів природно-заповідного фонду, забезпечення їх належного функціонування надто ускладнені, недосконалі, частково не узгоджуються та дублюються.

Статтями 25, 47 Закону України «Про землеустрій» та Порядком не обумовлено конкретні випадки, в яких мають розроблятися проекти землеустрою для організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду. Таким чином, з формальної точки зору є підстави вважати, що проекти мають розроблятися для всіх без винятку територій природно-заповідного фонду.

Як свідчить практика, в різних регіонах України подібні вимоги нерідко висуваються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, зокрема територіальними органами Держземагентства. Щодо пам'яток природи на кшталт окремих реліктових дерев чи карстових печер вони виглядають взагалі абсурдними.

Ці питання потребують нагального врегулювання на законодавчому рівні. Міністерство, розуміючи яка відповідальність лежить на нас перед прийдешніми поколіннями, розробляє проекти нормативно-правових актів, покликаних усунути наявні правові прогалини та покращити екологічну ситуацію в країні.

Список використаних джерел:

1. Малимон С.С. Основи екології. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 240 с.
2. Журнал «Землевпорядний вісник». №3, 2012. – 63 с.
3. Сайт Департаменту екології та природних ресурсів України.
4. Гетьманчик, І.П. Управління у сфері використання та охорони природно-заповідного фонду / І.П. Гетьманчик //Землеустрій і кадастр. – 2007. – № 1. – С. 68 – 72.
5. Любарський, І.Є. Збереження біорізноманіття – одна з основних «цілей тисячоліття» для України / І.Є. Любарський // Екологічний вісник. – 2010. – № 6. – С.12 – 14.
6. Стеценко, М. До питання удосконалення системи управління установами природно-заповідного фонду України / М. Стеценко // Рідна природа. – 2008. – Спецвипуск. – С. 8 – 10.

УДК 349.6

Баглай В.В., Мілімко Л.В.

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ГАЛУЗІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Одним із основних завдань сучасної екологічної політики держави є забезпечення екологічної безпеки, створення ефективної системи охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів.

Відтак, більшість екологічних проблем зумовлені постійним негативним прямим чи опосередкованим антропогенним впливом людини на навколишнє природне середовище (НПС), що коштує, в свою чергу, суспільству надалі надто високу ціну. Тому держава повинна своєчасно помічати будь-які похибки і надавати адекватну економіко-екологічну експертну оцінку будь-якому впливу людини на НПС, проводити його повний і всебічний аналіз, оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства така політика є більш, ніж необхідною.

Одним із способів контролювати вплив людини на НПС та відвернути екологічні катастрофи є здійснення екологічної експертизи. Екологічна експертиза є найбільш визнаною і поширеною як у нас в країні, так і в міжнародній практиці; і такою, що потребує детального вивчення, дослідження, розвитку та вдосконалення.

Дослідженню проблематики методичних аспектів здійснення екологічної експертизи та оцінки впливу на НПС присвячені роботи В. Кравчук, А. Кушнарьов, В. Таргоня, М. Павлишин, В. Гусар, А. Сердюк, Е. Позняк та інші.

Згідно чинного законодавства України, екологічна експертиза – це вид науково-практичної діяльності уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об’єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших

матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан НПС, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону НПС, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Головною метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан НПС та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Раніше екологічна експертиза проводилася переважно щодо проектів будівництва. Нормативний підхід значною мірою влаштовував заінтересовані сторони – тих, хто проводив експертизу, і тих, для кого вона проводилася, і внаслідок чого зазвичай проект без будь-яких ускладнень проходив експертизу, затверджувався, на нього виділялися кошти і будувались екологічно несумісні об'єкти. Нині проведення екологічної експертизи є обов'язковою умовою законодавчої, управлінської, інвестиційної, господарської та інших видів діяльності, що впливають на стан довкілля.

Сучасна екологічна експертиза покликана вирішувати ряд завдань, а саме:

1) визначати ступінь екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;

2) організовувати комплексну, науково обґрунтовану оцінку об'єктів екологічної експертизи;

3) встановлювати відповідність об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства;

4) оцінювати вплив діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища і якість природних ресурсів;

5) оцінювати ефективність, повноту, обґрунтованість та достатність заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

6) здійснювати підготовку об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків екологічної експертизи тощо.

За допомогою експертизи досліджуються різного типу передпроектні і проектні матеріали, проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, реалізація яких може призвести до порушення екологічних нормативів, негативного впливу на стан навколишнього природного середовища.

Основними формами екологічної експертизи, які визначені законодавством і здійснюються в Україні, є державна, громадська та інші. Правовий статус цих експертиз різний. Висновки державної екологічної експертизи обов'язкові для виконання, а висновки громадської та інших експертиз мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані під час проведення державної екологічної експертизи, а також у процесі прийняття рішень щодо подальшої долі експертованого об'єкта.

Результатом проведення будь-якої екологічної експертизи є експертний висновок. Він включає оцінку екологічного ризику розглянутого виду діяльності на даній території з виділенням пріоритетних екологічних проблем. В екологічному висновку повинні втримуватися висновки про достатність природоохоронних заходів, що передбачають екологічну безпеку проекту на всіх етапах його реалізації, будівництво, експлуатація (включаючи аварійні ситуації), ліквідація. Висновки про екологічну безпеку повинні бути строго аргументовані й погоджені з існуючими нормативними й правовими документами.

На даний момент в Україні є велика кількість об'єктів, які підлягають екологічній експертизі. Прикладами можуть бути промислові підприємства, аеропорти, транспортні депо та інші. Адже саме вони в найбільшій мірі забруднюють навколишнє природне середовище і навіть неозброєним оком

видно, що переважна більшість таких об'єктів діє в не правовому полі з точки зору екологічного законодавства.

Отже, на даний момент, коли становище НПС постійно й особливо інтенсивно підпадає під антропогенний вплив суспільства, екологічна експертиза – це один із найкращих способів виявити екологічний ризик і відвернути в майбутньому будь-яке екологічне лихо.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього середовища: закон України від 26 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
2. Про екологічну експертизу: закон України від 9 лютого 1995 р. №45/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8. – Ст. 54.
3. Позняк Е.В. Правові аспекти громадської екологічної експертизи / Е.В. Позняк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2000. – Вип. 37. – С. 38 – 42.
4. Юрченко Л. І. Екологія: навчальний посібник / Л. І. Юрченко. – К.: Професіонал ; К.: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
5. Екологічне управління: Підручник для студ. екологіч. спец. вищ. навч. закладів / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. – Київ: Либідь, 2004. – 432 с.

УДК 330.334

Бобилєв О.О., Гришко Н.Є.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

На сьогодні державне регулювання є важливим конституційним елементом ринку, що необхідний самому бізнесу, особливо в умовах реформування української економіки, яка характеризується: високим ступенем зносу основних фондів, слабким розвитком машинобудування, підвищеною трудомісткістю; малоефективним механізмом перерозподілу ресурсів, що обмежує розвиток конкуренції; нестабільною грошовою одиницею; недостатньою інвестиційною активністю; монополізмом, корупцією, тіньовою

економікою, бюрократизацією системи управління, відсутністю чіткої та зрозумілої соціально-економічної перспективи.

Недостатньо ефективна промислова політика, яка вбачається у слабкій структурованості цілей, недостатній кількості заходів прямої та непрямої підтримки інноваційної діяльності, невтручанні державного управління у розв'язання нагальних проблем виробництва, призвела до того, що частка промислових підприємств, де впроваджувалися інновації, постійно знижується або принаймні залишається нарівні минулого року. Так, у табл. 1 відображено динаміку показників інноваційно-інвестиційної діяльності України за 2008 – 2014 роки.

Таблиця 1

Динаміка показників інноваційно-інвестиційної діяльності України за 2008 – 2014 роки

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Питома вага підпр., що впроваджували інновації (%)	10,0	8,2	10,0	11,5	10,8	10,7	11,5
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової (%)	5,8	6,5	6,7	6,7	5,9	4,8	3,8
Освоєно інноваційні види продукції (найменувань)	3978	3152	2408	2526	2446	2685	2408
з них нові види техніки	769	657	786	881	758	641	663
Упроваджено нові технологічні процеси	1727	1808	1145	1419	1647	1893	2043
у т. ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	645	690	424	634	680	753	479
Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт, (млн. грн.)	3538,4	4386,3	5164,4	6149,2	8024,8	7822,2	8995,0
з них: за рахунок держбюджету	-	-	2017,4	2815,4	3909,8	3398,6	3704,3
Прямі іноземні інвестиції в Україну (млн. дол.)	6794,4	9047,0	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40053,0
Прямі іноземні інвестиції з України (млн дол.)	166,0	198,6	219,5	243,3	6196,6	6203,1	6226,3

Аналізуючи дані про динаміку показників інноваційно-інвестиційної діяльності України за 2008 – 2014 роки, звернемо увагу на непропорційне співвідношення, яке можна спостерігати, порівнюючи два показники: «залучені прямі іноземні інвестиції» та «питома вага підприємств, що впроваджують інновації». За 2008 – 2014 рр. інвестиції збільшилися майже в 6 разів, а питома вага підприємств – усього на 15%, причому це зростання має хвилеподібний характер, для якого за аналізований період характерні спади та підйоми.

Такі дані спостереження можуть говорити про той факт, що закордонні інвестори не зацікавлені у розвитку інноваційної активності вітчизняних підприємств, зважаючи, що цей процес є довготривалим та має значний ступінь ризику, у якому держава не виступає гарантом паритетних умов між замовником та виконавцем, а також, що інвестиції спрямовуються в низькі технологічні уклади, що звісно дає прибутки в короткостроковій перспективі, але кардинальним чином не впливає на структурні зміни в економіці та не сприяє побудові інноваційної моделі розвитку держави.

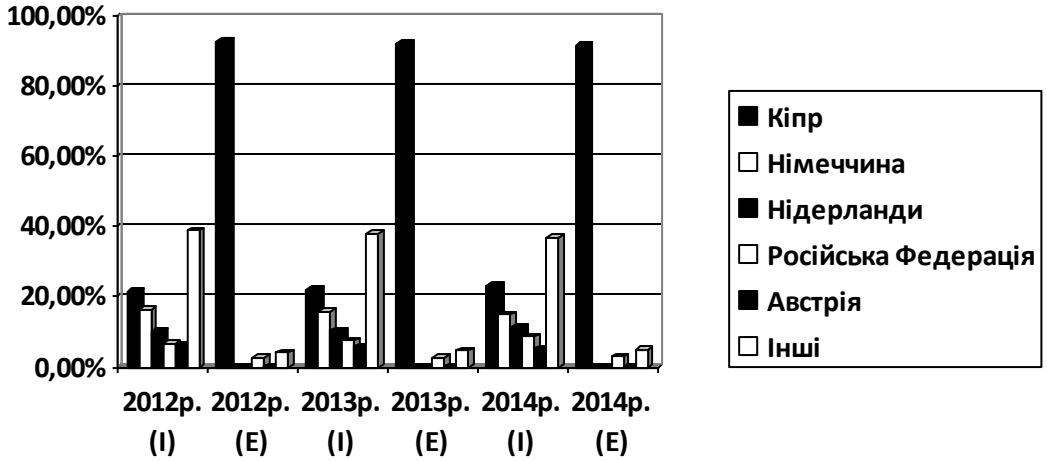

Рис. 1. Структура експорту та імпорту інвестицій в Україні

Якщо більш детально проаналізувати дані про експорт та імпорт інвестицій (рис. 1), то стане зрозумілим ще одна вагома причина неспрямування інвестицій у розвиток інноваційного підприємництва. Вона полягає у не

фінансуванні інноваційних проектів, а реалізації тих чи інших схем управління власністю та мінімізації податків власниками капіталу шляхом виведення його з України в офшорні зони Кіпру та перенаправлення його знову в Україну вже у вигляді офіційних інвестицій, використовуючи переваги, надані українським законодавством. Так, у 2012, 2013 та 2014 роках прямі іноземні інвестиції з України в країни світу становили 6223,3; 6871,1 та 7153,2 млн. дол. відповідно, а найвагоміша частка направлених коштів у розрізі країн саме у Кіпр – 92,9%, 92,3% та 91,50% відповідно.

Якщо поглянути на обернену динаміку, то саме Кіпр є найбільшим вкладником іноземних інвестицій в Україну, його частка у 2012 р. становила 21,5%, що у грошовому вимірі дорівнює 8593,2 млн. дол., 22,2% у 2013 році, що відповідає сумі у 9914,6 млн. дол., та 23,10% у 2014 році, що у грошовому вимірі становить 11253,4 млн. дол.

Не сприяє ситуації і розподіл бюджетних коштів на фінансування наукових, науково-технічних та інноваційних проектів, який спирається переважно на позиції міністерств, відомств, інших центральних органів виконавчої влади, що створює умови для безконтрольного розпорошення бюджетних коштів. Так, витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок держбюджету становили у 2014 р. 41,2% загальних витрат, при тому, що раціональне забезпечення фінансовими ресурсами є одним із головних чинників активізації та підвищення ефективності інноваційної діяльності в державі, про що говорять опитування, проведені статистичними органами, результатами яких встановлено, що 50,9% обстежених із цією метою підприємств указують на нестачу фінансової підтримки з боку держави, а 81,7% – на нестачу власних коштів.

Неефективне державне регулювання, беззаперечно, має негативний вплив на здійснення інноваційних процесів у країні. Інновації та їх упровадження потребують сприятливого інституціонального клімату, що може бути створений

тільки на основі цілеспрямованої державної інноваційної політики. Разом із тим потрібно відзначити, що державна влада в період становлення ринкової економіки вразлива перед корупцією та лобізмом, що вкрай ускладнює та уповільнює інноваційні процеси в країні.

Список використаних джерел:

1. Мазур І.М., Кривицька О.Р. Інноваційна економіка / Навчальний посібник / І.М. Мазур, О.Р. Кривицька – К.: Центр навчальної літератури, 2013. – С.12 – 16.
2. Кірдіна О.Г., Волкова О.І. Інноваційний розвиток промисловості України / Монографія / О.Г. Кірдіна, О.І. Волкова – К.: Наука і освіта, 2009. – С.28 – 34.
3. Давидович І. Є., Голуб Ю.Ю. Інноваційна діяльність підприємств як головна вимога сучасності. – [Електронний ресурс] / І. Є. Давидович, Ю.Ю. Голуб – К.: ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», 2012. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua.
4. Гришко Н.Є. Інформаційні технології в аналітичному інструментарії управління розвитком промислового підприємства / Н.Є. Гришко / Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал. – 4’2014 (53). – С. 391 – 398.

УДК 349.6(477)

Будник Ю.А., Кукуюк О.В.

РОЗВИТОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПИТАНЬ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ’ЄКТІВ ПРИРОДНО – ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

У сучасний період в літературі певна увага приділяється проблемі необхідності створення, розширення мережі та посилення охорони територій та об’єктів природно-заповідного фонду (далі ПЗФ) як національного надбання українського народу, однак спеціальні наукові праці, присвячені комплексному дослідженню питань правової охорони територій та об’єктів ПЗФ України, у вітчизняній юридичній науці відсутні.

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об’єкти які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, і виділені з метою збереження

природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим законодавством України природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання.

Держава розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних ресурсів. Завданням законодавства України про природно-заповідний фонд України є регулювання суспільних відносин щодо організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів, управління у цій галузі.

До природно-заповідного фонду України належать: 1)природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; 2)штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Найбільш відомими є Асканія-Нова (Херсонська область, кінець XIX ст.), Шацький національний природний парк (Волинська область), дендрологічні парки – «Софіївка» (Черкаська область), «Олександрія» (Київська область), Тростянецький дендропарк (Чернігівська область), а також пам'ятники природи – Скелі Довбуша на Івано-Франківщині і Львівщині, Кам'яні Могили в Донецькій і Запорізькій областях, Великий каньйон у Криму. Вищезазначені об'єкти потребують захищеності на підтримки на законодавчому рівні, тому запропонувавши прийняти Закон «Про заповідну охорону природи», було розроблено його структуру, критерії включення до ПЗФ елементів природи, висловлено також пропозицію щодо закріплення видів тварин і рослин у якості самостійної категорії державного ПЗФ [3].

Дослідження правових проблем охорони природно-заповідних територій

та об'єктів з'являються у вітчизняній науці лише у кінці 60-х – на початку 70-х років XX століття [2].

Досліджуючи проблему відповідальності за порушення законодавства про охорону природи, ми прийшли до висновку про необхідність встановлення спеціальної (підвищеної) матеріальної, зокрема, таксової відповідальності за збитки, заподіяні порушенням встановленого в державному заповіднику режиму охорони природи. Підтвердженням цього є те, що в доктрині екологічного права дискусійною залишається проблема про наявність еколого-правової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності. В.В. Петров визначає еколого-правову відповідальність як комплексний і міжгалузевий інститут права, що складається з норм природоохоронного, земельного, гірничого, водного, лісового, адміністративного, цивільного, кримінального, трудового, колгоспного права. Загальні засади еколого-правової відповідальності містяться у статтях 68-70 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»[3].

Ми підтримуємо думку окремих авторів, які вважають, що термін «еколого-правова відповідальність» потребує додаткових досліджень та вдосконалення. Вважаємо, що класифікація видів юридичної відповідальності за галузевим принципом ще не означає, що повинно існувати стільки видів юридичної відповідальності, скільки є галузей права: видів відповідальності менше, ніж галузей права. Усі теоретичні дослідження зорієнтовані на охорону територій та об'єктів ПЗФ. Але самоціль – не охорона, а реалізація цими територіями та об'єктами тих основних функцій, які на них покладені, а саме: природоохоронної, наукової, культурно-освітньої, естетичної, рекреаційної.

Дослідивши наукові досягнення у галузі правової охорони територій та об'єктів ПЗФ України, можна зробити висновок про необхідність здійснення комплексного аналізу вказаних проблем з позицій їх сучасного бачення.

Список використаних джерел:

1. Про екологічну мережу України. Закон України від 24 червня 2004 р. Редакція від 18.11.2012 №1864-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до кодексу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
2. Мельник П. В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України: Дисканд. юрид. наук. 12.00.06. / Петро Васильович Мельник. – Х., 2002. – 195 с.
3. Про навколишнє природнє середовище: Закон України від 25 червня 1991 року. Редакція від 01.01.2016 № 1264-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

УДК 349.6 (477)

Будник Ю.А., Непокупна К.С.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ НПС ДО СТАНДАРТІВ ЄС

Євроінтеграційна ідея за останні роки набула широкої підтримки в українському суспільстві. Євроінтеграція є не лише головним зовнішньополітичним завданням, але й пріоритетним напрямом внутрішньої політики України. Проголошення повноправного членства в ЄС залишається стратегічною метою для нашої держави.

Запорукою стабільного і сталого розвитку України є консолідація українського народу навколо європейських цінностей та стандартів у політичній, економічній, соціальній та інших сферах життєдіяльності людини, зокрема і в природоохоронній.

Одним із важливих елементів інтеграції України до ЄС є приведення у відповідність законодавства України, до його стандартів права, через його адаптацію (зближення правових норм). Гармонізація законодавства України до стандартів ЄС полягає у поетапному прийнятті та впровадженні нормативно-правових актів України, розроблених із урахуванням вимог ЄС, зокрема й в екологічній сфері [1].

Обмеженість природних ресурсів і зростаючі потреби в них є однією з основних передумов виникнення і розвитку міжнародної екологічної співпраці, яка ставиться на порядок денний.

У відповідності до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року визначено, що антропогенне та техногенне навантаження на довкілля в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу, при цьому стан земельних ресурсів держави близький до критичного [2].

Крім того, на всій території України поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабним є ерозія, підтоплення, забруднення внаслідок господарської діяльності, яка призводить до техногенного навантаження на ґрунти, і опосередковано спричиняє негативний вплив на життєдіяльність людей, вимагають нагального та детального правового регулювання з врахуванням зарубіжного європейського досвіду.

Виділяються три основні елементи адаптації вітчизняного екологічного законодавства до норм ЄС [3]:

1) транспонування – наближення або зміна національних законодавчих актів, що регулюють використання природних ресурсів і охорону природи, а також правила юридичної процедури у такий спосіб, щоб вимоги відповідних законів ЄС були повністю введені в систему законодавства України;

2) реалізація – призначення відповідних інститутів, виділення бюджетного фінансування, необхідного для введення в дію законів і постанов;

3) здійснення правоохоронних дій – впровадження відповідних заходів контролю належним дотриманням природоохоронного законодавства у повному обсязі, і здійснення санкцій за його порушення.

Ми вважаємо, що необхідно збільшити вартість природоохоронних заходів, тобто ввести високі штрафи за забруднення природного середовища, що

також дозволить державним органам концентрувати значні ресурси для захисту навколишнього середовища.

Важливою перевагою штрафних санкцій є те, що забруднювач має певний спектр вибору рішень [4]:

– забруднювати і платити;

– зупинити своє виробництво;

– інвестувати в очисне обладнання;

– внести зміни до виробничої технології або до номенклатури виробництва;

– змінити місце виробництва.

Саме надання підприємствам свободи вибору альтернативних рішень, широко застосовується в зарубіжних державах, крім того там запроваджена автоматизована система спостереження за станом охорони навколишнього природного середовища [5].

Таким чином, для запобігання екологічної катастрофи в глобальному масштабі у майбутньому, людство уже сьогодні повинно вжити заходів для збереження стійкості біосфери, сформувати на планеті єдиний екологічний безпечний господарсько-економічний простір, який буде основою сталого і врівноваженого соціально-економічного розвитку усіх країн. У цьому аспекті, визначивши європейські стандарти у галузі охорони навколишнього природного середовища повинно розвиватися на рівні узгодження і коригування дій відповідних державних органів у глобальних міжнародних природно-охоронних програмах; узгоджувати міжнародне науково-технічне і економічне співробітництво, що спирається на інтеграцію зусиль, ресурсів і засобів з метою успішного вирішення екологічних проблем; оптимізації нормативно-правового забезпечення природоохоронної галузі шляхом адаптації вітчизняного законодавства до права Європейського Союзу; у рамках програми «Екологія та енергетика» розробки пропозицій для спільних проектів у неядерному секторі

української енергетичної галузі; обміну досвідом в контексті стратегії розвитку енергетичної галузі з огляду на аспекти охорони довкілля та змін клімату.

Список використаних джерел:

1. Шевчук П.І. Порівняльна екологічна політика у країнах Європейського Союзу / Шевчук П.І. – Л.: ЛРІДУНАДУ, – 172 с.
2. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17.
3. Зеркаль О.В. Загальний нарис розвитку співробітництва між Україною та ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 6. – С. 11 – 17.
4. Мельник Л. Г. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника та к.е.н., проф. М. К. Шапочки. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.
5. Єршова В. С. Окремі питання організаційно-правового забезпечення охорони навколишнього природного середовища на рівні Європейського Союзу / В.С. Єршова // Правове регулювання економіки: зб. наук. праць. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. В.Ф. Опришко. – 2009. – № 9. – С. 27 – 37.

УДК 346.3

Бунчак М.В., Мілімко Л.В.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ГІРНИЧОЇ КОНЦЕСІЇ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України концесійні форми використання природних ресурсів, в тому числі, надр, є об’єктивно необхідною умовою для реалізації окремих функцій держави через залучення приватного капіталу. Центральне місце в концесійних гірничих правовідносинах займає їх об’єкт – надра, які визнані Конституцією України [1] національним багатством Українського народу. Водночас, на сьогоднішній день в Україні гірнича концесія являється найменш розробленою та дослідженою формою надрокористування, як на законодавчому, так і теоретико-правовому рівнях [5, с. 3]. Так, ще донедавна договір гірничої концесії ототожнювали з господарським договором.

Досі відсутнє законодавче визначення поняття «гірничої концесії»; нормативну базу складають тільки укази Президента України та рішення Комітету Верховної Ради з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і це при тому, що природні ресурси кожної країни є найбільшим і невід'ємним багатством та надбанням її народу, яке потребує раціонального його використання за допомогою продуманих та ефективних правових механізмів з метою врахування інтересів прийдешніх поколінь на основі постійного впровадження та дотримання принципу екологізації національного законодавства та принципу сталого розвитку.

Гірнича концесія зародилася ще в епоху середньовіччя і була пов'язана із запровадженням регального типу надрокористування, який передбачав належність усіх надр монарху чи державі, їх відокремленість від земельної ділянки і королівський (державний) привілей на отримання прибутків від видобутку корисних копалин, який міг здійснюватись іншими особами на умовах гірничої концесії [6, с. 412]. Що ж стосується розвитку гірничої концесії на теренах сучасної України, то науковці виділяють три етапи розвитку: 1) період існування односторонніх гірничих концесій в порядку акцесорного типу надрокористування, який тривав у наступні часові рамки: 1569 р. – 1719 р., 1782 р. – 1893 р.; 2) період існування односторонніх гірничих концесій в порядку регального типу надрокористування, який тривав у період з 1719 р. по 1782 р. та з 1893 р. по 1917 р.; 3) період існування двосторонніх гірничих концесій в порядку регального типу надрокористування, який тривав протягом 1920 р. – 1937 р.. Зауважимо, що у радянський період повернулись односторонні гірничі концесії, що пов'язувалося з сильним державним тиском на концесіонерів та адміністративними методами правового регулювання.

За часів незалежності у 1999 році було прийнято Закон України «Про концесії» [3], однак він не є спеціалізованим законом, який регулював би

гірничу концесію, а переважно спрямований на регламентацію процедури надання робіт і послуг приватно-правового характеру. Щоправда, у 2011 році він був доповнений положенням про те, що у концесію можуть надаватися об'єкти права державної чи комунальної власності, які використовуються для здійснення діяльності у таких сферах господарської діяльності: пошук, розвідка родовищ корисних копалин і їх видобування, видобування кам'яного вугілля, лігніту (бурого вугілля), його переробка у порядку, визначеному Законом України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» [4]. Але це положення є неприйнятним з огляду на те, що зазначений вище закон носить суто господарсько-правовий характер, а правовий режим об'єктів гірничої концесії (надр) регулюється нормами не приватного, а публічного характеру – еколого-правовими нормами в галузі надрокористування. І надра, як різновид природних ресурсів, виступають природним диференційним об'єктом екологічного, а не господарського права [7, с. 115]. Відповідно таке доповнення спричинить деяку колізійність в законодавстві, оскільки незрозумілим є які відносини покликаний регулювати даний закон: приватні чи публічні. Тому доцільніше було б не доповнювати та змінювати вже існуючі закони та нормативно-правові акти, а створити нове спеціалізоване положення, норми якого регулювали б відносини договору гірничої концесії.

Особливістю договору гірничої концесії є те, що концедент (уповноважений орган влади) одночасно виступає і суб'єктом публічного права, і суб'єктом приватного права. Так, становище суб'єкта публічного права проявляється при прийнятті акта публічної влади, за яким концедент делегує (уступає) свої прерогативи виключно власника об'єкта концесійних правовідносин (володіння, користування та часткового розпорядження). Щодо становища концедента як суб'єкта приватного права, то воно проявляється при укладенні та виконанні договору гірничої концесії, для забезпечення балансу

майнових інтересів сторін та гарантування виконання ними взаємних обов'язків. При цьому він має на меті задоволення не приватного (власного) інтересу та потреб, а публічного, який можна визначити як «визнаний державою і забезпечений правом інтерес соціальної спільноти, задоволення якого слугує гарантією її існування та розвитку [6, с. 416]. Що ж стосується контрагентів договору гірничої концесії – концесіонерів, то ними, згідно зі ст. 13 Кодексу України про надра, можуть бути як юридичні особи і громадяни України, так й іноземні юридичні особи, і громадяни, що по суті виключає осіб без громадянства. Водночас, ч. 2 ст. 16 Кодексу України про надра [2] вимагає від надрокористувачів відповідної кваліфікації, матеріально-технічної та економічної можливості для користування надрами, а також правосуб'єктності, яка у них є спеціальною.

На сам кінець, як вже зазначалося, у чинному законодавстві України не міститься легального визначення гірничої концесії, однак у літературі найбільш вдалим, на нашу думку, є напрацювання Н. П. Медведєвої, яка беручи за основу визначення концесії, яке міститься у ст. 1 Закону України «Про концесії», пропонує два визначення: загальне та спеціальне. Загальне визначення гірничої концесії характеризує останню як правовідносини, які передбачають надання концесіонеру за рішенням уповноваженого органу влади (концедента) та на основі договору гірничої концесії права на володіння та користування конкретною ділянкою надр з метою пошуку, розвідки та видобування корисних копалин. Спеціальне ж, у свою чергу, визначає гірничу концесію як врегульовані нормами права суспільні відносини, які передбачають надання за рішенням уповноваженого органу державної виконавчої влади (концедента) на підставі договору гірничої концесії на платній строковій основі концесіонеру на його підприємницький ризик виключного права володіння та користування конкретною юридично відокремленою ділянкою надр з метою пошуку, розвідки та видобування корисних копалин.

Підсумовуючи, слід зазначити, що гірнича концесія в Україні все ж таки існує і навіть намагається розвиватися. Проблема в тому, що законодавство ніяким чином не намагається її більш чітко регламентувати та нормативно закріпити. Наразі, гірнича концесія має більш яскраве втілення в наукових працях, ніж у нормативно-правових актах. Зважаючи на економічну та соціальну важливість природних ресурсів (надр) законодавство про гірничу концесію потрібно негайно реформувати та удосконалювати, наслідком чого буде зменшення кількості колізій та покращення економічної ситуації країни, шляхом залучення іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р.: Із змінами, внесеними згідно із Законом України від 21.02.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. - № 36.

3. Про концесії: Закон України від 16.07.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41.

4. Про особливості оренди чи концесії об’єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності: Закон України від 08.07.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 18. – Ст. 157.

5. Медведєва Н. П. Правові засади гірничої концесії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук / Медведєва Наталія Петрівна – Київ, 2008, С. 1 – 16.

6. Медведєва Н. П. Поняття гірничої концесії: її юридична природа та особливості концесійних правовідносин. // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 34. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2008. – С. 411 – 418.

7. Медведєва Н.П. Проблеми формування законодавства України про гірничу концесію. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 13 – 14 грудня 2007 року «Екологічне законодавство України: стан та перспективи розвитку», – Харків, «Право», 2008. – С. 111 – 115.

8. Медведєва Н.П. Виключна власність народу України на надра як передумова існування гірничої концесії. // Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку. Випуск 8. – Київський університет права НАН України – Київ. – 2008. – С. 211 – 214.

УДК 332.3:504.054

Бутрим О.В., Ігнацевич С.П.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ ҐРУНТІВ

Досягнення збалансованого рівня землекористування вимагає застосування науково-обґрунтованих технологій за умов забезпечення оптимального фінансування та пропорційного розподілу навантаження і відповідальності між усіма суб'єктами еколого-економічних відносин, згідно принципу «забруднювач – платить». Ефективність функціонування виробництва напряму залежить від обсягів витрат. Згідно Положення (Стандарту) Бухгалтерського Обліку «Витрати» [2], до виробничої собівартості продукції включають прямі витрати: матеріальні (на закупівлю сировини, добрив і т. д.), на оплату праці (заробітна плата робітників, безпосередньо зайнятих у виробництві), інші (можуть бути віднесені до об'єкта витрат); та змінні і постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Оскільки витрати на охорону та відновлення земель сільськогосподарського призначення відносяться до конкретного виду витрат, вони включаються до виробничої собівартості продукції в складі інших прямих витрат. Проте, цей факт вступає в протиріччя із зазначеним принципом, оскільки фінансове забезпечення екологічних аспектів автоматично перекладається на споживачів. Витрати на охорону та відновлення земель сільськогосподарського призначення включаються до виробничої собівартості готової продукції, а отже, і в її ціну, що призводить до зростання останньої, до перекладання оплати за охорону та відновлення земель на кінцевого споживача продукції, тобто на населення. Таким чином, попри те, що населенням не здійснюється дій, які призводять до забруднення земель сільськогосподарського призначення, люди

змушені нести відповідальність виробників агропродукції щодо охорони та відновлення земельних ресурсів.

Також необхідно звернути увагу на положення Закону України «Про охорону земель» [1], яким передбачено заходи економічного стимулювання по відношенню до суб'єктів господарювання, які у встановленому чинним законодавством порядку, демонструють позитивні результати з охорони земель і підвищення родючості ґрунтів. Вказані заходи спрямовані на зменшення непрямих витрат, які не включаються до собівартості готової продукції (наприклад, надання податкових та кредитних пільг, звільнення від плати за порушені ділянки під рекультивацією, компенсація недоотриманої частки доходу в результаті консервації деградованих та забруднених земель). Інша мета цих заходів – збільшення амортизаційних відрахувань стосовно основних фондів природоохоронного призначення, у тому числі і з охорони земель, що, знову ж-таки, збільшує виробничу собівартість готової продукції та її ціну для кінцевого споживача. Джерелом стимулювання є кошти фізичних та юридичних осіб через державний бюджет, які також не здійснювали господарської діяльності, яка безпосередньо призвела до забруднення землі сільськогосподарського призначення.

Таким чином, механізм регулювання рівня забруднення ґрунтів потребує удосконалення, що дозволить не тільки ефективно акумулювати та розподіляти фінансові ресурси, призначені для охорони та відновлення земель, а й здійснювати природоохоронну діяльність на засадах справедливої пропорційності та згідно принципу платності спеціального використання землі. Такий механізм матиме низку значних переваг:

– виключення витрат на охорону та відновлення земель сільськогосподарського призначення зі складу інших прямих витрат, що дозволить зменшити собівартість готової продукції та її ціну для кінцевого

споживача, та сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників;

– фінансове навантаження з охорони та відновлення земель сільськогосподарського призначення ляже на плечі господарюючого суб'єкта, що відповідатиме сутності принципу: «забруднювач – платить»;

– компенсаційні заходи держави, передбачені в Законі України «Про охорону земель», будуть адресовані безпосередньо тим суб'єктам господарювання, які несуть додаткові витрати на охорону землі, що відповідатиме засадам справедливості та рівноваги;

– заходи з охорони та відновлення земель стануть може забезпечуватись спеціальними фондами міжгалузевих чи регіональних об'єднань господарюючих суб'єктів і не обов'язково лише агровиробничої спеціалізації. Механізм наповнення цих фондів ще потребує доопрацювання, але передбачається, що їх функціонування буде відбуватись за рахунок плати за спеціальне користування землею та зменшить навантаження на державний бюджет.

Удосконалення еколого-економічного механізму регулювання рівня забруднення земель сільськогосподарського призначення – довготривалий та трудомісткий процес, адже результати його функціонування повинні відповідати запитам учасників сільськогосподарської діяльності та сприяти збалансованому розвитку землекористування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону земель». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15

2. Наказ Міністерства Фінансів України N 318 від 31.12.99 «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00/

УДК 373.5.034

Варивода К.С.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Питання сталого розвитку є дуже актуальними для України. Неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей з високою часткою ресурсомістких та енергоємних застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність культури праці та споживання тощо призвели до формування техногенного типу економічного розвитку. Як наслідок, нині антропогенне навантаження на природу наближається (а в окремих регіонах України вже наблизилося) до граничної межі її екологічної стійкості. За нею починаються кризові та катастрофічні зміни в природі, що негативно впливає на життєдіяльність людини і суспільства.

Незважаючи на здійснювані природоохоронні заходи, в Україні погіршується стан основних життєзабезпечуючих природних систем: повітря, води і ґрунтів, у зв'язку з чим зростає негативний екологічний вплив на стан здоров'я населення, знижується ефективність природокористування. Обсяги промислових і побутових відходів не лише несуть геохімічну небезпеку, а й потребують відчуження все нових територій під сміттєзвалища і полігони відходів [4, с. 16 – 17].

Перехід України до сталого розвитку – це чи не єдиний вихід із ситуації, що склалася. Вирішити це питання можливо шляхом впровадження концепції освіти для сталого розвитку в практику роботи навчальних закладів України, що

дозволить підвищити загальний рівень системи освіти, сприятиме формуванню екологічно спрямованого покоління.

У зв'язку з цим, одним із пріоритетних завдань загальноосвітніх навчальних закладів повинно бути формування у школярів екологічного світогляду, що включає глибоке розуміння сучасних проблем людства, можливостей і перспектив розвитку нашої держави. Шкільний курс «Основи безпеки життєдіяльності» не може стояти осторонь від вирішення найважливішого із завдань формування екологічного світогляду та культури сучасних школярів. Своїми формами та методами роботи він повинен сприяти формуванню в підростаючого покоління чітких і сталих норм взаємодії із навколишнім світом. Він покликаний дати учням основи екологічних знань, сформувати стиль екологічного мислення, навчати правил екологічної доцільної поведінки та здорового способу життя, а отже виховувати екологічну культуру особистості. Тобто, світоглядні, екологічні і соціальні складники дисципліни «Основи безпеки життєдіяльності» повинні стати головним її наповненням, а вже потім до них, в залежності від спеціалізації освіти, може додаватись інформація про небезпечні й шкідливі фактори на виробництві, їх вплив на людину, поведінку в надзвичайних ситуаціях, державні й міжнародні правові аспекти [2, с. 22].

При викладанні «Основ безпеки життєдіяльності» важливо також враховувати особистісні ціннісні орієнтації, якості, здібності та вміння, які знадобляться учням для втілення в життя концепції сталого розвитку, серед яких, зокрема: прийняття загальнолюдських цінностей; усвідомлення того, що наш сьогоднішній спосіб життя впливає на майбутні покоління; розуміння взаємозв'язків у навколишньому середовищі; розуміння того, що наші дії на місцевому рівні впливають на глобальні процеси; уміння аналізувати зміни в навколишньому середовищі й прогнозувати наслідки цих змін; уміння застосовувати наявні знання до різноманітних життєвих ситуацій; навички

співпраці у розв'язанні різноманітних проблем; здатність до аналітичного, критичного, творчого мислення; шанобливе ставлення до різноманітності в природі й суспільстві [4, с. 26].

Завдання і вправи з «Основ безпеки життєдіяльності» повинні бути спрямовані на формування в учнів практичних вмінь і навичок для: розумного споживання ресурсів; зменшення марних витрат сировини; зменшення кількості відходів; збільшення частки екологічних товарів у покупках; збереження здоров'я; покращання стосунків з навколишніми; дотримання прав інших людей та поваги до їхньої гідності.

Ефективність практичних завдань зростатиме, якщо їхній зміст стосуватиметься вирішення проблем у тій частині довкілля, на стан якої школярі можуть безпосередньо впливати. У будь-якому випадку кожний безпосередньо (дихання повітрям, використання води, газу тощо) чи опосередковано (використання електроенергії, продуктів харчування, палива) споживає природні ресурси. Саме через споживання ресурсів людина впливає на довкілля − особливо на найближче довкілля, оскільки кожен щодня приймає рішення, що і як споживати – що придбати, чи використати електроприлади і як довго, прийняти ванну чи душ тощо. І відповідно до того, які рішення будуть прийняті, кожен споживатиме більше (менше) ресурсів. Так особистість «контролює» сферу свого споживання. За неї вона відповідальна і на її стан може впливати своїми рішеннями. Саме ця частина довкілля, яку контролює людина, у якій вона здійснює власну діяльність і приймає рішення (і тому може реально впливати на її стан) є «*зоною відповідальності особистості*». Адже відповідати можна лише за те, що можна контролювати [1, с. 138].

Результатом вивчення дисципліни «Основи безпеки життєдіяльності» має стати формування в школярів загальнокультурних компетенцій, що передбачає:

– *культуру безпеки і ризик-орієнтоване мислення*, при якому питання безпеки, захисту й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності;

– *знання сучасних проблем і головних завдань безпеки життєдіяльності* та вміння визначити коло своїх обов'язків з питань виконання завдань професійної діяльності з урахуванням ризику виникнення небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання;

– *уміння оцінити середовище перебування* щодо особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства, провести моніторинг небезпечних ситуацій та обґрунтувати головні підходи та засоби збереження життя, здоров'я та захисту працівників в умовах загрози і виникнення небезпечних та надзвичайних ситуацій;

– *здатність приймати рішення* щодо безпеки в межах своїх повноважень [3, с. 260].

Отже, основною метою шкільного курсу «Основи безпеки життєдіяльності» має стати розвиток в школярів екологічних компетентностей, які дадуть їм можливість приймати індивідуальні та колективні рішення локального й глобального характеру для поліпшення якості життя без загрози для майбутнього планети.

Список використаних джерел:

1. Бондар О.І. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: науково-методичний посібник для вчителів / О.І. Бондар, В.Є. Барановська, О.В. Єресько та ін.; за ред. О.І. Бондаря. – Херсон: Грінь Д.С., 2015. – 228 с.

2. Варивод К.С. Формування екологічного світогляду школярів на уроках основ безпеки життєдіяльності / К.С. Варивода // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Техногенно-екологічна безпека України : стан та перспективи розвитку», м. Ірпінь, 10-20 листопада 2015 р. – Ірпінь: НУДПСУ, 2015. – С. 21 – 23.

3. Васильєва Р.Ю. Застосування особистісно орієнтованого підходу в процесі підготовки майбутніх учителів «Основ безпеки життєдіяльності» // Професійна педагогічна

освіта: Особистісно орієнтований підхід: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012 – 436 с.

4. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку. Навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти: посібник / О.І. Пометун та ін. За ред. О.І.Пометун. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 120 с.

УДК 349.412

Вашко Д.І., Мілімко Л.В.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМУ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Фундаментом і основою для економічної незалежності та розвитку будь-якої країни є державна власність на землі та стратегічні підприємства. Неправомірна приватизація 1990-х років призвела до значних втрат конкурентних переваг України. Відбувся занепад унікальних земель загальнодержавного значення; неефективно використовуються стратегічні запаси корисних копалин; підривається стимул до праці висококваліфікованих кадрів; зменшується експортний потенціал нашої держави. Ситуація погіршується тим, що приватизація, почата в 1990-х роках, не закінчилась. Навпаки, вона нарощує темп. Дивлячись на це, вкрай актуальною є розробка механізму націоналізації земель, що перебувають у приватній власності, але не використовуються власниками чи використовуються не за призначенням, зокрема стратегічних для економіки держави земель, який би відповідав сучасним реаліям України.

Розробкою механізму націоналізації приватної власності займались такі вчені, як В. Ляшенко, І. Шутов, Ю. Макогон, І. Фархутдинов, С. Кулицький, О. Сухарьов, А. Семенов, В Вишневський та багато інших.

В Україні існує і регламентується нормативно-правовими актами процес приватизації, але абсолютно відсутнє нормативно-правове регулювання процесу націоналізації.

Звернемося спочатку до наукового визначення самого поняття «націоналізація». Як зазначають Ю. Макогон і В. Ляшенко, під націоналізацією розуміють процес повернення в державну власність об'єктів недержавної власності, у тому числі раніше приватизованого майна, з метою їх подальшого використання з урахуванням реалізації національних інтересів. Це повернення може означати як примусове, так і компромісне вилучення об'єктів у їхніх власників. Його форми передбачають використання механізмів викупу, банкрутства, добровільної передачі, придбання контрольного пакета акцій, надбання прав власності за рішенням суду [1].

Під поняттям «націоналізація» розуміють придбання державою земельної ділянки, її частини, цілого підприємства або його частини, що відповідають таким цілям:

– для забезпечення функціонування виробництва, яке має стратегічне значення для безпеки та обороноздатності країни держави;

– для забезпечення функціонування виробництва, яке необхідно для життя суспільства, але в яке приватний капітал не вкладається через нерентабельність, високою капіталомісткості або високого ступеня ризику;

– з метою захисту від зловживання природними монополіями;

– з метою здійснення охорони навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території держави.

Націоналізація є крайнім засобом економічної політики в кризових умовах, вона стримує, а іноді і відштовхує залучення інвестицій, але при цьому, в крайніх випадках, є ефективним способом підтримки ринкової економіки або реалізації політики держави.

Націоналізація застосовується для вирішення державних завдань, для порятунку земель та підприємств, які звертаються за допомогою до держави і спочатку є винятковим запобіжним в надзвичайних ситуаціях.

З іншого боку, націоналізація може носити і суто політичний характер. Використовуючи методи проведення націоналізації, органи управління державою можуть націоналізувати у власників ті землі, які слугують не інтересам держави, а органам управління держави. Тому для застосування націоналізації потрібна чітка регламентація підстав та процедури, які на даний момент в Україні відсутня [2].

Застосування націоналізації вимагає встановити чітку нормативно-врегульовану грань між правом держави і правами власника, адже слід пам'ятати, що відповідно до статті 41 Конституції України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів приватної власності з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом [3].

Своє продовження зазначені вище положення знаходять в главі 25 Цивільного кодексу України: припинення права власності, але там закріплені тільки підстави і основні положення припинення права власності, а процедура відсутня.

Дуже важливим і практично ніде не описаним залишається соціальне питання в процедурі націоналізації.

Націоналізація має досить велику історію в різних країнах. У романо-германської правової системи характерно прийняття закону про націоналізацію. Цим законом передбачаються порядок і процедура переходу права власності, а на підставі цього закону приймаються нормативно-правові акти про націоналізацію конкретних об'єктів власності [4].

У нашій державі формування принципів і процедури націоналізації почалося з проекту закону «Про реприватизацію майна в Україні»: він передбачає визначення, свою процедуру, але є дуже суперечливим. Зазначений законопроект був відхилений Верховною Радою України. Спроби нормативно врегулювати націоналізацію були і тривають, серед них законопроект «Про порядок примусового відчуження об'єктів права приватної власності у власність держави (націоналізацію)», законопроект «Про повернення приватизованого майна в державну і комунальну власність» та ін.

Всі ці законопроекти передбачають своє визначення націоналізації, свою процедуру повернення об'єктів приватної власності в державну власність, пропонує свої відповідальні за прийняття рішення органи, свою процедуру передачі, способи здійснення відшкодування власнику, а також свої способи і порядок розпорядження отриманим майном. Представлені проекти законів не розглядають варіанти придбання земель чи підприємств з ініціативи власника.

До сьогоднішнього часу жоден із запропонованих варіантів порядку і процедури звернення майна в державну власність не був зафіксований в нормативно-правовому акті.

І нарешті, питання прийняття рішення про відшкодування власнику вартості майна. Необхідно визначити джерела і терміни відшкодування. Для того, що б у держави була можливість відшкодувати вартість майна власнику, кошти для відшкодування необхідно визначати до початку проведення повернення майна в державну власність і в разі проведення націоналізації як виняткової міри всі компенсаційні виплати, всі відшкодування звільнити від оподаткування.

Проведення процедури націоналізації в Україні абсолютно неможливо до визначення чіткого нормативно-правового регулювання. А у разі її проведення ризики оскарження настільки великі, що націоналізація буде не засобом

можливого порятунку або виживання, а загибеллю того чи іншого підприємства і розоренням власників.

Список використаних джерел:

1. Макогон Ю.В., Ляшенко В.И. Национализация и приватизация предприятий (Опыт Франции для Украины): монография. – Донецк, 2009. – С. 89.
2. Шутов І.Ф. Проблеми націоналізації в Україні / Шутов І.Ф. // Юридичний журнал. – 2006. – №7. – С. 26 – 32.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // [Электронный ресурс] // Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
4. Фархутдинов І.З. . Міжнародне інвестиційне право – теорія і практика / І.З. Фархутдинов. // Волтерс Клувер, 2005. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rua.pp.ua/mejdunarodnoe-investitsionnoe-pravo-teoriya.htm

УДК 336.22:[504:32]

Гамзіна О.М.

ПОДАТКИ, ЯК ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

У зв’язку з глибокою економічною кризою в Україні, централізоване фінансування заходів на збереження природного середовища ще довгий час не буде здійснюватись. Пріоритетною проблемою стало налагодження податкової системи збирання екологічних податків. Все це збільшує актуальність розробки методологічних підходів до прискорення формування дієвих механізмів податкового регулювання, які б забезпечували ефективне використання та охорону природних ресурсів.

ОЕСР, Міжнародне енергетичне агентство і Європейська комісія домовилися про визначення екологічних податків як обов’язкових платежів на користь держави, котрі не компенсуються з податкових баз, що мають особливе ставлення до навколишнього середовища. За визначенням ОЕСР, екологічний податок – це обов’язковий безповоротний платіж, що стягується державою до

загального бюджету, з метою подальшого його використання у природоохоронних цілях. Згідно з визначенням Євростату, «екологічним податком» вважають «податок, базою для якого є фізична одиниця, або її еквівалент (умовна одиниця), що здійснює доведений специфічний вплив на навколишнє природне середовище» [1].

Нині екологічні податки посідають значне місце у податковій системі усіх країн-членів ЄС, реалізується широкий перелік заходів підвищення рівня енергозберігання, енергоефективності та вирішення соціальних проблем. Концептуально їх можна розділити на дві групи: ті, що орієнтовані на певні рівні макроекономічний, мікроекономічний, глобальний, а також ті, що спрямовані на найбільш екологічно небезпечні галузі економіки.

Аналізуючи чинні платежі за статтями Зведеного бюджету України, згідно з класифікацією Євростату можна виділити таки групи:

1) акцизний податок на сьогодні включає акцизний податок, збір за першу реєстрацію транспортного засобу, екологічний податок (з палива), збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками, податок на викиди двоокису вуглецю;

2) екологічний податок (крім палива), зборів за забруднення НПС (де нараховуватиметься за різними типами забруднювачів 43 екологічні податки), збір за спеціальне використання лісових ресурсів;

3) рентна плата, яка на сьогодні включає плату за користування надрами, збір за користування радіочастотним ресурсом України, збір за спеціальне використання води;

4) податок на нерухоме майно – до нього віднесено податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, а також плата за землю;

5) єдиний податок, яка включає єдиний податок та фіксований сільськогосподарський податок.

На думку вчених - розробників Концепції реформування податкової системи України, у такий спосіб трансформації вітчизняної системи екологічного оподаткування можна отримати повноцінну базу, яка водночас є адекватною податковому законодавству ЄС. Але Веклич О.О. вважає, що аргументами наведеної трансформації податків за пропозицією Державної фіскальної служби України, є по-перше, знов-таки низька фіскальна ефективність екологічних податків, по-друге, необхідність їх спрощеного оподаткування [4].

Незважаючи на всі прогалини у податковому регулюванні спеціального використання природних ресурсів, які мають місце у вітчизняній практиці особливо в останні п'ятнадцять років, у 2014 року до всіх бюджетів було залучено 33,6 млрд. грн. зборів (рентної плати) за спеціальне використання природних ресурсів. За умови, коли уряд та парламент консолідують свої зусилля в напрямі наведення ладу в системі використання природних ресурсів, які знаходяться у власності держави, за експертними оцінками надходження природно-ресурсної ренти до Зведеного бюджету України може збільшитися у 12-13 разів, що суттєвим чином вплине на збільшення можливостей місцевої влади фінансувати проекти соціально-економічного розвитку та формувати фонди відтворення природно-ресурсного потенціалу і охорони довкілля [5].

З метою наближення до податкового законодавства ЄС доктор Веклич О.О. [6], вважає назрілим питання стосовно перегляду структури чинної вітчизняної системи екологічного оподаткування аналогічно прийнятій в країнах-членах ОЕСР та ЄС. Доцільно дотримуватись відповідної класифікації податків, котрі складаються з вищенаведених основних чотирьох груп податків/платежів, що мають вплив на стан довкілля, запроваджених у цих країнах з метою підвищення обсягів і рівня природоохоронних витрат, слугуючи джерелом їх надходження.

Головний висновок, щодо оптимального екологічного оподаткування для умов України, якій необхідно відновити стійкий соціально-економічний розвиток, полягає в тому, що концептуальний підхід до оподаткування у сфері екологічної політики має передбачати формування умов оподаткування, в цілому сприятливих для економічного зростання на інвестиційно-інноваційній основі та зручних для платників податків, а не створення спеціальних податкових преференцій для тих або інших галузей, територій, підприємств і т.д (що викривляє умови господарської діяльності та враховуючи можливості перекладання податків та інші важко передбачувані наслідки таких дій, може призвести до управлінських помилок, стагнації та подальшого збільшення техніко-технологічного відставання національного господарства від світових лідерів). Йдеться про необхідність формування та реалізації таких податкових механізмів екологічного регулювання в Україні, в основу яких на відміну від існуючих підходів має бути покладено принцип рівності, матеріальної зацікавленості учасників відтворювального процесу та добровільності використання природокористувачів податкових регуляторів в умовах ринкової економічної системи України.

Список використаних джерел:

1. Налоги, инновации и окружающая среда. ОЭРС – Стратегия экологически безопасного развития. – Paris, OECD, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www.shaneco.ru/Files/file/nalogi/%20%20/ecologiya.pdf

2. OECD/EEA Economic Instruments database / OECD/EEA. – Paris-Copenhagen, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org/env/database

3. OECD, Environmental statistics and accounts in Europe/Eurostat. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.es.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KC 32-10-2838/EN/KC-32-10-283-EN.PDF.

4. Веклич О.О., Кобзар О.М., Колмакова В.М. Економічні механізми національної екологічної політики в системі сталого розвитку України / Веклич О.О., Кобзар О.М., Колмакова В.М. та ін., за науковою редакцією проф. Лизуна С.О. // ДУ «ІЕПСР НАНУ». – Київ, 2014 – 280 с.

5. Голян В. Вільний обіг землі, контроль за деревообробкою та користуванням надрами – як державі можна заробити на використанні природних ресурсів? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: AGRAVERY. COM]

УДК 656.71

Голінська Т.В., Олексієнко О.І.

ВПЛИВ ЛЮДИНИ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Із виникненням людського суспільства відбулися і відбуваються все нові й нові зміни у стані біосфери. Науково-технічна революція, господарська діяльність людини відчутно позначаються на навколишньому середовищі: засмічуються повітря і водойми, виснажуються родючі ґрунти.

Жодна людина не може усвідомити який вплив вона здійснює на навколишнє природне середовище, не може зрозуміти наскільки серйозними стають наслідки, без елементарних екологічних знань. Людина завжди прагнула підкорити природу, не розуміючи, що вона нескорена [2].

Засмічення атмосфери – одна з важливих і особливих екологічних проблем сьогодення. Відомо, яке важливе значення для будь-якого живого організму має повітря: без їжі людина може прожити місяць, без води – тиждень, без повітря – секунди, максимум кілька хвилин. Разом з тим те, чим ми дихаємо, піддається сильному впливу цілого ряду факторів – результатів інтенсивного розвитку таких виробництв, як паливно-енергетичне, металургійне, нафтохімічне й ін.

Паливно-енергетичний комплекс включає діяльність теплоелектростанцій, робота яких пов’язана з викидом в атмосферу окису сірки, азоту, що утворюються в процесі згоряння незбагаченого вугілля. Не менш небезпечним забруднювачем повітря є підприємства металургійної промисловості, що викидають у повітря різні хімічні сполуки, особливо важких та рідких металів. Небезпечним джерелом забруднення повітря стали й продукти переробки нафтохімічної промисловості, особливо вуглеводневі сполуки (метан та ін.).

Небезпечним забруднювачем повітря є тютюновий дим, з якого в повітря потрапляє, крім нікотину, аміак, синильна кислота, чадний газ, тютюновий

дьоготь та ще близько 30 речовин. Складові тютюнового диму всмоктуються у кров і розносяться нею по всьому організму [1].

Через те що мікроорганізми руйнують органічні речовини, а рослини перетворюють мінеральні речовини на органічні, існує замкнутий біотичний кругообіг. Сьогодні ж людина вилучає сировину з біосфери в значних кількостях, а в сільському господарстві використовує безліч отруйних речовин. Подібне ведення промислової і сільськогосподарської діяльності розриває біотичний кругообіг. Атмосфера, вода, ґрунт постійно забруднюються відходами промислового виробництва, гектарами вирубуються ліси, знищуються рідкісні види тварин, руйнуються природні екосистеми.

У результаті забруднення атмосфери виникли такі явища, як парниковий ефект – підвищення загальної температури на планеті; озонова діра, яка утворюється в результаті порушення озонового шару в атмосфері окисами азоту, що викидаються двигунами балістичних і космічних ракет; смогнакопичення шкідливих газів у нижніх шарах атмосфери в результаті посиленої роботи котелень, що працюють на вугіллі, мазуті, солярці, а також у результаті загазованості повітря автотранспортом. З часів промислової революції спалювання викопного палива і викиди продуктів згоряння (в основному двоокису сірки) в атмосферу призвели до випадання дощів, вода яких являє собою слабку сірчану кислоту. Такі дощі назвали кислотними дощами. Після випадання «кислотних» опадів різко стали зникати з зони свого побутування деякі рослини. Кислотні дощі негативно впливають на шкіру, волосся, а також прискорюють корозію металів, руйнують гіпс, мармур, окислюють водойми, фунти, що призводить до знищення риби, лісів, тварин, які живуть у них [1].

Навколишнє середовище забруднюється в результаті викидів трубами електростанцій двоокису сірки, поблизу збагачувальних фабрик скидаються або накопичуються сполуки металів (мідь, цинк, свинець та ін.). У забруднених районах їхня концентрація іноді досягає смертельного рівня.

За прогнозами на нашій планеті відбудеться глобальне потепління, у результаті чого порушиться життєдіяльність рослин і багато видів зникне. Тому що у багатьох рослин при підвищенні температури навколишнього середовища спостерігається «фотосинтетична криза». Рослини ж, пристосовані до посушливих умов, мають безліч різноманітних адаптацій, які дозволяють їм виживати, крім того, їхнє листя, як правило, вкрите товстою кутикулою, що сприяє зниженню втрат води.

Непередбачені кліматичні коливання можуть негативно вплинути на видове багатство у певному середовищі їх перебування. Так, наприклад, організму, який довго живе, важко вижити в кліматі, де плоди – основна його їжа – через зниження температури повітря стануть доступними лише на нетривалий час протягом року. У тропіках же, де дерева і чагарники плодоносять постійно, змінюючи один вид на інший, такому травоїдному організму вижити набагато простіше. Усередині виду не відбудеться «перенаселення», тому що в загальну схему відразу включаться конкуренція і природні вороги, до того ж «проріджують» вид хвороби, природна старість і смерть.

«Екстремальними» можуть бути і дуже холодні, і дуже жаркі місця проживання, і сильно забруднені ріки, і солоні озера, і відкриті простори для видів, що можуть ховатися тільки серед гілок, поміж корінням дерев і чагарників.

Звідси висновок: певний вид тварин або рослин знаходиться в тих умовах, які оптимально йому підходять. Тому чим далі він буде відходити від оптимуму, тим швидше та назавжди буде вгасати його життєдіяльність.

Пропонуються такі методи боротьби із забрудненням повітря: скорочення кількості електростанцій за рахунок будівництва більш потужних, обладнаних новітніми системами очищення й утилізації газових та пилових викидів; очищення вугілля до його використання на ТЕС; заміна вугілля і мазуту на ТЕС

екологічно чистим паливом – газом; регулювання двигунів внутрішнього згоряння в автомобілях.

Особливе значення в очищенні атмосферного повітря має озеленення міст і сіл, особливо промислових зон.

Пам'ятайте! Кожної години на нашій планеті: 1700 акрів продуктивної землі стає пустелею; близько 2000 дітей помирає з голоду; 55 чоловік отруюються й гинуть від пестицидів та інших хімічних речовин; 1000 чоловік вмирають від отруєння водою; 2000 т кислотних дощів випадає у Північній півкулі; 5 – 6 видів тваринного чи рослинного світу зникають.

Кожної хвилини: знищується більше 51 акра тропічних лісів; використовують близько 35000 барелів нафти; знищується 50 т родючого ґрунту через неправильне його використання; виділяється більше 12000 т вуглекислого газу в атмосферу [1].

Природа, в якій нам, молодим, доведеться жити, забруднюється, піддається руйнуванню, знищується. Чи багатьом з нас щастило бачити прозору річкову воду, чистий пісок, насолоджуватися тишею без реву моторів, дихати чистим повітрям без домішок бензину, мазуту, пестицидів? Наше майбутнє може стати жахливим, якщо не почати негайно допомагати природі. Прийшов наш час діяти.

Список використаних джерел:

1. Желібо Є.П., Сагайдак І.С. Безпека життєдіяльності: навчальний посібник для аудиторної та практичної роботи. – К.: ЕКОМЕН, 2011. – 200 с.
2. Ковальчук О. Людина і природа. – Київ: Кондор, 2000.

УДК 336:18

Голян В.А., Довга І.А.

ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

На тлі сучасних реалій політичного та економічного життя країни особливо актуальними є здійснення структурних зрушень. В умовах затяжної кризи, коли на державному рівні спостерігається активне обговорення проблемних питань, стає дедалі необхіднішим не лише прийняття важливих для суспільства рішень, а й негайне втілення їх у реальність.

Оскільки вода є соціально значущим ресурсом, а також важливим компонентом виробництва, то реалізація змін повинна брати початок саме у сфері водокористування. Проаналізоване нинішнє становище сфери регулювання використання та охорони водних ресурсів та вивчений зарубіжний досвід дають змогу сформувати нові орієнтири, які допоможуть не лише покращити сучасний стан цього напряму суспільного життя, а й підтримували його на належному рівні у майбутньому.

Серед основних засад реформування системи фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів ми пропонуємо виділити такі.

1. Диференціація ставок плати за воду. Суть реформи полягає у запровадженні диференційованої системи оподаткування водокористування. Це дасть змогу накопичити, а згодом – і спрямовувати кошти від кожного надходження на окремі заходи з ремонту, реконструкції, модернізації водної інфраструктури, охорони водних об’єктів, фінансування вивчення, контролю, захисту і поліпшення середовища у кожному річковому басейні тощо. Таким

чином можна забезпечити акумуляцію коштів на різні види водоохоронних заходів.

2. Перехід від територіально-басейнового принципу встановлення нормативів плати за використання вод до басейнового. Це дасть змогу встановлювати плату за водокористування, виходячи з розгляду території річкового басейну як самодостатньої одиниці управління, системи із установленими екологічними та соціально-економічними зв'язками. Результатом застосування басейнового принципу насамперед стане підвищення ставок плати за воду в регіонах з надмірною експлуатацією води, а також в регіонах з найменшим рівнем забезпеченості водними ресурсами. Такий підхід дасть можливість передбачати наслідки людської діяльності для завчасного попередження екологічних та техногенних катастроф.

3. Інституціоналізація додаткових платежів за надання послуг водокористування. Реалізація такого підходу дасть змогу враховувати інтенсивне використання води у виробничому процесі, де вона виконує роль матеріальної основи. Це змусить підприємства оплачувати використані водні ресурси за підвищеними тарифами у разі, якщо завдяки цьому ресурсу вони отримують квазіренту.

Таким чином, прив'язка акумульованих податків за використання води до фінансування водоохоронних заходів дасть змогу забезпечити належний технічний рівень водної інфраструктури. У свою чергу, врахування рентної складової при перегляді сучасних нормативів плати за водокористування допоможе регулювати процес використання води промисловими підприємствами, а також забезпечити підвищення фіскальної віддачі забраної води. Перехід до басейнового принципу стане важливим кроком охорони водних об'єктів та стимулом підприємств-водокористувачів до економії свіжої води.

Список використаних джерел

1. Diarmaid Fleming Anger at Irish water charges reaches boiling point BBC News, Boyle and Dublin1 October 2014 . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/news/business-29426733.

2. Gago, A., Labandeira, X.): La imposicion ambiental: Fundamentos, tipologia comparaday experiencias en la OCDE y Spain, 1997.

3. Lijin Zhong Arthur P. J. Mol 2010 Water Price Reforms in China: Policy-Making and Implementation Water Resour Manage (2010) 24:377–396 DOI 10.1007/s11269-009-9451-0 http://www.springerlink.com/content/g0223v211qx1j554/fulltext.pdf.

4. Water companies and trends in Europe 2012. By David Hall and Emanuele Lobina August, 2012.

УДК 349.414

Дубровська Д.С., Мілімко Л.В.

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Україна є однією з найбільших країн Європи і належить до найбільш забезпечених родючими ґрунтами – чорноземами. Жодна країна світу не має таких сільськогосподарських земельних ресурсів. Стаття 13 Конституції України проголошує, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [1]. Земля є національним багатством нашої держави. Її належне та раціональне використання є одним з факторів, що впливає на розвиток сільського господарства, аграрного сектору та промисловості нашої держави. Саме тому проблеми раціонального використання, відтворення та охорони земель є актуальними нині і потребують вирішення.

В Україні зосереджена четверта частина світових запасів чорноземів, а кількість населення країни – 45 мільйонів чоловік, а інші 75% чорноземів

належать 7 мільярдам населення Землі. В абсолютних числах ці співвідношення мають такий вигляд – на жителя України припадає 0,5 гектарів чорноземів, а на всіх інших жителів планети – близько 0,013 гектарів в розрахунку на людину. Таким чином, Україна має забезпеченість чорноземами майже в 40 разів вище в порівнянні з іншою частиною світу. Зважаючи на нинішню економічну ситуацію в Україні економічні зв'язки з іншими державами, основним джерелом наповнення державного бюджету, отримання валютних доходів є сільськогосподарське виробництво [2].

Така ситуація спричиняє необхідність проведення наукових досліджень у галузі раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Проблемами ефективності використання земель сільськогосподарського призначення переймалися такі науковці, як: Д.І. Бабміндра, І.К. Бистряков, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, О.П. Канаш, В.Я. Месель-Веселяк, Л.Я. Новаковський, С.О. Осипчук, П.Т. Саблук, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступінь, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, М.А. Хвесик та інші.

Відповідно до ст. 22 Земельного кодексу України, землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей (ч.1 ст. 22 ЗКУ).

До земель сільськогосподарського призначення належать:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісогосподарського призначення, землі під господарськими будівлями і

дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо) (ч.2 ст. 22 ЗКУ) [3].

При загальній площі України 60,4 млн. га на ріллю припадає близько 34,2 млн. га (54,96%), лучні угіддя – 6,17 млн. га (10,2%). В окремих районах лісостепу і степу розораність досягає 80 – 90 %, що є небажаним в економічному та екологічному відношеннях, оскільки різко зменшується загальний природний потенціал території, що робить її одноманітною, а розвиток господарства однобоким. Різними формами ерозій в Україні охоплено близько 20 млн. га ріллі з 34,2 млн. га усього орного покриву (59 %). У місцях розвитку ярів знижується рівень підґрунтових вод, землі стають непридатними для шляхового, житлового та промислового будівництва [4, с. 171].

Проаналізувавши вищезазначені дані можна стверджувати, що нині гостро постає проблема раціонального використання, відтворення та охорони земель на території України.

Основні положення про охорону земель в Україні регламентуються в таких нормативно – правових актах:

– Земельний кодекс України (2001 р.) [3];

– Закон України «Про охорону земель»(2003 р.) [5];

– Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» (2003 р.) [6];

– Постановами Кабінету Міністрів України та іншими нормативно-правовими актами.

Земельним кодексом України встановлені нормативи у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів:

1) оптимального співвідношення земельних угідь;

2) якісного стану ґрунтів;

3) гранично допустимого забруднення ґрунтів;

4) показники деградації земель та ґрунтів.

Закон України «Про охорону земель» чітко регламентує основні напрямки охорони земель при здійснені різноманітних видів господарської діяльності (здійснені меліорації, ведені лісового та водного господарства, споруджені та експлуатації лінійних інженерних споруд, ведені містобудівної діяльності тощо). Також законом передбачено основні засади фінансування заходів охорони земель і ґрунтів за рахунок Державного та місцевого бюджетів, коштів землевласників і землекористувачів [7].

Правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля на території України визначає ЗУ «Про охорону земель».

Відповідно до ст.1 вищезазначеного закону, охорона земель - система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [5].

Говорячи про юридичну відповідальність за порушення в сфері використання земельних ресурсів, то санкції за дані правопорушення не закріплені в єдиному нормативно – правовому акті, що, на мою думку негативно впливає на правове регулювання земельних правовідносин.

Отже, на основі вищевикладеного матеріалу, можна зробити висновок, що сільськогосподарські землі в Україні використовуються не досить ефективно.

Вважаю, що вирішення перелічених проблем, можливе лише за умови удосконалення системи державного регулювання земельних відносин. З цією метою на державному рівні необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на зниження розораності сільськогосподарських угідь, розроблення економіко-екологічного механізму землекористування. Для підвищення продуктивності землі необхідно створити більш досконалий механізм охорони земель, який стимулював би учасників земельних правовідносин, в першу чергу землевласників і землекористувачів до дбайливішого використання та збереження землі як основного засобу виробництва. Доцільно встановити з боку держави жорстку юридичну відповідальність землевласників і землекористувачів за погіршення якісних характеристик земельних ділянок.

Список використаних джерел:

1. Конституція України тлумачення від 15.05.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Банєва І. О. Організаційно-економічний зміст та структура адаптивного механізму в трансформаційний період розвитку сільськогосподарських підприємств / Банєва І. О. // Ефективна економіка. – 2012. – № 5. – С. 34.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. в редакції закону від 29.12.2015 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/paran298#n298
4. Авраменко Н.Л., Цимбалюк С.Я. Екологія: навчальний посібник для підготовки бакалаврів у галузях знань «Економіка та підприємництво», «Право», «Менеджмент і адміністрування», «Соціологія», «Комп'ютерні науки». – [видання друге, зі змінами та доповненнями]. – Ірпінь: НУДПСУ, 2011. – 252 с.
5. Про охорону земель: Закон України в редакції закону від 27.06.2015 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15
6. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України в редакції закону від 28.12.2015 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/963-15
7. Державна підтримка заходів по відновленню родючості грунтів в Україні та Німеччині. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nuwm.edu.ua/images/content/radamv/Visnyk_4/17.pdf

УДК 330.322

Закорецький В.В., Будник Ю.А.

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ І ОХОРОНОЮ НПС

Актуальність наукового дослідження важко переоцінити,адже з кожним роком інтерес до проблем екологічної безпеки навколишнього середовища зростає і це не випадково, адже на даний момент виникає питання не про еволюцію, процвітання, а про виживання людей у навколишньому природному середовищі – яке вони самі і забруднюють бездумно, переслідуючи економічні вигоди. Але ж треба задуматися що життя і здоров'я людини – показник, що характеризує середовище її проживання.

За визначенням Є. Хлобистова, економічними механізмами (інструментами) екологічної політики є комплекс організаційних, нормативних та правових заходів, спрямованих на оптимальну взаємодію економіки та навколишнього середовища по відношенню до людини. Іншими словами, це система державного стимулювання, попередження та обмеження різноманітних видів діяльності, пов'язаної з небезпечним для людини впливом на навколишнє середовище [1, с. 745].

На відміну від адміністративних, економічні механізми екологічної політики є відносно новими для України. Вони пов'язані з упровадженням ринкових відносин.

Згідно з чинним законодавством, фінансування екологічних проектів відбувається за рахунок:

- Державного та місцевих бюджетів;
- кредитів та позик фінансових установ;
- фондів охорони навколишнього природного середовища всіх рівнів;
- власних коштів підприємств;

– добровільних пожертв донорів (у т. ч. грантів міжнародних організацій), а також власних коштів громади, що залучаються на благочинних засадах.

Основні вади вітчизняного економічного механізму полягають у тому, що, по-перше, він не спроможний зацікавити товаровиробників у проведенні природоохоронних заходів за власний рахунок; по-друге, недостатньо взаємопов'язаний з іншими показниками та важелями розвитку господарської діяльності; по-третє, недостатньо оперативно та ефективно реагує на динаміку еколого-економічних процесів у державі [2, с. 12]. Платники екологічних і ресурсних платежів не зацікавлені як у відрахуванні коштів до бюджетів та природоохоронних фондів, так і в здійсненні природоохоронних заходів. Це пов'язано з тим, що підприємства, які сплатили екологічні збори за використання ресурсів і платежі за забруднення довкілля, не отримують відчутної економічної підтримки у реалізації власних природоохоронних заходів. Тому природо-користувачі розглядають екологічні та ресурсні платежі як додатковий податок і прагнуть будь-якими засобами занизити їх шляхом перекручування звітності, отримання пільг або звільнення від платежів.

Зважаючи на еколого-економічну ситуацію в Україні, обставини господарювання, що складаються у процесі переходу до ринку, та досвід організації природоохоронної діяльності в країнах – членах ЄС, пріоритетним напрямом формування дієвої екологічної політики слід вважати фінансово-економічне заохочення суб'єктів господарювання, які прагнуть знизити обсяги шкідливих викидів і відходів виробництва.

Стрижнем екологічної політики України має бути стимулювання природоохоронної діяльності, яке ґрунтується на існуючій методологічній базі, а також враховує досягнення інших країн у вирішенні екологічних проблем. Удосконалення діючого економічного механізму природокористування і природоохоронної діяльності і охорони НПС та формування стабільних джерел фінансування природоохоронних заходів в умовах переходу до ринкових

відносин має стати органічною складовою системи управління і регулювання економіки, стимулювати охорону і відтворення природно-ресурсного потенціалу країни шляхом створення відповідних економічних умов.

Список використаних джерел:

1. Хлобистов Є.В. Фінансові механізми екологічної політики // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : наук. журн. – Вип. 3-4 / голов. ред. О.П. Степанов – К. : НАНУ, 2004. – С. 744 – 752.
2. Веклич О.О., Бугас В.В. Потрібен «євроремонт» економічного механізму екологічного регулювання // Вісн. НАН України. – 2006. – № 3. – С. 49 – 57.

УДК 502.42: 330.5.051

Зіновчук Н.В., Касперевич Л.В.

ОЦІНКА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вибір показників для оцінки природно-заповідного фонду та визначення їх значущості є одним із найважливіших серед багатьох питань, пов'язаних із організацією, вивченням і збереженням природно-заповідного фонду. При формуванні екосистем кількісна та якісна оцінка природно-заповідних територій та об'єктів дає змогу проаналізувати їх сучасний стан, визначити їх функції, а також з'ясувати чи можуть дані об'єкти входити до складу екомереж в якості природних ядер або біокоридорів. Дана оцінка необхідна для: створення та ведення кадастру природно-заповідного фонду; обґрунтування наявного природно-ресурсного потенціалу на певній території та його розвитку; інвентаризації сучасного стану та організації систематичних спостережень за станом заповідних природних комплексів та об'єктів; порівняння структури характеристик територій та об'єктів природно-заповідного фонду або категорійного різноманіття для їх подальшої грошової оцінки.

Таблиця

Значущість мережі природно-заповідного фонду Львівській області

Показники	Значення	Спосіб розрахунку	Примітка
Загальна кількість природно-заповідних територій та природно-заповідних об'єктів, од	350	–	–
Загальна площа природно-заповідного фонду, тис. га	157,5	–	–
Показник заповідності території (Кз), %	7,27	$S_{пзф} / S_{заг} \times 100\%$	Sпзф – площа природно-заповідного фонду регіону, га; $S_{заг}$ – загальна площа регіону, га.
Відсоток суворої заповідності ($К_{С.З.}$), %: відносно загальної площі природно-заповідного фонду, га відносно загальної площі території, га	1,3 0,1	$S_{МСОП} \times 100 / S_{ПЗФ}$ $S_{МСОП} \times 100 / S_{заг}$	$S_{МСОП}$ – площа природно-заповідного об'єкту певної території із суворим режимом першої категорії Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів, га;
Показник щільності об'єктів природно-заповідного фонду (Н), об'єкти/100км^2	1,6	N / Sзаг	N – загальна кількість природно-заповідних об'єктів певної території, од.;
Індекс розчленованості (інсуляризованості) території (І)	0,39	$(S_i / S + N_i / N) / 2$	S_i – площа нестійких територій та об'єктів, га; S – площа природно-заповідного фонду на певній території, га; N_i – кількість нестійких об'єктів регіону, од.;
Природоохоронний індекс території (ПІ)	1,5	Ki – Sci / $Sc_{ПЗФ}$ $ПІ=(К_{бз} \times S_{бз} + К_{пз}*S_{пз} + К_{нпп} \times S_{нпп} + К_з \times S_з) / S_{заг}$	ki – коефіцієнт значимості окремих категорій природно-заповідного фонду; Sci – середня площа даної категорії природно-заповідного фонду по Україні, га; $S_{СПЗФ}$ – середня площа всіх об'єктів природно-заповідного фонду в Україні, га; $S_{БЗ}$, $S_{ПЗ}$, $S_{НПП}$, $S_З$ – площі відповідно всіх біосферних і природних заповідників, національних природних парків, заказників на даній території, га;
Кумулятивний індекс території	17,70	$i = \frac{\sqrt{N^2 + Sпзф^2}}{S_{ЗАГ}}$	Sпзф (тис. га) Sзаг (тис. км^2)

Джерело: Розраховано за даними [1–5].

Питання розвитку заповідної справи досліджувалися багатьма науковцями, серед яких: Д.С. Добряк, Я.В. Коваль, В.С. Кравців, Д.В. Крилов, А.Я. Сохнич, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, С.К. Харічков, М.А. Хвесик та ін. Зокрема, оцінці природно-заповідного фонду приділяли увагу А.Г. Мартин, А.В. Богославська, Д.В. Клиновий, О.І. Фурдичко та ін., які сформували сучасну методологію економічного аналізу природно-заповідного фонду.

Значущість мережі природно-заповідного фонду, як правило, оцінюють за допомогою визначення комплексу загальних статистичних та спеціальних показників. До загальних статистичних показників відносять: загальну кількість природно-заповідних територій та природно-заповідних об'єктів на певній території; загальну площу природно-заповідного фонду; показник заповідності території; відсоток суворої заповідності; показник щільності об'єктів природно-заповідного фонду; індекс розчленованості (інсуляризованості) території [3].

Здебільшого надають перевагу кількісним характеристикам і показникам як окремих складових об'єктів і територій, так і утворених ними територіальних систем. На якісні параметри звертають менше уваги, а якість об'єктів і територій, що входять в ту чи іншу природоохоронну мережу має вирішальне значення в забезпеченні функціонування біоти. Тому, потрібна досконала якісна оцінка як кожної складової, так і цілої територіальної мережі природоохоронного спрямування. Проте здійснення такої якісної оцінки як у межах кожного об'єкта чи території, так і для сформованої ними територіальної природоохоронної мережі є проблемним. На сьогодні не існує єдиних підходів і простої та досконалої методики проведення такого оцінювання. Складність їх розроблення і застосування полягає, насамперед, в наявності великої кількості параметрів, які можна з наближенням вважати оцінювальними. Для якісної оцінки використовують наявність характерних видів рослин і тварин, особливо рідкісних і зникаючих, унікальних рослинних угруповань та й, навіть, окремих видів рослинного і тваринного світу. Часто оцінювальними параметрами

територій вважають їх геологічні, геоморфологічні та інші особливості. Велика кількість таких параметрів, через відсутність єдиних підходів і методики оцінки якості об'єктів, територій і мережі загалом, часто спонукає до суб'єктивних проявів, пов'язаних з вибірковістю застосування цих параметрів. Так, в одних випадках перевагу надають наявності на території рідкісних і зникаючих видів, на інших територіях пріоритетними вважають параметри для оцінювання, пов'язані з особливостями геологічної будови, рельєфу та рослинних формацій територій природоохоронної мережі. Очевидно, що такі методи оцінювання якості територій, що входять до природоохоронної мережі, унеможливлюють надання повної, комплексної характеристики. Вихід з цієї ситуації полягає в пошуку інтегрованих параметрів якісної оцінки, виходячи з фундаментального поняття територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відмінностей різних категорій та об'єктів природно-заповідного фонду, тобто різноманітності їх природних комплексів.

Список використаних джерел:

1. Грищенко Ю.М. Основи заповідної справи. – Рівне: РДТУ, 2000. – 234 с.
2. Загороднюк І., Хоменко В. Фауна України у Червоній книзі Української РСР. К.: Ойкумена, 1995 – № 1 – 2. – С. 95 – 99.
3. Злобін Ю.А. Оцінка природно-заповідного фонду Сумської області / Ю.А.Злобін, С.М. Панченко, В.Г.Скляр // Заповідна справа на межі тисячоліть (сучасний стан, проблеми і стратегія розвитку): Матеріали всеукраїнської загальнотеоретичної та науково-практичної конференції, присвяченої виконанню державної Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні «Заповідники». – Канів, 1999 – С. 51 – 54.
4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Львівській області за 2014 р. – Львів, 2015. – 288 с.
5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 р. – Київ, 2015. – 289 с.
6. Кічура А.В. Оцінка якості об'єктів і територій природно-заповідного фонду на ландшафтній основі / А.В. Кічура // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.4. – С. 101 – 106.

УДК 322.2

Зіновчук Н.В., Крохтяк О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЗА ВИТРАТНИМ МЕТОДОМ

Оцінка земель є складовою Державного земельного кадастру і важливим інструментом землеустрою. Однак, проблеми, які виникають під час оцінки земель в Україні, прямо чи опосередковано є пов'язаними з визначенням вартості земельних ділянок. Сучасна система оцінки земельних ділянок містить велику кількість недоліків, які притаманні як бонітуванню ґрунтів, так і економічній та грошовій оцінці земель.

Значний внесок у розробку теорії і методики економічної оцінки землі внесли П.М. Першин, С.Г. Струмілін, М.Л. Бронштейн, І.І. Лукінов, Б.З. Харченко, П.П. Маракулін, П.Ф. Веденічев, І.В. Дегтяров, І.Р. Михасюк, М.П. Додонов, І.А. Розумний та ін. У роботах цих науковців пропонувалося різні методики оцінки земель. Однак дотепер розроблення методичних засад оцінки земельних ресурсів залишаються на часі, тому що вибір методик суттєво залежить від цілей оцінки.

Зазвичай, економічну оцінку землі використовують для: науково обґрунтованого прогнозування та планування розподілу земельного фонду між окремими галузями господарства на державному рівні, забезпечення збалансованого й оптимального розвитку всього господарства країни; обґрунтування втрат сільськогосподарського виробництва і вибору оптимальних рішень при відчуженні земель для громадських та державних потреб, визначення техніко-економічних показників проектів внутрішньогосподарського землевпорядкування; для визначення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, яка використовується для визначення

земельного податку та орендної плати, штрафів і компенсацій при порушенні природно-екологічного стану середовища [2].

Витратний метод оцінки земельних ресурсів найчастіше використовують при оцінці вартості відтворення ресурсу у випадках його втрати або деградації. Відповідно до витратної концепції вартість земельних ресурсів повинна визначатися з урахуванням суспільно необхідної праці, витраченої на їхнє освоєння і підтримку в придатному стані. Перевагою цього підходу є те, що оцінюються будь-які ресурси, навіть гірші, які при рентному підході мають нульову оцінку. Основний недолік цього підходу полягає у тому, що кращі земельні ділянки, які потребують на освоєння та експлуатацію менших витрат, мають в абсолютному вираженні нижчу оцінку, ніж гірші, з більшими витратами для експлуатації. Крім того, цей метод враховує вплив низки екологічних чинників на споживчі властивості земельних ресурсів інтегрально, без їх ідентифікації.

Таблиця

Розрахунок оцінки земельних ресурсів за витратним підходом

Види витрат	Роки								
	2006	2007	2007 у % до 2006 р.	2009	2009 у % до 2006 р.	2011	2011 у % до 2006 р.	2013	2013 у % до 2006 р.
Витрати на освоєння, млн. грн.	246,4	145,2	58,9	346,4	140,6	392,3	159,2	493,6	200,3
Витрати на використання млн. грн.	89,0	63,4	71,2	215,5	242,1	205,2	230,6	323,6	363,6
Витрати на відновлення млн. грн.	236,9	171,5	72,3	581,1	245,3	626,6	264,5	1130,9	447,4
Загальна оцінка земельних ресурсів млн. грн.	572,3	380,1	66,4	1143,0	199,7	1224,1	213,8	1947,1	340,2

Джерело: на основі [3, 4, 5, 6]

М.А. Хвесик до витрат на освоєння відносить обробіток ґрунту, хімічну меліорацію, посів сільськогосподарських культур [1]. Витрати на відновлення, на думку С.І. Дем'яненко [7] складаються з витрат на внесення органічних і мінеральних добрив, а витрати на використання розраховують як витрати на оплату праці, відрахування на соціальне страхування; матеріальні витрати, у тому числі на придбання насіння і садивний матеріал, корми, іншої продукції сільського господарства; витрати на мінеральні добрива, нафтопродукти, електроенергію, паливо; інші матеріальні витрати; на амортизацію основних засобів; страхові платежі; інші витрати. У табл. 1 наведена оцінка земельних ресурсів Львівської області за період 2006 – 2013 рр., яка була розраховано витратним методом за формулою: $ОПРВ_{во} = \sum B_o$.

Проаналізувавши табл. можна зробити висновок, що витрати на освоєння, витрати на відновлення та витрати на використання у 2007 р. були менші, ніж у 2006 р. А з 2009 р. ці витрати збільшувались. Так, порівняно з 2006 р., оцінка земельних ресурсів у 2009 р. збільшилась на 199,7%; у 2011 р. – 213,8%; у 20013 р. – 340,2%; у 2007 на 66%. У 2006 р. найбільшими були витрати на освоєння (246,4 млн грн); а починаючи з 2007 р. витрати відновлення збільшувалися.

Оскільки, обробіток ґрунту, хімічна меліорація, посів сільськогосподарських культур можна віднести і до витрат на відновлення і до витрат на використання. Так само внесення органічних і мінеральних добрив можна віднести і до витрат на освоєння і до витрат на використання. Витрати на оплату праці, відрахування на соціальне страхування; матеріальні витрати, у тому числі на придбання насіння і садивний матеріал, корми, іншої продукції сільського господарства; витрати на мінеральні добрива, нафтопродукти, електроенергію, паливо; інші матеріальні витрати; на амортизацію основних засобів; страхові платежі; інші витрати також можна віднести до витрат на освоєння і до витрат на відновлення. Тому можна стверджувати, що оцінка

земельних ресурсів за витратним методом залежить, насамперед, від комбінації статей витрат, які прийнято включати до такої оцінки. З огляду на екологічний аспект оцінки земельних ресурсів бажано було б виділяти витрати, які пов'язані з покращенням екологічного стану земельних ресурсів. Тому подальші дослідження мають бути спрямовані на ідентифікацію та групування витрат, які є дотичними до трансформації екологічного стану ґрунтів.

Список використаних джерел:

1. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів: [моногафія] / [за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 264 с.
2. Теоретичні основи державного земельного кадастру: Навч. посібник / М.Г. Ступень, Р.Й. Гулько, О.Я. Микула та ін.; За заг. ред. М. Г. Ступеня. – 2-ге видання, стереотипне. – Львів: «Новий Світ-2000», 2006. – 336 с.
3. Статистичний збірник «Сільське господарство Львівської області» / За ред. Зимовіної С.І. / Львів, 2014.
4. Статистичний збірник «Сільське господарство Львівщини» / За ред. Корисько Г.М. / Львів, 2012.
5. Статистичний збірник «Сільське господарство Львівщини» / За ред. Матковського С.О. / Львів, 2010.
6. Статистичний збірник «Сільське господарство Львівщини у 2007 році» / За ред. Матковського С.О. / Львів, 2008.
7. Дем'яненко С.І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві. – К.: КНЕУ, 1998. – 264 с.

УДК 349.6

Іваницька А.В., Мілімко Л.В.

ЕКОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ, ОХОРОНА І РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

З кожним днем все більше і більше використовуються природні ресурси, тому слід ощадливіше ставитися до їх експлуатації, особливо якщо йдеться про невідновлювані енергетичні ресурси. Незважаючи на те що кількість розвіданих копалин збільшується як загалом, так і в розрахунку на душу населення, існує

загроза їх виснаження ще перед тим, як буде здійснений перехід на використання нових джерел енергії.

Виникнення зон екологічного лиха, регіонів кризових екологічних ситуацій свідчить про те, що не завжди природокористування мало раціональний характер. Раціональне природокористування має забезпечити повноцінне існування і розвиток сучасного суспільства, але при цьому зберегти високу якість середовища проживання людини.

Метою нашого дослідження є характеристика основних проблем охорони і раціонального використання природних ресурсів.

Питанням правового регулювання раціонального використання та охорони природних ресурсів займалося багато науковців, а саме: Г.А. Аксененок, В.І. Андрейцев, В.Л. Мунтян, А.Є. Єренов, Н.Б. Мухітдінов, Ю.С.Шемшученко та інші.

Розрізняють три основні проблеми раціонального природокористування [2]:

- соціально-еколого-економічні принципи природокористування;
- міжгалузевий характер вирішення проблем природокористування;
- економічне стимулювання природоохоронної діяльності підприємств.

Щодо соціально-еколого-економічних принципів природокористування, щоб приймати альтернативні обґрунтовані рішення, треба вміти правильно оцінювати шкоду від існуючих і прогнозованих антропогенних впливів. При цьому треба пам’ятати, що суспільство однаково зацікавлене як у неспричиненні шкоди природі, так і уникненні зайвих затрат на її збереження. Треба дотримуватися розумної рівноваги між виробництвом і природою, скорочуючи до мінімуму сумарні екологічні затрати та добиваючись найвищого економічного результату природо захисних заходів від забруднення.

Міжгалузевий характер означає створення повноцінної, розвинутої системи інтеграційного державного управління в галузі охорони природи та

раціонального природокористування. Фактично в державі встановлене галузеве управління, яке не може забезпечити стале використання природних ресурсів та рівень прозорості при прийнятті рішень, підвищити ступінь інтегрального управління, поглибити функціональний характер, покращити обґрунтованість залучення бюджетних коштів та контроль за їх цільовим використанням. Воно є прекрасним підґрунтям для існування розгалуженої корупційної системи.

Економічне стимулювання природоохоронної діяльності підприємств здійснюється за допомогою таких економічних важелів як: лімітування природокористування, платність природокористування, фінансування природоохоронних заходів, матеріальне стимулювання, що набувають особливої ваги, їх регламентує розділ 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1].

В умовах повного господарського розрахунку особливо актуальним є поєднання адміністративних методів природоохоронної діяльності господарств і економічних стимулів. Економічне стимулювання здійснюється методами позитивної і негативної мотивації. Конкретні міри економічного стимулювання залежать від рівня об’єкта впливу [3].

З метою розвитку економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності необхідно [4]:

– удосконалити нормативно-правову базу з питань оподаткування забруднення навколишнього природного середовища, зокрема виробництва, зберігання, транспортування та споживання екологічно небезпечної продукції, яка негативно впливає на навколишнє природне середовище та здоров’я населення;

– підвищити збір за забруднення навколишнього природного середовища, збільшивши плату за скидання одиниці маси забруднюючої речовини до європейського рівня, з урахуванням токсичності;

– реформувати систему фондів охорони навколишнього природного середовища для мобілізації фінансових ресурсів на національному рівні та на рівнях Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя;

– удосконалити нормативно-правову базу з питань природокористування на платній основі;

– удосконалити методику визначення шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Можна зробити висновок, що одним із головних пріоритетів для України залишається вирішення саме екологічних проблем. Країна може забезпечити перехід до сталого розвитку лише шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної модернізації виробництва, використання творчого потенціалу суспільства для розбудови і процвітання держави. Для цього необхідно вдосконалювати систему екологічного моніторингу, державного контролю, державного обліку, екологічного аудиту, а також застосовувати ті статистичні підходи, які визнані на міжнародному рівні. Тобто саме екологічний розвиток країни є найбільш важливим в концепції становлення сталого розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII.// Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
2. Корсак К.В., Плахотнік О.В. Основи екології. / К.В. Корсак, О.В. Плахотнік / – К.: МАУП, 2000. – 238 с.
3. Злобін Ю.А. Основи екології. / Ю.А. Злобін / – К.: Лібра, 1998. – 249 с.
4. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»

УДК 316. 775

Івченко А.В., Товста С. М.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОХОРОНИ І РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Земельні ресурси – основа матеріального і духовного виробництва. Від характеру і ефективності використання землі залежить розвиток продуктивних сил, масштаб виробництва та матеріальне благополуччя народу. В Україні земельні ресурси нараховують понад 38 типів ґрунтів. Вони відрізняються між собою структурою, мінеральним складом, вмістом гумусу та поживних елементів, фізичними й хімічними властивостями, родючістю, придатністю для сільськогосподарського використання. Особливо слід відзначити забезпеченість чорноземами, які визначаються найвищою родючістю серед усіх інших типів ґрунту. Однак нераціональне використання та варварське ставлення до земельних ресурсів призводить до того, що українські чорноземи втрачають свої властивості, просто вивітрюються та вимиваються водами, і це, відповідно, призводить до погіршення якості земельних ресурсів України. Тому важливим стоїть питання раціонального використання земельних ресурсів та питання їх охорони [1].

Раціональне використання й охорона земельних ресурсів включають дві групи питань:

– охорона землі від виснаження і підвищення її родючості - економічна група;

– охорона від забруднення та його попередження - екологічна група.

З кожним днем родючі українські ґрунти втрачають свою родючість у зв’язку з їх забрудненням, ерозією (водною та вітровою), надмірним розорюванням, низькою культурою населення у сфері земельних робіт, та ін.

Саме раціональне використання й охорона земель є тими взаємопов'язаними процесами, які спрямовані на підвищення продуктивних сил землі і, які передбачають такі заходи як [2]:

– оптимізацію розподілу земельного фонду між галузями народного господарства і якомога ефективніше його використання у кожній з них;

– розробку і впровадження раціональної системи землеробства, яка включає систему заходів щодо збереження родючості ґрунту;

– розробку і впровадження науково обґрунтованої системи луківництва;

– розробку і впровадження раціональної системи розселення, забудови сільських та міських населених пунктів;

– розробку і впровадження еколого-економічної оцінки земель та використання її для планування розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Основною метою охорони земельних ресурсів є планомірне забезпечення науково обґрунтованого їх використання та найбільш сприятливого функціонування при стабільному підвищенні біологічної продуктивності території, збереженні в природі процесів самоочищення, саморегуляції та самовідновлення. Найважливішим заходом досягнення цієї мети є правильне формування культурного агроландшафту. Зі сторони конкретних компетентних органів держави повинний здійснюватись жорсткий контроль стосовно правильного й обґрунтованого співвідношення між різними біогеоценозами, а саме полем, лісом, луками, болотами, водоймами. У свою чергу це дасть найвищий господарський ефект і збереже довкілля. Також потрібен екологічний моніторинг земель, своєчасне передбачення і запобігання процесам ерозії, забруднення.

На сьогоднішній день в Україні розроблена Національна програма охорони земель, в якій передбачаються економічні, екологічні, організаційні заходи із забезпечення охорони земель різних форм власності і призначення та

відповідні правові засади. Також держава у законодавчому порядку (Земельний кодекс України [4]) прописує права землекористувачів і їхні обов'язки щодо охорони земель. Також законодавством України визначена суть і завдання землеустрою, основним з яких є впровадження системи заходів по збереженню і поліпшенню природних ландшафтів, відновленню і підвищенню родючості ґрунтів, рекультивації порушених земель, захисту земель від ерозії, підтоплення, осушення, зсувів, вторинного засолення і заболочення, ущільнення, забруднення промисловими відходами й хімічними речовинами та ін. [3].

Як висновок, варто зазначити, що проблема використання і охорони земельних ресурсів на сьогоднішній день досягла майже свого апогею. Держава та її населення повинно вжити необхідних заходів контролю за для збереження одного з національно - історичних багатств України. Тому сьогодні надзвичайно актуальним є створення ефективно діючого механізму у сфері охорони раціонального використання і державного екологічного моніторингу земель, що має здійснюватись у взаємодії з аналогічними міжнародними системами згідно перспектив інтеграції України до функціонування у єдиному глобальному просторі.

Список використаних джерел:

1. http://ua.textreferat.com/referat
2. http://ukrkniga.org.ua
3. http://pidruchniki.com/geografiya/zemelni_resursi
4. zakon.rada.gov.ua/go/962-15

УДК 658

Івчук М.В., Цимбалюк С.Я.

СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

У структурі сучасної української економіки найбільшу частку займають підприємства переробної, сировинної та видобувної галузей, виробничі процеси яких завдають найбільшої шкоди навколишньому середовищу, що вимагає від національних підприємств формування системи екологічного менеджменту.

Екологічний менеджмент – найперспективніший шлях розв’язання екологічних проблем промислового виробництва, що представляє собою внутрішньо мотивовану ініціативну діяльність економічних суб'єктів, спрямовану на досягнення екологічних цілей і завдань [3, с.312]. Розробка та впровадження систем екологічного менеджменту дає підприємству, у першу чергу, скорочення споживання на одиницю продукції сировини, води, енергії. До інших переваг, що одержує підприємство, можна віднести також економію на витратах, поліпшення якості продукції й виробничих процесів, забезпечення безперебійності виробництва. Слід також зазначити, зменшення обсягу довгострокових зобов’язань підприємства щодо ліквідації збитку, нанесеного навколишньому середовищу, поліпшення умов праці, що веде до посилення мотивації персоналу, й, звичайно ж, поліпшення іміджу підприємства. Систему екоменеджменту слід розглядати як процес, що дозволяє краще систематизувати пріоритети та проекти, а також ідентифікувати проблеми й можливі негативні впливи ще до їх прояву. СЕМ може сприяти зниженню плинності кадрів, удосконаленню системи добору нових співробітників, поліпшенню умов роботи, а також створенню кращого образу компанії в очах клієнтів, постачальників, кредиторів, сусідів і регулювальних органів [3, с.325].

Актуальним на сьогоднішній день є питання стандартизації та сертифікації діяльності суб'єктів господарювання. Дедалі більше підприємств впроваджує та використовує стандарти ISO 14001 для формування системи екологічного менеджменту, що є важливим чинником забезпечення зменшення техногенного навантаження підприємств на навколишнє природне середовище. Дані стандарти визначають, що повинна зробити організація для регулювання впливу на навколишнє середовище, але не зобов'язують як це необхідно робити [1].

На сьогоднішній день сертифікація за міжнародними стандартами ISO не набула належної популярності. Кількість сертифікатів на системи екологічного менеджменту відображено на рис.1.

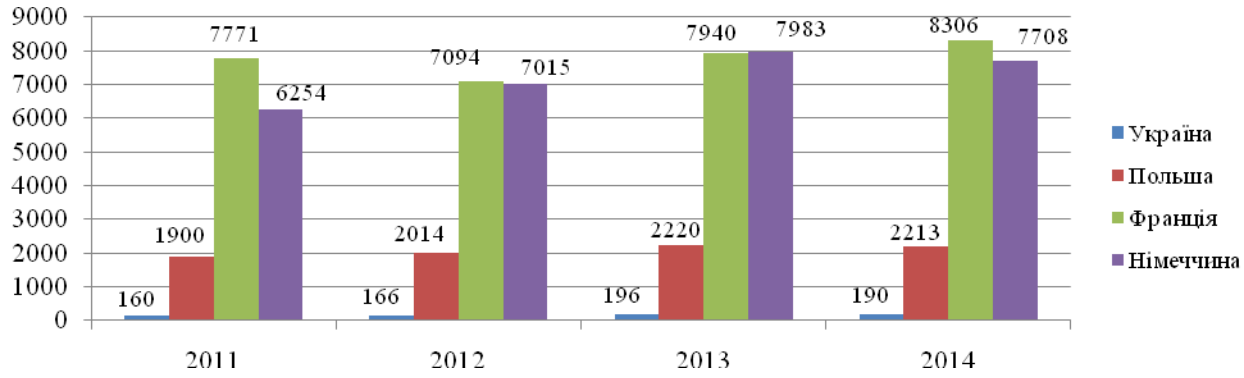

Рис.1. Динаміка кількості сертифікатів ISO 14001 в провідних країнах Європи та Україні, шт.

Джерело: складено автором за даними [2]

Як видно з рис.1 кількість виданих сертифікатів в Україні за період 2013 – 2014 рр. зросла, але незначно, а у порівнянні із кількістю виданих сертифікатів ISO з іншими країнами, то це значення є взагалі мізерними. Українським підприємствам слід звернути особливу увагу на питання формування СЕМ, адже наявність даного сертифікату в першу чергу дозволить автоматично посилити власні конкурентні переваги та забезпечать доступ до міжнародного ринку.

Отже, основним напрямком діяльності українських підприємств на шляху входження у європейський простір має бути створення, впровадження та

ефективне функціонування систем екологічного менеджменту як фактора підвищення конкурентоспроможності підприємств на зовнішніх ринках, у тому числі і європейському.

Список використаних джерел:

1. Національний стандарт ISO 14001. Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.arterium.ua/images/content/files/files-ukr/iso-14001-uk.pdf
2. Офіційний сайт Міжнародної організації зі стандартизації ISO. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iso.org/
3. Федулова Л.І. Менеджмент організацій: Підручник / Л.І. Федулова, І.В. Сокирник, В.В. Стадник, М.А. Йохна, О.С. Новиков, Є.Г. Рясних [за редакцією Л.І. Федулової]. – К. Либідь, 2004. – 448 с.

УДК 339:502.3

Ілляшенко І.О.

ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ МІСТА КИЄВА

На сьогоднішній день ми є свідками процесу екологізації всіх сфер знань, оскільки в контексті людської діяльності існує нагальна потреба перетворень в плані забезпечення сумісності соціального розвитку з умовами та особливостями еволюції природного середовища. Це обумовлено порушенням рівноваги між природою та суспільством. Сьогодні необхідне усвідомлення того, що майбутнє цивілізації залежить від знаходження суспільством оптимального шляху взаємин з природою і тим самим збереження природних основ для життєдіяльності людини, в іншому випадку екологічна криза поглиблюватиметься, створюючи нові проблеми в соціально-екологічних системах різного рівня.

Екологічна модернізація з’явилася на початку 1980-х років. Основоположником вважають німецького соціолога Джозефа Хубера. В

подальшому його теорії розвив голландський науковець Артур Мол. «Ядром» своєї теорії Хубер вважає заміну існуючих промислових технологій на ресурсозберігаючі і менш руйнівні для природи, людини та навколишнього середовища.

В Екологічному паспорті міста Києва є перелік найважливіших екологічних проблем міста. Однією з найважливіших екологічних проблем столиці є забруднення атмосферного повітря. Серед основних джерел забруднення атмосфери – пересувні джерела, з яких на першому місці знаходиться автотранспорт, а також підприємства енергетики (теплоелектроцентралі), підприємства будіндустрії, машинобудівної, хіміко-фармацевтичної, харчової промисловості.

У 2014 р. загальна кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел по м. Києву становила 214,2 тис. т., у тому числі обсяги викидів стаціонарними джерелами склади 31,4 тис. т, а пересувними – 182,8 тис. т.

Найбільший внесок у забруднення атмосферного повітря м. Києва стаціонарними джерелами дають підприємства теплоенергетики (ТЕЦ-5, ТЕЦ-6 ПАТ «Київенерго», Філіал «Завод «Енергія» Київенерго», ПрАТ «Екостандарт»).

Однією з основних причин значних обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від підприємств енергетики є:

– наявність у структурі палива ПрАТ «Екостандарт» твердого палива (вугілля);

– застарілість основних фондів енергетичних підприємств та відсутність ефективних технологій очищення викидів;

– неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів окремими виробниками та споживачами енергії.

До проблем забруднення атмосферного повітря відносять також збільшення кількості автономних котелень в місті, оскільки у зв'язку зі зростаючими темпами забудови міста спостерігається невідповідність в реальній спроможності підприємств енергетики забезпечувати відпуск тепла споживачам. На даний час централізовані міські тепломережі є і так перевантаженими, а приєднання додаткових споживачів потребує встановлення додаткового теплогенеруючого обладнання відповідної потужності.

Для вирішення проблеми зменшення надходжень викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від автотранспортних засобів необхідно здійснити екологічну модернізацію дорожньо-транспортної системи міста.

Не менш важливою є проблема забруднення водних об'єктів зливовими та стічними водами, а також забруднення підземних водоносних горизонтів нафтопродуктами. Водокористувачі м. Києва здійснюють скидання зворотних вод безпосередньо у р. Дніпро та інші водні об'єкти м. Києва. Система міськаналізації забезпечує відведення стічних вод перед скиданням у р. Дніпро на міські очисні споруди Бортницької станції аерації проектною потужністю 1,8 млн. $м^3$/добу, 657 млн. $м^3$/рік.

До проблем очищення стічних вод, що відводяться у водні об'єкти м. Києва, слід віднести:

– відсутність централізованих споруд очищення поверхневих стоків;

– питання спроможності очисних споруд Бортницької станції аерації здійснювати очищення стічних вод, обсяги яких зростають, до нормованих показників.

Сучасний стан поверхневих водойм характеризується антропогенним тиском суб'єктів господарювання. Біля 320 млн. $м^3$ недостатньо очищених стоків щорічно надходить до них. Причиною недостатньо ефективної роботи очисних споруд є фізична та моральна застарілість обладнання, несвоєчасне

проведення поточних та капітальних ремонтів, їх перевантаженість. Існуючий стан малих водойм міста викликає занепокоєння, тому що багато з них є засміченими, прибережні захисні смуги водойм захаращені несанкціонованими звалищами побутових та будівельних відходів.

Системно-екологічний підхід до модернізації виробництва полягає в системній екологізації всіх складових частин виробництва, тобто системи управління, технологічних процесів, господарської та інвестиційної діяльності підприємства. Це означає: екологізацію функцій системи загального управління підприємствами із запровадженням міжнародних стандартів системи екологічного менеджменту, екологічного аудиту, а також досвіду екологічного інжинірингу, маркетингу, лізингу, страхування; оновлення виробничих процесів (технологічних систем) для поліпшення екологічних характеристик виробництва з економічним ефектом; модернізацію очисних споруд з економічним ефектом; екологічне оздоровлення проммайданчиків і прилеглих територій; підвищення екологічної свідомості та кваліфікації персоналу.

Необхідність у модернізації виробництва виникає у зв'язку зі зношуванням або старінням виробничого обладнання. Ступінь зношеності основних засобів виробництва в середньому в Україні становить 75%, в Києві – 53,3% (дані на 2010 рік). Підприємства потребують технічного переозброєння з великими капіталовкладеннями. Класичними видами зношування є фізичне, функціональне, технологічне (моральне) і вартісне.

З позицій екологізації виробництва до нових видів зношування слід віднести ще екологічне та управлінське. Екологічне зношування – це перш за все погіршення екологічних характеристик виробництва, «старіння» життєвого циклу продукції, що призводить до посилення негативного впливу виробництва на навколишнє природне середовище. Це погіршення екологічного стану промислової ділянки внаслідок виробничої діяльності. Іноді проммайданчик перетворюється на самостійне джерело забруднення навколишнього природного

середовища, особливо підземних вод у випадках фізичного зношування резервуарів для зберігання різних рідин або прямого захоронення відходів виробництва.

Управлінське зношування – це коли система управління втрачає свою гнучкість і адаптивні властивості, тобто властивості пристосування до змін параметрів навколишнього середовища. Це стосується й втрати можливостей виконання екологічних функцій або спроможності виконувати їх через різні чинники (структурні, освітні).

Отже, виходячи з принципів системно-екологічного підходу, можна сказати, що необхідність у модернізації виникає в разі зношування виробничої системи, а не виробничого обладнання або машин за класичним визначенням. Важливо мати попереджувальну або стратегічну програму модернізації виробничої системи, яка дасть змогу здійснювати попереджувальні некапіталомісткі заходи. В іншому випадку модернізація може не дати ефекту підтримки життєздатності й конкурентоспроможності виробничої системи.

УДК 349.414

Йовик В.О., Мілімко Л.В.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ (ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ)

З давніх часів національним багатством нашої держави вважались земельні ресурси. Тому Україна відзначається надзвичайно високим рівнем сільськогосподарської освоєнності. Важливим для нашої держави є збереження родючості ґрунтів та раціонального їх використання, адже вони відіграють значну роль у розвитку продуктивних сил держави.

У розвиток цієї теми значний вклад зробили такі науковці як Г.В Андрійчук, І.К. Бистряков, А.С. Даниленко, О.В. Шкільов та інші. Однак багато питань залишаються не повністю розкритими.

Земельні ресурси – це землі, що використовуються або можуть бути використані для сільського чи лісового господарства, містобудівництва тощо. В Україні сільськогосподарські угіддя становлять 70% площі усіх земель, серед них орні землі в середньому 55%, а в деяких областях більше 80%.

Термін «раціональне землекористування» можна розглядати з екологічної та економічної точки зору. Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів [1].

Поряд з раціональним використанням земель здійснюються заходи з охорони земель, адже вони спрямовані на підвищення продуктивних сил землі. Вони передбачають оптимізацію розподілу земельного фонду між галузями національного господарства і якомога ефективніше його використання у кожній з них, оптимізацію структури окремих видів земельних угідь, розробку і впровадження раціональної системи землеробства, яка включає ґрунтозахисний обробіток, удобрення [3].

У сучасному розумінні земельні ресурси є складним поняття. Земля представляє собою територію суші або її частини з ґрунтами, іншими природними компонентами ландшафту, що органічно поєднані та функціонують разом із нею, є об’єктом власності та господарської діяльності, що здійснюється на основі законодавства України [3].

Стратегічним завданням державної політики у сфері землекористування є забезпечення раціонального використання та охорони продуктивних земель, збереження, відтворення та примноження їхньої родючості.

Трансформаційні процеси, неврегульованість багатьох земельних і виробничих аспектів спричинили дисбаланс у розвитку окремих галузей аграрної економіки, безвідповідальне ставлення до природних ресурсів та довкілля, що в кінцевому підсумку погіршило стан природного середовища. Незважаючи на зміни у системі земельних відносин, визначальним повинен бути пріоритет інтересів охорони природи й екологічної безпеки над економічними інтересами землекористувачів і землевласників [2].

На сьогодні постає питання у необхідності подальшого розвитку ефективних форм управління орендними земельними відносинами та раціонального землекористування, а також виправлення помилок, які були раніше допущені та розв'язанні існуючих проблем.

На основі зазначеної інформації можна визначити основні принципи раціонального землекористування:

1. комплексності, який передбачає поєднання різних факторів з метою збереження земельних ресурсів;

2. системності, який розкриває взаємозв'язок різних факторів, які впливають на стан земель, а також взаємозв'язок інструментів , за допомогою яких відбувається забезпечення раціонального землекористування;

3. поєднання управлінських заходів у системі розвитку земельних відносин.

З метою забезпечення зазначених принципів необхідно:

– здійснити вдосконалення нормативно-правової бази у даній сфері;

– розробити ефективний та взаємопов'язаний комплекс інструментів регулювання раціонального землекористування;

– підвищити координованість та ефективність земельних правовідносин у сфері раціонального землекористування;

– залучити громадськість до участі у процесі планування використання земельних ресурсів.

Отже, раціональне використання земельних ресурсів представляє собою комплекс дій щодо максимального залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням. Для збереження та охорони земель діяльність землекористувачів повинна базуватись на певній сукупності принципів, які необхідно комплексно використовувати.

Окрім цього, для забезпечення раціонального використання земель необхідно здійснити певні заходи щодо вдосконалення законодавчої бази у цій сфері, а також розроблення та впровадження управлінських інструментів для здійснення ефективної діяльності по управлінню.

Список використаних джерел:

1. Деякі інституціональні аспекти земельних відносин в Україні: стан та напрямки вдосконалення: [наук. видання] / НАН України, РВПС України / [І.К. Бистряков, О.С. Новоторов, Т.С. Ніколаєнко та ін.]. – К., 2002. – 134 с.

2. Орендні відносини в сільськогосподарському виробництві: [Монографія] / Шкільов О.В., Єрмаков О.Ю., Ярославський В.А., та ін.; за ред. О.В. Шкільова – К.: Четверта хвиля, 2009. – 320 с.

3. Черевко Г.В. Економіка природокористування. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/795/7/

УДК 502.131.1(477.41)

Когут В.І., Попова І.В.

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Концепція сталого розвитку набула широкого розповсюдження після затвердження «Порядку денного на XXI століття» у 1992 році у Ріо-де-Жанейро в рамках конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку. Саме

сталий розвиток визначили основою прийнятого документу - розвиток, за якого відбувається задоволення потреб сьогоднішнього покоління без загрози можливості майбутніх поколінь задовольняти свої.

Концепція сталого розвитку значною мірою є продовженням концепції ноосфери, сформульованої академіком В. Вернадським у першій половині XX століття. Вже узагальнення цієї концепції були зроблені всесвітніми самітами ООН в 1992 та 2002 роках, за участі понад 180 країн світу. Нова концепція системно поєднала три головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічний, природоохоронний і соціальний.

Забезпечення сталого розвитку в сучасних умовах функціонування економіки України вимагає реалізації стратегії соціально-економічних перетворень, спрямованих на зміну соціальних і економічних пріоритетів розвитку та механізмів їх реалізації. Перехід України до сталого розвитку визначається активною участю в цьому процесі всіх її регіонів.

Сталий розвиток регіону означає підвищення рівня подолання ним несприятливих соціальних, економічних і екологічних ризиків та тенденцій, із спроможністю регіону забезпечувати збалансований розвиток, саморегулювання, самовдосконалення із максимальним використанням внутрішніх, а також зовнішніх позикових ресурсів для задоволення потреб населення регіону. Сталий розвиток регіону обумовлюється визначенням цілей соціального розвитку та виявлення умов щодо їх досягнення, при яких економічні цілі є похідними від соціальних цілей і є засобом забезпечення сталого розвитку в цілому [3].

Тому необхідними умовами сталого розвитку можна визнати забезпечення [2]:

– економічного розвитку, що підтримується на основі радикально модифікованої ринкової системи;

– природно-екологічної стійкості на базі теорії біотичної регуляції навколишнього середовища;

– тісної міжнародної співпраці та кооперації для досягнення цілей стійкого розвитку;

– стійкого соціального розвитку на основі принципу справедливості;

– екологізації суспільної свідомості, що ґрунтується на використанні системи освіти та засобів масової інформації.

Так, в рамках діяльності Комітету із системного аналізу при Президії Національної академії наук України спільно з Національним технічним університетом України «КПІ» та НАН України як учасника Світової системи даних Міжнародної ради з науки за напрямом «Геоінформатика та сталий розвиток» проводиться щорічний аналіз сталого розвитку регіонів України.

У 2013 році Київська область посідала за компонентою безпеки життя людей 8, за компонентою якості життя людей 7 позицію. Індекс сталого розвитку для Київської області займав 7 позицію (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники індексів сталого розвитку Київщини

Основні показники	Рейтинг (з 27)	Значення індексу
Індекс сталого розвитку	7	0,99
Компонента якості життя	7	0,78
Ступінь гармонізації	8	0,74
Індекс економічного виміру	6	0,29
Індекс екологічного виміру	21	0,49
Індекс соціально-інституціонального виміру	3	0,55
Компонента безпеки життя	8	1,38

Компонента якості життя людей індексу сталого розвитку - це комплексна оцінка, побудована на основі ієрархічної системи показників, яка відображає

взаємозв'язок трьох вимірів сталого розвитку - економічного, екологічного і соціального.

Компонента безпеки життя людей індексу сталого розвитку - це комплексна оцінка, яка враховує сумарний вплив сукупності виділених загроз на сталий розвиток регіону.

Область займала 21 місце у рейтингу за екологічним виміром. За категорією політики «Екологічне навантаження і небезпеки» область оцінюється на передостанньому місці, зокрема через радіологічний стан території. За категорією політики «Стан довкілля» регіон обійняв 15 місце, а за категорією «Екологічне керування» – 17 місце. Найбільші проблеми області, крім радіаційної забрудненості території (27 місце), були пов'язані з викидами в повітря від стаціонарних (22 місце) і пересувних (27 місце) джерел на душу населення та інтенсивним водокористуванням (25 місце). Зусилля регіону з відтворення лісів було відзначено першим місцем. Серед індикаторів загроз щодо забруднення довкілля (12 місце), дефіциту водних ресурсів (14 місце) і внеску в змінювання клімату (9 місце) для регіону критичним є значення останньої загрози [1].

За соціально-інституціональною складовою сталого розвитку областей України Київська область зайняла 4 місце. Невисока оцінка ефективності державної влади та довіри до державних інституцій значно знизили місце в рейтингу - 21 місце за категорією політики «Інституціональний розвиток».

Розвиток інституціональної складової області також відзначається невисоким рівнем довіри до ЗМІ, до релігійних інституцій та низькою готовністю до протестів. Проте, за іншими категоріями політики область має досить високі показники. Серед сильних сторін соціально-інституціонального розвитку області високий рівень забезпеченості житлом та високі показники валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу. За загрозами

злочинності область опинилась в середині рейтингу – 14 місце, а загроза розповсюдження корупції є більш гострою проблемою (7 місце).

В даному досліджені запропоновано нову метрику для вимірювання процесів сталого розвитку, в просторі вказаних трьох складових та виконано глобальне моделювання цих процесів в контексті якості і безпеки життя людей. Вказана метрика розроблена Інститутом прикладного системного аналізу Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України.

Висновок. Таким чином, на основі проаналізованих даним ми бачимо, що за основними показниками якості життя Київська область займає досить високий рейтинг. Необхідно розробити концепцію сталого розвитку для даного регіону, яка буде враховувати специфіку регіонального планування, особливості соціально-економічного розвитку та конкретику сучасних проблем Київщини.

Список використаних джерел:

1. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти: кол. монографія / наук. кер. проекту М.З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – С. 102 – 105.
2. Науково-практичні аспекти впровадження концепції сталого розвитку: зарубіжний і вітчизняний досвід / А.О. Омаров //Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 139 – 150.
3. Перспективи сталого розвитку регіону / С. М. Гріневська // Економіка промисловості. – 2011. – № 4. – С. 288 – 296. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2011_4_44.

УДК 349.414

Козак Ю.Ю., Мілімко Л.В.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі соціально-економічного становлення України земельні ресурси відіграють важливу роль у розвитку продуктивних сил країни. Тому

проблема раціонального використання земельних ресурсів, як і інших природних ресурсів, важлива та актуальна. Також, слід зазначити, що раціональне використання земельних ресурсів є важливим елементом у комплексній системі охорони та експлуатації природних ресурсів.

У зв'язку з тим, що на законодавчому рівні не закріплено поняття «раціонального використання земельних ресурсів», в науковій літературі можна зустріти різні трактування даного поняття. На нашу думку, раціональне використання земельних ресурсів – це таке використання земель, яке повинне відповідати цільовому призначенню землі, а також забезпечити високу ефективність як землекористування, так і охорону, яка буде спрямована на захист земель від ерозії, від антропогенного впливу на землі та інших негативних факторів, підвищення родючості та відтворення ґрунтів. Раціональне використання земельних ресурсів є одним із найголовніших принципів земельного права, який законодавчо закріплений, а саме в Земельному кодексі України. При цьому встановлення раціонального використання земель – це прерогатива держави, її уповноважених органів, тобто організація раціонального використання земельних ресурсів неможливі без державних управлінських функцій таких, як землеустрій, земельний кадастр, а також контроль за використанням земель.

На жаль, сучасний стан земель в Україні не відповідає їх продуктивному потенціалу та вимогам раціонального використання. Це пояснюється тим, що переважна більшість чистин землі піддаються ерозії, техногенному забруднюванню, дегуміфікації та руйнуванню структури землі, що призводить до порушення родючості ґрунтового покриву, яке, у свою чергу, обумовлює падіння екологічної ефективності землекористування. Проблема раціонального та ефективного використання земельних ресурсів в Україні дедалі більше ускладнюється у зв'язку з наростаючою комплексністю її характеру. На сьогодні рівень використання земель в Україні настільки критичний, що подальша

деградація потенціалу земельних ресурсів може мати катастрофічні наслідки. Серед основних проблем раціонального використання слід виділити наступні:

по-перше, однією з найголовніших проблем є те, що порушуючи норми законодавства, землі використовуються не за цільовим призначенням, що, у свою чергу, призводить до руйнування ґрунтів. Не виконання вимог цільового використання земель тягне за собою, відповідно до Земельного кодексу України, припинення права користування земельною ділянкою [1];

по-друге, однією з вагомих проблем є те, що чинне законодавство є недосконалим і потребує оновлення. Тобто на даний момент у земельному законодавстві склалася така ситуація, що його норми закріплені в багатьох кодифікованих актах, в тому числі, в актах інших галузей права. Проблема полягає в тому, що у зв'язку з цим, виникає велика кількість колізій між земельно-правовими приписами. Наприклад, дуже часто виникають колізії при регулюванні відносин землекористування між нормами земельного та адміністративного права. Для прикладу можна навести Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», який, на наш погляд, включає як норми земельного законодавства, так і норми адміністративного законодавства;

по-третє, проблема полягає в тому, що державні органи та органи місцевого самоврядування не належним чином виконують свої функції. Так, зараз можна стверджувати, що земельна політика проводиться неналежним чином. Також здійснюється занадто мале фінансування для ефективного та раціонального використання земельних ділянок, охорону, а також для відтворення та підвищення родючості землі. Слід зазначити, що є ще проблеми з веденням земельних кадастрів та контролю за використанням земель, які полягають у тому, що враховуючи рівень процвітання у нашій державі корупції, державні чиновники, на жаль, закривають очі на грубі порушення чинного законодавства при здійсненні контролю, а також ведення земельного кадастру.

Наприклад, зараз дуже поширена проблема, коли незаконно надаються землі для будівництва. А також ще багато інших негативних факторів.

Для того, щоб вирішити дані проблеми, а також не допустити настання катастрофічних наслідків, на нашу думку, слід виконати наступне:

1. Виявляти та притягувати до відповідальності осіб, які використовують землі не за цільовим призначенням. Ввести більш жорсткішу систему покарання, тобто не тільки, щоб наступала адміністративна відповідальність, але й кримінальна також.

2. Вдосконалити земельне законодавство України, щоб в подальшому не виникала велика кількість колізій. Також, ми пропонуємо ввести до чинного законодавства поняття «раціонального використання земельної ділянки» для того, щоб не виникало проблем у застосуванні на практиці, а також, щоб було однакове розуміння даного поняття, що полегшить роботу як юриста, так і судів та інших суб'єктів.

3. Для підвищення ефективності діяльності органів місцевого державної влади потрібно реалізувати земельну державну політику належним чином, відібрати кваліфікованих працівників, які розуміються у даній сфері, розробити стратегічні засади раціонального землекористування, здійснювати державний контроль за належним використанням та охороною земельних ділянок відповідно до Закону України «Про державний контроль за використанням та охорону земель»[2], а також збільшити фінансування на відтворення та підвищення родючості землі, проводи різні заходи щодо охорони земельних ділянок, підвищити ефективність використання земель в Україні тощо.

4. Удосконалення систем оцінки земель та платності землекористування, збільшення надходжень плати за оренду землі до місцевих бюджетів.

5. Залучення громадськості до участі в процесі планування використання земельних ресурсів.

Таким чином, можна зробити висновки, що раціональне використання земельних ділянок в Україні потребує вдосконалення. Тому що земельне законодавство України й правове забезпечення раціонального використання земельних ділянок мають суттєві недоліки та прогалини. Це пояснюється тим, що земельна реформа проводилася у занадто короткі строки, що призвело до неврегульованості важливих питань та суперечливості законодавства. Раціональне використання земельних ділянок значною мірою залежить від застосовуваних методів і можливостей аграрних підприємств відносно забезпечення його засобами підвищення родючості, а відповідно і від рівня компетентного управління цими процесами.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. (Станом на 01.03.2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3 – 4. – Ст. 140.
2. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України – 2003. – № 39. – Ст. 350.

УДК 330.3

Косяк В.О., Голінський В.В.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Україна вважає доцільним перехід до сталого розвитку, при якому забезпечується збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

Проблеми, пов’язані з моделюванням сталого розвитку України, а відтак і забезпечення надійності та ефективності функціонування економічної системи

держави як системного утворення підвищеного рівня складності, посідають вагоме місце в теоретичній і практичній діяльності українського соціуму та суб'єктів державного управління як переважної більшості країн, так і наддержавних об'єднань. Тому якісне вдосконалення сутності стратегії сталого розвитку є ототожненням політики з гарантом стійкості і незворотності економічного й соціально-політичного відродження держави. Зазначена проблематика впродовж останнього десятиліття стала епіцентром реалізації державницьких зусиль в Україні.

Результати наукових досліджень зазначеної проблематики дають підстави констатувати, що досвід із розроблення та реалізації комплексних і цільових програм, а також стратегій управління різними сферами економічної діяльності на перспективу свідчать, що до цього часу вони виконуються максимум лише на 30%. При цьому визначені в їх межах показники та цілі не досягнуті, а завдання не завершені. Причина такого стану є більш ніж очевидною: з часу виникнення нашої країни як політичної форми організації суспільства проблема досягнення достатніх параметрів сталого розвитку пов'язувалася насамперед із [2]:

1) залученням фінансових ресурсів;

2) розробленням та введенням у практику господарювання ілюзорних і недієвих механізмів макроекономічного регулювання;

3) запровадженням адміністративно-силових «загального стану недосконалості» функціонування;

4) використанням «дипломатичних» можливостей і силового ресурсу при корегуванні політичними силами змісту концептуальних засад забезпечення сталого розвитку України.

Україні не варто претендувати на перші ролі в глобальних світових процесах, але за умов посилення динаміки геоекономічних й геополітичних перетворень досягнення безпечного та сталого розвитку є визначальною

стратегією держави. Сталість розвитку забезпечуватиметься подоланням внутрішніх небезпек, зниженням потенційних соціально-економічних ризиків.

Глобалізаційні соціально-економічні відносини передбачають докорінні зміни вартості природного ресурсу. Пріоритет матиме саме та частина природного ресурсу, яка унікально задовольняє певні потреби людства та обмежено відновлюється. Ресурси України у цьому сенсі мають відіграти специфічну роль, яка не властива іншим матеріальним нагромадженням. Переорієнтація користування ресурсами до збереження їх запасів, особливо якщо це стосуватиметься ресурсів не відновлювальних або відновлювальних за межами соціально-економічного прогнозування (тобто, коли прогнозування становиться передбаченням), є шансом майбутнього добробуту України. Природокористування невід'ємне від убезпечення екологічної безпеки. Важливою ланкою визначення подальшої політики екологічної безпеки є вирішення вартісних суперечностей природокористування та техногенного впливу на довкілля.

Невідновлюваність основних видів природних ресурсів – показник їх неадекватного відображення у вартісному вигляді. Задача не має конструктивного вирішення на поточному етапі розвитку продуктивних сил, але повинна мати вирішення методологічне, істотне: вартісний зміст корисності природного ресурсу буде підвищуватись в арифметичній прогресії відповідно до геометричної прогресії погіршення якості і кількості природного ресурсу.

Природний ресурс є саме такою невідтворювальною складовою економіки. Якщо технічний прогрес може зменшувати використання мінеральних чи лісових ресурсів до мінімуму, то цей мінімум має бути відповідним до зростаючого населення. Тобто, в абсолютних величинах використання майже всіх видів природних ресурсів буде зростати. Крім того, є ресурси унікальні у своїй комплексності, що пов'язана з конкретним місцем локалізації. Це, насамперед, рекреаційні ресурси, ресурси глобального забезпечення сталості

екосистеми Землі (як-то, ресурси продукування атмосферного кисню, прісної та придатної до безпечного споживання води, ресурси підтримання біорізноманіття) тощо. Вочевидь, що вартість цих ресурсів буде зростати відповідно до зростання їхньої дефіцитності. Ті держави, які скоріше уможливлять одержання зиску від наявності на власних територіях унікальних природних ресурсів.

Якщо погодитись з результатами дослідження проф. В.Ю. Богдановича, то прогнозний термін переходу економічної системи України до ринкової економіки і її стабілізації припадає на 2017 р. Тобто до 2017 р. маємо постійне наближення до стабілізації. Однак економіка як система, що функціонує за ознаками будь-якої складної системи - має спрямовуватись до стабільності або усталеності стану, у кожний проміжок часу свого існування. Тобто, до 2017 р. ми матимемо відносно стійкі економічні системи, як на відрізку часу, за який мінімально можемо спостерігати за станом економічних систем - бути стабільною. Цей мінімальний проміжок – рік (бюджетне планування та реалізація бюджетної складової). Таким чином, відрізки відносної стабільності та нестабільності будуть притаманні суспільству ще десятиліття. Але й потім не маємо очікувати докорінних змін у бік суспільного сприйняття благополуччя. Україна ще багато років - і це більше, ніж життя покоління – буде значно і системно відставати за якістю життя від західних сусідів, в той же час, рівень життя як об’єктивна категорія підвищуватиметься постійно.

Перехід до сталого розвитку держави в цілому можливий тільки в тому разі, якщо буде забезпечений сталий розвиток її регіонів. Це передбачає формування ефективної просторової структури економіки країни за умови дотримання балансу інтересів усіх регіонів.

Нажаль, ставлення до розробки і впровадження стратегії сталого розвитку залишається на часі формальним. Створення і зміцнення між секторальних зв’язків ускладнюється політичною інерцією та бідністю наявної методологічної

бази. Зростає необхідність посилити відповідальність державної влади за погіршення стану довкілля, збільшення різниці у життєвих рівнях різних верств населення та подолання бідності. А сприйняття екологічної політики як такої не піднялося до її усвідомлення як визначально важливого, центрального компоненту стратегії сталого розвитку. Для широкого загалу і більшості урядовців екологічна політика досі залишається осібним комплексом певних принципів і заходів, що спрямовані не на забезпечення життєво важливих об'єктивних глобальних потреб, а на обслуговування певної сфери діяльності, здійснюється поза соціально-економічним контекстом, обтяжує суспільство додатковими обмеженнями і зобов'язаннями, реалізується вимушено та забезпечується залишково.

Таким чином варто зауважити, що соціальні, економічні і екологічні інтереси взаємопов'язані і взаємозалежні між собою. Досягнення матеріального добробуту, підвищення рівня життя відіграють пріоритетну роль в сучасному суспільстві. Якраз саме економічні інтереси визначають взаємовідношення людини і природи і є джерелом найбільш актуальних проблем. Тому доцільно шукати шляхи вирішення соціальних і екологічних проблем у сфері економіки [1].

Загалом, Україна має непогані шанси мінімізувати втрати від глобальних змін та катаклізмів, адже український народ психологічно адаптований до труднощів й навіть злиднів, та, з іншого боку, природні ресурси й високий рівень освіченості населення разом із невеликими перетвореннями значних територій країни, надають оптимізму. Окрім того, багатовекторна політика України може як ніколи відсторонити державу від руйнівних потрясінь й втягувань до військових авантюр. Сталий розвиток України у глобалізованому світі – це розвиток у світі спільних регіональних інтересів та строгому дотриманні національних соціально-економічних та культурних цінностей, і

глобалізація формує особливий виклик до державності саме через зростаючу конкуренцію та політичне регулювання ринків.

Список використаних джерел:

1. Тараненко І. В. Інноваційний імператив сталого розвитку глобалізованого суспільства / Економічний вісник №3 (25), 2011, с.49 – 60.
2. Хлобистов Є.В., Чернова Т.Л. Сталий розвиток України крізь методологічні рефлексії глобалізації / Науковий вісник, 2008, вип.18.12, С.121 – 131.

УДК 613.2:502/504

Коцур Н.І., Харченко Н.А.

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ХАРЧУВАННЯ: ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Харчування населення є глобальною соціально-економічною проблемою. ВООЗ визначає, що пріоритетним напрямком роботи по збереженню здоров'я є забезпечення права кожної людини на достатнє та безпечне харчування. Розв'язання еколого-гігієнічних проблем харчування населення України тісно пов'язане з дослідженнями якості продуктів харчування на відповідність міжнародним нормативам, проведенням оцінки загрози для здоров'я та розробкою структури для здійснення моніторингу і аналізу ризику. У зв'язку з цим вагому роль відіграє харчовий фактор у зміцненні та збереженні здоров'я населення в умовах негативної екологічної ситуації.

Проведені дослідження вчених-гігієністів свідчать, що проблема раціонального харчування і збереження здоров'я людини набуває особливої актуальності в умовах нинішнього тотального забруднення навколишнього середовища. Дослідження А.М. Сердюка присвячені еколого-гігієнічним проблемам харчування [4] . У науковій розвідці О.Ф. Возіанова [1] міститься

інформація про вплив харчування на здоров'я людини та наслідки нераціонального харчування.

Дослідник О.М. Нагорнюк зазначає, що харчування – одна з найвагоміших форм взаємозв'язку організму людини з навколишнім середовищем. Але в сучасних умовах продукти харчування можуть нести і негативний ефект, враховуючи забруднення навколишнього природного середовища (НПС) токсичними речовинами антропогенного походження (солями важких металів, нітратами, нітритами, пестицидами, радіонуклідами тощо). Разом з їжею ці сполуки потрапляють в організм людини. Багато з них дуже стійкі, можуть в організмі накопичуватися, або перетворюватися в стійкі похідні. Вони спричиняють гострі і хронічні отруєння, провокують виникнення тяжких ендоекологічних хвороб, а окремі – віддалені наслідки, уражають генетичний апарат і позначаються на здоров'ї нащадків [3].

Незважаючи на прогрес в гігієні і технології виробництва продуктів харчування, до теперішнього часу зберігаються негативні тенденції в стані фактичного харчування населення України. Індустріалізація, урбанізація і високі темпи життя призвели до ускладнення харчового ланцюжка і тим самим збільшили ймовірність підвищення вмісту токсикантів природного та штучного походження. За оцінкою вчених з їжею в організм людини надходить понад 70% всіх забруднювачів (ксенобіотиків, контамінантів). З м'ясом тварин і птахів – нітрати та антибіотики; з овочами – нітрати, пестициди, солі важких металів; з рибою і морепродуктами ртуть; з грибами, свинячими і яловичими нирками – кадмій. Ці сполуки можуть мати генотоксичну, тератогенну і ембріотоксичну дію .

Як свідчать щорічні статистичні дані стосовно захворюваності населення України, зростає кількість хвороб, пов'язаних із нераціональним харчуванням та вживанням екологічно забруднених продуктів харчування [1, с.45].

Враховуючи вище перераховане і, виходячи із значущості здорового харчування для нації і для майбутніх поколінь України, були визначені пріоритети, покликані поліпшити структуру харчування населення. Основними пріоритетами в політиці здорового харчування є: виробництво в необхідних обсягах продовольчої сировини і харчових продуктів; доступність харчових продуктів для всіх верств населення; високу якість та безпеку харчових продуктів; навчання населення принципам раціонального та здорового харчування; постійний контроль за екологією харчування [3].

Слід зазначити, що в центрі уваги екології харчуванні повинна стояти проблема оцінки та забезпечення якості і безпеки харчових продуктів. Водночас упродовж останніх років спостерігається негативна тенденція стосовно впливу на здоров'я людини низької якості продуктів харчування та наявності в них шкідливих речовин. До них належать сполуки, що утворилися в процесі технологічної та кулінарної обробки, харчові добавки, а також побічні забруднювачі. Останні діляться на дві основні групи: екзогенні та ендогенні. До екзогенних належать сполуки, які потрапили в харчові продукти із зовнішнього середовища. Наприклад, у рослинну продукцію – внаслідок застосування понаднормативних доз мінеральних добрив, пестицидів; у тваринницьку – стимуляторів росту тварин, антибіотиків. До цієї ж групи належать екстракти тари, технологічного обладнання, рештки дезінфікуючих або мийних засобів, промислових відходів тощо. До другої групи відносять ендогенні речовини, що утворюються у сировині й продукції під дією хімічних і фізичних факторів, а також внаслідок взаємодії складових частин та екзогенних речовин.

Промислові викиди хімічних та радіоактивних відходів у НПС спричиняють забруднення харчових продуктів; неправильне застосування пестицидів та хімічних добрив; використання недосконалої технології та обладнання при виробництві харчових продуктів і, як наслідок, потрапляння

шкідливих домішок у кінцевий продукт або утворення шкідливих речовин під час виробничого процесу.

Дослідники Т.М. Димань, М.М. Барановський, Г.О. Білявський, О.В. Власенко та Л.В. Мороз зазначають, що у промислових районах України поширені такі канцерогенні речовини як багатоядерні ароматичні вуглеводні, антроцен, фенантрон, бензантрацен, пірен, бензопірен та інші сполуки з конденсованими циклами. Вони є в повітрі, воді, коптильному димі, вихлопних газах. Хоча ці речовини мають різну канцерогенну активність, проте необхідно повсякденно аналізувати продукцію на наявність у ній багатоядерних ароматичних вуглеводів [2].

При зберіганні сировини, технологічній її обробці утворюються багато шкідливих сполук. Під час виробництва харчових продуктів використовують різні консерванти, барвники, підсолоджувачі, що не завжди корисні для людини. Чужорідні забруднювачі, які потрапляють у людський організм з продуктами харчування високотоксичні. До них відносять: металеві забруднення (ртуть, свинець, олово, цинк, мідь тощо); радіонукліди; пестициди; нітрати, нітрити; діоксини; метаболіти мікроорганізмів, які розвиваються у харчових продуктах. Шляхи міграції чужорідних сполук до продуктів харчування можуть бути різними.

Особливу небезпеку продуктам харчування несуть нітрати, тобто солі азотної кислоти, які є природними сполуками і добре розчиняються у воді, а при нагріванні можуть переходити у нітрити з виділенням кисню. Вони входять в склад мінеральних добрив, а також являються натуральним компонентом харчових продуктів рослинного походження. У рослини нітрати надходять з ґрунту. Концентрація нітратів в продуктах харчування залежить в основному від неконтрольованого використання азотних добрив. Основним джерелом нітратів у сировині та продуктах харчуванні, крім азотовмісних з’єднань, є нітратні

харчові добавки, які вводять у м'ясні вироби для покращення їх харчових показників і позбавлення деяких мікроорганізмів.

Водночас надмірна кількість нітратів у плодоовочевій продукції є не лише наслідком неправильного використання азотних добрив, а й результатом сорбції окисів азоту безпосередньо з атмосфери, які утворюються при спалюванні різних видів палива. Основними причинами надміру нітратів у овочах із закритого ґрунту (парники, теплиці та ін.) є недостатнє освітлення, загущення посівів [5].

Велике значення для зниження нітратів має технологічна обробка сільськогосподарських продуктів. Так, при митті кропу, салату, петрушки й інших зелених культур кількість нітратів знижується на 20%, а після двогодинного вимочування у воді на 30 – 60%. Відварювання до готовності картоплі, буряків, моркви (після чистки і миття) дозволяє знизити концентрацію цих речовин відповідно на 65, 35, 25, 70% [2].

Допустима доза нітратів для людини при надходженні в організм з продуктами харчування і водою за добу становить 5 мг/кг.

Через загрозу забруднення нітратами продуктів повністю забороняється застосування азотних мінеральних добрив при вирощуванні картоплі і овочево-баштанних культур на сильно кислих ґрунтах, на ґрунтах з високим вмістом мінерального азоту, на замерзлому або вкритому снігом ґрунті, при внесенні під овочеві культури і картоплю вапна, у заплавних ґрунтах з низьким вмістом калію та на території зони санітарної охорони джерел господарсько-питного постачання. Забороняється також вносити під картоплю та овочі селітру і безводний аміак.

Слід зазначити, що нами розглянуто лише частку проблем неякісного харчування, які становлять небезпеку для здоров'я сучасної людини.

Отже, до найбільш небезпечних для здоров'я людини відносять продукти харчування, в яких вміст нітратів, пестицидів, радіоактивних елементів, солей важких металів перевищує граничну допустимі гігієнічні норми.

Список використаних джерел:

1. Возіанов О.Ф. Харчування та здоров'я населення України / О.Ф. Возіанов // Журнал Академії медичних наук України. – 2002. – Т. 8, № 4. – С.645 – 657.
2. Екотрофологія. Основи екологічно безпечного харчування: навчальний посібник / Т.М. Димань, М.М. Барановський, Г.О. Білявський, О.В. Власенко, Л.В. Мороз. – Київ: Лібра, 2006. – 304 с.
3. Нагорнюк О.М. Екологія харчування – важливий елемент національної безпеки / О.М. Нагорнюк // Екотрофологія. Сучасні проблеми: Мат. І Міжнарод. наук.-практ. конф., 30 травня – 1 червня 2005 р. – Біла Церква, 2005. – 285 с.
4. Сердюк А.М. Еколого-гігієнічні проблеми харчування / А.М. Сердюк // Журнал Академії медичних наук України. – 2002. – Т. 8. – № 4. – С.677 – 684.
5. Харчування людини: посібник / Т.М. Димань, М.М. Барановський, М.С. Ківа та ін.: під ред. Т.М. Димань. – Біла Церква, 2005. – 300 с.

УДК 330.3

Кулик А.Ю., Будник Ю.А.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність даного дослідження важко поставити під сумнів, адже з кожним днем людство споживає природні ресурси для задоволення власних потреб, здебільшого не задумуючись над тим, що вони не є безкінечними, невичерпними. До того ж, у світі кількість людей кожен день збільшується, а отже і збільшується об'єм попиту на ресурси. Саме тому дане питання варто ретельно вивчати і якомога скоріше, адже час грає не на нашу користь.

Академік Вернадський казав: «Ми не успадкували Землю у своїх батьків, ми позичили її у своїх дітей», що якнайкраще підкреслює суть концепції сталого розвитку і спонукає вживати заходів для того, щоб майбутні покоління також могли користуватися усіма природними багатствами, на які багата наша Земля.

Що ж до самого поняття сталого розвитку, то воно полягає у необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі [1, с. 16].

Це означає, що головне завдання людства полягає у тому, щоб навчитись використовувати обмежені ресурси так, щоб цим використанням не лише якомога краще задовольнити свої потреби, а й врахувати ступінь їх вичерпності внаслідок використання і на основі цього встановити баланс між споживанням і вартістю цього споживання для майбутніх поколінь.

Що стосується безпосередньо України, то хоча де-юре ми є учасниками багатьох міжнародних договорів (Кіотський протокол, Віденська конвенція тощо), однак стан справ у цій сфері залишає бажати кращого. Часто-густо звучать заяви про те, що виконуючи міжнародні зобов'язання Україна досягла суттєвого зменшення шкідливих викидів у атмосферу і навіть торгує власною квотою з іншими державами. Однак, варто пам'ятати про те, що після розвалу СРСР наша держава внаслідок розриву виробничих зв'язків втратила велику кількість шкідливих виробництв, чим і пояснюється дана ситуація. І, відповідно, заслуги екологів тут практично немає [2, с. 34].

Щодо сучасного стану речей у окремих регіонах та у державі загалом, то можна констатувати той факт, що багато екологічних завдань держави або не вирішуються, або продовжують вирішуватись перевіреним шляхом – екстенсивним, тобто нагромадженням відходів, збільшенням площ звалищ тощо, що аж ніяк не відповідає вищезгаданій концепції. Проблема ж даного стану завжди одна – брак коштів.

Задля реалізації концепції сталого розвитку необхідно залучати провідним міжнародний досвід у цій галузі у кожну сферу суспільного життя, змінювати методики, цикли виробництв, що потребує значних матеріальних затрат. З іншого боку, якщо не залучати ці кошти зараз, то у кінцевому підсумку ми

будемо змушені використовувати непомірно великі суми задля усунення екологічних загроз.

Для відвернення даних загроз ми маємо вирішувати екологічні проблеми не завтра, і навіть не сьогодні – а вчора! Тобто, вже зараз необхідно залучати міжнародні інвестиції, передові енергоефективні і раціональні розробки у виробництво і повсякденне життя. Задля досягнення цієї мети, першочерговим завданням має бути розробка урядом концепції раціонального природокористування, яка б не лише регулювала питання великих підприємств, а починала б з побуту, в якому живе кожен з нас, враховуючи і працівників підприємств. Це дозволило б на підсвідомому і ментальному рівні змінити екологічну ситуацію. Наприклад, розгорнути активну кампанію для інформування населення про користь від розділення сміття, про шляхи утилізації гальванічних елементів, пластикової та скляної тари, побутової техніки тощо; створити програму заохочень для підприємств, житлових кооперативів, які б підтвердили мінімальний вплив своїх продуктів життєдіяльності на середовище; забезпечити даний інформаційний фон відповідними інфраструктурними об’єктами. До процесу варто підключити відповідні громадські організації, надати їм умови задля забезпечення діяльності, адже саме вони за мінімальні кошти можуть стати паралельним виконавчими органами влади.

На нашу думку, даний метод є найбільш ефективним, адже забезпечить зміни «знизу», що слугуватимуть опорою для змін «зверху». Тобто, це має прищепити до кожного українця відповідну модель поведінки, якої б кожен дотримувався не задумуючись, а не тому, що примушує влада, Закон.

Список використаних джерел:

1. Герасимчук З.В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
2. Оцінка виконання Плану дій Україна – ЄС: довкілля та сталий розвиток / Під ред. Н.Андрусевич. – Львів. – 2009. – 104 с.

УДК 330.15

Лицур І.М., Ткачів С.М.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

Ліс є основою життя і добробуту людства, він є нашим багатством, тому важливим є розуміння народногосподарського значення лісових ресурсів для економіки, навколишнього середовища та людини. Економічне значення лісу полягає в тому, що він є джерелом деревини, яка використовується в усіх галузях народного господарства, також ліси створюють придатні умови для життя людини.

Ліс – це об'єкт лісового господарства, природна сировина, матеріал, товар, сировинний ресурс, який у регіональному розрізі представлений окремими лісовими масивами – природними цілісними територіями лісу. Їх сукупність на державному рівні становить лісові ресурси – один з найважливіших видів природних ресурсів України [2].

Людина постійно нарощує темпи матеріального виробництва, прагне до покращення умов свого життя, однак не замислюється про наслідки бездумного використання природного потенціалу. Лісові ресурси стають усе більш затребуваним і дефіцитним ресурсом. Також зростає розуміння найважливішої екологічної ролі лісів.

Єдиний вихід з цієї ситуації полягає у виробленні нових систем раціонального використання природних ресурсів, і у сприянні цьому людини. Стале використання лісових ресурсів ґрунтується на екологічних законах збереження, відновлення і зміни рослинних угруповань. Деревина являє собою найбільш дешевий вид матеріалів. Це спонукає до марнотратства у її використанні, особливо в районах багато забезпечених лісом.

Втрати лісових ресурсів та їх екологічних функцій є серйозною проблемою для економіки та екології країни з огляду на сукупність продукції та

послуг, які вони забезпечують. Тому упровадження основних засад збалансованого ведення лісового господарства щодо поліпшення структури та підвищення продуктивності лісових ресурсів є однією з ініціатив світового та європейського рівнів[1].

Забезпечення охорони лісів, збереження цінних лісових екосистем, об'єктів природо-заповідного фонду, запобігання лісовим пожежам здійснюється за рахунок коштів від невиснажливого і збалансованого використання лісових ресурсів. Посадка й вирощування лісу та багато інших робіт фінансуються зі статті доходу – торгівля деревиною, за її відсутності доведеться фінансувати ці заходи з держбюджету, де коштів недостатньо.

Збалансоване використання та збереження лісових ресурсів забезпечується діючими економічними методи впливу на процеси лісокористування. Одним з яких є впроваджена плата за спеціальне використання лісових ресурсів згідно встановлених тарифів [3]. Аналіз надходження та структури податків та зборів (обов'язкових платежів) підприємств Держлісагенства до зведеного та державного бюджету України за 2014 – 2015 рр. представлено в табл. 1[4].

Таблиця 1

Внесено до зведеного бюджету всього	**2014 р.**		**2015 р.**	
	сума, млн. грн.	**питома вага, %**	**сума, млн. грн.**	**питома вага, %**
з них – ***до державного бюджету***	**599,3**	**30,38**	**1307,9**	**41,39**
в тому числі: рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів;	334,8	55,87	431,4	32,98
до місцевого бюджету	**531,0**	**26,92**	**751,8**	**23,79**
в тому числі: рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів;	212,9	40,09	309,2	41,13
Сплачено ЄСВ	**842,4**	**42,70**	**1099,9**	**34,81**
Разом	**1972,7**	**100,00**	**3159,6**	**100,00**

Отже, звідси бачимо що плата за ресурси складає близько 40-50% податкових надходжень до відповідних бюджетів. Однак існуюча система фінансування не забезпечує лісове господарство, а змушує лісові підприємства вишукувати додаткові можливості для отримання власних коштів з метою виплати всіх податкових та соціальних зобов'язань. Це може призводити до необґрунтованої вирубки і погіршення їх захисних властивостей. Основною проблемою є недостатня забезпеченість України лісовими ресурсами через нестабільне фінансування даної галузі.

Доходи від плати за лісові ресурси являють собою певне джерело формування бюджету України. Однак, виникає потреба законодавчого закріплення розподілу вказаного доходу між державою і різного рівня місцевими органами влади. Відтворення і охорона лісових ресурсів здійснюється виключно за рахунок державних коштів, яких не вистачає.

Запровадження ефективного ринково орієнтованого механізму, економічною складовою, якого повинно бути підвищення ефективності використання лісових ресурсів, шляхом отримання додаткового фінансового ресурсу завдяки зниженню загальних втрат запасів деревини під час вирощування, встановлення обґрунтованих нормативів і лімітів використання лісових ресурсах, застосування раціональних методів розподілу плати від лісокористування між державою, регіональними структурами і підприємствами галузі, що безпосередньо пов'язані з виробництвом, охороною і відтворенням лісових ресурсів, має сприяти вирішенню існуючих проблем у лісовій галузі.

Список використаних джерел:

1. Еколого-економічні та соціальні проблеми, зумовлені неефективним і несталим веденням лісового господарства та незаконними лісозаготівлями в Україні: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 2 – 3 груд. 2010 р., м. Львів / за ред. І. Соловія, М. Чернявського, Я. Геника. – Львів: Товариство «Зелений Хрест», Ліга-Прес. – 2011. – 396 с

2. Лицур І.М. Особливості та методи економічної оцінки лісових ресурсів [Електронний ресурс] / І.М. Лицур, Н.П. Матушевич // Економіка природокористування і охорони довкілля: [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки

природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – С. 61 – 67

3. Лісовий кодекс України / Закон України № 3404-IV «Про внесення змін до Лісового кодексу України»; [Затв. Постановою ВР України 28.12.2015]. – К, 2015

4. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного лісового агенства України за 2015 рік / До засідання колегії Держлісагенства України, 2016. – 191 с.

УДК 349.6

Навроцька С.О., Мілімко Л.В.

ВОДНІ РЕСУРСИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ

Джерелом промислового і побутового водопостачання є водні ресурси, а тому ці ресурси відіграють вирішальну роль у розвитку всього народного господарства та у життєдіяльності населення.

Водний кодекс України [1] регулює правові відносини з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод і ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об’єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водовикористання.

Територіальний розподіл водних ресурсів України є нерівномірним і не відповідає розміщенню водомістких господарських комплексів. Найменша кількість водних ресурсів формується у місцях зосередження потужних споживачів – Донбас, Криворіжжя, Автономна Республіка Крим, південні області України. Основними споживачами води є промисловість (в першу чергу електроенергетика, металургія, хімічна промисловість), сільське господарство, комунальне господарство [2].

На сьогодні існує проблема забруднення, засмічення, вичерпання вод у водних об'єктах. Крім того, спостерігається наявність інших дій що, в результаті погіршують умови водопостачання, завдають шкоди здоров'ю людей, спричинюють зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршують умови існування диких тварин, знижують родючість земель та спричинюють інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод [2].

Основними методами охорони водних ресурсів від забруднення є ефективна очистка стічних вод на очисних спорудах за новими чи удосконаленими існуючими технологіями, використання передових технологій сільськогосподарського та промислового виробництва, впровадження замкнених (безстічних) систем водопостачання у виробничих циклах без випуску стоків у природні джерела, недопущення застосування пестицидів та інших отрутохімікатів у водоохоронній зоні. Такі заходи сприятимуть скороченню рівня водоспоживання у промисловості, зменшенню скидів стічних вод у природні водойми та поліпшенню екологічного стану довкілля. Також потребують постійної уваги проблеми, пов'язані з ерозійними процесами, забрудненням і замуленням малих річок, що з'явилися внаслідок зниження лісистості територій, спрямлення русел рік, осушення перезволожених земель. Однак правовими нормами ці відносини не врегульовані.

Також відсутній механізм реалізації норм законодавчих актів у галузі охорони водних ресурсів, який включає чіткий розподіл повноважень між органами управління, а також реалізація функцій цими органами.

Серед заходів, які необхідно впроваджувати на державному рівні в документах Державного агентства водних ресурсів відзначається: підвищення ефективності системи державного моніторингу вод; удосконалення чинного законодавства та нормативно-правової бази, системи нормування та

стандартизації з питань управління, контролю за використанням і охороною вод та забезпеченням якості води; вдосконалення механізму регулювання використання водних ресурсів; удосконалення механізму регулювання життєдіяльності населення в районах з високою потенційною небезпекою проявів процесів шкідливої дії вод; створення ефективних механізмів економічного стимулювання та фінансування функціонування галузі водного господарства тощо [3].

Важлива роль у забезпеченні охорони вод належить Верховній Раді України. Серед повноважень Верховної Ради України, пов'язаних з вирішенням екологічних проблем, одне з головних місць посідає контроль за виконанням законодавства в галузі охорони водних об'єктів. Метою парламентського контролю є: встановлення відповідності діяльності підконтрольних об'єктів на території України; виявлення відхилень від конституційних засад та державних програм; визначення причин незаконної або недоцільної діяльності і засобів, спрямованих на удосконалення, розвиток діяльності об'єкта контролю та ін.

На рівні законів Верховною Радою України були затверджені державні цільові програми: Національна програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води, Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів, Загальнодержавна програма розвитку водного господарства, Загальнодержавна програма розвитку рибного господарства [4].

У зв'язку із викладеним вище І. Чумченко вважає, що систему регулювання водно-ресурсного потенціалу слід трансформувати в таких основних напрямах: створення системи механізмів державного регулювання водно-ресурсного потенціалу нового типу, яка б відповідала вимогам соціально орієнтованої економіки; стратегічне планування використання водно-ресурсного потенціалу; розвиток єдиного водного законодавства; розроблення і реалізація державних та місцевих програм використання, охорони й відтворення водно-

ресурсного потенціалу та ліквідації негативних наслідків попередньої експлуатації водних ресурсів; створення системи інформаційних ресурсів щодо стану водного середовища; забезпечення постійної взаємодії всіх інститутів суспільства, зацікавлених у вирішенні проблем сучасного водно-ресурсного потенціалу [5, с. 206 – 207].

Отже, перспективи вирішення відзначених проблем полягають у формуванні ефективних правових, економічних та організаційних передумов раціонального водовикористання, запровадженні водозберігаючих форм господарювання, створенні замкнутих циклів водокористування з мінімальним забрудненням води, забезпеченні відновлюваних функцій водних джерел. У найближчій перспективі необхідно посилити соціальну спрямованість водокористування, забезпечивши права людини на сприятливе водне середовище з урахуванням екологічної місткості водоресурсних джерел.

Список використаних джерел:

1. Водний кодекс країни від 6.06.1995 р. (Із змінами і доповненнями). // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80
2. Правова охорона водних ресурсів. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/11221213/pravo/pravova_ohorona_vodnih_resursiv
3. Охорона водних ресурсів. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://3A%2F%2Fua-referat.com%2F%25D0%25A0%25D0%25B0%
4. Чумаченко І. Парламентський контроль за використанням та охороною водних об’єктів в Україні. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravoznavec.com.ua/period/article/5748/%B2
5. Солоха М. Державне регулювання водно-ресурсного потенціалу України (організаційно-правовий аспект)/ М. Солоха //Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2006. – № 1. – С. 201 – 207.

УДК 330.553.04

Пугач В.О.

РОЛЬ ТА ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННИХ КАПІТАЛІВ ТЕРИТОРІЙ У ПРОЦЕСІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

На сьогодні процеси децентралізації та підвищення ролі місцевих громад, а також залучення місцевого населення в економічну діяльність по експлуатації корисних копалин потребує зосередження уваги на ефективному використанні мінерально-сировинних капіталів територій. Зокрема це дозволить забезпечити раціональне надрокористування та врахувати інтереси місцевих громад та населення в цілому, як власника мінерально-сировинних ресурсів, органів державного та місцевого самоврядування, як розпорядників від імені народу України та приватного бізнесу, як тимчасового власника та користувача.

Визначення мінерально-сировинного капіталу та дієвих заходів щодо його ефективного використання на місцевому рівні в умовах децентралізації.

Корисні копалини у складі гірничого капіталу видобувних компаній є основою мінерально-сировинного капіталу (МСК). МСК визначається, як вартість, котра приносить нову вартість – прибуток та гірничу ренту в межах геологічних, екологічних, політичних обмежень, попиту на продукцію та ін [1].

МСК – це первинна вартість, що міститься в запасах та прогнозних ресурсах, в затратах на освоєння, розробку родовища, підтримку на стабільному рівні об’ємів видобутку [1]. МСК – це вартість розвідки, оцінки запасів, ліцензування права на видобуток, облаштування родовища корисних копалин, котрі приносять прибуток і гірничу ренту в результаті їх наступної експлуатації.

Для ефективного використання МСК територій, що базуються на природних ресурсах місцевого значення, доцільно розробити економіко-

математичну модель вибору варіантів розвитку регіональної мінерально-сировинної бази, котра б дозволила максимізувати дохід на регіональному рівні за рахунок ефективного використання місцевих мінерально-сировинних ресурсів, що дозволить підвищити стабільність функціонування регіональних соціально-еколого-економічних систем.

З цією метою та в умовах децентралізації доцільно надати територіальним громадам право розпоряджатися усім фондом родовищ корисних копалин місцевого значення. Водночас необхідно розробити новий регламент зарахування родовищ корисних копалин до категорії місцевих, оскільки зараз він трактується дуже звужено. Доцільно поширити це поняття на дрібні родовища торфу, бурого вугілля, будівельного каменю, низькоякісних фосфоритів, пиляного вапняку тощо.

Розширення прав і посилення відповідальності у сфері надрокористування на регіональному рівні пов’язані зі створенням відповідного фонду геологічної інформації, зокрема кадастру родовищ та проявів корисних копалин місцевого значення. Сам по собі факт переведення родовищ корисних копалин в категорію місцевих і надання відповідних прерогатив регіонам виступає передумовою істотного підвищення соціально-економічної ефективності сфери надрокористування. Дані заходи, без сумніву, сприятимуть стимулюванню регіональних інвестиційних проектів, залученню місцевих фінансових резервів.

Завдання з раціонального розвитку та освоєння мінерально-сировинної бази регіонів у сучасних умовах пов’язані з реоорганізацією управління надрокористуванням – в напрямі посилення прерогатив регіонів. Мається на увазі задіяння механізмів делегування повноважень, визначення доцільних меж регіональної, муніципальної і державної власності. Реформування має передбачати, зокрема, передачу на регіональний (обласний) рівень права надання ліцензій (спеціальних дозволів) на користування надрами щодо місцевих видів корисних копалин, ведення їх обліку тощо.

Спеціальні дозволи на користування надрами є фактично основою утворення мінерально-сировинних капіталів територій, які будуть формуватися для певного виду корисних копалин. Для сучасних умов формування місцевого самоврядування та децентралізації влади набирає особливої гостроти той факт, що не зважаючи на наявність корисної копалини в територіальних межах певної громади, окрім формального погодження вона жодним чином не впливає на подальші процеси та дії, що будуть виконуватися в межах даного родовища. Тому є абсолютно зрозумілим спротив громад при виданні погоджень на експлуатацію корисних копалин. Передбачається, що громада має бути учасником процесу експлуатації того чи іншого родовища і входити до господарського комплексу, який буде там формуватися. При цьому вона буде отримувати частину доходів, розпоряджаючись ними на свій розсуд, контролювати виробничі процеси та стан екології, який буде впливати на рівень життя людей. Громада стає повноцінним учасником процесу, отримуючи економічну вигоду від використання корисних копалин, що знаходяться на її території.

Забезпечення раціонального використання ресурсів надр і підвищення їх інвестиційної віддачі пов’язані з удосконаленням організаційно-економічних засад цієї діяльності, насамперед з позицій рентного регулювання [3]. Більш ефективне вилучення природно-ресурсної (гірничої) ренти через механізм платного надрокористування, встановлення адексватного розміру плати, аукціонний (конкурсний) порядок продажу спеціальних дозволів на користування надрами тощо створять підґрунтя для збільшення доходів місцевих бюджетів і розширення можливостей реалізації відповідної регіональної політики.

Ефективне використання МСК має передбачати залучення у процес їх експлуатації місцеві громади у якості учасника із правом на отримання частини прибутку та гарантуванням можливості контролю надрокористувачів. Для цього

необхідний комплекс заходів за метою створення в регіонах відповідних структурних підрозділів, а також формування в рамках обласних бюджетів фонду розвитку мінерально-сировинної бази (передусім за рахунок платежів за користування надрами). Таким чином, стане доступною можливість цільового, замовного проведення в регіонах ревізійно-оціночних, геологопошукових та інших робіт, підготовки тендерних процедур щодо місцевої мінерально-сировинних ресурсів, оперативної ліквідації сировинної дефіцитності тощо.

Список використаних джерел:

1. Разовский Ю.В. Минерально-сырьевой капитал / Ю.В. Разовский, Ю.Н. Макаркин, Е.Ю. Горенкова. – М.: ИПО «У Никитских ворот», 2013. – 352 с.
2. Міщенко В.С. Економічні пріоритети розвитку й освоєння мінерально-сировинної бази України: монографія / В.С. Міщенко. – Київ: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2007. – 360 с.
3. Разовский Ю.В. Оценка горной ренты / Ю.В. Разовский, С.А. Булат, Е.Ю. Савельева. – М.: Из-во СГУ, 2009. – 130 с.

УДК 316.775

Родак А.А., Товста С.М.

РОЗВИТОК ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Вагомою структурною складовою економіки України стає рекреаційно-туристичний комплекс для розвитку якого є необхідні природні умови, історико-культурні, матеріальні та трудові ресурси. Рекреаційно-туристичний комплекс можна розглядати в двох аспектах: з одного боку, як міжгалузевий комплекс у складі сфери послуг, де виникають і набувають розвитку економічні відносини з виробництва, обміну і споживання рекреаційно-туристичного продукту; з другого – як складову соціальної інфраструктури територій різного рівня, що

становить комплексну систему (мережу) підприємств і закладів з виробництва, просування і реалізації рекреаційно-туристичних послуг [1].

Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу України є пріоритетним напрямком національної економіки і культури, важливим фактором підвищення міжнародного престижу країни, джерелом соціально-економічного розвитку регіонів, важливою умовою збереження історико-культурної спадщини.

Однією з найважливіших умов раціонального використання рекреаційних ресурсів є визначення їхнього потенціалу. Це необхідно для обґрунтування шляхів отримання максимального рекреаційного ефекту, при якому не будуть відбуватися негативні зміни стану ресурсів та втрата рекреаційних властивостей.

Не менш важливо також виявити ті фактори, що зумовлюють ефективність використання рекреаційного потенціалу. Поняття «рекреаційний потенціал» трактується по-різному. Є.К.Трушиньш розглядає його як «кількість ефекту, яку може отримати максимальна кількість рекреантів при найбільш сприятливих параметрах середовища з урахуванням екологічних обмежень». За М.С. Нудельманом, природно-рекреаційний потенціал - це «максимальна сукупна продуктивна спроможність природних рекреаційних ресурсів...». О.І. Шаблій та З.О. Касянчук визначають рекреаційний потенціал як «систему природних і суспільних об’єктів, їх властивостей і відношень, які можуть використовуватись або використовуються для цілей оздоровлення чи відновлення (рекреації), поповнення, розширення чи нагромадження (акумуляції) духовних і фізичних сил людини у вільний від основного виду її діяльності час». На думку автора, рекреаційно-ресурсний потенціал (РРП) території – це сукупна продуктивна спроможність її рекреаційних ресурсів [2].

Фактори, які визначають характер процесу використання рекреаційних ресурсів, відображаються в підсумку на його результатах – якісному та кількісному рекреаційному ефекті, економічному ефекті і стані ресурсів.

Вивченню підлягали рекреаційні властивості об'єктів, динаміка зміни стану ресурсів а також особливості їх використання. В результаті можна виділити такі основні фактори використання РРП:

– кількісні та якісні показники рекреаційного потоку (потужність та розподіл, ступінь організованості рекреантів, їх вікова структура, рівень культури та екологічної освіти);

– вид рекреаційної діяльності;

– властивості рекреаційних об'єктів (рекреаційна цінність, географічне положення відносно транспортних комунікацій, ринків попиту, стійкість до рекреаційних навантажень);

– якість та вартість рекреаційних послуг. Потужність рекреаційного потоку прямо пропорційно визначає величину економічного та кількісного рекреаційного ефекту а також може впливати на якісний рекреаційний ефект та стан рекреаційних ресурсів. На загально регіональному рівні має значення чисельність рекреаційного потоку, на внутрішньо регіональному - його просторово - часова диференціація.

Аналіз виявлених факторів дає змогу прогнозувати подальший напрям використання рекреаційно-ресурсної бази. Встановлення оптимальних параметрів цих факторів – одна з передумов вирішення проблем ефективного використання РРП території.

Найважливішим і обов'язковим елементом рекреаційно-ресурсної бази України є курортно-рекреаційна система. Роль курортно-рекреаційної системи в соціально-економічній структурі України полягає в її необмежених можливостях підтримки й розвитку генофонду нації, визнанні України у світовому рекреаційному процесі, духовному піднесенні світового співтовариства [3].

Головними стратегічними напрямами подальшого розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України є:

– забезпечення загальнодержавної і регіональної підтримки туризму, залучення до його розвитку як державних, так і підприємств інших форм власності, а також окремих громадян;

– створення розвиненої туристичної інфраструктури з метою надання якісних і різноманітних послуг туристам;

– забезпечення пріоритетності вітчизняного внутрішнього та іноземного (в'їзного) туризму на основі використання туристичних ресурсів, Національної історико-культурної спадщини українського народу;

– розвиток інформаційно-рекламної і маркетингової діяльності;

– підготовка і перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів для потреб рекреаційно-туристичної діяльності.

Ці та інші напрямки визначають орієнтири і пріоритети розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в Україні. В її основу мають бути покладені регіональні цільові програми та бізнес-плани.

Як висновок, варто зазначити, що нині рекреаційно-туристичний комплекс України реалізує свої можливості на третину. Це зумовлено низкою причин, серед яких: високі податки; невирішеність питань з приватизації землі та захисту приватного капіталу; недостатня державна підтримка суб'єктів державного підприємництва; недостатнє кадрове забезпечення сфери туризму. Також одна з вагомих причин - недостатній рівень розвитку і недосконалість туристичної інфраструктури. Назріла необхідність розвивати мережу комфортабельних готелів і кемпінгів, насамперед уздовж міжнародних транспортних коридорів, що проходять через територію України. Необхідно створити мережу готелів і туристичних баз цільового призначення: готелів для індивідуальних туристів та мисливських і риболовних баз, літніх та зимових спортивних баз, готелів для туристів, що приїздять з метою лікування, курортних готелів, ферм для любителів сільськогосподарської праці, транзитних мотелів, дорожніх ресторанів тощо.

Список використаних джерел:

1. http://buklib.net/books/24141/
2. http://5ka.at.ua/load/ekologija/
3. http://www.rusnauka.com/CCN/Economics/13_scherbina.doc.htm

УДК 502:349.4:349.6

Русіна Н.Г., Климейко О.Ю.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ РЕКУЛЬТИВОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ

На сучасному етапі надзвичайно актуальною проблемою є відновлення порушених земель. Розв'язати цю проблему можливо через рекультивацію земель. Рекультивація земель – це комплекс інженерних, гірничотехнічних, меліоративних, біологічних, санітарно-гігієнічних, та інших заходів, спрямованих на відновлення продуктивності порушених промисловістю територій та повернення їх до стану, придатного для різних видів після промислового використання [3].

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил суспільства рекультивацію порушених земель розглядають як комплексну проблему відновлення продуктивності і реконструкції порушених промисловістю ландшафтів, створення на місці «промислових пустель» нових культурних ландшафтів.

Головна мета рекультивації – повернення порушених земель у господарське користування, попередження негативних наслідків змін природно-територіальних комплексів, створення на місці порушень продуктивних і раціонально організованих елементів культурних антропогенних ландшафтів, поліпшення умов навколишнього середовища.

Ефективність робіт з рекультивації визначається основними екологічними чинниками, які зумовлюють родючість відновлених земель. Рекультивація складається з чотирьох основних взаємозалежних етапів [1].

Перший, підготовчий, етап забезпечує окультурення верхнього шару відпрацьованої ділянки кар'єру шляхом впровадження культуртехнічних і хімічних меліорацій залежно від того, в якій галузі економіки в подальшому використовуватиметься ця ділянка. Протягом цього часу використовуються кошти на проведення тут гірничотехнічних робіт, пов'язаних з рекультивацією. Про завершення першого етапу свідчать показники: створення умов для застосування на рекультивованих ділянках сільськогосподарської і лісогосподарської техніки, нейтральна реакція грантового середовища в орному шарі і поява сходів різних видів рослин. Тривалість етапу обмежується часом, протягом якого припиняються основні просадкові явища гірських порід (5-8 років).

Другий, агротехнічний, етап забезпечує оптимізацію властивостей едафотопу (гранту) як середовища перебування рослин. Під час його витрачаються кошти на внесення органічних (нормою не менше 50 т/га перегною), органомінеральних і мінеральних (близько 80 кг/га) добрив. У цьому випадку поліпшуються фізико-хімічні властивості відновлених земель, підвищується рівень їхньої родючості, що відбивається на кількості отриманої продукції. Про завершення агротехнічного етапу, який триває від одного до трьох років, свідчить спроможність сільськогосподарських культур, впроваджених на рекультивованих землях, утворювати продукцію у такій кількості, як і на непорушених землях даної місцевості.

На третьому, агроекологічному, етапі формується придатність едафотопу до використання у сільськогосподарському виробництві – завдяки діям, спрямованим на його окультурення, і післядії всіх попередніх заходів. Під час проведення цього етапу особлива увага приділяється остаточному плануванню

поверхні поля для впровадженню спеціальних фітомеліоративних сівозмін, насичених багаторічними бобовими або їх сумішами з іншими травами.

Для кожного едафотопу необхідно конструювати тільки йому прийняту сівозміну, співвідношення і підбір видового складу рослин якої має бути зорієнтованим не тільки на отримання стабільної, високоякісної продукції, але й на формування відповідних екологічних умов, які забезпечують оптимальний розвиток всіх компонентів біогеоценозу. Тривалість етапу – безстрокова. Показником, який свідчить про його завершення, є створення на порушеній території екологічних умов, максимально наближених до колишніх природних показників, насамперед в орному шарі ґрунту (0 – 40 см).

Четвертий, економічний, етап є таким, що визначає галузь найбільш доцільного подальшого використання рекультивованих земель.

На основі багаторічних моніторингових досліджень, в межах кожного регіону, розробляються методологічні вказівки та практичні рекомендації основ раціонального соціально-екологічного і економічного використання рекультивованих земель в сільськогосподарському виробництві. Визначається строк окупності всіх витрат, проведених протягом рекультивації порушеної ділянки та території в цілому. Про завершення економічного етапу свідчить стабільне отримання високоякісної сільськогосподарської продукції з одночасним поліпшенням екологічної та соціальної обстановки в межах регіону

Здійснення етапів рекультивації проводиться за допомогою робочих проектів землеустрою, встановлених статтею 54 Закону України «Про землеустрій». Робочі проекти землеустрою складаються з метою реалізації заходів з рекультивації порушених земель, консервації деградованих та малопродуктивних угідь, поліпшення сільськогосподарських і лісогосподарських угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, осушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами.

Проекти розробляються на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування і включають: завдання на складання робочого проекту землеустрою; пояснювальну записку; рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування про розроблення проекту землеустрою; характеристику природних та агрокліматичних умов відповідної території; матеріали ґрунтових та інших обстежень; матеріали геодезичних вишукувань та землевпорядного проектування; техніко-економічні показники робочого проекту землеустрою; проектні рішення з визначення комплексу заходів та обсягу робіт з охорони земель; розрахунки кошторисної вартості щодо впровадження запроектованих заходів з охорони земель; матеріали погодження робочого проекту землеустрою, встановлені статтею 186 Земельного кодексу України; плани агровиробничих груп ґрунтів та крутизни схилів; плани запроектованих заходів; матеріали перенесення проекту в натуру (на місцевість) [2].

Для обґрунтування планових і прогнозних об’ємів фінансування цих робіт, а також для економічного обґрунтування рішень щодо рекультивації земель у схемах землевпорядкування, територіальних схемах рекультивації та інших необхідно скласти нормативи витрат на здійснення рекультиваційних робіт. Це дозволить створити умови для попередження деградації схильних до цього відновлених ґрунтів і відновити зруйновану агроекосистему.

Список використаних джерел:

1. Галаган Т. Еколого-економічна стратегія використання та охорони рекультивованих земель / Т. Галаган // Землевпорядний вісник. – 2013. – №10. – С.18 – 19.
2. Закон України «Про землеустрій» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/858-15
3. http//pidruchniki.com/1221060551744/ekologiya/rekultivatsiya_porushenih_zemel

УДК: 349.6 (477.61+477.62)

Семенюк В.В., Мілімко Л.В.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ «ЕКОЛОГІЇ ВІЙНИ»

Україна вже третій рік існує в умовах збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях. Жахливі руйнівні наслідки будь-яких бойових дій виявляються в усіх сферах людського буття та на всіх рівнях можливого усвідомлення таких подій – економічній, соціальній, ідеологічній, психологічний тощо. Проте одним із найактуальніших, на нашу думку, рівнів негативного впливу збройних конфліктів є вплив на довкілля. Масштабність завдання екологічної шкоди та приховані екологічні загрози актуалізують необхідність дослідження нормативно-правового регулювання «екології війни» на території нашої держави.

Сукупність правових проблем щодо охорони довкілля під час збройних конфліктів на науковому рівні розглядалися вітчизняними та зарубіжними науковцями здебільшого в контексті проблем міжнародно-правового регулювання, зокрема в роботах О. Задорожного, М. Медведєвої, Н. Соколової, А. Дмитрієва та В. Муравйова та інших. Такий напрямок наукової розробки цієї тематики цілком можна пояснити, оскільки тривалий час збройні конфлікти в світі мали здебільшого міждержавний характер та аспект. Україна сьогодні опинилася перед необхідністю розв’язання низки проблем, пов’язаних із подоланням наслідків збройного конфлікту, який на офіційному рівні не визнається міждержавним.

Будь-яка війна стає практично світовою в розумінні її впливу на Землю як планету. Якщо поглянути на проблему більш широко, то, очевидно, слід визнати, що в сучасних умовах будь-яка, зокрема регіональна, війна за своєю

сутністю перетворюється в екологічний злочин як проти миру, так і проти безпеки людства, зокрема проти екологічної безпеки [1, с. 82].

Воєнні дії є видами діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку навіть у мирний час. На це вказує п.10 постанови Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку [2].

Законодавче визначення існуючої в Україні ситуації на сході України закріплено Указом Президента від 14 квітня 2014 року № 405/2014, яким уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» [3]. Пізніше прийнято Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 04.03.2015 № 1669-VII [4], який визначив тимчасові заходи для забезпечення підтримки суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції та осіб, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції або переселилися з неї під час її проведення. У законі врегульовуються питання оренди, іпотеки, повернення кредитів і, на жаль, жодним чином не згадується питання екологічної безпеки, моніторингу за станом довкілля та здоров'я людей.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV [5], екологічна безпека є невід'ємною складовою забезпечення національної безпеки. Під час воєнних дій (збройного конфлікту) порушуються фундаментальні права людини та громадянина на екологічну безпеку, здорове довкілля, охорона яких закріплена у низці нормативних актів національного законодавства.

Значна увага у національному законодавстві України спрямована на здійснення екологічної політики у військовій сфері і конверсії військово-промислового комплексу (ВПК) шляхом екологізація військово- технічної

політики держави; форму вання екологічного світогляду і природо-охоронної правової свідомості військового керівництва, особового складу військ Збройних сил України, робітників і службовців підприємств ВПК; проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок з метою оцінки, поліпшення і стабілізації екологічного стану в районах розташування військових частин і об'єктів, у тому числі іноземних; впров адження в Збройних силах України екологічної паспортизації об'єктів, налагодження системи екологічного моніторингу гарнізонів і підприємств ВПК, включення її до системи державного моніторингу навколишнього природного середовища; обов'язковість особистої юридичної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства з боку військовослужбовців, у тому числі іноземних військ, тимчасово дислокованих на території України, і персоналу підприємств оборонного спрямування; розробка і реалізація комплексної програми забезпечення екологічно безпечної діяльності Збройних сил України на перспективу [6, с. 12].

У Законі України «Про оборону України» від 06.12.1991 р. № 1932–XII [7] центральні та інші органи виконавчої влади наділені низкою повноважень у сфері оборони, хоча вони носять допоміжними характер при формуванні чисельного складу Збройних сил України. А відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 року № 18 «Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій» [8] державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (надалі - Державна надзвичайна комісія) є постійно діючим органом, який забезпечує координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної із забезпеченням техногенно-екологічної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організаційних заходів протидії терористичній діяльності та воєнній загрозі, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і реагування на них.

Відповідно до постанови КМУ від 21 січня 2015 року № 32 «Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України» [9] зазначено, що Мінприроди бере в межах повноважень, передбачених законом, участь у плануванні та здійсненні заходів із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і реагування на них.

Враховуючи вище наведене, можна підсумувати, що існує досить великий перелік нормативно-правових актів, якими врегульовуються проблеми «екології війни», але все ж існують неточності. На нашу думку, потребує деталізації правове врегулювання дієвої співпраці між Збройними силами України та Мінприроди щодо екологічного моніторингу в зоні АТО. Доцільно передбачити у компетенції військових екологів Збройних сил Укріни здійснення екологічного моніторингу не лише у мирний час, але і під час воєнних дій (збройних конфліктів). Зокрема, забір проб води, ґрунту, повітря для якісного аналізу існуючого фону території під час воєнних дій.

Список використаних джерел:

1. Плешаков А. М. Экологическ ие преступления против мира и безопасности человечества / Плешаков А. М. // Государство и право. – 1994. – № 7. – С. 81 – 90.
2. Про затвердження переліку видів діяльності та об’єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку: Постанова від 28.08.2013 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 808 /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
3. Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України: Указ Президента від 14.04.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 405/2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://zakon.rada.gov.ua
4. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон від 04.03.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 1669-VII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
5. Про основи національної безпеки України: Закон від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 964-IV /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
6. Воєнні дії на сході України – цивілізаційні виклики людству / Львів: ЕПЛ, 2015. – 136 с.
7. Про оборону України: Закон від 06.12.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 1932-XII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua

8. Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій: Поставнова від 26. 01. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 18 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua

9. Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: поставнова від 21. 01.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 32 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua

УДК 332.2

Сероветнік О.О., Мілімко Л.В.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Державна земельна політика завжди базується на утвердженні земельних відносин, які відповідають земельному ладу суспільства. Управління земельними ресурсами здійснюється через певні механізми, які складаються із правової, економічної і організаційної частин.

Правова частина включає норми і правила, які визначаються передусім земельним законодавством і обов’язкові для виконання. Виконання їх контролюється органами державної влади, землевпорядною службою, судовими інстанціями [2, с.133].

Принципові положення правового механізму управління закладені Конституцією України та Земельним кодексом України. На їх базі вибудовуються основні елементи правового механізму управління.

Основною формою реалізації і застосування організаційно-адміністративних дій в адміністративно-правовому регулюванні є розпорядження і оперативне втручання в процес організації використання земель та його регулювання в цілях координації його учасників для виконання поставлених перед ними завдань.

Завдання адміністративно-правового регулювання земельними ресурсами на різних рівнях поділяються на завдання законодавчих і виконавчих органів влади. Ці завдання реалізуються всіма суб'єктами управління та мають суттєві відмінності стосовно проблем забезпечення життєдіяльності цих регіонів і перспектив їх розвитку. Тому необхідно диференціювати завдання для відомств і районів, що допоможе визначити місце і роль кожного суб'єкта управління на конкретній території, уникнути дублювання в їхніх діях або, в разі відсутності системи управління, з важливих процесів землекористування.

Реалізація основних механізмів управління земельними ресурсами потребує наявності достовірної інформації про об'єкти управління, яку містить державний земельний кадастр. Тому удосконалення системи державного земельного кадастру, проведення різних оцінок земель слід вважати одним із ключових завдань державної земельної політики, що забезпечує формування податкової бази та враховує реальну ринкову вартість земель.

Основним елементом у механізмі регулювання земельних відносин та формування ефективного землекористування є землеустрій, що здійснюється з метою максимізації бюджетних доходів, підвищення рівня використання земель, збереження керованості землями, що закріплюються у власності держави і територіальних громад [4].

На наш погляд, що для вирішення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

– здійснити розробку і впровадження комплексу заходів для удосконалення системи державного регулювання земельних відносин, що передбачають централізацію в територіальних органах Держгеокадастру повноважень з управління землеустроєм, автоматизацію управлінського процесу, формування його інструктивно-методичного забезпечення;

– розробити і затвердити єдину ринкову методику визначення плати за землю, що враховує категорії земель, ефективність їхнього використання, типи

землекористувачів, фінансово-економічний стан землекористувачів (рівень доходів), платіжну дисципліну у взаємозв'язку з промисловою і соціальною політикою;

– установити порядок й умови надання земель, що враховують компетенцію органів державної влади і місцевого самоврядування, відповідно, і стимулюючі інвестиційні процеси в регіональній економіці з урахуванням галузевих і соціальних пріоритетів.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що найважливішим завданням державної земельної політики є створення соціальних гарантій, захист прав й інтересів суб'єктів земельних відносин, запобігання розвитку негативних процесів при трансформації землекористування. Та першочерговими заходами в цій сфері повинні бути: формування правових умов для забезпечення громадян земельними ділянками, необхідними для задоволення життєвих потреб і господарювання, з установленням порядку передачі земель під індивідуально-житлове будівництво, садівництво і дачне будівництво, диференціація зменшення ціни наданих земель; збільшення числа робочих місць при організації і розширенні виробництва в різних сферах економіки на основі раціонального використання і залучення в економічний оборот і господарювання земельних ресурсів з метою стимулювання впровадження інвестиційних проектів, що забезпечують розв'язання соціальних проблем та залучення широких верств населення до процесу забезпечення раціонального й ефективного використання земель, що вимагає формування механізмів участі громадян у реалізації державного земельного контролю, стимулювання його розвитку на виробництві й у суспільному самоврядуванні.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України . – 2002. -№ 3 – 4 . – Ст. 27.

2. Горбонос Ф., Павленчик Н. До питання раціонального використання земельних ресурсів // Землевпорядкування і земельний кадастр. – Вісник Львівського державного аграрного університету. – 2005. – 133 с.

3. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Екоміко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). – Київ: Український інформаційний центр, 2001. – 386 с.

4. Євтушенко М.В. Дослідження правових та економічних механізмів раціонального землекористування. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intkonf.org/evtushenko-mv-doslidzhennya-pravovih-ta-ekonomichnih-mehanizmiv-ratsionalnogo-zemlekoristuvannya/

УДК 574

Стеценко В.В., Смолянчук Н.В.

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ БІОГАЗУ, ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ

У зв’язку з підвищенням цін на природний газ, перед нами постає питання використання альтернативних джерел енергії. Багато хто знайшов вихід – використання твердого палива, але це передбачає вирубку дерев. А як відомо ліс – це легені нашої планети.

Тому хочеться звернути увагу на використання такого альтернативного джерела, як біогаз.

Використання біогазу як альтернативного джерела досліджували Благутина В.В, Федуняка І.О. , Калетнік Г.М., Пришляк В.М та інші.

Біогаз – це газ, який утворюється при мікробіологічному розкладанні метановим угрупованням біомаси чи біовідходів (розкладання біомаси відбувається під впливом трьох видів бактерій), твердих і рідких органічних відходів: на звалищах, болотах, каналізації, вигрібних ямах тощо. Добувають із відходів тваринництва, харчової промисловості, стічних вод та твердих побутових відходів (відсортованих, без неорганічних домішок, та домішок

неприродного походження). Тобто застосовувати можна будь-які місцеві природні ресурси [1].

Процес отримання біогазу є природнім біологічним процесом, у якому беруть участь різні типи бактерій. Навіть невеликі підприємства, окремі домогосподарства та села можуть отримувати нову енергію. Лідером виробництва біогазу є Німеччина, де встановлено 7,2 тисячі біогазових установок (в Європі всього є 11 тисяч) [3].

Біогаз посідає друге місце за важливістю серед біопалива (після етанолу).

У країнах ЄС працюють понад 800 біогазових установок, там планується зробити з біогазу 15 млн. тонн нафтового еквівалента палива [2, с.37].

Наприклад досвід Китаю показує, що сьогодні там працює майже 10 млн. установок з виробництва біогазу. Близько 60% всього автобусного парку країни вже працює на газі, а в сільській місцевості ця частка сягає 80%. Фактично Китай повністю забезпечує свої потреби в газі за рахунок переробки органіки. На досягнення цього результату було витрачено більше 30 років цілеспрямованих зусиль держави [4, с.312].

Для України біоенергетика є одним із стратегічних напрямків розвитку сектору відновлюваних джерел енергії, враховуючи високу залежність країни від імпортних енергоносіїв, в першу чергу, природного газу, і великий потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії.

На жаль, темпи розвитку біоенергетики в Україні досі істотно відстають від європейських. На сьогоднішній день частка біомаси у валовому кінцевому енергоспоживанні становить 1,78%. Щорічно в Україні для виробництва енергії використовується близько 2 млн. т у. п./рік біомаси різних видів. На деревину припадає найвищий відсоток використання економічно доцільного потенціалу – 80%, тоді як для інших видів біомаси (за винятком лушпиння соняшника) цей показник на порядок нижче. Найменш активно (на рівні 1%) реалізується енергетичний потенціал соломи зернових культур та ріпаку [5].

Отже, за рахунок використання біогазу можна замінити наступні види палива:

– природний газ та зріджені гази, що використовуються для енергозабезпечення промислових і побутових потреб;

– бензин, дизельне паливо та гас у двигунах внутрішнього згоряння.

Україна являється аграрною країною та володіє потужним потенціалом щодо виробництва біогазу. Його можна отримувати з органічних субстратів як тваринного, так і рослинного походження. Але виробництва біогазу на українських фермах та в домогосподарствах немає. Цю технологію застосовують кілька великих агропромислових комплексів для мінімізації витрат на споживання природного газу та отримання додаткового прибутку за допомогою «зеленого» тарифу.

Економічний аналіз свідчить про загальну світову тенденцію до підвищення цін на енергоресурси. Використання рідкого біопалива дасть змогу зменшити викиди в атмосферу парникових газів і буде мати позитивний вплив на скорочення імпорту нафтопродуктів.

Список використаних джерел:

1. Вікіпедія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Біогаз
2. Благутина В.В. Біоресурси // Хімія й життя. – 2007. – №1. – С. 36 – 39.
3. Чи ефективно використовувати біогаз Україні? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecotown.com.ua/news/CHy-efektyvno-vykorystovuvaty-biohaz-v-Ukrayini/
4. Калетнік Г.М., Пришляк В.М. Біопаливо: ефективність його виробництва та споживання в АПК України: Навч. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2010. – 312 с.,
5. Біоенергетика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://saee.gov.ua/uk/ae/bioenergy

УДК 502.51

Стеценко О.І., Голінська О.К.

ЗАБРУДНЕННЯ ВОДОЙМ СТІЧНИМИ ВОДАМИ

З кожним роком все гостріше постає проблема взаємин людини з навколишнім середовищем. Розвиток промисловості, стрімке освоєння колись заповідних районів в ряді випадків завдали природі непоправний збиток. Скидання промислових стічних вод призводить до забруднення природних водойм. Найбільш інтенсивному антропогенному впливу піддаються прісні поверхневі води суши (ріки, озера, болота та ін.).

В даний час проблема забруднення водних об'єктів є найбільш актуальною, тому всім відомий вислів – «вода – це життя». Вода – своєрідний мінерал, який забезпечує існування живих організмів на Землі. Живі організми на 60 – 98% складаються із води і всі їхні життєві функціональні процеси пов'язані з водою. Втрата організмом лише 10 – 20% води веде до загибелі. Без води людина не може прожити не більше ніж 5 діб [1].

Далеко не всім відомо, що в середньому кожна людина споживає за рік 1 тонну води, ще 600 т використовує на промислове виробництво всіх необхідних продуктів харчування та приготування їжі, 300 т – для гігієнічних потреб [2].

Науці відомо більше 2,5 тис. забруднювачів природних вод. Це згубно впливає на здоров'я населення і веде до загибелі риб, водоплавних птахів та інших тварин, а також до загибелі рослинного світу водойм. При цьому не тільки отруйні хімічні і нафтові забруднення, надлишок органічних і мінеральних речовин також небезпечні для водних екосистем. Дуже важливим аспектом забруднення водного басейну Землі є потепління, яке являє собою скидання підігрітої води з промислових підприємств.

Екологічний аспект даної проблеми полягає в тому, що забруднення водойм стічними водами призводить до зміни хімічного складу, порушення кругообігу речовин, руйнування природних екосистем, зникнення видів, генетичному збитку.

Соціальний аспект полягає в тому, що забруднення природних вод призводить до порушення якості питної води, викликає різні захворювання, завдає естетичний збиток, тобто населення не може використовувати водойми в рекреаційних цілях.

Промислові стічні води, містять розчинні, нерозчинні і колоїдні речовини. Характер і концентрація забруднень можуть надавати на стан води у водоймах найрізноманітніше вплив. Зважені речовини після скидання в річку можуть частково розчинитися, а їх нерозчинна частина збільшить зміст суспензії у воді. Деякі речовини, будучи скинутими у водойму в розчинній стані, внаслідок зміни pH середовища або інших хімічних реакцій можуть викликати утворення вторинних завислих речовин.

Попадання у водойму стічних вод, що містять суспензії, дуже несприятливо відбивається на його стані. Осідаючи, суспензії замулюють дно і затримують розвиток або повністю припиняють життєдіяльність донних мікроорганізмів, що беруть участь у процесі самоочищення вод. При гнитті донних опадів можуть утворитися шкідливі сполуки і навіть отруйні речовини, такі, як сірководень, які призводять до забруднення всієї води в річці. Наявність суспензій ускладнює також проникнення світла в глиб води і затримує процеси фотосинтезу у водяних рослинах, особливо у водоростях, які під дією сонячного світла утворюють кисень, необхідний для окислення органічних забруднень.

Забруднення, що потрапляють у стічні води в розчинній стані, містять велику кількість мінеральних і органічних сполук. Багато з цих сполук мають шкідливу або отруйну дію на рослинні і тваринні організми, що живуть у воді, і

призводять до того, що вода стає непридатною для вживання в комунальному господарстві та промисловості.

Все більш стає проблема забруднення поверхневих вод органічними сполуками, несприятливо відбивається на смакових якостях і запаху води. Органічні сполуки погано піддаються розкладанню, сповільнюючи в теж час біологічні процеси, що мають вирішальне значення для самоочищення поверхневих вод.

Одним з основних санітарних вимог, що пред'являються до якості води, є вміст у ній необхідної кількості кисню. Шкідливий вплив роблять всі забруднення, які, так чи інакше, сприяють зниженню вмісту кисню у воді. Поверхнево-активні речовини-жири, масла, мастильні матеріали – утворюють на поверхні води плівку, яка перешкоджають газовому обміну між водою і атмосферою, що знижує ступінь насичення води киснем.

У річках та інших водоймищах відбувається природний процес самоочищення води. Однак він протікає повільно. Поки промислові скиди були незначні, річки самі справлялися з ними. У наше індустріальне століття у зв'язку з різким збільшенням відходів водоймища вже не справляються з таким значним забрудненням. Виникла необхідність знешкоджувати, очищати стічні води й утилізувати їх.

Очищенням стічних вод називається їх обробка з метою руйнування або видалення з них шкідливих речовин. Методи очищення можна розділити на механічні, хімічні, фізико-хімічні та біологічні. Коли ж вони застосовуються разом, то метод очищення і знешкодження стічних вод називається комбінованим [1]. Застосування того чи іншого методу, в кожному конкретному випадку, визначається характером забруднення і ступенем шкідливості домішок.

У комплекс очисних споруд, як правило, входять споруди механічного очищення. Залежно від необхідної рівня очищення можуть доповнюватися спорудами біологічної або фізико-хімічної очистки, а при більш високих

вимогах до складу очисних споруд включаються споруди глибокого очищення. Перед скиданням у водойму очищені стічні води знезаражуються, утворений на всіх стадіях очищення осад чи надлишкова біомаса надходить споруди з обробки осаду. Очищені стічні води можуть направлятися в оборотні системи водопостачання промислових підприємств, на сільськогосподарські потреби чи скидатися у водойму. Оброблений осад може утилізуватися, знищуватися або складуватися.

Механічний метод очищення стічних вод застосовується для виділення зі стічних вод нерозчинених мінеральних і органічних домішок. Як правило, вона є методом попереднього очищення і призначена для підготовки стічних вод до біологічних або фізико-хімічним методам очищення. Механічне очищення дозволяє виділити з промислових до 95%, багато з яких (як цінні матеріали) використовуються у виробництві. До складу споруд механічного очищення входять решітки, різного виду уловлювачі, відстійники, фільтри.

Хімічний метод полягає в тому, що в стічні води додають різні хімічні реагенти, які вступають в реакцію із забруднювачами й облягають їх у вигляді нерозчинних опадів. Хімічним очищенням досягається зменшення нерозчинних домішок до 95% і розчинних до 25%.

При фізико-хімічному методі обробки із стічних вод видаляються тонко дисперсні і розчинені неорганічні домішки і руйнуються органічні і погано окислюються речовини. З фізико-хімічних методів найчастіше застосовуються коагуляція, окислення, сорбція, екстракція і т.д., а також електроліз. Електроліз полягає в руйнуванні органічних речовин у стічних водах і витяганні металів, кислот та інших неорганічних речовин при протіканні електричного струму. Електролітична очищення здійснюється в особливих спорудах - електролізерах. Очищення стічних вод за допомогою електролізу ефективне на свинцевих і мідних підприємствах, в лакофарбовій промисловості. Стічні води очищають

також за допомогою ультразвуку, озону, іонно-обмінних смол і високого тиску. Добре зарекомендувала себе очищення шляхом хлорування.

Широко застосовуваний на практиці метод обробки побутових і виробничих стічних вод, заснований на використанні закономірностей біохімічного самоочищення річок та інших водойм. У його основі лежить процес біологічного окислення органічних сполук, що містяться в стічних водах. Біологічне окислення здійснюється співтовариством мікроорганізмів, які мають масу різноманітних бактерій, найпростіших і ряд більш високоорганізованих організмів-водоростей, грибів і т.д., пов'язаних між собою в єдиний комплекс складними взаємовідносинами (метабіозу, симбіозу і антагонізму).

Боротьба проти забруднення, засмічення і виснаження вод повинна проводитися всіма доступними в сучасних умовах заходами та засобами, шляхом здійснення запобіжних заходів щодо охорони вод та ліквідації існуючих причин їх забруднення, засмічення і виснаження. Заборонено вводити в експлуатацію підприємства, цехи, агрегати, комунальні та інші об'єкти, якщо вони не забезпечені пристроями, що запобігають забруднення вод. Підприємства, організації та установи не повинні допускати забруднення і засмічення поверхні водозборів виробничими, побутовими та іншими відходами і покидьками.

Всі промислові підприємства, які використовують воду, зобов'язані вживати заходів до зменшення її витрати і припинення скидання стічних вод шляхом вдосконалення технології виробництва і схем водопостачання, розвивати безводні технологічні процеси, замінювати водяне охолодження повітряним, впроваджувати оборотне водопостачання та інші технічні прийоми, що виключають скидання стічних вод. Мають бути створені технічно досконалі очисні споруди і пристрої, що забезпечують належне очищення стічних вод від забруднюючих речовин.

Список використаних джерел:

1. Желібо Є.П., Сагайдак І.С. Безпека життєдіяльності: навчальний посібник для аудиторної та практичної роботи. – К.: ЕКОМЕН, 2011. – 200 с.
2. Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини: навч. Посіб. – 6-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 332 с.

УДК 349.414

Трубнікова А.В., Мілімко Л.В.

МЕЛІОРАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Поняття меліорації землі досліджене в законодавстві України, а саме Законом України «Про меліорацію земель» визначено, що меліорація земель – комплекс гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних, інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь[1].

Теоретичним питанням меліорації нашої держави присвятили свої праці такі вчені: Т. Коваленко, Г. Білявський, В. Вронський, Н. Демченко, Г. Стадницький, В. Радкевич, В. Боков, Н. Куценко, А. Лущик та ін.

До меліорації належать осушення й зрошення земель, регулювання річок і поверхневого стоку вод, закріплення пісків і ярів тощо.

Меліорація складається з двох етапів – будівельного і етапу експлуатації. Будівельний етап полягає в проектуванні і будівництві меліоративної мережі з використанням спеціалізованих меліоративних машин. На етапі експлуатації проводиться постійна оцінка стану меліоративних споруд і їхньої відповідності умовам експлуатації, що постійно змінюються, а також підтримка

меліоративних систем в працездатному стані, їхньої адаптації до умов, що змінюються [2].

З метою підвищення родючості ґрунтів широкомасштабні меліоративні заходи здійснено в засушливих регіонах України. В АР Крим, у Херсонській, Миколаївській, Запорізькій та інших південних областях України побудовано великі зрошувальні системи, які становлять самостійну галузь меліорації і водного господарства в системі АПК. Основним завданням цієї галузі є проведення організаційно-господарських заходів щодо поліпшення сільськогосподарських угідь, перетворення несприятливих природних умов на оптимальні, які забезпечують підвищення родючості ґрунтів, отримання високих і сталих урожаїв, раціонального використання водних ресурсів, охорону їх від забруднення, засмічення та виснаження. Меліорація землі має проводитися з дотриманням вимог екологічної безпеки. Витрати на меліорацію здійснюються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, інших не заборонених законом джерел. Взаємовідносини між організаціями, які обслуговують меліоровані землі, та сільськогосподарськими виробниками будуються на підставі договорів [3]. Вилучення (викуп) та надання земель для потреб меліорації провадиться відповідно до Земельного кодексу України. Після закінчення будівництва (реконструкції) меліоративних систем та окремих об’єктів інженерної інфраструктури порушені землі підлягають рекультивації та передачі землекористувачам, власникам землі у придатному для використання стані. Землі, зайняті окремими об’єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем (меліоративною мережею з гідротехнічними спорудами та насосними станціями, захисними дамбами, спостережною мережею, технологічними дорогами та спорудами на них), а також землі, виділені під смуги відведення для них, надаються у користування або у власність суб’єктам права власності на меліоративні системи, які забезпечують експлуатацію меліоративних систем або утворюють з цією метою спеціальні служби [4].

Порядок надання цих земель у користування або у власність встановлюється Земельним кодексом України [5].

Дві третини території України перебувають в умовах несприятливого водного режиму. У поліських і західних областях держава несе значні збитки від перезволоження земель і паводків, степові райони вражають періодичні (в середньому кожні 2 – 3 роки) посухи, суховії, пилові бурі, значні площі сільгоспугідь знаходяться у стані недостатнього та нестійкого зволоження. Загальна площа земель в Україні, які потребують зрошення, становить 15 млн. га, а зрошується 2,5 млн. га, що складає 7% від загальної площі сільгоспугідь. У посушливих районах Півдня на зрошуваних землях виробляється чверть продукції землеробства, а в Криму та в Херсонській області – майже половина. Із 5,4 млн. га перезволожених земель осушено 3,3 млн. га. До осушення ці землі як сільгоспугіддя практично не використовувались [2].

Отже, можна зробити висновок, що меліорація земель – це цілеспрямоване поліпшення властивостей ґрунту, це є захід, спрямований на покращення стану вод, клімату, рельєфу та рослинності. Таким чином, проаналізувавши законодавчу базу ми дійшли висновку, що категорія «меліорація земель» є достатньо закріпленою в нормативно-правових актах, так як відбувається регулювання, навіть, обов'язків користувачів та власників меліорованих земель: користувачі та власники меліорованих земель несуть відповідальність за стан їх використання та моніторинг навколишнього природного середовища в зоні впливу меліоративної системи згідно із законодавством аж до припинення права власності чи користування меліорованими землями. Незважаючи на це, стан меліорації земель України є не достатнім. Необхідність меліорації земель визначається ще й кліматичними умовами території, плюс до того, зрошення чорноземів вимагає особливої обережності. Деякі вчені наполягають на тому, щоби їх зрошувати лише в надто посушливі роки, оскільки зрошення призводить до сильного ущільнення ґрунтів на глибині 20 – 60 см, погіршуються їхні водно-

фізичні властивості, зменшується насиченість киснем до 10%, а вміст вуглекислоти зростає до 1,5 – 2,7 % [6].

Тобто, проблемою на даний час є: недостатній рівень меліорації і те, що вона проводилась в основному на Півдні України, а саме в Криму, який зараз є окупований Росією. Ці землі нині не використовуються в інтересах і на благо України, і в регулюванні відносин на кримських землях має застосовуватись режим воєнної окупації, встановлений Гаазькою конвенцією 1907 року, чого зараз не відбувається.

Таким чином, аби вирішити дану проблему слід здійснити такі заходи: проведення досліджень, організація діалогів, утворення робочих команд з розробки стратегії трансформації управління меліоративними системами, затвердження державної програми відновлення сталого їх функціонування, розробка відповідних законодавчих документів та впровадження програми спочатку на пілотних об'єктах, а потім – і по всій зоні дії меліоративних систем.

Список використаних джерел:

1. Про меліорацію земель: Закон України № 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1389-14
2. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Меліорація
3. Білявський Г.О., Падун М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології. – Київ: Либідь, 1993.
4. «Агробізнес Сьогодні» наслідки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.agro-business.com.ua/u-pravovomu-poli/843-pravove-reguliuvannia-melioratsiii-zemel.html
5. Земельний Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III (Редакція станом на 01.03.2016 р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14
6. Меліорація земель та її екологічні наслідки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://childflora.org.ua/?page_id=159

УДК 349.6

Філоненко М.С., Кочура І.Ю., Мілімко Л.В.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНОЮ СТАЛОГО ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У наш час екологічна політика відіграє важливу роль та займає домінуючі позиції серед інших сфер державного управління. Захист навколишнього природного середовища є важливою проблемою в сучасному світі, яка існує як на регіональному, національному, європейському та світовому рівнях. Наша країна не є винятком, адже вона знаходиться на межі екологічної кризи, тому перехід до концепції сталого розвитку набуває для України важливого значення.

Україна має значний геополітичний потенціал: сприятливі кліматичні, зокрема агрокліматичні, умови, вигідне географічне положення, достатні природні ресурси, високий рівень освіти і кваліфікації громадян, вагому культурно-історичну спадщину. З огляду на вищезазначене, наша держава повною мірою здатна перейти до концепції сталого розвитку.

Актуальність обраної для дослідження теми також пов’язується з тим, що Україна знаходиться на шляху інтеграції до Європейського Союзу. Для успішної інтеграції необхідним є покращення економічного розвитку нашої країни, проте, останнім часом ми спостерігаємо лише погіршення, тому необхідно дослідити особливості сталого розвитку України її місце серед держав світу, щоб виявити можливі шляхи покращення ситуації. Адже саме екологічний фактор на сьогодні відіграє основну роль у визначенні майбутнього людства.

Відзначимо, що дослідженням сталого екологічного розвитку в міжнародному аспекті займалися представники різних напрямів науки, зокрема В.М. Барановський, В.В. Волошин, О.В. Горбань, Б.М. Данилишин, С.І.

Дорогунцов, П.Г. Костюк, М.З. Згуровський, І.А Брижань, В.М. Гейць, А.О. Болдак, С.М. Войтко, С.М. Гріневська та ряд інших.

Вперше термін «сталий розвиток» офіційно був прийнятий на Всесвітній конференції Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) з навколишнього середовища й розвитку, що проходила в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, згодом концепція сталого розвитку була підтверджена на конференції Ріо+5 (1997 р.) та вдосконалена на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку у 2002 році в Йоганнесбурзі [1, с. 5-7]. На згаданій конференції було затверджено програмний документ «Порядок денний на XXI століття», у якому передбачається, що «сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби» [2].

З огляду на європейський досвід, відзначимо той факт, що до кінця 60-х рр. XX ст. жодна з європейських країн не мала чіткої політики стосовно регулювання сфери охорони довкілля. Лише на початку 70-х рр. XX ст., у зв'язку із загостренням екологічної кризи в Європі, це питання було у деякій мірі розв'язано, адже виникла гостра необхідність здійснення екологічних заходів на рівні Європейських Співтовариств (ЄСп). Фактично, Стокгольмська конференція ООН про довкілля людини 1972 р. започаткувала Спільну екологічну політику ЄСп. Вже на середину 90-х рр. здійснення екологічної політики стало одним із основних напрямів діяльності ЄС, що засвідчується, зокрема, Амстердамським договором (1997 р).

При визначенні особливостей сталого екологічного розвитку України в міжнародному аспекті неможливо не брати до уваги той факт, що Україна була учасником міжнародних організацій**,** які займалися вдосконаленням сталої системи регулювання навколишнього середовища.

Наголосимо, що Україна приймає активну участь за всіма напрямами діяльності ООН і продовжила цю традицію протягом минулого десятиліття,

зокрема за такими напрямами як участь у міжнародному співробітництві з питань сталого розвитку, охорони навколишнього середовища та протидії глобальній зміні клімату. На сьогодні, Україна є членом Ради ООН з прав людини, Економічної і Соціальної Ради; бере участь у діяльності Європейської економічної комісії ООН, спрямованій на зміцнення регіонального співробітництва у сфері енергетики, транспорту, екології; співпрацює з Форумом ООН з лісів та Комісією зі сталого розвитку ООН [3]. Крім вище перерахованих органів, Україна також здійснювала свою діяльність в рамках таких міжнародних організацій як: Енергетичне співтовариство, Міністерська конференція по захисту лісів Європи, ГУАМ, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), зокрема Форум ОБСЄ з питань економіки та довкілля, Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Центральноєвропейської ініціативи (ЦЄІ) тощо.

З метою забезпечення сталого розвитку на міжнародному рівні Україна ратифікувала низку договорів. Зокрема, до основних з них належать:

– Конвенція про захист Чорного моря від забруднення, прийнята 1992 року;

– Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай (Конвенція про охорону ріки Дунай) (ратифіковано Законом №2997-III від 17.01.2002 р.);

– Конвенція про охорону біологічного різноманіття, прийнята в Ріо-де-Жанейро 1992 року;

– Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (ратифіковано Законом №1672-IV від 07.04.2004);

– Рамкова Конвенція Організації Об’єднаних Націй про зміну клімату, прийнята в 1992 році;

– Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (СОЗ), набула чинності у травні 2004 році;

– Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, ратифікована ВРУ в 1996 р., вступила в силу в 1999 році та ряд інших, не менш важливих угод.

На національному рівні важливе значення набуло прийняття Верховною Радою України Постанови «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 року [4]. Звичайно, хоча значна міра положень зазначеного документа не втратило своєї актуальності, однак, вважаємо, що на сьогодні слід було б змінити тактику регулювання сфери довкілля в Україні, наближаючи її до європейських стандартів.

З огляду на це, значним досягненням з боку України є прийняття «Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року, що спрямовані основним чином на охорону навколишнього природного середовища [5]. Завдяки цьому документу було передбачено виконання завдань, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища, наближення законодавства України в екологічній сфері до відповідних директив Європейського Союзу та міжнародну співпрацю нашої держави у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки. З прийняттям вказаного нормативно-правового акту, важливого значення для України набуває принцип сталого розвитку, який є одним із керівних засад Стратегії.

Отже, сталий розвиток – це розвиток суспільства, при якому людство отримує можливість для досягнення повного добробуту через об’єднання екологічних, економічних і соціальних цілей, не перевищуючи допустимі межі впливу на довкілля [6]. Враховуючи події, що відбуваються у світі, людство усвідомило необхідність переходу до концепції сталого розвитку. Вважаємо, що для України було важливим досягненням не лише підтримати дану концепцію, а й стати учасником міжнародних організацій, що забезпечують сталий розвиток.

Зокрема, наша держава з метою комплексного вирішення завдань охорони довкілля приєдналася близько до 40 глобальних та регіональних конвенцій та угод, що свідчить про її відповідальне ставлення до проблем, що виникають у сфері регулювання відносин охорони та використання навколишнього природного середовища. Незважаючи на той факт, що ці угоди здебільшого мають загальний природоохоронний характер, проте питання сталого екологічного розвитку є одним із найактуальніших серед їх положень.

Список використаних джерел :

1. Садовенко А.П. Сталий розвиток суспільства [навч. посібник] / Садовенко А.П., Середа В.І., Масловська Л.Ц. – Київ: ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2009. – С. 5 – 7.
2. Програма дій «Порядок денний на 21 століття»/ Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на 21 століття». – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
3. Національна доповідь України про стан виконання положень «Порядку денного на XXI століття» за десятирічний період (заключний) /Л. Г. Руденко// 2012. – С.335
4. Про основні напрями державної політики України в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 38 – 39. – Ст. 248.
5. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T 102818.html.
6. Мариненко В.О. Вплив природних ресурсів України на сталий розвиток / В.О. Мариненко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2014. – Вип.3. – С.101 – 108.

УДК 621.3

Цимбалюк С.Я., Шараєнко О.А.

РОЗВ’ЯЗАННЯ ПИТАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМПАНІЇ «GIZ»

Актуальність «зеленої економіки» створює новий напрямок в світовій економічної діяльності, що пов’язаний з виробництвом, розподілом, обміном та споживанням товарів і послуг на основі раціонального використання

інноваційних технологій та навколишнього природного середовища. Метою даної роботи є розгляд діяльності «Німецького товариства міжнародного співробітництва (***GIZ***) ГмбХ», яке допомагає Україні з вирішенням проблеми енергозбереження.

«Зелена» економіка згідно з визначенням ЮНЕП – це економіка, яка спрямована на зростання добробуту населення, ефективно використовує природні ресурси і одночасно зменшує екологічні ризики [1].

Видатний британський письменник Артур Конан Дойл ще у попередньому столітті підкреслив: «У природі все розумно продумано і влаштовано, кожен зобов'язаний займатися власним заняттям, і в даній мудрості – найвища справедливість життя» [2].

Україна одна з найперших країн пострадянського простору, яка виділила «зелену економіку» в окремий сегмент разом з усіма розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. За останні роки наша держава пережила певні зрушення у політичному, соціальному, економічному та екологічному аспектах. За сумарними показниками рівня життя Україна посідає 69-те місце у світі [3]. Про це свідчать рейтинги країн з рівня життя, оприлюднені Інститутом прикладного системного аналізу й Міжнародною базою даних WDC. Водночас, за сумою категорій економіки, екології та соціального рівня життя Україна посідає 73-тє місце у світі [3].

На початку XXI століття вирішення паливно-енергетичної проблеми є складовою частиною «зеленої економіки». В Україні паливні ресурси мають важливе значення: вони необхідні в усіх сферах суспільного життя, але їх нестача гальмує процеси виробництва, промисловості, сільського господарства та транспорту. До них належать вугілля, нафта, газ [3].

Проблема енергопостачання була і є однією з найактуальніших, оскільки Україна залежить від імпорту енергоносіїв. Впровадження новітніх технологій у даній сфері дозволять зменшити енергоємність виробництв завдяки

використанню альтернативної енергетики. Перехід економіки України до ринкової змусив керівників та підприємств серйозно задуматися про необхідність економії паливно-енергетичних ресурсів. Наша держава має всі передумови для інтенсивного розвитку, видобутку та використання нетрадиційних джерел енергії.

З метою підтримання у належному стані таких сфер діяльності людини як енергоефективність, сталий розвиток, профілактика ВІЛ/СНІДу за дорученням Федерального Уряду Німеччини існує «Німецьке товариство міжнародного співробітництва (***GIZ***) ГмбХ», яке підтримує процес перетворень в Україні з 1993 року. Наразі GIZ працює приблизно у 20 населених пунктах і має 150 місцевих та міжнародних фахівців. З 2009 року GIZ має постійне бюро в Україні. Спільне прагнення ЄС та України до зміцнення стосунків у рамках європейської політики сусідства робить можливими поступову економічну інтеграцію та поглиблення співпраці [4].

Підвищення енергоефективності має велике значення для України. «Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010 – 2015 роки» передбачає зниження енергоємності на 20% у порівнянні з 2008 р. та наближення відповідних показників до стандартів ЄС [4]. Тому GIZ активно впроваджує енергозберігаючі проекти в Україні:

- ефективність у громадах;
- пілотний прект «Енергоефективна забудова»;
- створення енергетичних агенств в Україні.

На рахунку GIZ існують завершені проекти:

- енегроефективність у промисловості (Донецька область);
- енергоефективність у будівлях.

За спрянням GIZ в Одесі було створено перше муніципальне енергетичне агентство в Україні. Експерти з енергозабезпечення та працівники міністерств і

муніципальних органів міста Одеси взяли участь у навчальних поїздках до Німеччини, де вони відвідали, зокрема, вітряні та сонячні електростанції, а також узяли участь у семінарах з підготовки бізнес-планів у галузі енергоефективності. У червні 2015 р. фахівці з Одеси, Києва та Дніпропетровська відвідали Renewables Academy (RENAC) у Берліні та пройшли тренінг з енергоефективності будівель. Тепер вони можуть поширювати отримані знання у своїх рідних містах.

Наразі створюється ще 1 пілотний проект, який разом з одеським працює в рамках 2014 – 2017 років. І як зазначав директор проекту Роберт Кюнне під час XI Міжнародного конгресу «Інституціональні та технічні аспекти реформування житлово-комунального господарства – 2015», що на нього буде витрачено 3 мільйони євро [5].

Потреба у діях сфери енергозбереження необхідна не тільки у промисловості, а й у державному управлінні та житловому будівництві. Так як відповідальні особи не компетентні у питанні, тому ані провайдери відповідних послуг, ані їх клієнти не знають, які рішення, доцільні з технічної та фінансової точок зору. Часто відсутні можливості для отримання фінансування, або ж через брак досвіду не вдається використати їх у повній мірі. Брак знань та відсутність попиту на відповідні послуги та продукти заважають розвитку ринку у сфері енергоефективності.

Таким чином, сфера енергозбереження має всі необхідні умови та підтримку для повноцінного впровадження нетрадиційних джерел енергії в національне господарство. Розробка даних джерел енергії сприятиме підняттю енергетики України на високий рівень, зниженню цін на споживання електроенергії, а також поставить економіку країни в один ряд з розвиненими країнами світу.

Список використаних джерел:

1. Макогон Ю.В. Некоторые аспекты реализации политики энергосбережения в Украине: монографія / Ю.В. Макогон, Г.Е. Куденко, Д.С. Кадермеева [и др.] // Под ред. Ю.В. Макогона. – Донецк: ДонНТУ, ДонФНИСИ, 2006. – 200 с.

2. Офіційний сайт бібліотеки Школи № 30 міста Донецька / [Електронний ресурс]. – Режим перегляду: http://skrynkamudrosti.wix.com/skrynka#!blank/c1ryb – Назва з екрану.

3. Офіційний сайт українського телеканалу «ТСН» / [Електронний ресурс]. – Режим перегляду: http://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-posila-69-te-misce-u-sviti-za-rivnem-zhittya.html – Назва з екрану.

4. Офіційний сайт Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit (GIZ) [Електронний ресурс] / Режим перегляду : https://www.giz.de/en/worldwide/32413.html – Назва з екрану.

5. Офіційний сайт Міжнародного виставкового центру в м. Києві. – [Електронний ресурс] / Режим перегляду: http://www.iec-expo.com.ua/uk/ – Назва з екрану.

УДК 34.01

Шумінська М.І., Мілімко Л. В.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Україна зараз перебуває в кризовому становищі, що ускладнює реалізацію нею державних програм, міжнародних зобов’язань. Але держава є учасницею Міжнародної програми сталого розвитку і для виконання вимог цієї програми необхідно докласти значних зусиль.

Теоретичним питанням сталого розвитку нашої держави присвячені праці таких вчених В.І. Андрейцева, Г.І. Балюка, О. Алімова, І. Бистрякова, Б. Буркинського, О.Г. Білорус, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, Ю.М. Мацейко, та ін**.** Але ці доробки потребують подальшого розвитку з урахуванням проблем сьогодення.

Проте, перш ніж розкривати сутність проблем правового регулювання сталого розвитку регіонів України, варто визначити саме поняття «сталий розвиток».

Програма сталого розвитку України розкриває даний термін наступним чином: сталий розвиток – це модель економічного зростання, в якій використання ресурсів направлено на задоволення потреб людини при збереженні навколишнього середовища, так що ці потреби в розвитку можуть бути задоволені не тільки в сьогоденні, але й для майбутніх поколінь [1].

Вільна енциклопедія «Вікіпедія» визначає поняття «сталий розвиток», як загальну концепцію стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі [2].

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року (Розділ 1. Загальні положення), затверджених відповідним законом 2010 року, визначено, що сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні й духовні потреби населення, здійснюється раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров’я людини, збереження і відтворення довкілля та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [3].

На нашу думку, останнім часом поняття сталого розвитку України та її окремих регіонів дещо політизоване. Це пов’язано із відсутністю взаємодії між окремими гілками влади та окремими політичними силами. Для забезпечення сталого розвитку України, за останні роки, створено потужне екологічне й природоохоронне законодавство, проте не опрацьовано окремі програмні, концептуальні документи та законодавчі й нормативно-правові акти, які б формулювали та регулювали суспільні відносини у сфері сталого розвитку[3].

Кожен намагається запропонувати кращий варіант розвитку держави, однак за відсутності підтримки як з боку інших органів влади, так і з боку самих громадян, всі вони зазнають краху.

Вважаємо, що доцільно при вирішенні таких важливих питань, як стратегія розвитку держави та її окремих регіонів, заручитись підтримкою науковців, які на теоретичному рівні розв'язують серйозні питання економіки, міжнародного співробітництва, соціального захисту громадян і т.д. Крім цього, важливим кроком було прийняття Концепції сталого розвитку як базового документа. Саме його прийняття стане основою для роз витку законодавства, що регулює сталий розвиток, створення механізмів узгодження складових сталого розвитку, забезпечить можливість визначення плану дій та строки виконання етапів забезпечення сталого розвитку [4]. Однак без належного практичного застосування вони так і залишаються лише в теорії.

Підтримуючи думку А.М. Вергун та І.О. Тарасенко, а також на основі аналізу опрацьованої наукової літератури [5, с. 73; 4 – 6] ми дійшли висновку, що серед проблем, які стримують процес розвитку України в умовах глобалізації, доцільно виокремити і проблеми регулювання, а саме: відсутність структури більш високої ієрархії, здатної зняти кризові явища; зменшення ролі держави; неефективність діючих економічних інструментів та важелів стимулювання впровадження екологобезпечних, енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій; відсутність комплексності у вирішенні завдань раціоналізації природокористування та охорони природи.

Дослідження показали, що суттєвими для України факторами, які гальмують її розвиток, також є: неузгодженість в розвитку споріднених галузей економіки, в т.ч. фінансового сектора, структурна розбалансованість економіки, відсутність чіткої програми реформ, спрямованих на створення оптимального режиму для розвитку економіки.

Проаналізувавши наукову літературу та інші джерела, можемо запропонувати наступне: для виходу країни з кризи та забезпечення сталого розвитку в майбутньому, перш за все, необхідно визначити рівень економічного розвитку та галузеву приналежність кожного регіону. Детально опрацювати всі складові даного питання: якщо промислова область, то яка галузь промисловості, сільськогосподарська – тваринництво чи рослинництво (що саме вирощувати, в якій кількості, куди збувати і т.д.), стан екології в регіоні, демографічна ситуація, рівень соціального забезпечення, інформаційне забезпечення, стан взаємодії між органами місцевого самоврядування та центральними органами державної влади і т.д. Тільки вивчивши всі ці проблеми, можна буде охарактеризувати проблематику розвитку окремого регіону, а в сукупності – проблеми кризи всієї держави. В майбутньому це дасть змогу визначити тактику та стратегію виходу з цієї кризи та забезпечення сталого розвитку України. А з точки зору нормативно-правового регулювання слід забезпечити реальне застосування існуючих норм у даній сфері, а не лише їх існування «на папері».

Якщо говорити конкретно про Львівську область, то загалом проблеми розвитку не відрізняються від інших областей та України загалом – невисокий рівень соціальної захищеності громадян, складна екологічна ситуація, незадовільний стан доріг та ін. Ці, на перший погляд, несерйозні проблеми, насправді і визначають рівень розвитку регіону та імідж держави на міжнародній арені.

Як відомо, Львівська область визначена як аграрно-промислова область України. Варто зазначити, що на звіті Львівської обласної державної адміністрації щодо розвитку сільського господарства області за 2015 рік було сформульовано основні плани розвитку аграрної складової розвитку регіону. Зокрема, 3 програми: для молочників та тих, хто займається вирощуванням рослин (малина, морква). Згідно даних програм до сільськогосподарського

виробництва має бути залучено більше людей, тим самим частково вирішується питання працевлаштування. Вирішиться питання збуту продукції (обрано підприємства-переробники, посилено контроль за якістю виробленої продукції). Крім того, до заходів з реалізації даної програми залучено нових інвесторів, які зацікавлені у виробництві доброякісної продукції та в майбутньому розвитку нашого регіону. Ми вважаємо, що такі дії з боку керівництва області позитивно вплинуть на розвиток Львівщини та в майбутньому допоможуть визначити та вирішити питання сталого розвитку України загалом.

Щодо проблем в екологічній сфері, тут можна відмітити значне зниження рівня води. Це негативно впливає не лише на довкілля, але і на життя громадян. Основним кроком, який було зроблено для вирішення цього питання, є відмова від добування сланцевих газів, що збільшило б добування води втричі і, як наслідок, зменшило споживання цього ресурсу людьми.

Не зважаючи на все вищезазначене, залишається низка проблем, для вирішення яких необхідно докласти зусиль як самими громадянами, так і відповідними органами влади, зокрема в Україні продовжується практикуватись прийняття рішень щодо економічного і екологічного розвитку, соціальної сфери, технологічних інновацій і стану навколишнього природного середовища без відповідної системності й стратегічного окреслення [3].

Список використаних джерел:

1. Програма сталого розвитку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.esz.org.ua/?page_id=2998

2. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA.

3. Нормативно-правове забезпечення державного регулювання сталого розвитку. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.science-community.org/uk/node/162174.

4. Будько О. В. Нормативно-правове регулювання сталого розвитку підприємств / Інвестиції: практика та довсвід. – 2014. - № 2. – С. 40 – 43

5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку/НАН України; Інститут економічного прогнозування / Геєць В.М., Александрова В.П., Артьомова Т.І., Бажал

Ю.М., Барановський О.І./ Відп. ред. В.М. Геєць. – К.: Інститут економічного прогнозування НАН України; Фенікс, 2003. – 1008 с.

6. Євстігнєєв А. Правове регулювання реалізації сталого розвитку в Україні як гарантії забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування / Юридичні науки. – 2012. – № 92. – С. 45 – 49.

7. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук, О.О. Веклич, В.В. Венгер. – К.: НАН України; Об'єднаний ін-т економіки, 2005. – 540 с.

8. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України: (формування екологобезпечної економіки, ресурсоекологічних і природоохоронних проблем) / Вісник Національної академії наук України. – 2002. – № 2. – С. 31 – 40.

УДК 528.44

Яковенко О.І., Малимон С.С.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ НА ОРЕНДНИХ УМОВАХ

Вода являється найважливішим компонентом навколишнього природного середовища, відновлювальним, обмеженим і вразливим природним ресурсом. Вона використовується і охороняється як основа життя і діяльності народів, що проживають на території України, забезпечує економічне, соціальне, екологічне благополуччя населення, існування тваринного та рослинного світу.

Землями водного фонду повинні визнаватися лише земельні ділянки, на яких водні об'єкти знаходяться постійно або більшу частину року, на відміну від земельних ділянок, що заливаються водою під час, весняного паводку.

До земель водного фонду належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водоймами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів.

Використання земель водного фонду регулюється Земельним кодексом України, Водним кодексом України та іншими нормативними актами. Порядок використання земель водного фонду регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 13 травня 1996 р., якою на користувачів цих земель покладаються певні права та обов'язки.

Земельні ділянки, які знаходились безпосередньо біля водних об'єктів, здавна являли господарську цінність. Через високу забезпеченість водою вони були найбільш продуктивними угіддями, зручними для транспорту й містобудування, важливими джерелами сільського господарства і промисловості. Питання правового режиму земель водного фонду розглядалися такими вченими, як А. П. Гетьман, І.І. Каракаш, П.Ф. Кулинич, В.В. Носік, М.В. Шульга та інші. Їхньою метою було розглянути питання, пов'язане з особливостями використання земель водного фонду, а саме — права оренди земельних ділянок водного фонду як самостійного різновиду права користування землею. Актуальність та необхідність такого дослідження зумовлені як специфікою земель даної категорії, так і суперечностями, що існують між земельним та водним законодавством.

Відповідно до ст. 3 Водного кодексу України, усі води (водні об'єкти) на території України становлять її водний фонд. Слід звернути увагу, що визначення земель водного фонду ЗК та ВК України не є тотожними, тому що зміни, внесені в ЗК України Законом України від 8 лютого 2006 року, не знайшли адекватного закріплення в ВК України. Так, згідно зі ст. 59 ЗК України, землі водного фонду можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. За формами власності на землі водного фонду переважає державна, у комунальній власності може перебувати лише невелика частина земель водного фонду, а саме, та, на якій розташовані водні об'єкти місцевого значення і досить незначна частка припадає на приватну власність. Проте самі води (водні

об’єкти), як передбачено ст. 6 Водного кодексу, є виключно власністю народу України і надаються тільки у користування.

Обмеження, щодо можливості перебування земель водного фонду у приватній власності, визначено у п. 4 ст. 84 Земельного кодексу. Землі водного фонду не підлягають передачі у приватну власність, крім випадків, передбачених у ст. 59 Земельного кодексу України. По суті, у приватну власність можуть передаватися такі земельні ділянки водного фонду, на яких розташовані невеликі озера та ставки, площа водної поверхні яких не перевищує 3 гектарів.

Право водокористування на умовах оренди оформляється договором, погодженим із державними органами охорони навколишнього природного середовища та водного господарства. Умови, строки і збір за оренду водних об’єктів (їх частин) визначаються в договорі оренди за згодою сторін. ВК України не визначає, на який саме строк можуть надаватися в оренду водні об’єкти. Можна вважати, що цей строк не може перевищувати, або збігається із терміном надання права спеціального водокористування як необхідної умови для укладення договору оренди водного об’єкта. Згідно зі ст. 124 Земельного кодексу передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування шляхом укладення договору оренди земельної ділянки. Таким чином, повноваження щодо розпорядження земельними ділянками водного фонду в межах населених пунктів, крім земель переданих у приватну власність, здійснюють відповідні сільські, селищні, міські ради (на підставі свого рішення), а за межами населених пунктів – відповідні органи виконавчої влади.

Велике значення має та обставина, де перебуває земельна ділянка та водний об’єкт – за межами населеного пункту чи ні, оскільки найчастіше багато водних об’єктів і земельних ділянок водного фонду надаються місцевими

радами та державними адміністраціями з перевищенням їхньої компетенції, передбаченої ЗК України, Законом України «Про місцеві державні адміністрації» та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». При передачі водного об'єкта в оренду необхідно враховувати його статус. Відповідно до ст. 51 ВК України у користування на умовах оренди водні об'єкти (їх частини) місцевого значення та ставки, що знаходяться в басейнах річок загальнодержавного значення, можуть надаватися водокористувачам лише для риборозведення, виробництва сільськогосподарської й промислової продукції, а також у лікувальних і оздоровчих цілях.

Під час оформлення оренди земель водного фонду необхідно враховувати такі особливості: якщо в користуванні буде перебувати тільки земельна ділянка, тоді буде досить одного лише висновку договору оренди. У самому договорі будуть відображені обмеження використання земельної ділянки, яка належить до земель водного фонду. Якщо ж у користуванні буде перебувати водоймище або його частина, тоді необхідно підписати кілька договорів: договір оренди земель водного фонду, який укладається з органом місцевого самоврядування; договір оренди водного об'єкта, який укладається з місцевими державними адміністраціями й повинен бути погоджений з державними органами охорони навколишнього середовища й водного господарства.

Водні об'єкти можуть надаватися в оренду в комплексі з гідротехнічною спорудою. Гідротехнічні споруди можуть перебувати у власності осіб, які не є орендарями водного об'єкта чи земельної ділянки водного фонду. Плата за оренду земельної ділянки з розташованим на ній водним об'єктом складається з плати за оренду земель водного фонду, плати за оренду водних ресурсів та плати за гідроспоруди, яка відображена в договорі оренди гідроспоруди.

Зона прибережної захисної смуги, згідно зі ст. 88 ВК України, установлюється від краю води, залежно від виду й розміру водоймища (для рік, озер – шириною від 25 до 100 м, уздовж морів, лиманів, морських заток – не

менше 2 км). У зоні прибережної захисної смуги уздовж рік, водоймищ і на островах забороняється: орання земель, садівництво, городництво; зберігання й використання пестицидів і агрохімікатів; влаштування літніх таборів для худоби; будівництво будь-яких будівель, у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів і стоянок для автомобілів; мийка й обслуговування транспортних засобів; організація смітників, цвинтарів.

Органи прокуратури часто ініціюють позови до суб'єктів господарювання про визнання недійсними укладених ними договорів, посилаючись на недосконалі норми законодавства у сфері використання земель водного фонду. Статтею 61 та 62 ЗК України встановлено, що порядок господарської діяльності в зонах прибережних захисних смуг установлюється законом. Однак такі закони так і не були прийняті, що призводить до численних зловживань. У практиці господарських судів зустрічаються випадки, коли сторони обґрунтовують своє право на забудову прибережної захисної смуги. Крім того, при проведенні незаконного будівництва в «заборонених» зонах, але на орендованій ділянці, у відповідності зі ст. 376 Цивільного кодексу України, у порушника є досить високі шанси визнати надалі право власності на такий об'єкт. Досить часто отримання в оренду прибережних захисних смуг з метою будівництва здійснюється на підставі ч. 3 ст. 60 ЗК України, згідно з якою прибережні захисні смуги в межах населених пунктів установлюються з урахуванням містобудівної документації. Це означає, що органи місцевого самоврядування фактично можуть установлювати розміри такої зони або взагалі, як це часто й відбувається, у межах населених пунктів землі водного фонду віднести до іншої категорії земель.

Отже, посилаючись на все вище сказане можна зробити лише один висновок, що вода – це основа життя на Землі і нам потрібно її берегти!

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3 – 4. – Ст. 27.

2. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.

3. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21 трав. 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

4. Про затвердження порядку користування землями водного фонду : постанова Кабінету Міністрів України від 13 трав. 1996 р., № 502 // ЗП України. – 1996. – № 21. – Ст. 34.

5. Про оренду землі : Закон України від 6 жовт. 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 46 – 47. – Ст. 280; в ред. Закону від 2 жовт. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 10. – Ст. 102.

УДК 628.17:338.242

Яроцька О.В.

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Обґрунтовано методичний підхід до системного аналізу просторового розвитку промислового водокористування. На основі системного підходу здійснено оцінку показників промислового водокористування в Україні. На основі результатів системного аналізу визначено основу для прийняття управлінських рішень та вибору альтернативних шляхів просторового розвитку промислового водокористування.

Ключові слова: *системний аналіз, просторовий розвиток, промислове водокористування, водогосподарська система.*

Постановка проблеми. Вирішення управлінських проблем просторового розвитку водогосподарських систем України не може обійтись без системного дослідження водних проблем у різних сферах господарської діяльності. Адже із застосуванням системного підходу аналізується цілісна множина водогосподарських елементів в сукупності відношень і взаємозв'язків. З 2002 року промисловий сектор є найбільшим водоспоживачем в Україні і найбільш водоємним серед інших секторів економіки, а дефіцит запасів водних ресурсів в Україні вимагає обмеження їх промислового використання. В результаті з’являється можливість передбачити проведення відповідних водогосподарських, економічних, екологічних та інших видів заходів для ліквідації багатьох проблем промислового водокористування. Тому системний аналіз просторового розвитку промислового водокористування виступає потужною та об'єктивною платформою для прийняття управлінських рішень у водогосподарській сфері.

Теоретичні та методологічні здобутки, які присвячено системному аналізу промислового водокористування, природокористування, функціонування водогосподарського комплексу, водогосподарських систем представлені в наукових працях відомих вчених: Бистряков І., Волинець С., Горев Л., Голян В., Демиденко А., Дорогунцов С., Дьяков О., Закорчевна Н., Левит-Гуревич Л.,

Матвійчук О., Попова С., Пряжинська В., Хвесик М., Хоружий П., Шутяк С., Юрчишена Л., Ярошевський Д. та ін.

Метою статті є системний аналіз промислового водоспоживання, який дає можливість виявити найгостріші екологічні проблеми, дослідити вплив промислових систем на сучасний стан водних ресурсів. Вирішення цих питань потребує прийняття відповідних управлінських рішень, як на рівні місцевої, так і центральної влади, а також потребує значних фінансових ресурсів. Для такого дослідження важливими є кількісні показники водоресурсного потенціалу та його просторового розподілу, встановлення обсягів та ефективності сучасного промислового водокористування, його впливу на стан водних ресурсів, надійності функціонування водогосподарських систем в промисловій сфері.

Виклад основного матеріалу. Система промислового водокористування може розглядатися як в масштабах цілого регіону (басейну річки чи більшої її частини) так і об'єкту (промислового комплексу чи окремого підприємства). Основними показниками впливу промислового виробництва на водні ресурси регіону є забір води з поверхневих водних об'єктів і підземних джерел з урахуванням повернення води та концентрації забруднюючих речовин, скинутих зі стічними промисловими водами у водний об'єкт. Головними складовими орієнтирів просторового розвитку охорони вод є показники якості вод у водних екосистемах, тобто показники, які характеризують склад і якість води та визначають її придатність для конкретних видів водокористування.

Основні процеси взаємообумовленості промислових водокористувачів та впливу їх на водні ресурси відображають відносні показники використання води. Їх поділяють на дві групи. Показники першої групи характеризують водокористування окремими промисловими споживачами та їх сукупності по галузях промисловості (галузеве водокористування). Вони відображають частку об'єму використання води від його загального галузевого характеру і всього об'єму за сукупністю водокористувань. Порівняльний аналіз показників цієї групи дозволяє оцінити інтенсивність використання води окремими водокористувачами або по галузях промисловості, їх відповідність

регламентуючим нормативам, виявити об'єкти, для яких необхідно розробити першочергові заходи щодо удосконалення і підвищення ефективності водокористування.

Показники другої групи характеризують територіальну оцінку використання водних ресурсів, що формується в річковому басейні або його частині, в адміністративних областях та країні загалом. Територіальна оцінка інтенсивності використання річкового стоку дозволяє встановити ступінь участі його в господарському обігу на сучасному рівні і можливу ситуацію водозабезпеченості промислового комплексу при настанні маловодних років. Отже, таку оцінку можна використати при розробці принципів оперативного управління водними ресурсами на альтернативній основі, а також складанні територіальних схем водозабезпечення промислового виробництва, обґрунтуванні розміщення та структури промислового водокористування, виходячи з вимог забезпечення гідроекологічних умов у річкових басейнах.

Загальний водозабір в Україні за період з 2000 по 2014 рр. зменшувався, проте частка промислового водокористування в загальному водозаборі з 2011 р. почала збільшуватись (рис. 1).

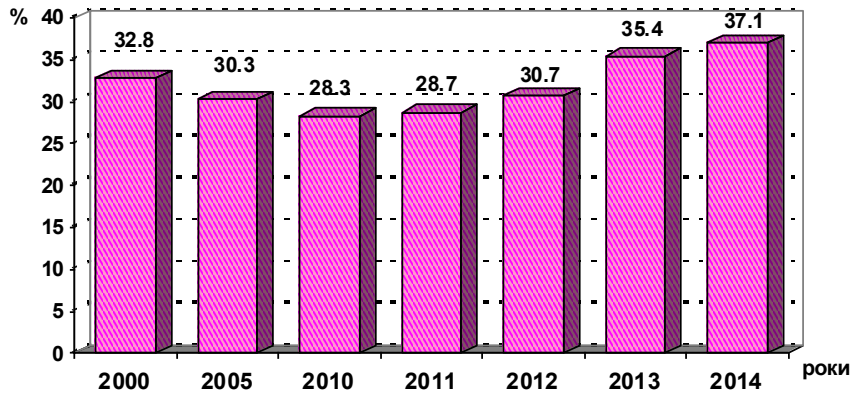

Рис. 1. Частка промислового водокористування в загальному водозаборі за 2000, 2005 – 2014 рр., %

За останнє десятиріччя продовжується тенденція щодо зменшення використання обсягів водних ресурсів як в промисловості (рис. 2) так і в цілому

по Україні. Лише у порівнянні до попередніх років у 2007, 2010, 2012 та 2013 рр. спостерігалось деяке збільшення обсягів промислового водоспоживання.

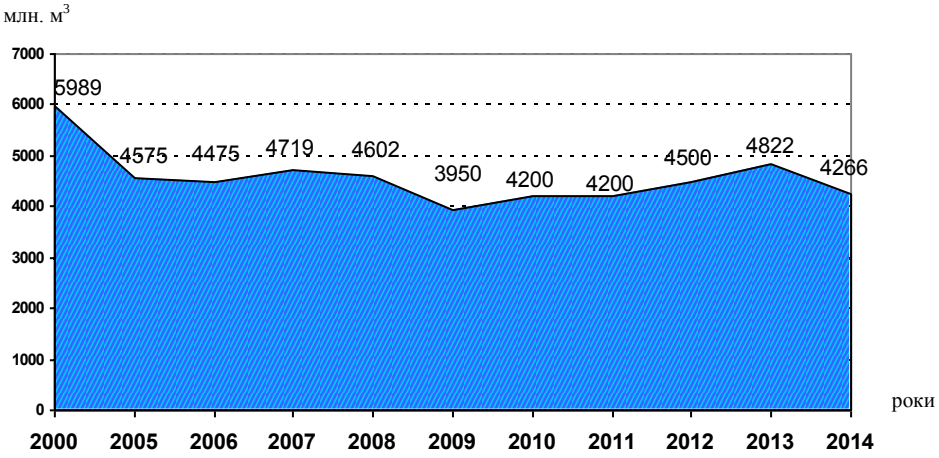

Рис. 2. Динаміка використання води у промисловому секторі України (без урахування морської води), 2000, 2005 – 2014 рр., млн. м^3

В територіальному розрізі найбільші значення споживання води на виробничі потреби спостерігаються у промислово розвинених регіонах, таких як Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Донецька області та м. Київ, де на потужних промислових об'єктах виробляється водомістка промислова продукція (рис. 3).

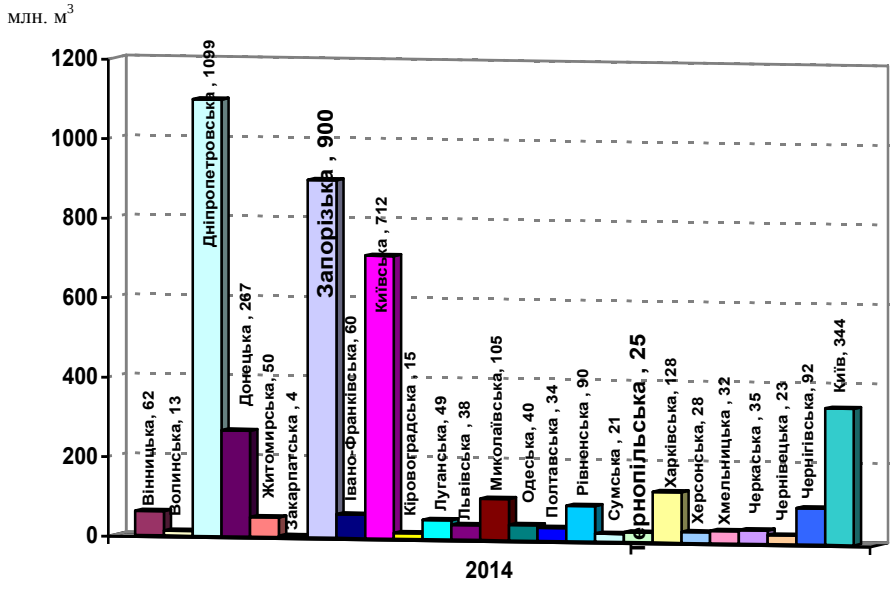

Рис. 3. Обсяг споживання води на виробничі потреби в розрізі областей у 2014 році, тис. м^3

Незважаючи на те, що оцінка даних щодо використання води промисловими підприємствами в цілому свідчить про його скорочення, це не є показником раціональності водокористування, оскільки періодично спостерігається зростання частки непродуктивних втрат води під час транспортування (12 – 16%) [1].

Багаторічна оцінка якості води у водних об'єктах свідчить про те, що їхній екологічний стан практично не покращується і немала роль в цьому промислових підприємств. Ще у теперішній час залишається гострою проблема скиду у водойми високомінералізованих шахтних та кар'єрних вод.

Враховуючи те, що забір води з природних водних об'єктів в Україні зменшувався (2010 – 2014 рр.), відповідно спостерігається тенденція щодо зменшення скиду зворотних вод (окрім 2012 р.). Частка скидання забруднених вод в загальному водовідведенні до 2012 р. поступово спадає, проте різко зростає на 3,4% у 2013 р. У промисловому секторі найбільші обсяги відведення забруднених зворотних вод спостерігаються у металургійній (457 млн. $м^3$) та вугільній промисловості (307 млн. $м^3$).

Хоча протягом 2010-2014 рр. обсяги скидання забруднених зворотних вод без очищення поступово зменшуються, проте частка недостатньо очищених зворотних вод в загальному відведенні забруднених зворотних вод все ще залишається високою (80,8 – 84,6%). Найбільшими обсягами скидання забруднених зворотних вод без очищення відзначаються Донецька область, м.Київ, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька області та ін. Причиною такого стану є низька якість очищення зворотних вод та незадовільний стан функціонуючих очисних каналізаційних споруд. Відповідно водні об'єкти забруднені фенолами, сульфатами, сполуками важких металів та ін.

Важливим показником економії водних ресурсів в промисловому водоспоживанні є обсяги оборотного та повторно-послідовного водопостачання.

Організація оборотних циклів має початок ще з 70-х років XX століття в електороенергетиці. На сьогодні це значно більші обсяги використання води в оборотних та повторно-послідовних системах (рис. 4), але цього ще недостатньо. За показником обсягів оборотного та повторно-послідовного промислового водопостачання спостерігається регіональна диференціація. Найбільші значення сягають промислово розвинені регіони, такі як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька області, де на потужних промислових об'єктах діють відповідні оборотні та повторно-послідовні системи. Це створює можливості значно знизити обсяги забору свіжої води з природних водних об'єктів і відповідно стабілізувати водний режим на прилеглих територіях.

Оборотне та повторне використання в системах технічного водопостачання промисловості є найбільш ефективними шляхами вирішення проблеми запобігання забрудненню водоймищ поверхневим стоком. Це часто буває й економічно вигіднішим, оскільки зменшується споживання природної (свіжої) води. Тобто із зростанням промислового виробництва відбуватиметься збільшення обсягів водопотреб, проте із запровадженням систем багаторазового використання води, а також маловодоємних і безводних технологій можлива стабілізація (або зменшення) споживання свіжої води.

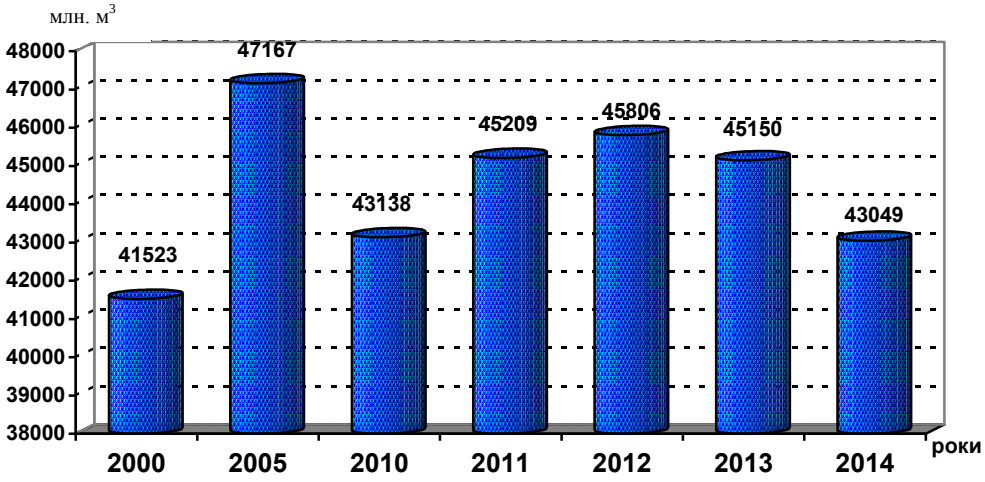

Рис. 4. Оборотне та повторно-послідовне водопостачання в Україні, млн. м^3

В структурі водокористування 53% припадає на виробничі потреби. Із зростанням промислового виробництва збільшується використання усіх природних ресурсів, в тому числі й водних. Порівнюючи показники промислового водоспоживання України з країнами світу бачимо, що в нашій країні суттєво відрізняються із показниками зазначених країн і залежать від структури економіки (рис. 5).

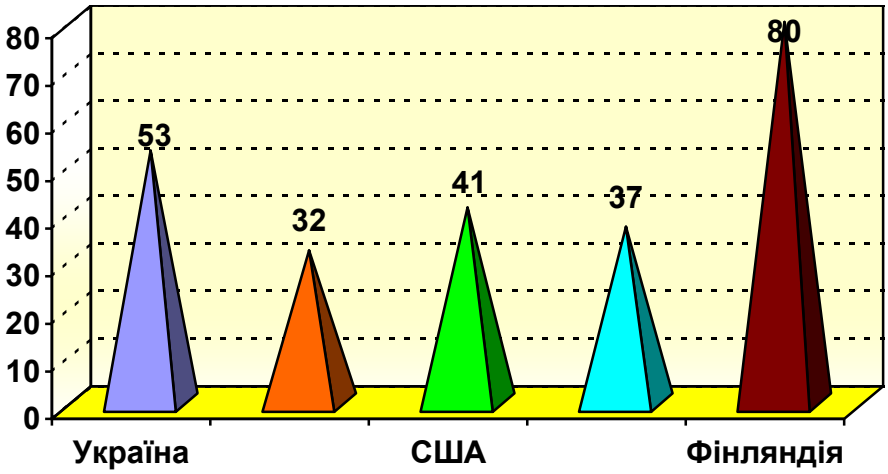

Рис. 5. Частка промислового водоспоживання в Україні та деяких країнах світу, %

Враховуючи глобальні проблеми стану водних ресурсів та світовий досвід їх вирішення, такі дослідження мають проходити із використанням новітніх технологій, зокрема потенціалу і засобів геоінформаційних систем та гідроекологічного аналізу.

В структурі промислового водоспоживання найбільш водоємною є електроенергетика і використовує 66% валових потреб (рис. 6) і близько 61% свіжої води в країні, причому на ТЕС припадає близько 93% використаної свіжої води в галузі, що споживає її в основному для охолодження агрегатів. На АЕС водозабором покриваються в основному технологічні безповоротні витрати води і господарсько-питні потреби. Для виробництва електроенергії на ГЕС використовується енергія падаючої води, що обертає гідравлічні турбіни. У

США на ГЕС щодня витрачається 10,6 трлн. л води. В Україні ж – 12,3 млн. л щодня (або 4,5 млн. $м^3$ в рік).

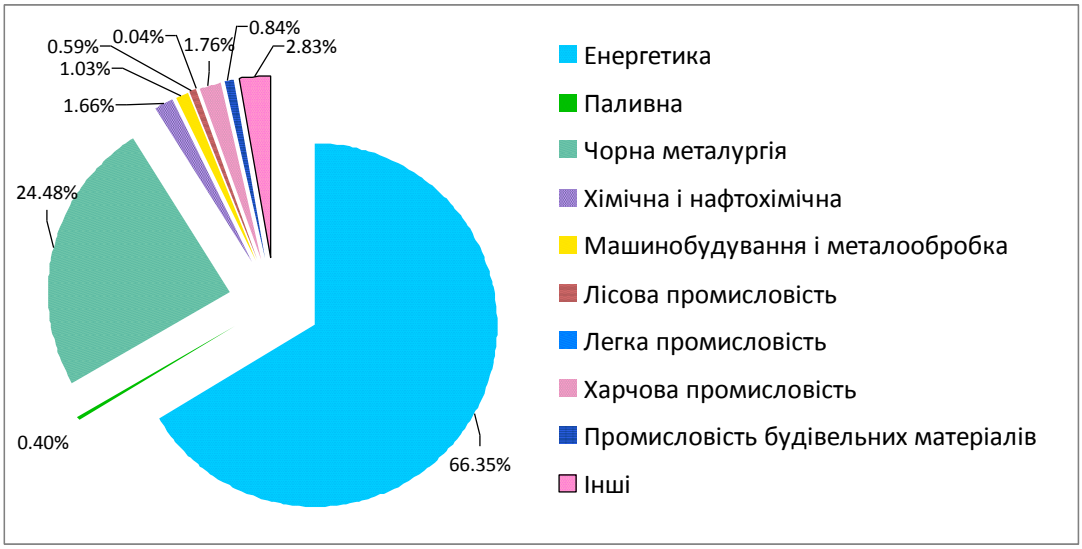

Рис. 6. Структура використання водних ресурсів у промисловості, %

Україна відзначається не лише надмірним водоспоживанням, а й високим рівнем водоємності ВВП національної економіки. У промисловості ситуація варіюється залежно від галузі: найбільш водоємними залишаються електроенергетика, нафтохімія, металургія і деревооброблення.

Забезпечення збалансованого промислового водокористування в Україні неможливе без формування повноцінного та ефективного ринку науково-технічної продукції, відповідної його інфраструктури та реалізації екологічно направленої науково-технічної, інвестиційної, інноваційної та структурної політики у сфері використання водних ресурсів.

Сучасна тарифна політика у промисловому водокористуванні не спроможна повністю відобразити у зборах за спеціальне водокористування рентну складову і не є ефективною з фіскального та стимулюючого до водозбереження погляду. Також важливим є той факт, що в різних галузях

промисловості вода відіграє роль допоміжного фактора при виробництві продукції (чорна і кольорова металургія, машинобудування, текстильна промисловість та ін.), а в інших – є основною складовою виробленого продукту (пива, безалкогольних напоїв, розливу мінеральних вод та ін.) [1].

Прискорення темпів модернізації промислових водоспоживачів обумовлює необхідність визначення пріоритетів в її розвитку. Серед таких пріоритетів одним із найважливіших є модернізація водомісткого промислового виробництва та водогосподарської інфраструктури. У вирішенні цього важливого завдання провідна роль належить вітчизняному машинобудуванню, яке в найближчій перспективі повинно докорінно оновити техніко-технологічну базу підприємств-водокористувачів та налагодити випуск високопродуктивної маловодної та безводної техніки для задоволення потреб внутрішнього ринку, тобто прискорення технічного переоснащення підприємств-водоспоживачів, створюючи таким чином потужну матеріально-технічну базу для використання новітніх водозберігаючих технологій, що дасть змогу налагодити випуск інноваційної конкурентоспроможної продукції. Докорінного переоснащення техніко-технологічної бази спрямованої на збереження водоресурсного потенціалу потребують підприємства харчової та легкої промисловості, саме підприємства цих галузей покликані наповнювати внутрішній ринок України. Рівень розвитку промисловості безпосередньо залежить від прискорення темпів інноваційної діяльності діючих підприємств. Впровадження інновацій в діяльності підприємств є важливим чинником їх модернізації [2]. Прискорення модернізації діючих водомістких промислових підприємств гальмується відсутністю формування інституційних засад розвитку національної інноваційної системи. В Україні не створено сприятливих умов для збільшення кількості підприємств, що впроваджують інновації.

Висновки. Українська промисловість є більшим споживачем води ніж промислові водоспоживачі високорозвинених країн. Відповідно маємо більші показники стічних промислових вод, забруднених водних об'єктів, втрат води при транспортуванні. Така ситуація вимагає перегляду цілей промислового водокористування в Україні та визначення напрямів просторового розвитку водогосподарських систем у промисловому комплексі, які сприятимуть екологічній безпеці промислового водокористування, скороченню обсягів водоспоживання на промислових підприємствах, зменшенню забруднень водних ресурсів та відновленню водних екосистем.

Важливого значення для просторового розвитку водогосподарських систем набуває здійснення заходів, спрямованих на концентрацію інвестиційних ресурсів для реалізації водозберігаючих програм і проектів. Вони повинні бути спрямовані на технічне переоснащення тих виробничих підрозділів підприємств, які є визначальними у виготовленні водомісткої продукції з інноваційним наповненням. Такі заходи мають виступати відповідними стимулами для проведення модернізації промислових підприємств-водокористувачів. У майбутньому варто цілеспрямовано стимулювати впровадження систем оборотного та повторно-послідовного водопостачання, створення безстічних технологій, щоб у ще більших обсягах забезпечувати економію свіжої води. Для забезпечення галузей промисловості водою відповідної якості необхідно передбачити державну підтримку у фінансуванні робіт по заміні (реконструкції) діючих систем водопостачання, впровадження високоефективних, низькозатратних очисних систем для природних і стічних вод.

В територіальному розрізі усі регіони вимагають модернізації та реконструкції існуючого матеріально-технічного потенціалу підприємств промислового сектору, враховуючи екологічні норми та стандарти

водоспоживання та водозбереження. Впровадження сучасних та високоефективних технологій має стати основою просторового розвитку водогосподарських систем, промислового сектору, забезпечення раціонального водокористування та охорони водних джерел.

Список використаних джерел:

1. Яроцька О.В. Тарифи за спецводокористування у промисловому виробництві повинні стимулювати до водозбереження / [Електронний ресурс] / ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Режим доступу: http://ecos.kiev.ua/news/view/304.

2. Попадинець Н.М. Модернізація промисловості як передумова перспективного розвитку внутрішнього ринку України / Н.М. Попадинець // Економіка промисловості. – 2012. – № 1 – 2. – С. 50 – 58.

УДК 502.5

Шахман І.О.

НАУКОВО-ОСВІТНЯ СПІВПРАЦЯ НА ШЛЯХУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті висвітлено досвід науково-освітньої співпраці фахівців ХДАУ в напрямку зміцнення регіональної спроможності майбутніх поколінь на шляху сталого розвитку

Ключові слова: *сталий розвиток, екологічна освіта, співпраця*

Постановка проблеми. Організація освітньої та просвітницької діяльності з питань сталого розвитку визнана необхідною в «Комплексній програмі реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на всесвітньому самміті із сталого розвитку, на 2003 – 2015 роки», затвердженою Постановою Кабінету Міністрів № 634 від 26 квітня 2003 року. Оскільки одним з компонентів сталого розвитку є охорона навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки, невід'ємним елементом освіти в цій галузі має бути екологічна освіта.

Екологічна освіта – безперервний процес виховання, навчання, самоосвіти і розвитку особистості, спрямований на формування норм моральної поведінки людей, їхніх обов'язків і відповідальності стосовно довкілля, а також одержання спеціальних знань і практичних навичок у справі охорони навколишнього середовища, раціонального природокористування та екологічної безпеки. Усвідомлюючи складність і масштабність цілей у сфері охорони довкілля, науковці заявляють про принципову можливість їх досягнення та визнають, що відповідь людства на глобальні загрози природного і техногенного характеру поки не відповідає темпу збільшення екологічних проблем. Ключовим фактором ефективності механізмів розв'язання екологічних проблем є відкрите та публічне обговорення стратегічних і програмних документів у сфері екологічної політики із залученням представників усіх секторів суспільства, що можливо лише при наявності певного рівня знань про явища і процеси, що відбуваються в

природі, економіці та суспільстві, а також від ефективних заходів з раціонального використання і охорони природних ресурсів. Входження української освіти в європейський освітній простір потребує реформування всіх її ланок, починаючи з дитячого садку до набуття вищої світи та професійної екологічної освіти. Підходи до організації екологічної освіти закладено в Національній доктрині розвитку освіти [1], в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [2], в Проекті концепції розвитку освіти в Україні на період 2015 – 2025 рр. [3].

Екологічна освіта спрямована на формування єдиної життєвої, світоглядної, наукової, культурної та професійної компетентності учнів, що забезпечить їх подальше самовдосконалення та самореалізацію. Науковцями доведено, що зміст сучасної шкільної освіти недостатньо адаптований до майбутніх потреб збалансованого розвитку суспільства. Проблему змісту екологічної освіти необхідно вирішувати на державному рівні із залученням широкого кола науковців і фахівців-практиків. Означені зміни потребують нових підходів при підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації педагогічних і керівних кадрів.

Масові форми роботи забезпечують вчасне інформування освітян про перспективи екологічної освіти, спонукають їх до творчої діяльності. Але ці окремі заходи набуватимуть більшої ефективності, якщо будуть підпорядковані загальній регіональній стратегії екологічного навчання, яка як стратегія локальних змін (на рівні навчального закладу), будує гнучку систему екологічної освіти за принципом мобільності та стратегію системних змін на рівні освітніх округів міст, районів, сутнісний зміст якої полягає в реалізації інноваційних ідей екологічного навчання за рахунок комплексного вирішення науково-методичних, кадрових, фінансових проблем.

Метою статті є поширення досвіду співпраці щодо обміну знаннями і практикою шляхом навчання майбутнього покоління, участі в заходах, направлених на зміцнення зв'язків між наукою та освітою в інтересах сталого

розвитку на всіх рівнях.

Виклад основного матеріалу. Херсонським державним аграрним університетом у 2011 році підписаний Меморандум про порозуміння за Програмою Розвитку ООН. Загальною ціллю співпраці є зміцнення регіональної спроможності та бази знань для підтримки самоврядування на шляху сталого розвитку.

Результатом п'ятирічної співпраці є включення навчальної дисципліни «Стратегія сталого розвитку» до навчальних планів спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища» освітнього рівня «Магістр». Її навчальна програма містить лекційний курс, семінарсько-практичні заняття, виїзні заняття та самостійну роботу з тематикою сталого розвитку суспільства, а саме економічних, соціальних та екологічних проблем. Розглядається людський розвиток, як головний чинник і показник успішного розвитку суспільства, науковий, освітній показники, та саме, Україна в контексті переходу на засади сталого розвитку. Студентам надається інформація з питань історії формування концепцій сталого розвитку, причин виникнення ідей сталого розвитку, розкривається його сутність, надаються основні поняття та визначення, формується правильне соціально-екологічне мислення студентів, відповідно до якого модель розвитку життя сучасного суспільства повинна відповідати реальним обмеженим можливостям довкілля, припинення насильницького відношення до природи, забезпечення пріоритетного розвитку людини в гармонії з навколишнім середовищем, відтворення екологічного балансу на планеті.

Науково-педагогічний колектив кафедри екології та сталого розвитку факультету рибного господарства та природокористування успішно працює в області випуску науково-методичних розробок, монографій, посібників. Студентство приймає активну участь у конференціях, семінарах, дебатах, конкурсах наукових робіт тощо. Науково-педагогічні працівники разом зі студентами займаються дослідженнями проблем життя та розвитку місцевих

громад, проводять дослідження регіональних особливостей сталого розвитку, надають допомогу щодо використання сучасних соціальних комунікацій, інноваційних технологій сталого місцевого розвитку.

Сприяння поширенню концепції та досвіду участі громад у місцевому сталому розвитку відбувається через різні наукові заходи, допомогу в підвищенні кваліфікації шкільних вчителів та розвитку учнівської молоді, екологічну освіту. Екологічна освіта – це організація диференційованого навчання, що передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів природничого циклу (біологія, географія, фізика, математика, хімія, системний аналіз, економіка, програмування, інформаційні технології тощо). Навчальний предмет «Екологія» вміщує у своєму змісті понад 100 наукових дисциплін, що утворюють сучасну екологічну науку, а отже, вирішити проблему розвитку шкільної екології, її оновлення, наближення до особних інтересів учнів і покликана екологічна освіта. Відповідно до Концепції екологічного навчання [4], екологія повинна бути базовим загально-навчальний предметом – обов'язковим для вивчення всіма учнями в усіх профілях старшої школи.

Сьогодні перед екологією як шкільним предметом постає проблема: як вирішити протиріччя, що виникає між уявою учнів про екологію як предмет, перш за все, цікавий, що буде знайомити їх з різноманітністю природи Землі, її загадками, та реальним шкільним предметом, де вивчаються складні біологічні, фізичні, географічні, хімічні закономірності, системний аналіз, велика кількість спеціалізованої номенклатури, термінів, понять тощо. Вирішити цю проблему допоможе запровадження у загальноосвітніх навчальних закладах профільного навчання. Це дозволить розширити межі екології як предмета і допоможе розкрити учням ті сторони екологічної науки, які їх найбільше цікавлять, і які, як повітря, знадобляться в подальшому житті.

Таким чином, управління освіти і науки Херсонської області разом з вищими закладами освіти зробили певний внесок на шляху впровадження

екологічного навчання. В останнє десятиліття в освітньому просторі Херсонської області, як і в країні в цілому, почали працювати ліцеї, гімназії, коледжі, в яких профільність утілюється на практиці. Проте профільне навчання не обмежується тільки цими закладами, воно стосується старшої школи загалом.

Прикладом співпраці партнерів, зацікавлених в екологічній освіті, зі школами міста та області є досвід викладачів кафедри «Екологія та сталий розвиток» Херсонського державного аграрного університету з фахівцями Херсонської академії неперервної освіти. На протязі останніх п'яти років спеціалісти екологічного відділення поширюють контакти із соціальними партнерами, зацікавленими в якості екологічної освіти:

– приймають активну участь в організації та проведенні обласних учнівських олімпіад з екології, біології, географії;

– розроблені та затверджені Міністерством освіти авторські (викладачів кафедри) програми факультативів екологічного напрямку («Метеорологічні аспекти взаємодії людського суспільства та природи», «Основи соціоекології»);

– проводять навчальні семінари для шкільних вчителів («Екологічна оцінка водних ресурсів», «Гідроекологічне дослідження водних об'єктів», «Шляхи вирішення еколого-економічних проблем» тощо);

– активно співпрацюють при підготовці конкурсних робіт секцій «Екологія», «Охорона довкілля та раціональне природокористування», «Біологія», «Лісознавство» Малої академії наук;

– розроблені для шкільних вчителів методичні рекомендації з організації навчального процесу в напрямку екологічної освіти;

– здійснюють підготовку педагогічних і керівних кадрів, керівників гуртків до роботи у профільних класах і групах;

– беруть активну участь у науково-практичних конференціях, семінарах із проблем екологічної освіти.

Висновки. В сучасних умовах, коли проблеми взаємодії людини і природи набувають значення загальнонаціональних пріоритетів, сформувалась і отримала

своє конституційне закріплення відносно нова функція держави – екологічна, спрямована на гармонізацію відносин суспільства і природи, забезпечення оптимального врахування економічних та екологічних інтересів суспільства за безумовної першості екологічних. Під час запровадження екологічного навчання важливо пам'ятати, що його основне завдання – не лише поглибити знання учнів, а й сформувати у дитини правильне екологічне мислення, сформувати новий погляд на все, що відбувається навколо, навчити аналізувати глобальні і регіональні проблеми сучасного світу. Час підкреслює важливість формування екологічної свідомості, нової системи цінностей, екологічної культури, розвитку екологічної освіти, яка стає основним засобом гармонізації взаємодії людини і природи.

Системна робота українських ВНЗ з Програмами розвитку ООН, з регіональними управліннями освіти і науки, з закладами МАН, із загальноосвітніми навчальними закладами буде і надалі сприяти встановленню принципів сталого розвитку в нашій державі, децентралізації та спільному самоврядуванню шляхом навчання майбутнього покоління підходу щодо сталого місцевого розвитку за участі громад, задля подолання бідності, ефективному державному управлінню та верховенству права.

Список використаних джерел*:*

1. Національна доктрина розвитку освіти: [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua
3.Проект концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 роки: [Електронний ресурс] // Київський національний університет імені Тараса Шевченка: [сайт]. – Режим доступу: http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/home
4. Концепція неперервної екологічної освіти та виховання в Україні //Інформаційний збірник міністерства освіти України. – 1995. – №14. – С.4 – 5.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авраменко Наталія Леонідівна	*кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри техногенно-екологічної безпеки, Університет державної фіскальної служби України*
Алексеєва Катерина Андріївна	*кандидат наук з державного управління, доцент кафедри менеджменту, Київський національний лінгвістичний університет*
Бабич Анна Сергіївна	*студентка, Університет державної фіскальної служби України*
Багінська Анна Олександрівна	*студентка, Рівненський державний аграрний коледж*
Баглай Вікторія Володимирівна	*студентка, Університет державної фіскальної служби України*
Бистряков Ігор Костянтинович	*доктор економічних наук, професор, завідувач відділу комплексної оцінки та управління природними ресурсами, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*
Бобилєв Олександр Олександрович	*студент, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського*
Бордюжа Анастасія Сергіївна	*кандидат економічних наук, завідувач лабораторії збалансованого природокористування, Інститут агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України*
Будник Юлія Андріївна	*викладач, Київський фінансово-економічний коледж*
Бунчак Михайло Володимирович	*студент, Університет державної фіскальної служби України*
Бутенко Наталія Сергіївна	*магістрантка, Державний вищий навчальний заклад «Переслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

Бутрим Оксана Володимирівна — *кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії збалансованого природокористування, Інститут агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України*

Варивода Катерина Сергіївна — *викладач кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

Вашко Денис Ігорович — *студент, Університет державної фіскальної служби України*

Гаврилюк Анна Юріївна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Гамзіна Ольга Михайлівна — *провідний економіст, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Голінська Олена Костянтинівна — *викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист, Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С. Нечуя-Левицького»*

Голінська Тетяна Володимирівна — *студентка, Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С. Нечуя-Левицького»*

Голінський Володимир Васильович — *викладач вищої кваліфікаційної категорії, Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С. Нечуя-Левицького»*

Гришко Наталія Євгенівна — *кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського*

Демешок Ольга Олександрівна — *кандидат економічних наук, доцент, молодший науковий співробітник, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Довга Ірина Арсеніївна — *аспірантка, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Драган Ірина Василівна — *кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Дубровська Дар'я Сергіївна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Жданова Вікторія Геннадіївна — *кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри техногенно-екологічної безпеки, Університет державної фіскальної служби України*

Закорецький Владислав Валерійович — *студент, Університет державної фіскальної служби України*

Заюков Іван Вікторович — *кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри безпеки життєдіяльності, Вінницький національний технічний університет*

Зіновчук Наталія Василівна — *доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України*

Іваницька Аліна Володимирівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Іванова Ірина Олександрівна — *старший викладач кафедри екології, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»*

Івченко Андрій Віталійович — *студент, Київський фінансово-економічний коледж*

Івчук Марія Володимирівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Ігнацевич Сергій Петрович — *аспірант, Інститут агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України*

Ілляшенко Інна Олегівна — *кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Йовик Вікторія Олександрівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Каленська Ольга Вікторівна — *здобувач, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Касперевич Лілія Василівна — *аспірантка, Інститут агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України*

Климейко Олена Юріївна — *студентка, Рівненський державний аграрний коледж*

Клиновий Дмитро Віталійович — *кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу комплексної оцінки та управління природними ресурсами, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Кобилянський Олександр Володимирович — *доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності, Вінницький національний технічний університет*

Когут Вікторія Ігорівна — *студентка, Національний університет харчових технологій*

Козак Юлія Юріївна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Короленко Ілона Віталіївна — *студентка,Університет державної фіскальної служби України*

Косяк Вікторія Олександрівна — *студентка, Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С. Нечуя-Левицького»*

Коцур Надія Іванівна — *доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології, Державний вищий навчальний заклад «Переслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

Кочура Ірина Юріївна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Крохтяк Олександра Василівна — *аспірант, Інститут агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України*

Кукунін Артем Борисович — *студент, Університет державної фіскальної служби України*

Кукуюк Ольга Василівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Кулик Артур Юрійович — *студент, Університет державної фіскальної служби України*

Лицур Ігор Миколайович — *доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу комплексної оцінки та управління природними ресурсами, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Малимон Стефанія Стефанівна — *кандидат педагогічних наук, викладач екологічних дисциплін, викладач-методист, Рівненський державний аграрний коледж*

Матійко Ольга Олегівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Матюха Володимир Вікторович — *кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу комплексної оцінки та управління природними ресурсами, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Миздренко Оксана Миколаївна — *кандидат історичних наук, старший викладач медико-біологічних дисциплін і валеології, Державний вищий навчальний заклад «Переслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

Мілімко Лариса Василівна — *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права та процесу, Університет державної фіскальної служби України*

Мосюк Тетяна Володимирівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Навроцька Світлана Олександрівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Непокупна Ксенія Сергіївна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Олексієнко Ольга Іванівна — *викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист, Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С. Нечуя-Левицького»*

Омельченко Алла Анатоліївна — *кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу природно-техногенної та екологічної безпеки, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Орел Сергій Анатолійович — *науковий співробітник, Черкаська дослідна станція біоресурсів Національної академії аграрних наук України*

Островський Іван Валентинович — *аспірант, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Попова Інна Вадимівна — *кандидат технічних наук, доцент кафедри органічної хімії, Національний університет харчових технологій*

Приз Володимир Юрійович — *студент, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського*

Проценко Олександр Ігорович — *студент, Університет державної фіскальної служби України*

Пугач Віталій Олександрович — *провідний економіст, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Родак Артем Анатолійович — *студент, Київський фінансово-економічний коледж*

Русіна Неля Григорівна — *кандидат педагогічних наук, викладач, Рівненський державний аграрний коледж*

Сагайдак Ірина Степанівна — *кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри техногенно-екологічної безпеки, Університет державної фіскальної служби України*

Сакаль Оксана Володимирівна — *кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Свириденко Олена Федорівна — *викладач-методист, Хорольський агропромисловий коледж Полтавської державної аграрної академії*

Семенюк Вікторія Василівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Сероветнік Олена Олександрівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Смолянчук Наталія Вікторівна — *викладач вищої кваліфікаційної категорії, старший викладач, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ірпінський економічний коледж»*

Соловей Микола Валерійович — *учень 6класу Рогозівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Бориспільського району. Учасник Всеукраїнського конкурсу дослідницьких робіт для учнів 6-8 класів загальноосвітніх навчальних закладів в номінації «Альтернативна енергетика» Національного центру «Мала академія наук України».*
Науковий керівник: Сухіна О.М., кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

Сонько Сергій Петрович — *доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри екології та безпеки життєдіяльності, Уманський національний університет садівництва*

Степаненко Анатолій Васильович — *доктор економічних наук, професор, завідувач відділом природно-техногенної та екологічної безпеки, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Стеценко Віталій Вікторович — *студент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ірпінський економічний коледж»*

Стеценко Ольга Іванівна — *студентка, Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С. Нечуя-Левицького»*

Стіхіна Марина Дмитрівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Сторожук Тетяна Миколаївна — *кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, Університет державної фіскальної служби України*

Стратічук Наталя Володимирівна — *кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри екології та сталого розвитку, Херсонський державний аграрний університет*

Сухіна Олена Миколаївна — *кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу економічних проблем екологічної політики та сталого розвитку, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Ткачів Софія Миколаївна — *аспірант, Інститут агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України*

Товста Світлана Миколаївна — *голова циклової комісії природничих дисциплін, викладач, Київський фінансово-економічний коледж*

Трубнікова Анастасія Вікторівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Тушинська Лілія Миколаївна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Усенко Анна Олександрівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Філоненко Маргарита Сергіївна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Харченко Наталія Анатоліївна — *аспірантка, Державний вищий навчальний заклад «Переслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

Цвєткова Ніна Миколаївна — *доктор біологічних наук, професор, професор кафедри геоботаніки, ґрунтознавства та екології, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

Цимбалюк Світлана Ярославівна — *кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри техногенно-екологічної безпеки, Університет державної фіскальної служби України*

Чорна Тетяна Миколаївна — *кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри техногенно-екологічної безпеки, Університет державної фіскальної служби України*

Шараєнко Ольга Андріївна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Шахман Ірина Олександрівна — *кандидат географічних наук, доцент, заступник декана, доцент кафедри екології та сталого розвитк, Херсонський державний аграрний університет*

Шашула Людмила Олексіївна — *кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

Шумінська Марія Ігорівна — *студентка, Університет державної фіскальної служби України*

Яковенко Олена Ігорівна — *студентка, Рівненський державний аграрний коледж*

Якуба Марина Станіславівна — *кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри геоботаніки, ґрунтознавства та екології, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

Яроцька Ольга Валентинівна — *кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу економічних проблем водокористування, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

за матеріалами
ІІ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції
«ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ»
(ЕПК – 2016)

29 березня 2016 р.

Відповідальність за зміст статей та тез несуть автори.

Технічний редактор: *К. Бойко*
Дизайн, комп'ютерна верстка та макетування: *К. Бойко*

Здано до друку 27.04.2016. Формат 60.84/16.
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman».
Ум. друк. арк. 19,5. Друк. арк. 20,5.
Тираж 150 прим. Замовлення № 317.

Підготовлено до друку Видавничо-інформаційним центром
Університету ДФС України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна, 08201
Віддруковано у друкарні Університету ДФС України

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1858 від 30.06.2004 р.